

BU SAYDA

NOBEL KÜRSÜSÜ

Sol Bellou – “Gümüş nimçə” (hekayə)

XİLAS YOLUNUN YOLÇULARI

Qədim sufilərin söylədikləri

BƏŞƏRİ POEZİYA

Eys Kriqe – şeirlər

KORİFEYLƏR

Tomas Mann – “Balaca cənab Frideman” (hekayə)

Haynrix Böll – “Və bir kəlmə də demədi” (romandan parça)

MƏKTUB

Mixail Bulqakov – məktublar

ESSE

Yohan Volfqanq Höte – “Həqiqət və həqiqətə bənzərlik”

KLASSİK HEKAYƏLƏR

Alberto Moravia – hekayələr

MEMUAR

Akira Kurosava – “Qurbağa yağı satan”

YADDAŞ

“Qıpçaq dilinin lüğəti”

AFORİZMLƏR VƏ SİTATLAR

Stanislav Yeji Lets – “Cilalanmış fikirlər”

SERVANTES MÜKAFATI LAUREATLARI

Migel Delibes – “Sərsəm” (roman)

ƏDƏBİ MOZAIKA

NOBEL KÜRSÜSÜ

Sol Bellou

Tərcümə: Etimad Başkeçid

Nobel mükafatı laureatı (1972), yəhudi əsilli Amerika yazıçısı Sol Bellou (1915-2005) XX əsrin usta novellaçılarından sayılır. Eləcə də “Göylə yer arasında” (1944), “Oqi Marçın sərgüzəştləri” (1953), “Yağışların əfəndisi Henderson” (1959), “Hersoq” (1964), “Mister Sammlerin planeti” (1970) romanları ona böyük şöhrət qazandırmışdır. Sadə və psixioloji obrazlar yaratmağın ustası sayılan yazıçının “Gümüş nimçə” hekayəsini oxuculara təqdim edirik.

Gümüş nimçə

Hansısa yaxının dünyasını dəyişibsə, özü də, ölən bir başqası yox, doğmaca yaşlı atandırsa, özünü necə aparmalısan? Turalım, altmış yaşlarında müasir insansan, Vudi Zelbest kimi görüb-götürmüş adamsan: neyləyəcəksən? Məsələn, atana necə yas tutacaqsan, özü də indiki zamanda? Doxsanı haqlamış, ürək genişlənməsindən əziyyət çəkən, ayaqlarını sürüyə-sürüyə, taytıya-taytıya yeriyən, iy verən – axı həm qocaydı, həm də dalına yiyəlik eləyə bilmirdi, neyləyəsən, qocalığın üzü qara olsun – belə bir ataya indiki vaxtda necə yas saxlayacaqsan? Hə də, Vudinin özü də deyirdi ki, hadisələri olduğu kimi görmək lazımdır. Görün, hansı zəmanədə yaşayırıq, qəzetlər hər gün nədən yazır – girovların danışdığına görə, Ədəndə “Lüfthanza”nın pilotu fələstin terrorçularının qarşısında diz çöküb yalvarırmış ki, onu öldürməsinlər, ancaq onun göz yaşlarına məhəl qoyan olmayıb, kəlləsinə güllə çaxıblar. Sonra terrorçuların özlərini də öldürüblər. İnsanlar əvvəlki kimi öldürməkdən qalmırlar – bir-birinin qanına yerikləyiblər, özünü öldürənlər də az deyil. Qəzətlərdən belə şeyləri oxuyuruq, nahar vaxtı süfrə arxasında belə şeylərdən danışırıq, metroda bunları görürük. Artıq bəllidir ki, insanlıq hər yerdə əməlli-başlı ölümqabağı qıcolmalara tutulub.

Çikaqonun Cənub rayonundan olan iş adamı Vudi cahil adam deyildi. Orta səviyyəli podratçı (kontorların, dəhlizlərin, tualet otaqlarının üzlənməsi) üçün kifayət qədər bilikli, məlumatlı adam idi. Sözsüz, bu cür biliklərə görə elmi dərəcə verilmir. Baxmayaraq ki, Vudi iki il seminariyada oxumuşdu, keşiş olmağa hazırlaşdı. İki il də kollecdə təhsil almışdı. Böhranın tüğyan etdiyi vaxtlarda hər orta məktəb məzununu kollecdə oxuya bilməzdi. Sonra öz enerjisi, özünəməxsus kaloriti ilə seçilən Vudi (qocalıb əldən düşənə qədər onun atası da enerjili və kaloritli adam idi) bəzi başqa sahələr üzrə də biliklərini artırmış, “Sayens” və digər ciddi jurnallara abunə yazılmış, Çikaqo və Evanston universitetlərində ekologiya, kriminalistika və ekzistensializm üzrə axşam mühazirələrini dinləmişdi. Yaponiyanı, Meksikanı, Afrikanı başdan-başa gəzib dolaşmışdı. Hüzünə, ələmə birbaşa aidiyyətli olan hadisəylə də məhz Afrikada üzləşmişdi. Hadisə belə olmuşdu: Vudi Uqandadakı Merçison-Fols Milli parkının yaxınlığında, Ağ Nil çayında motorlu qayıqla gəzintiyə çıxıbmiş. Bu zaman onun gözü önündə bir timsah sahildəki kəlçəni tutub suya çəkir. Həmin bürkülü gün bu tropik çayın sahili boyu zürafələr, begemotlar, babuinlər dolaşmış, buludsuz səmada qızılqazlar və başqa bəzəkli quşlar üçüşürmüş, bax, elə bu vaxt suya gələn kəlçənin ayağından yapışib, çayın içinə çəkirlər. Kəlçənin ata-anası mat-məttəl qalır: o hara yox oldu? Kəlçə suyun altında çabalayır, çırpınıb suyu lilləndirmiş. Yaxınlıqdan keçən görüb-götürmüş səyahətçi Vudi bu səhnəyə mat qalır: ona elə gəlir, camışla kəl dinməzsöyləməz bir-birindən nə baş verdiyini soruşurlar. O, heyvanların qəm dəryasına batdığını, xiffət çəkdiyini görür. Ağ Nildə Vudiyə elə gəlir ki, o, Adəmdən əvvəlki dövrlərə qayıdıb, aldığı təəssüratlardan doğan fikirləri özyülə Cənubi Çikaqoya aparır. Bu fikirlərlə birgə Kampaladan özyülə xeyli həşiş də götürür. Vudi kömrükdə ilişib bilərmiş, amma öz boy-buxununa, qırmızı yanaqlarına və səmimi üz ifadəsinə arxayın olub, risk eləyib. O, kənardan pis niyyətli adama oxşamırmış, əksinə, xoş təsir bağışlayırmış. Vudi, sadəcə, risk etməyi xoşlayan adammış. Risk onun qanını coşdururmuş. Kömrükdən keçəndə plaşını stolun üstünə tulazlayır. Müfəttişlər ciblərini yoxlamaq fikrinə düşsə, deyəcəkdi ki, plaş onun deyil, vəssalam. Ancaq o, sudan quru çıxır...

Şükranlıq günündə rahatca oturub, içinə həşiş basılmış hind toyuğu

yeyirdilər. Çox ləzzətliydi. Bu, ailə şənliyində atasının (o da risk eləməyi, odla oynamağı xoşlayırdı) son iştirakı oldu. Vudi evin arxa tərəfində həşiş becərmək fikrinə düşdü, ancaq Afrikadan gətirilmiş toxumlar cücərmədi. Əvəzində yaraşlıq “linkoln-kontinental”-ını saxladığı anbarın arxasında çətənə ləki saldı. Vudi cinayətə meylli adam deyildi, öz hərəkətlərini qanun maddələri ilə məhdudlaşdırmaq istəmirdi. Sadəcə, bunu mənliliyinə sığışdırmırdı.

Şükranlıq günündən sonra atası yavaş-yavaş sozalmağa başladı. İllərlə xəstə yatdı. O, demək olar, xəstəxanadan çıxmır, göz önündə əriyib gedirdi. Atası fikirlərini cəmləyə bilmirdi, ağrılarından düz-əməlli şikayət etməyi də bacarmırdı. Bazar günləri, ağılı özünə qayıdan vaxtlarda, Vudi həmişə atasının yanında olurdu.

Morris əvvəllər həvəskar oyunçu olmuşdu, amma elə yaxşı oynayırdı ki, Villi Hopps* (Amerikanın məşhur bilyardçısı) belə onunla hesablaşmalı olurdu. O, artıq yüngül şarları da səbətə sala bilmirdi. İndi zərbə endirməyin yeni üsullarını fikirləşib-tapmaqla məşğul idi. Polyak qızı Qalina – Morris onunla qırx il ər-arvad kimi yaşamışdı – daha qocalıb əldən düşmüşdü, xəstəni yoluxmaq halında deyildi. Odur ki, ataya yalnız Vudi baş çəkirdi. Vudinin xristianlığı qəbul etmiş anası da qulluğa möhtac idi: qarının yaşı səksəni adlamışdı, günaşırı xəstəxanalıq olurdu. Onların hamısı azarlıydı, xəstəliklərini sadalamaqla qurtarmaz – diabet, plevrit, artrit, katarakta... Elektrokardiostimulyator gəzdirənlər də vardı. Hamısı öz canının hayındaydı, can isə duruş gətirmirdi.

Vudinin iki qarımış bacısı vardı, ikisinin də yaşı əllini keçmişdi. Qatı dindar həyatı sürən tərbiyəli, təmiz əxlaqlı bacılar anaları ilə birgə hələ də xristian kottecində yaşayırdılar. Onların hamısının qeydinə qalması bütünlüklə öz üzərinə götürmüş Vudi vaxtaşırı qızlardan birini (tez-tez azarladıqları üçün) psixiatriya xəstəxanasına yerləşdirməli olurdu. Əlbəttə, ciddi rejimli xəstəxanadan söhbət getmir. Qəşəng qadınlardı, cavanlıqda gözəlliklərindən göz doymazdı, gəl ki, ikisi də havalıydı.

Bir-birinə düşmən kəsilmiş klanları – dinindən dönmüş anasını, fundamentalist bacılarını, gözləri tutulana qədər qəzet oxuyan (yalnız idişcədə) atasını, qatı xristian olan Qalınanı bir araya gətirmək mümkün deyildi. Qırx il əvvəl

seminariyadan aralı düşən Vudi özünü aqnostik sayırdı. İdiş dilində qəzet oxuya-oxuya dinə tapınan (qəzətlərdən nə götürmək mümkün idisə, götürmüşdü) atası Vudinin boynuna qoymuşdu ki, onu yəhudi qəbirstanlıqında dəfn eləsin. İndi həmin məzarlıqda uyuyur. Özü də üzləyicilərin qurultayında iştirak etmək üçün Qanoluloya getmiş Vudinin oradan alıb gətirdiyi havay köynəyində. Vudi atasının cəsədini dəfnə hazırlamağı ruhanilərə etibar etməmişdi – morqa gəlib, köynəyi ona öz əliylə geyindirmişdi. Odur ki, qoca o biri dünyaya Ben Qurion sayacağı, tezliklə çürüyəsi, davamsız, sadə tabutda getdi.

Vudi məzarın kənarına gəldi, pencəyini çıxarıb səliqəylə qatladı, sonra qollarını çirmədi. Çil basmış qüvvətli əzələləri göründü. O, əlini yelləyib, məzarın yanını kəsdirmiş traktoru uzaqlaşdırdı və beli əlinə aldı. Onun enli sifəti holland evciyini xatırladırdı: aşağıdan yuxarıya nazilirdi. Vudi güc verdikcə muncuq kimi düzölmüş xırda dişlərilə üst dodağını dişləyirdi. Beləcə, atasına son borcunu da ödəmiş oldu. O, yaxşı fiziki formadaydı, buna baxmayaraq, sifəti qıpqırmızı olmuşdu. Ancaq bu, görünür, fiziki işdən yox, hisslərin çoxluğundandı. Vudi dəfn mərasimindən sonra Qalina və onun oğluyla birlikdə evə yollandı. Qalınanın oğlu Mitoş da anası kimi alicənab, vicdanlı bir polyak idi, üstəlik, istedadlıydı. O, xokkey və basketbol oyunları zamanı stadionda orqan çalmaqla keçinirdi. Burada orqan çalmaq asan məsələ deyildi – azacıq yan çaldın, pərdəyə düşmədinsə, vay halına, mitilini çölə ata bilərdilər. Vudi Mitoşla birgə iki-üç stəkan araqla atasının xatirəsini yad edib, qarını ovundurmağa, ona təskinlik verməyə başladı. Mərd, alicənab Qalina həmişə Morrisin təəssübünü çəkmiş, ona arxa-dayaq olmuşdu.

Həftənin qalan günləri Vudi başını qaşımaya vaxt tapmadı: bir yandan ailə, o biri yandan iş. O, tək yaşayırdı, arvadı və aşnası da, hərəsi öz evində, tək qalırdılar. On beş il əvvəl ayrılımlarına baxmayaraq, arvadı hələ də öz başının hayına qalması bacarmırdı, odur ki, Vudi hər cümə günü ərzaq alıb, onun soyuducusunu doldururdu. Bu həftə onu özüylə aparıb, ayaqqabı almalıydı. Cümə axşamlarını isə, həmişə öz arvadı ilə keçirirdi. Şənbə günlərində bir həftəlik alış-veriş eləyib, axşamları anası və bacıları ilə olurdu. Beləcə, öz hissləri ilə baş-başa qalmağa macal tapmırdı. Yalnız hərdənbir öz-özünə deyirdi: “Bu gün onun ölümündən sonra birinci cümə

axşamıdır”, “Birinci cümədir, gör, nə gözəl gündür”, “Birinci şənbə, yəqin, yavaş-yavaş oralara öyrəşir”. Bəzən də kiritmişcə “Atacan, ata!” – deyə fəryad edirdi.

Ən çox təsirləndiyi günlər bazar günləriydi. Bazar günləri ukrayna uniat, roma katolik, pravoslav (həm rus, həm də yunan), afrikan metodist kilsələrinin zəngləri bir-birinin ardınca vurulduqca hissləri cuşə gəlirdi.

Vudinin kontoru onun anbarında yerləşirdi. Anbarın ikinci mərtəbəsində isə, özünə geniş, rahat bir mənzil tikmişdi. Bazar günləri səhər saat yeddidə atasını yoluxmağa getdiyi üçün Vudi artıq unutmuşdu ki, kilsələr “Zelbst üzləmə məmulatları”nı üzük qaşığı kimi dövrəyə alıb. Kilsə zənglərinin səsinə yatağında eşitdi, dərindən nə qədər böyük olduğunu anlayınca ürəyi qısıldı. Ağlı başında, bərkdən-boşdan çıxmış, ruhundan çox bədənini fikirləşən altmış yaşlı kişinin qəm dəryasına batması elə də yaxşı hal deyil. Onu bu cür xoşagəlməz hisslər bürüyəndə, dərhal bu vəziyyətdən yaxa qurtarmağa çalışırdı. Odur ki, oturub fikirləşməyə başladı: nə içməli? Müalicəvi vasitələrdən korluğu yox idi. Vudinin anbarı şotland viskisi, Polşa arağı, armanak, mozel və burqund çaxırları ilə doluydu. Buna baxmayaraq, nəhayət, yatağından qalxandan sonra yalnız qəhvə içməklə kifayətləndi. Çaydanın qaynamasını gözləyən Vudi, Yaponiyadan gətirilmiş dzüdoçu geyimində oturub, fikirlərini qaydaya salmağa çalışırdı.

Vudi doğru-dürüst, saxta olmayan, təbii şeylərdən təsirlənirdi. Təbiilik isə, çoxmərtəbəli binaların ötürücü tirlərində, heç nəylə maskalanmayan beton dirəklərindəydi. Məsələləri başqa cür qələmə vermək yaxşı iş deyil. Vudinin gözə kül üfürməkdən xoşu gəlmirdi. Daşlar da təbiidir. Metal da. Bazar günləri çalınan kilsə zənglərinin səsi də. Pərdə-pərdə havalanan uğultulu zəng səsləri Vudiyə xoş təsir bağışlayırdı – onu içəridən saflaşdırır, qanını duruldurdu. Zəng cavab gözləmədən ona nəsə söyləyir, özü də yalnız bir şey haqqında və düzü-düzünə danışırdı. Vudi də ona qulaq kəsilirdi.

Zənglər və kilsələr vaxtilə Vudinin həyatını əməlli-başlı dəyişdirmişdi. Necə olmasa da, xristian sayılırdı. O, bəzi üz cizgilərindən irokezləri, ya da çerokiləri xatırlatsa da, öz mənşəyinə və zahiri görünüşünə görə yəhudiydi, amma kürəkəni, keşiş həzrətləri Kovner təxminən yarım əsr bundan əvvəl onun anasını dinindən

döndərib, xristian eləmişdi. Kovner Sinsinattidəki Birləşmiş yəhudi kollecində Talmudu öyrənirmiş. Ancaq keşiş olmaq və missioner təşkilatı qurmaq üçün kollecdən ayrılmışdı; xristianlığı da Vudiyə bütünlüklə olmasa da, qismən, o aşılarmışdı. Atasına gəlincə, onun fundamentalistlərlə heç arası yox idi. Hey deyərdi ki, yəhudilər missioner təşkilatına qəhvə və süd içməyə, qaxac və ananas konservi yeməyə gedirlər. Əgər buna görə onları moizə dinləməyə məcbur edirlərsə, eybi yoxdur: böhran hər yanı bürüyüb, nərmənaziklərin zamanı deyil. ancaq bir şeyi dəqiq bilir ki, onlar qaxacı satırlar.

Axı İncildə aydın yazılıb: “...zira nicat yəhudilərdən gələcək”¹.

Mübarək Kovnerin missiyası qiyamət gününü yaxınlaşdırmağa, yəhudilərin hamısını döndərib, xristian etməyə çalışan imkanlı fundamentalistlərin (bunların əksəriyyəti isveçlilər idi) ianəsi hesabına fəaliyyət göstərirdi. İanə bağışlayanların ən səxavətli missis Skuqlund idi. Mərhum ərindən ona böyük südcülük təsərrüfatı miras qalmışdı. Onun yanında Vudinin böyük hörməti vardı.

Atası tünd xasiyyətli xristian arvadını, dönmə oğlunu və kiçik qızlarını atıb, Qalinayla (qadın onun dükanında işləyirdi) yaşamağa başlayanda Vudinin on dörd yaşı tamam olmuşdu. Bir dəfə, yaz günlərinin birində atası Vudiyə yaxınlaşıb dedi: “Bundan sonra ailənin başçısı sən olacaqsan”. Onda Vudi evin arxasında məşq edirdi – qolf ağacıyla zənciroturnun başçıqlarını vurub salmaqla məşğul idi. Atası isti havayla uyuşmayan bayırlıq kostyum geymişdi. O, başını açdı. Tər basmış kəlləsində şlyapanın qırmızı izi göründü. Başında saçdan çox tər damcıları vardı. Atası dedi: “Mən evdən gedirəm. – O, həyacanlıydı, görünür, onları biryolluq tərkməyə qərar vermişdi. – Uzatmağın mənası yoxdur. Belə həyat mənlilik deyil. – (Atasının ürəyincə olan həyat hansıydı? Vudi bunu fikirləşən kimi onu bilyardxanada, dəmiryolu estakadasının altında zər atan yerdə, yaxud “Braun və Koppel”in yuxarı mərtəbəsində poker oynayarkən təsəvvür elədi.) – Ailənin başçısı sən olacaqsan. Heç nədən qorxma, ürəkli ol. Hamınıza müavinət düzəltmişəm. Vabansia-avenüdə gəlirəm, yardım kontorundan. – (niyə bəzənib-düzəndiyi indi

¹ İoannın İncili

aydın oldu) – Yanınıza adam göndərəcəklər. – Sonra əlavə elədi: – Topladığın pulları mənə verməli olacaqsan, benzin almağa pulum yoxdur”.

Atasının getməyəcəyini görüb, Vudi Uinnetkadakı “Sanset-Ric” klubunda oyunçulara xokkey ağacı və top daşımaqla qazandığı pulların hamısını ona verdi. Atası hesab edirdi ki, oğluna yaşamaq dərsi verir, bu miskin dollarlar isə belə qiymətli həyat dərsinin yanında heç nədir. Hər dəfə oğlunu tovlayıb, kələk gələndə qırmızısifət, qarmaqburun ata onun üzünə elə məsum baxışlarla baxırdı ki, elə bil, baş keşirdir. Filmlərdən ilhamlanan uşaqlar ona Riçard Diks² ayaması vermişdilər. Komikslərin ilk seriyaları meydana çıxandan sonra isə ayamasını dəyişib, Dik Treysi³ qoydular.

Kilsə zənglərinin zəngüləsini dinləyən Vudi birdən-birə fərqi nə vardı ki, o öz atasızlığını pulla alır. Ha-ha! Çox maraqlıdır, xüsusilə də, atasının manerası: “Doğma atana inanmalısan, bunu sənə öyrədərəm!” Axı ona əyani olaraq sübut etmişdilər ki, real həyat və azad instinktlər dindən, riyakarlıqdan üstündür. Bundan da qabaq başa salmışdılar ki, axmaqlıq etmək olmaz, səfeh yerində qalmınsansa, bundan utanmalısan. Atasının Kovnerdən zəhləsi gedirdi. Ona görə yox ki, Kovner dinindən dönmüşdü (bu, vecinə deyildi) və ya onun qurduğu missiya insanların başını piyləyirdi (atası Kovnerin özünün dürüst adam olduğunu deyirdi), ona görə ki, Kovner fırldaqçı-virtuoz kimi görünməsinə baxmayaraq, özünü axmaq kimi aparır, səfeh kimi danışdı. Paqanini kimi saçlarını oynadırdı (Vudi bunu özündən toqquşdurmuşdu: atası Paqaninin adını belə eşitməmişdi). Yəhudi qadınları yolundan eləyən, dinindən döndərən adamdan nə gözləyəsən? “O, özü də bilmədən arvadları başdan çıxarır, onları nəylə şirnikdirdiyindən özünün də xəbəri yoxdur”.

Ancaq Kovner də öz növbəsində Vudini xəbərdar etməkdən qalmırdı: “Atan təhlükəli adamdır. Atanı sev, Vudro, başqa yolu yoxdur, sən onu sevməyə və bağışlamağa borclusan. Amma artıq uşaq deyilsən, bilməlisən ki, atan yaxşı yolun yolçusu deyil”.

Boş sözlərdi: atasının elə də ağır günahları yox idi, uşaq-muşaq hərəkətləriydi hamısı. Bəlkə də, elə ona görə oğluna yer eləyirdi. Bir də anasına.

² “Simmaron” filmində qəsbkarlıq, zərəklilik mücəssəməsi olan Yensi Kravt obrazını yaratmış aktyor

³ Komikslərdə polis xəfiyyəsi

Doğrudanmı analar da uşaq kimidir? Yox, belə deyilsə, kimdirlər bəs? Anası tez-tez deyərdi: “Ümid edirəm ki, o yaramazdan dualarını əsirgəmirsən. Gör bizi nə günə qoydu. Dua eləməyinə elə, ancaq nəbadə görüşəsən”. Vudro ikili həyat yaşayırdı, qüdsiyyət və müqəddəs sayılan şeylərə hörmətsizlik – bu iki hissənin ikisi də onda vardı. O, İsa Məsihin şəxsən onun – Vudinin günahlarını da yuduğuna inanırdı. Rebekka xala da bundan istifadə edirdi. O, Vudini işləməyə məcbur edirdi. Vudi missiyada və missiyanın nəzdindəki xeyriyyə cəmiyyətində süpürgəçini əvəzləyirdi. Qış aylarında qazanxananı kömürlə qalamaq da ona tapşırılmışdı, odur ki, bəzən gecələr də evə getmir, buradakı bilyard stolunun üstündəcə yuxulayırdı. Belə gecələrdə Vudi anbarın qapısını kilidaçanla açıb, buradan ananas konservi oğurlayır, cib bıçağıyla bekon kəsib götürürdü. Çiy bekon yeməkdən kəkliyi azardı. Yekəpər oğlan idi, tez-tez acırdı.

İnidi oturub kofe içən Vudi ilk dəfə özündən soruşdu: bəyəm o vaxtlar aclıq keçirirdi? Yox, sadəcə təhlükənin cazibəsinə düşmüşdü. O, bıçağını çıxarıb, özünə gizlicə bekon kəsərkən Rebekka Kovnerə üsyan edirdi. Rebekka xala Vudi kimi məsum baxışlı, səmimi, sağlam oğlanın oğurluq elədiyini bilmirdi, bunu heç ağına da gətirmirdi. Bununla belə, Vudi oğru idi, bunun başqa adı yoxdu. Vudi bilirdi ki, xalası ona baxıb, atasını görür. Onun burnunun donqarı, baxışları, iri cüssəsi, qırmızı yanaqları xalasına təhlükəli barbar Morrisi xatırladır.

İş burasındadır ki, Morris Liverpul küçələrində böyümüşdü: Vudinin anası və bacısı İngiltərədə doğulmuşdular. Polşadan Amerikaya köç edən ailə göz iltihabına tutulduğuna görə Morrisi Liverpulda atmışdı, yoxsa onları tam tərkibdə Ellis-Aylenddən qaytara bilərdilər. Ailə bir müddət İngiltərədə ləngisə də, Morrisin gözləri sağalmaq bilmirdi, odur ki, onu taleyin ixtiyarına buraxıb, aradan çıxdılar. On iki yaşlı Morris Liverpulda yiyəsiz-sahibsiz, taleyin ümidinə qaldı. Morrisin anası daha nəcib ailədən idi. Atasını vaxtilə onların anbarında gecələyirmiş. Anasını da orada görüb, aşıq olmuşdu. On altı yaş olanda tətillik edən dənizçilərin işə çıxmasından istifadə edib, gəmidə ocaqçı işinə düzəlmişdi. Beləcə, ocaqçı işləyə-İşləyə özünə yol pulu düzəldib, okeanın o tayına adlamağı və Bruklində gəmidən gizlicə əkilməyi bacarmışdı. O, Amerikalı olmuş, ancaq Amerika bundan heç vaxt xəbər tutmamışdı. O, heç bir sənədi olmadan səs verir, maşın sürür, vergi-filan

ödəmirmiş – bir sözlə, qanun onluq deyilmiş. At yarışları, qumar, bilyard oyunu, qadınlar... bunlardan başı açılmırmış. Bəs o, daim məşğul olmasına baxmayaraq, haçansa kimisə sevmişdimi? Hə, Qalınanı sevirdi. Oğluna bağlıydı. Anası indinin özündə də əmin idi ki, əri onu sevir, haçansa onun yanına qayıdacaq. Odur ki, özünü az qala kraliça kimi aparırdı. Toppuş əlləri, kraliça Viktoriyanın sifətini xatırladan solğun üzü də bu məsələdə işinə yarayırdı. “Qızlara tapşırılıb, onu evə buraxmasınlar”, - deyirdi. Hm, elə bil, Hindistanın hökmdarıdır.

Vudinin zəng səslərindən tıncıxan ruhu bu bazar günündə evin içində-çölündə vurnuxur, keçmişə baş vurur və yenidən anbarın mənzil olan hissəsinə qayıdırdı; zəng səsləri gah yaxınlaşır, gah uzaqlaşır. Pərdə-pərdə yayılan uğultulu mis səsi Cənub Çikaqonun poladəritmə, neft emalı, maşınqayırma zavodlarının yerləşdiyi ərazilərə qədər gedib çatırdı. Buralarda məskunlaşmış xorvatlar, ukraynalılar, yunanlar və zəncilər kilsələrə doğru axışırdı – kimi messanı dinləməyə gedirdi, kimi də Zəbur oxumağa.

Vudinin özü də gözəl Zəbur oxuyan idi. Zəburun sözləri indi də yadındaydı. Bundan başqa, o canlı şahid kimi də çıxış edirdi. Rebekka xala onu tez-tez kilsəyə göndərirdi ki, buraya toplaşmış isveçlilər və körfəzin digər sakinləri qarşısında şahidlik eləsin – yəhudi oğlanın İsa Məsihə tapınmasının tarixçəsini onlara danışsın. Rebekka xala hər çıxışına görə ona əlli sent verirdi. Bunun üçün xüsusi vəsait ayırmışdı. Rebekka Kovner missiyanın həm hesabdarı, həm də maliyyəçisiydi, işləri də o idarə eləyirdi. Bu sövdələşmədən keşişin xəbəri yox idi. Doktor çox inanlı adam idi, onun missiyaya xeyri də bundaydı. O, heç vaxt özünü gözə soxmur, riyakarlıq etmir. Özü də gözəl moizəçiydi. Bəs, Vudiylə bağlı nə demək olar? Vudi də şövqlə inananlardan idi. Mehrini doktora salmışdı. Doktor ona adi maraqların fövqündə dayanmağı öyrətmişdi, mənəvi həyatın nə olduğunu anlatmışdı. Vudi mənəvi qidadan savayı Çikaqonu, onun hiylələrini və fırıldaqlarını da canına hopdururdu. Bu şəhərdə fırıldaqlar o qədər adiləşmişdi ki, artıq insanların eyninə deyildi.

Otuz üçüncü ildə (İlahi, gör üstündən nə qədər vaxt keçib!) Beynəlxalq “Tərəqqi əsri” sərgisində başına konusvari həsir şlyapa qoymuş Vudi rikşanın

təqlidini çıxarırdı. O, qüvvətli ayaqlarını işə salıb arabanı çəkərkən, iri cüssəli, qırmızıyanaq sərxoş fermerlər (Vudinin sərnəşinləri) hırıldayı, qadınlarla tanış olmaq üçün ona ağız açırdılar. Seminariyaya yenidən qəbul olunmasına baxmayaraq, Vudi ara düzəltməyi və buna görə pul almağı qəbahətli iş saymırdı. Axı qızlar da, öz növbəsində, ondan müştəri gətirməsini istəyirdi. Beləcə, bütün tərəflər razı qalırdı. O, Qrant-parkda südəmər uşağını əmizdirmək üçün hey evə tələsən yekəpər bir arvadla mazaqlaşdı. Onlar tramvayla Vest-Sayda yola düşürdülər. Südü köynəyinə çıxan və ətrafa süd qoxusu yayan arvad yolboyu onun əzələli yanbızlarını çimdikləməkdən doymurdu. Tramvay Ruzvelt-rouddan keçib gedirdi. Sonra Vudi onun mənzilinə gəlirdi, arvad burada öz anasıyla yaşayırdı, ərinin olduğu yadına gəlmir. Yalnız bir şeyi yaxşı xatırlayır – süd qoxusunu. Ertəsi gün bu məsələlərdə heç bir ziddiyyət görməyən Vudi Əhdi-Cədidlə yunan dilini öyrənirdi: “Zülmətdə işıq ucu - to fos en te skotia fainei, – və zülmət bu işığı boğa bilmir”⁴

Sərgidə araba sürən Vudiyə bir fikir heç rahatlıq vermirdi, özü də bu, şəhərdə əyyaşlıq edən dəliqanlıqlarla qətiyyənlə bağlı deyildi. Fikir isə aşağıdakı kimiydi: əslində, Tanrının məramına və niyyətinə görə, nəhayət, dünya düzəlməli (özü də bilmirdi niyə belə fikirləşir, axı hər şey bunun əksini deyirdi), o, sevgi dünyasına çevrilməli, yalnız segiylə yaşamalı idi. Ancaq Vudi bu fikirlərini heç kəslə bölüşmürdü: yaxşı başa düşürdü ki, çoxları üçün bu, mənasız söz yığınınından başqa bir şey deyil. Ancaq Rebekka xalanın tez-tez qulağına pıçıldadığı: “Ay cüvəllağı, elə bil, atanın burnundan düşmüşən”, – sözləri də doğrudur. Buna dəlil-sübut da tapılırdı. Hər halda, tələm-tələsik qərarlar verən Rebekka xalanın dəlil kimi gördüyü şeylər vardı: Vudi çox tez böyüyürdü. Başqa yolu da yox idi. Vudi hərdən öz-özünə sual edirdi: axı on yeddi yaşlı oğlan döşü kəsilib alınmış ahıl qadının düşüncə tərzini, fikirlərini necə başa düşə bilər? Morris ona izah etmişdi ki, bu, adətən, kişi nəvazişinin həsrətini çəkən qadınların başına gəlir, guya kişisizliyin ilk əlaməti budur. Morris demişdi ki, qadının döşünü sığallayıb-öpməyəndə, ürək acıları xərcəngə gətirib çıxarır. Bədən fəryad edir, üsyana qalxır. Onun sözləri Vudiyə inandırıcı gəlmişdi. İndi o, həmin nəzəriyyəni müqəddəs ata Kovnerə şamil edir və

⁴ İoannın incili 1:5.

görürdü ki, hər şey düz gəlir. Axı Vudi təsəvvürünə də gətirə bilmirdi ki, müqəddəs ata Rebekka xalanın döşüylə belə hoqqalar çıxara bilər! Morrisin nəzəriyyəsi Vudinin ağına batmışdı deyə, gözünü onlardan çəkə bilmirdi – gah keşişə, gah da arvadının döşlərinə baxırdı. Bu adətini indi tərgitməmişdi. Atasından öyrəndiyi erotik nəzəriyyələrin təsirindən yalnız çox fərasətli, fəhmlilərdən qurtula bilər. Vudiyə isə çox fərasətli adam demək olmazdı. Bunu özü də bilirdi. Ona görə də, əlindən gələni eləyirdi ki, qadınlar özlərini kənar qalmış kimi hiss etməsin. Axı bu, həm də, təbiətin qanunudur. O da, atası kimi sadə, uzağı görməyən adamdır, ancaq ən qaba, yonulmamış insanlar belə məlum həssaslıqdan məhrum deyil.

Ona müqəddəs ata da ağıl verirdi, Rebekka da, varlı missis Skuqland uzaq Evanstondan öyüd-nəsihətini əsirgəmirdi, anası da başına ağıl qoymağa çalışırdı. Öz növbəsində atası da moizə oxumağa meyilli idi. Bir sözlə, ona öyüd vermək istəməyən qalmamışdı.

Divijen-strit boyu, az qala, hər fənərin altında bir natiq dayanıb, boğazını yırtırdı: anarxistlər, sosialistlər, stalinistlər, vahid torpaq vergisi tərəfdarları, tolstoyçular, vegetarianlar, fundamentalist keşişlər – burada kim yox idi? Hərənin öz şikayətləri, öz arzu-istəyi. Hərə xilas yolunu və yeni həyatı bir cür görür, öz bildiyi kimi etiraz edirdi. Kimin ağına gələrdi ki, bütün zamanların bir araya gətirilmiş tələbləri və iddiaları Amerika zəminində belə boy verəcək?

Müqəddəs atanı İsveçli gözəl immiqrant Ose (evdə onu belə çağırırdılar) maliyyələşdirirdi. Skuqlandların evində aşbaz işləyən Ose onların böyük oğluna ərə getmiş, dul qalandan sonra mömin xeyriyyəçi kimi müqəddəs ataya kömək etməyə başlamışdı. Missis Skuqland cavanlığında, yəqin ki, operettada oxuyan qadınlara bənzəyirmiş. Hörüklərini xüsusi zövqlə burub, qəribə saç düzümü yaradırdı. Qadınlar bu saç düzümünün sirrini çoxdan unudublar. Ose Vudini öz himayəsinə almışdı, onun seminariyada təhsil haqqını da özü ödəyirdi. Atası da deyirdi ki... Zəng səsləri kəsildi, bu gözəl bazar günündə, məxməri payız mövsümündə şaxta hələ ipək kimi yumşaq, yaşıl otları dalamamışdı, təmiz hava Vudinin ciyərlərini göynədirdi, elə bil, vücudundakı dəmir oksigenə susamışdı, sinəsi dolu nəfəs aldıqca yüngülləşirdi. Atası isə torpağın iki metr dərinliyində uyuyurdu, artıq bir daha bu

ləzzətli göynərtini hiss etməyəcəkdi. Təmiz havada hələ də sonuncu zəng səsinin titrəyişləri hiss olunurdu.

İstirahət günlərində on illərin boşluğu anbara qayıdır, Vudinin mənzilinin qapısı altından içəriyə soxulurdu. Necə ki, həftənin ara günlərində kilsələr adamsız qalır, bazar günlərində anbar da bomboş olurdu. Hər iş gününün əvvəlində, fəhlələri işə aparan yük maşınları hələ yerindən tərpənməmiş, Vudi adidas kostyumda asta qaçıqla səkkiz kilometrə yaxın yol qət edirdi. Ancaq hələ də atasının xiffətini çəkən Vudi bu gün qaçmaq istəmədi. Baxmayaraq ki, təmiz havaya çıxmaq, kədərini qaçıqla qovmaq keçirdi ürəyindən. Tənhalıq bu səhər onu yaman yerdə yaxalamışdı. Mən və dünya, dünya və mən – bütün fikirləri özüylə dünyanın münasibətləri ətrafında dolaşırdı. Bunu düşünərkən isə, yalnız bir şeyi nəzərdə tuturdu: bütün varlığını sarmış bu tənhalıqdan qorunmaq üçün qalxan kimi istifadə edə biləcəyi nələrə olmalıdır, – məsələn, hansısa tapşırıq, qonaqlar, şəkil (Vudi həvəskar rəssam idi), masaj salonuna getmək, nahar etmək... Ah, ata! Keçən çərşənbə axşamı Vudi xəstə atasının yanında uzanmalı olmuşdu, çünki o, tez-tez iynəni venasından çəkib çıxarır, tibb bacısı iynəni yenidən damara salırdı. Onda Vudi hamının təəccüblü baxışları altında onun çarpayısına uzanıb, çırpınan qocanı bərk-bərk qucaqladı. “Sakit ol, Morris, sakit ol”. Ancaq atası var gücüylə damcısalanın borucuğuna sarı dartınırdı.

Zəng səsləri kəsildi, Vudi öz malikanəsi Zelbest üzləmə məmullatları anbarının necə sükuta qərq olduğunun fərqi belə varmadı. Çünki elə bu vaxt düz önündə Nuh əyyamından qalma, Çikaqo qəssabxanalarındakı öküz rəngində, kərpic qırmızısı bir tramvay peyda oldu. Tramvay bərkdən səs salaraq, uzaqlaşmağa başladı. İri, yöndəmsiz, hörməli oturacaqları və ayaq üstə qalan sənişinlər üçün mis tutacaqları olan bu tramvaylar hələ Perl-Harbor hadisələrindən qabaq yollardan yığışdırılmışdı. Onlar bərk ləngər vurur, hər yarım kilometrədən bir xarab olurdu. Motoru qığılcımlananda karbol turşusunun qoxusu ozon iyinə qarışırdı, hava

tormozunu işə salan kimi əsib-titrəyirdi. Bu zaman konduktor tez-tez düyünlü şnurunu çəkişdirir, sürücü isə dabanıyla elektrik zəngini döyəcləyirdi.

Vudi birdən-birə özünü tramvayda hiss elədi – atası ilə birgə Vestern-avenyüdən keçib gedirdilər. İkisi də kürkdəyidi, sifətləri, əlləri soyuqdan göyərmişdi, tramvayın qapısı açılanda arxa tərəfdən sazaq içəri vurur, qar döşəmədəki tamasaların novcuqlarına dolurdu. Vaqonda o qədər soyuq idi ki, qar ərimirdi. Yerli vətənpərvərlər deyirdi ki, dünyada bundan uzun tramvay yolu yoxdur; gör, nəylə öyünürdülər. Vestern-avenyü boyu, qırx kilometrlik yolun hər iki tərəfində fabriklər, anbarlar, mexaniki emalatxanalar, köhnə maşın dayanacaqları, trolleybus parkları, benzin kalonkaları, dəfn mərasimi ləvazimatı büroları, cəmisi iki pəncərəlik ensiz, altımərtəbəli binalar, telefon kompaniyaları, elektrokompaniyalar, zibilxanalar yerləşirdi. Bu mənzərə cənubdakı çöllüklərdən başlayaraq, şimalda yerləşən Evanstona qədər uzanırdı. Vudro atasıyla birgə şimala, Evanstondakı Hovard-stritə qədər gedəcəkdi. Oradan da o tərəfə, missis Skuqlundgilə xeyli yol getməliyidilər. Sonuncu dayanacaqdan sonra Skuqlundun evinə qədər beş-altı kvartal keçməliyidilər. Nəyə gedirdilər? Atası üçün pul istəməyə. Atası Vudini birtəhər dilə tutub, yola gətirmişdi. Anası və Rebekka xala Vudinin onunla getdiyini bilsələr, aləm bir-birinə dəyəcəkdi. Vudi onlardan qorxurdu, amma atasından da keçə bilmirdi.

Bir dəfə Morris onun yanına gəlib dedi:

– Oğlum, işlər xarabdır. Başıma iş gəlib.

– Nolub ki, ata?

– Qalina ərinin pullarından mənə bir az verib. Buyak xəbər tutmamış pulları qaytarmaq lazımdır. Yoxsa, öldürəcək Qalınanı.

– Neyləmək olar...

– Bukmekerlər borclularla necə davranır, bilirsən? Onların üstünə pəzəvəng göndəririlər. Vurub, başımı partladacaqlar...

– Ata! Bilirsən axı, səni Skuqlundun yanına apara bilmərəm.

– Niyə apara bilmirsən? Oğlum deyilsən? Mən sənin atanam, ya yox? Bəs Qalınanı hara qoyaq? O, mənə görə öz həyatıyla oynayır, amma öz doğmaca oğlum, gör, mənə nə deyir?

– Əşşi, Buyak ona heç nə eləyən deyil.

– Vudi, Buyak onu döyüb öldürəcək.

Buyak, az qala, kombinezon rəngində boz-bulanıq dərisi, gödək ayaqları olan bir adamdı. Olan-qalan gücü qüvvətli əzələlərində və qaralmış fəhlə barmaqlarındaydı. Yazıgın, məzlumun birisiydi. Ancaq Vudinin atasının sözlərindən belə çıxırdı ki, Buyakın qəzəb və hiddət yuvası olan sısqa sinəsi körük kimi guruldayıb, adamı vahiməyə salır. Buyak isə dava-qovğa adamı deyildi. Əslinə qalsa, Buyak qoxurdu ki, Morrislə Qalina birləşib, onu vəhşi kimi döyə bilərlər. Ancaq Vudinin atası başkəsən deyildi. Elə Qalınanın özü də yumşaq təbiətli qadın idi. Banklar bir-birinin ardınca iflasa uğradığı üçün Buyak qənaət edib topladığı pullarını zirzəmidə saxlayırdı. Ona neyləyə bilərdilər ki, uzağı pullarının bir hissəsini borc alıb, sonra qaytarmağa söz verəcəkdilər. Vudinin müşahidəsinə görə, Buyak ağıllı iş görürdü. O, öz taleyilə barışmışdı, Qalınadan istəyi yalnız o idi ki, biş-düş eləsin, evi yığışdırsın və ona bir az hörmətlə yanaşsın, vəssalam. Ancaq oğurluğu görən gözü yoxuydu: pul – ayrı məsələdir, hər şeyin başında pul gəlir. Əgər onlar, doğrudan da, Buyakın pullarını götürüblərsə, bu onu özündən çıxara bilər. Buyak pula və öz heysiyyətinə həssas yanaşdığına görə, əlindən xəta da çıxma bilərdi. Ancaq Vudi bukmekerin də, pəzəvəngin də, icazəsiz götürülmüş pulların da uydurma olduğunu güman edirdi. Özündən belə şeylər toqquşdurmaq atasının köhnə şəkəriydi, odur ki, ona yalnız axmaq inanardı. Morris bilirdi ki, arvadıyla Rebekka xala onun nə qədər yaramaz adam olduğunu missis Skuqlunda çoxdan çatdırıblar. Onu elə sözlərlə, elə boyalarla təsvir edəblər ki, bunlardan lap reklam lövhəsi çəkmək olar: günahları – qırmızı, qəlbi – qara, irəlində onu gözləyən cəhənnəm odu – atəş girdabı. Üstəlik, narkoman, əyyaş, pis ailə başçısı, pozğun, allahsız... Nə isə, atası missis Skuqlunda ağız açmaq fikrinə düşmüşdü və bu, hamının işinə pəl vurmaq deməkdi. Axı doktor Kovnerin istismar xərclərini Skuqlundun südcülük təsərrüfatı

ödəyirdi. Dediğimiz kimi, Vudinin təhsil haqqını da bu dul qadın verir, hələ bacılarına əyin-baş da alırdı.

Altmış yaşlı, iri cüssəli, tökmə bədənli, Amerika materializminin canlı mücəssəməsi Vudi yumşaq kresloda oturmuşdu. Kreslonun dəri üzünü ona qadın nəvazişindən də oxşayıcı gəlirdi. Yaddaşının künc-bucağından qalxan dumanlı xatirələr onu qayğılandırır, daha doğrusu, əməlli-başlı narahat edirdi. Yada düşən xatirələrdən gah ürəyi sancır (ürəyinə necə soxulublar, görəsən?), gah da mütəəsir olurdu. Ağır fikirlərdən (bundan sonra baş ağrıları başlayır) alını qırıxmışdı. Onda atasına niyə mane olmadı? Bilyardxananın qaranlıq küncündə onunla görüşməyə niyə razı oldu?

– Missis Skuqlunda nə deyəcəksən axı?

– Qarıyamı? Qorxma, deməyə sözüm var, özü də, deyəcəklərimin hamısı həqiqət olacaq. Məsələn, bəyəm mən öz kimyəvi təmizləmə kontorumu xilas etmək istəmirəm? Məgər gələn həftə məhkəmə icraçıları avadanlığı siyahıya almağa gəlməyəcəklər?

Tramvay Vestern-avenyu ilə yavaş-yavaş irəliləyir, atası isə özünün müdafiə nitqini cilalayır. O, Vudinin sağlam, gümrah görünüşünə bel bağlayır. Kənardan belə xoş təsir bağışlayan oğlan uşağı – hiyləgər dələduz üçün əsl tapıntıdır.

Maraqlıdır, görəsən, Çikaqoda əvvəlki kimi çovğun-boran olurmu? İndi, elə bil, az-az çovğun olur. Əvvəllər Arktikadan, Ontariodan baş alıb gələn çovğun gün ərzində metr yarım çatan qar təpəcəikləri əmələ gətirirdi. Onda tramvay yolunu qardan təmizləmək üçün hər iki tərəfində fırlanan şotkalar olan yaşıl platformalar depodan çıxırdı.

Bir-birinin ardınca düzölmüş on iki tramvay yavaş-yavaş evlərin arasıyla irəliləyirdi.

Riveryu-parkın yanında ilişdilər, tramvay bir müddət irəliləyə bilmədi. Parkdakı bütün attraksionları yeni mövsümə qədər bağlamışdılar. “Rus tərəcəiyi”, “şeytan çarxi”, yelləncəklər, karusellər – sazlayıcı Buyak kimi maşınlardan yaxşı

baş çıxaran mexaniklərin və elektriclərin əməyilə ərsəyə gəlmiş bütün texnika sükut içindəydi. Parkın barısının o üzündə boran meydan sulayır, göz-gözü görmürdü. Yalnız bir-birindən aralıda yanan seyrək elektrik lampalarını görmək olurdu. Vudi tərləmiş şüşəni əlilə silib, çölə baxmaq istədi, ancaq şüşə simli torla üzləndiyindən heç nə görə bilmədi: torun dəliklərini qar tutmuşdu. Qabaq oturacaqda hissə batmış iki kömürpaylayan oturmuşdu, ikisi də başına lindenberq şlemi qoymuşdu, ikisi də dizinin arasında kürək tutmuşdu – işdən qayıdırdılar. Onlardan tər, giş və kömür iyi gəlirdi, başdan-ayağa kömür tozuna bulaşmışdılar, yalnız gözləri və dişləri ağarırdı.

Vaqonda, demək olar, sənişin yox idi. Heç kəs çölə çıxmaq istəmirdi. Belə günlərdə daxili və xarici qüvvələrin təzyiqinə davam gətirməyən insanlar evdə, ocağın qırağında oturmağa üstünlük verir. Əlbəttə, əgər atası kimi tamah ucbatından pis havaya çıxmaq ehtiyacı yoxdusa. Belə çovğunda yalnız əlli sikkə əldə etmək perspektivi olan adam çölə çıxmağa ürək eləyər. Əlli sikkə! Otuz üçüncü ildə bu, xeyli pul eləyirdi.

– O arvadın səndə gözü var, – atası dedi.

– Elə şey yoxdur, sadəcə, yaxşı adamdır, hamıya yaxşılıq eləmək istəyir.

– Kim bilir, ağılıdakı nədir. Boy-buxunlu oğlansan. Artıq uşaq deyilsən.

– O, çox inanclı adamdır, əsl mömindir.

– Sən tək cə ananın oğlu deyilsən, atan da var. İmkan vermərəm ki, anan, Rebekka və Kovnerlər başını piyləsin. Bilirəm, anan məni öz həyatından silib atmaq istəyir. Ancaq mən işə qarışmasam, sən həyatı öyrənə bilməyəcəksən. Bu sərsəm xristianlar nə qanır, həyat nədir?

– Haqlısan, ata.

– Qızlara kömək eləyə bilməyəcəyəm. Balacadırlar hələ. Onlara yazığım gəlir, amma neyləyə bilərəm, əlimdən nə gəlir? Amma sənə köməyim dəyə bilər.

O, Vudini özü kimi amerikalı eləmək istəyirdi.

Ətrafda qar-çovğun tüğyan eləyirdi, öküz rəngli tramvay yerindən tərپənmirdi – gah ulayan, gah nərildəyən vıyılıtlı külək buqeli⁵ qopartmışdı, indi hamı onun düzəldilməsini gözləyirdi. Onlar Hovard-stritdə düşüb, şaxtalı havada şimala doğru xeyli piyada getməliyidilər.

– Söhbətə sən başlayarsan, – atası dedi.

Vudidə alverçi, yarmarkada müştəri çağırmaq qabiliyyəti vardı. Kilsədə ayağa durub, dinə tapınması haqqında danışarkən, bu qabiliyyətinin sayəsində əlli-altmış dinləyici toplayırdı. Rebekka xala da onu mükafatsız qoymurdu. Din-iman haqqında danışarkən Vudinin özü də ehtizaza gəlirdi. Ancaq hərdən öz söhbətləri özünün də ürəyinə yatmırdı, onda az qala ürəyi bulanır, özünə yer tapmırdı. Belə hallarda Vudini səmimi ədaları, vərdişləri xilas edirdi. O, öz malını başqalarına yalnız üz ifadəsinin, səsinin, bir sözlə, ədalarının köməyiylə sırya bilirdi. Saxta nitq söyləməyə başlayan kimi göz bəbəkləri burnunun yuxarı hissəsinə tuşlanırdı. Bircə buna görə hiss edirdi ki, ikiüzlülük eləmək asan başa gəlmir. Sifəti əyilirdi və Vudi ifşa olunmaqdan qorxurdu. Doğru-dürüst adam kimi görünmək istəyi bütün gücünü alırdı. Abırsızlıq, sinizm onu çiyindirirdi – onu hiylənin, kələkbazlığın ağuşuna itələyən də bu idi. Kələkbazlıq, hiylə olan yerdə isə atası da vardı. Onun donqaburun, enlisifət atası bütün xəndəkləri, çuxurları dəf edib, onun yanında peyda olurdu. Səmimi, qeyri-səmimi – belə söhbətlər atasının qulağına girmirdi. Mahnının sözləri sanki onunçün yazılmışdı: “Ürəyi istəyəni, əldə edir həmişə”. Atasının sir-sifətindən, bütün vücudundan madiyyat yağırdı, ona baxanda həzm, qan dövrəni, nəsilartırma orqanlarının necə işlədiyini əyani hiss etmək olurdu. Bəzən kefi kök olanda deyərki, qoltuğun altını, qıçların arasını yumaq, isti yemək hazırlamaq lazımdır, soğanla bişirilmiş paxladan, pokerdən, Arlinqtonda keçirilən at yarışlarında qalib gəlmiş atdan söz açardı. Atası təbiət hadisəsi kimi ydi. Odur ki, Vudi onun yanında olanda dindən, paradokslardan və buna bənzər şeylərdən dincəlirdi. Anasına gəlincə, o özünü çox mənəviyyatlı, mömin adam sayırdı, ancaq Vudi bilirdi ki, o, sadəcə, özünü aldatmaqla məşğuldur. O, heç vaxt yadırgamadığı ingilis ləhcəsiylə gah Tanrı haqqında, gah da Tanrının özü ilə danışmaqdan

⁵ Cərəyan qəbuledici hissə

doymazdı: Tanrı xatirinə, Tanrıya şükür, Tanrı qorusun. Əslində isə, o, ən adi işlərlə məşğul olan ayıq-sayıq, ətli-qanlı, işgüzar bir qadın idi, işi-gücü qızlarının qeydinə qalmaq, onlara yaxşı tərbiyə vermək, nəzakət qaydalarını öyrətmək, ismətli-məsum böyütməkdən ibarət idi. Onun əlində-ovcunda böyütdüyü bu gözəlçələr bəslədiyi ombadan o qədər enə verdilər ki, iri bədənlərinin fonunda başları bapbalaca görünürdü. Yaxşı qızlardı, amma başları çatmırdı: Paula – həmişə şən, gülürüz dəliydi, Coanna isə – küskün, qaraqabaq.

– Ata, nə desən eləyərəm, ancaq söz ver ki, mənə missis Skuqlundun yanında biabır etməyəcəksən.

– İngiliscə pis danışırım, hə? Atana görə utanırsan? Nədir, mən yəhudi aksentiylə danışırım?

– Yox, nə danışırısan? Kovnerin aksenti səninkindən də pisdir, gör heç ona söz deyən var?

– Bura bax, o yaramazlar kimdilər ki, mənə fors eləyələr, kimdilər? Yekə oğlansan, atanın səndən kömək ummağa haqqı var. Atanın başına iş gəlib. Sən də atanı onun yanına aparırsan, çünki o xeyirxah adamdır və sənə ondan başqa ümid yerin yoxdur.

– Bir də səndən başqa, ata.

Devon-avenyuda kömürpaylayanlar ayağa durdu. Onlardan biri qadın paltosu geymişdi. O zamanlar bəzən kişilər qadın, qadınlar da kişi paltarını geyirdi – hər kəsin olanından. Paltonun qurum basmış xəz yaxalığı nəmdən pırtlaşmışdı. Onlar kürəkləri ağır-ağır sürüyə-sürüyə tramvaydan endilər. Onsuz da yavaş-yavaş irəliləyən tramvay lap yavaşdı. Sonuncu dayanacağı saat beş radələrində çatdılar, artıq qaranlıq alatoranlıqın yerini tutmaqdaydı, fənərlərin altında burum-burum qar dənələri uçurdu. Hovard-stritdə yolun eni-uzunu atılmış maşınlarla doluydu. Maşınlar səkiləri də tutmuşdu. Vudi atasıyla Evanstona gedirdi. Atılmış yük maşınlarının arasıyla Vudi irəlidə, atası da onun arxasınca irəliləyirdi. Beləcə, küləklə boğuşa-boğuşa dörd kvartal keçdilər, sonra Vudi qar yığınının üstündən adlayıb, yol-rizini qar basmış malikanəyə doğru buruldu. Burada darvazanın ağır

çuqun qapısını açmaq üçün ikisi də güc verməli oldu – qar qapının dabanına yığılmışdı. Bu şahənə malikanədə iyirmi, bəlkə ondan da çox otaq vardı, ancaq burada yalnız missis Skuqlundla, özü kimi mömin xidmətçisi Yurdis qalırdı.

Qapının açılmasını gözləyərkən soyuqdan keyimiş əlləriylə kürklərinin qarını çırpdılar, atası şərfiylə sıx qaşlarını sildi. Nəhayət, qapı zənciri cingildədi, Yurdis taxta siyirməni çəkib, şüşə qapının pəncərəsini açdı. Vudi Yurdisi “yavansifət” adlandırır. Sir-sifətinə ənlük-kirşən vurmayan, özünə bəzək-düzək verməyən belə qadınlara indi də rast gəlmək olar. Yurdis qarşımıza rəngsiz, boyasız çıxdı – necə var, elə.

– Kimsiniz, nə istəyirsiniz?

– Mən Vudro Zelbestəm. Yurdis, mənəm, Vudi.

– Sizi gözləmirdik.

– Düzdür, amma gəlmişik.

– Nə lazımdır?

– Biz missis Skuqlundla görüşməyə gəlmişik.

– Onunla niyə görüşmək istəyirsiniz ki?

– Bizim burada olduğumuzu bilsin deyər.

– Nə üçün zəng eləmədən gəldiyinizi ona deməliyəm.

– Siz, sadəcə, çatdırın ki, gələnlər Vudiylə atasıdır: vacib işimiz olmasa, bu qarda-çovğunda buraya gələrdikmi?

Bu, tənha yaşayan qadınların ehtiyatlılığından başqa bir şey deyildi. Özü də, zamanla ayaqlaşa bilməyən, ağır taxta qadınların. Geniş eyvanı, içərilərə doğru uzanan həyəti, evdəki bütün qapıların açarını qurşağından asmış Yurdis kimi xidmətçiləri olan Evanston evlərinin əvvəlki ağır, təmkinli halından əsər-ələmət qalmamışdı. Üstəlik, yepiskopal kilsənin, xristianlıq elminin və spirtli içki içməyən Qadın cəmiyyətinin dayağı olan Evanstonda alverçilər evlərin qapısını çalmağa cəsərət etmirdi. Yalnız dəvət olunanlar gələ bilərdi. Amma indi, işə bax: iki səfil,

avara qar-borana baxmadan Vest-Sayddan buraya on beş kilometr yol ayaqlayıb, hörmətli bir ailənin evinə soxulur. Evdə isə haçansa aşbaz işləmiş, indi isə xeyriyyəçi dul qadın kimi ad çıxarmış isveçli immiqrant, soyuqdan donmuş zanbağın saplağı onun ikilaylı pəncərəsinin şüşəsini döyəcəyərkən, oturub yeni Yerusəlim, dirilmə və qiyamət günü haqqında şirin xəyallara dalmışdı. Məsihin ikinci zühurunu tezləşdirmək üçün çovğunda onun evinə pənah gətirmiş bu iki avara fırıldaqçınının ürəyini də almaq lazımdır.

Onları içəri buraxdılar – necə buraxmaydılar.

Vudi və atası yalnız indi, evin istisi şərf doladıqları çənələrinə vuranda bildilər ki, çovğun nə qədər şiddətliymiş: yanaqları soyuqdan keyimişdi. Əyin-başlarının qarı əriyib, ayaqlarının altında kiçik gölməçə əmələ gətirmişdi. Tamahın ta burayacan gətirdiyi atasıyla Vudi hollun ortasında dayanmışdılar – bu, onların gördüyü dəhlizlərdən deyildi, oymalı dolama pilləkəni, yuxarıda işıqlandırılan böyük vitrajı vardı. Vitrajda İsa Məsihlə samari qadının görüşü təsvir olunmuşdu. Evdən kəsif qoy qoxusu gəlirdi.

Vudi atasının yanında olanda hər şeyə daha çox yəhudi gözüylə baxırdı. Di gəl ki, atası yəhudi adına yalnız qəzeti idişcə oxumağı bacarırdı. Atası polyak qızı Qalinayla yaşayırdı, anası – İsa Məsihlə, Vudi isə hisə verilən donuz ətinə dadanmışdı. Buna baxmayaraq, hərdən özünü əsl yəhudi kimi aparırdı.

Missis Skuqlund həddən ziyadə əl-ayağı təmiz qadın idi – səliqəylə vurulmuş dırnaqları, ağappaq boynu, qulaqları, bir sözlə, bütün vücudu bir təmizkarlıq nümunəsiydi. Odur ki, atasının nalayiq, ədəbsiz eyhamları hədəfdən yan keçirdi. Qadının böyük, əzəmətli bədən ölçüləri Vudiyə şələlələri xatırladırdı, döşləri isə onun təxəyyülündən də geniş və hüdudsuz idi. Vudiyə elə gəlirdi ki, Skuqlund onları sıxıb kiçildir. Ancaq bir dəfə qadın pəncərəni açmaq üçün iki əlini də qaldıranda görmüşdü ki, yox, bu böyüklükdə döşləri çəkib, yığmaq mümkün olan iş deyil. Skuqlundun açıq rəngli saçları əmək təlimi dərslərində uşaqların əvvəlcə isladıb, sonra səbət hördükləri rafiya liflərinə bənzəyirdi.

Atası kürkünü çıxaranda məlum oldu ki, o, bir-birinin üstündən bir neçə toxunma isti köynək geyib, pəncəyi isə yoxdur. Bir yerdə qərar tutmayan gözləri ona

fırıldaqçı görkəmi verirdi. Donqaburun, enlisifət Zelbestlər üçün doğru-dürüst görünmək çox çətin idi. Hər şey onların əliyəri, fəndgir adamlar olduğundan xəbər verirdi. Vudi tez-tez bunun kökünü axtarıb tapmağa çalışırdı. Səbəb nəydi – sifət əzələlərinin oynaması, yoxsa ağızlarının görünüşü. Bəlkə, zirək, diribaş olmaları? Qızlar atasına Dik Treysi ayaması vermişdilər, ancaq axı Dik pis oğlan deyildi. Bir də, atası kimə hiylə gələ bilərdi ki? Amma, dayanın, dayanın, belə şeyləri istisna eləmək olmaz. Atası məhz kələkbaz adam təsiri bağışladığından, ona irad tutan bəziləri sonradan peşiman olurdu: bəlkə, onu nahaq yerə danlayıblar, boş yerə mühakimə eləyiblər. Adamın sir-sifəti xoşuna gəlmirsə, onu mühakimə etməlisən? Odur ki, bəziləri öz günahını yumaq fikrinə düşür və... bu zaman atasının tələsinə tuş gəlirdi. Ancaq belə şeylər Yurdisin vecinə deyildi. O, nəyə bir hiylə hiss etsəydi, qara-çovğuna baxmadan, ikisini də çölə qovacaqdı. Yurdis dindar adamdı, ancaq sadədil, maymaq deyildi. Skuqlund evin işlərini boş yerə ona tapşırırmamışdı, Çikaqoda 40 il elə-belə işləməmişdi ki.

Missis Skuqlund onları qonaq otağına gətirdi. Evin ən böyük otağıydı deyə, onu əlavə qızdırırmalı olurdular. Otağın hündürlüyü beş metrə çatırdı, pəncərələri olduqca enliydi, odur ki, Yurdis ara vermədən kiçik dəmir sobaya odun atırdı. Sobanın ön hissəsində nikəllənmiş tacı və ya qızılı keşiş papağını xatırladan bir qurğusu vardı. Onu buranda sobanın çuqun qapısının həncamasını qaldırırdı. Mitranın altında gizlədilən qapını his-pas basmışdı – adi qapıydı. Açılan qapıdan içəriyə xəkəndazla kömür atırdılar, antrasit qırıntıları xırıltı-gurultuyla sobanın odluğuna tökülürdü. Odluğa tökülən kömür qalağının üzərində alovlu torta və ya odsaçan günbəzə bənzər fiqur yaranırdı – onu sobanın mikadan düzəldilmiş şüşəsi olan kiçik pəncərəsindən görmək olurdu. Taxta panellərlə üzlənmiş gözəl bir otaq. Tüstü borusu, bacaya keçirilmiş mərmər kamin, parket döşəmə, fabrik xalçaları, quşüzümü rəngində viktorian üzlüklü mebel, güzgülü şüşəylə haşiyələnmiş servant. Servantın içindəki etajerdə gümüş vazlar saxlanılırdı – bunlar Skuqlundun inəklərinə verilmiş prizlər idi. Bundan başqa, burada qəribə formalı şəkərqıran, büllur bardaqlar və piyalələr də qoyulmuşdu. Hara baxsan, Bibliya görürdün, divarlardan İsa Məsihin və Müqəddəs torpaqların təsvirləri asılmışdı, otağın havasında güclə

sezilən qoy qoxusu vardı, elə bil, hər şeyi zəif sirkə məhlulu ilə yuyub təmizləmişdilər.

– Missis Skuqlund, atamı sizin yanınıza gətirmişəm. Məncə, siz tanış deyilsiniz, – Vudi dedi.

– Möhtərəm xanım, bu mənəm, Zelbest.

Atası bəstəboy olsa da, amiranə görkəmi vardı. O, qarnını irəli verib, qadının önündə dayanmışdı. Yaxşı ki, qarnı möhkəm idi, sallanmırdı. O, elə işini də möhkəm tuturdu. Heç kəsdən qorxmurdu, çəkinmirdi. Heç kəsin qarşısında üzünün suyunu töküb, xahiş-minnət eləmirdi. Heç kəsə yarınmır, yaltaqlanmırdı. Odur ki, “möhtərəm” sözünü xüsusi bir ifadəylə dedi – bununla missis Skuqlunda çatdırmaq istəyirdi ki, o müstəqil adamdır, nəyi necə eləməyi yaxşı bilir və qadınlarla ünsiyyət qurmağı bacarır. Boy-buxunlu, hörüklərini xüsusi ədayla burmuş missis Skuqlund altmış yaşın içindəydi. Atasından səkkiz-on yaş böyük idi.

– Oğluma çox yaxşılığınız keçib, ona görə, sizinlə görüşmək istədim. Oğlumun anasını tanıyırsınız, atasını isə yox...

– Missis Skuqlund, atamın başına iş gəlib, sizdən başqa üz tutmağa adamımız yoxdur.

Atasına da elə bu lazım idi. O, dərhal təşəbbüsü əlinə keçirib, dul qadına öz kimyəvi təmizləmə kontoru, vaxtında ödəyə bilmədiyi borcları barədə danışdı. Avadanlıqlara həbs qoyulduğunu deməyi də unutmadı. Dedi ki, məhkəmə icraçıları ona göz verib, işıq vermir və bütün bunlar çox pis qurtara bilər.

– Balaca adamam, birtəhər başımı girləyirəm, – axırda əlavə etdi.

– Siz öz uşaqlarınıza baxmırsınız, – missis Skuqlund dedi.

– Elədir, elədir, – Yurdis onun sözlərini təsdiqlədi.

– Pulum var? Pulum olsaydı, uşaqlarımdan əsirgəyərdim? Şəhərdə hara baxırsan, növbədir – çörəyə növbə, şorbaya növbə. Bəyəm təkcə mən beləyəm? Olanımdan verirəm. Uşaqlarıma kömək edirəm. Pis atayam? Oğul pis atanı buraya gətirərdimi? O, atasını çox istəyir, ona inanır, bilir ki, atası – yaxşı atadır. Hər dəfə

işlərimi qaydaya salan kimi tökülüşüb, talan eləyirlər. Bax, indi də... özümə iş qurmuşam, kiçik olsa da yaxşı işdir, onu itirmək istəməzdim. Üç işçim var, onlara maaş verirəm, iş bağlansa küçədə qalacaqlar. Möhtərəm xanım, sizə iltizam verərəm, uzağı iki aydan sonra pullarınızı geri alacaqsınız. Sadə adamam, amma işləməyi bacarıram, mənə inana bilərsiniz.

“İnanmaq” sözünü eşidəndə Vudi yerindən dik atıldı. Suzanın⁶ orkestrindəki bütün borular birdən-birə guruldayıb, yaxınlaşan təhlükədən xəbər versəydi, Vudi bu qədər təsirlənməzdi. “Fırıldaqçıdır! Qarşınızdakı fırlıldaqçıdır!”. Ancaq ilahi düşüncələrə dalmış missis Skuqlundın xəyalı göylərdəydi. Odur ki, heç nə eşitmədi. Buralarda dəlilərdən savayı, demək olar, hamı gerçək həyatın problemləri ilə yaşayan adamlar idi, bütün söz-söhbətləri praktiki mövzular ətrafında fırlanırdı, ancaq missis Skuqlund onlardan fərqlənirdi. O, elə bil, bu dünyanın adamı deyildi.

– Mənə əl tutun, özünüz görəcəksiniz necə adamam, – atası dedi. – Uşaqlarım üçün əlimdən gələni edəcəyəm.

Bu sözlərdən sonra missis Skuqlund tərəddüdlə mənim üzümə baxdı və dedi ki, öz otağına qalxıb dualarla Tanrıdan ona yol göstərməsini istəyəcək. Qoy oturub, onu gözləsinlər. Sobanın hər iki tərəfində yırğalanan kreslolar qoyulmuşdu. Yurdis tərs-tərs Vudininin atasını süzdü (qorxulu adamdır), sonra tənəylə Vudinin üzünə dikildi (yəni, bu fırlıldaqçını niyə gətirmisən?). Yurdis başını bulaya-bulaya missis Skuqlundan ardınca yollandı.

Onlar qapıdan çıxar-çıxmaz atası yırğalanan kreslodan dik atılıb, fısıldadı:

– Bu hansı dua-sənadan danışır? Bir buna bax, mənə əlli dollar borc vermək üçün Tanrıdan məsləhət almaq istəyir!

Vudi dedi:

– Sənlik bir şey yoxdur, ata, sadəcə, dindarlar belə öyrəniblər.

– Boş ver, – atası dedi, – indicə qayıdıb deyəcək ki, Tanrı razı deyil.

Vudinin atasına acığı tutdu – o, özünü ədəbli aparmırdı.

⁶ Con Filip Suza (1854-1932) – Marşlar kralı adlandırılan Amerika kapelmeysteri və bəstəkarı

– Yox, o riyakarlıq eləmir. Ata, başa düş: missis Skuqlund xeyirxah, səmimi və qətiyyətsiz qadındır, istəyir ki, hər şey düzgün olsun.

Cavabında atası mızıldandı:

– Xidmətçi onu fikrindən daşındıracaq. Bicin birisidir. Bizi yaramaz, əclaf sayır, bu onun üzündə yazılıb.

– Mübahisə eləməyə dəyməz, – Vudi kreslonu sobaya yaxın çəkdi. Ayaqları tamamilə islanmışdı, ona elə gəlirdi ki, onları heç vaxt quruda bilməyəcək. Mavi alov dilləri kömür qalağının üzərində balıq sürüsü kimi görünürdü.

Atası çin üslubunda düzəldilmiş servanta yaxınlaşıb, onun qabarıq qapısını açmaq istədi. Ancaq qapı açılmadı. Onda cib bıçağını çıxardı, bir göz qırpımında qapının qıfılını sındırıb, etajerdən gümüş nimçəni götürdü.

– Neyləyirsən, ata? – Vudi həyacanla soruşdu.

Atası heç gözünü də qırpmadı – o, nə elədiyini bilirdi. Sonra servantın qapısını örtüb, xalçanın üstüylə qapya sarı getdi. Qapının önündə dayanıb, dinşəməyə başladı. Gümüş nimçəni kəmərin altından şalvarın içinə saldı və gödək, yoğun barmağını ağzına apararaq “sus” işarəsi verdi.

Vudi səsini aşağı saldı, ancaq hələ özünə gəlməmişdi. Atasına yaxınlaşıb, onun əlinə toxundu. Matdım-matdım atasının üzünə baxmağa başladı. Vudinin gözləri getdikcə kiçilirdi, elə bil, başının dərisi yığılırdı. Gicgahlarında dəhşətli ağrı baş qaldırmışdı, qulaqları cingildəyir, nəfəsi daralır, qıçları əsirdi.

– Ata, onu qaytar, yerinə qoy, – Vudi boğuc səslə dedi.

– Xalis gümüşdür, yaxşı pula gedər, – atası dedi.

– Ata, axı söz vermişdin ki, mənə pis vəziyyətdə qoymayacaqsan.

– Bunu hər ehtimala qarşı götürdüm, birdən dua eləyib qayıdandan sonra pul verməkdən imtina eləyər. Pul verməyə razı olsa, qaytararam yerinə.

– Necə?

– Yerinə qoyacağam. Mən olmasam da, sən qoyarsan.

– Sən qapını kilidaçanla açdın. Mən bunu bacarmaram. Öyrəşməmişəm belə şeylərə.

– Nə böyük işdir? Bacararsan.

– Elə bu dəqiqə nimçəni yerinə qaytarmalıyıq. Ver onu mənə.

– Vudi, nimçə alt tumanımdadı, nədir, nə hay-küy salmısan?

– Gözlərimə inanmıram, ata.

– Off, zəhləmi aparma. Sənə inanmasaydım, nimçəni sənin yanında götürərdimmi? Heç nə qanmırsan! Sənə nə olub axı?

– Ata, tez ol, nimçəni çıxart, indicə qayıdacaqlar.

Birdən-birə atasını od götürdü, hirsini boğa bilməyib, bağırdı:

– Əl çək, sənə deyləni elə.

Özünü ələ ala bilməyən Vudi atasının üstünə cumdu və onlar əlbəyaxa oldular. Oğul atasının yaxasından yapışıb, ona badalaq vurur və divara dirəyir – belə şey olar? Gözlənilməz həmlədən özünü itirmiş ata səsinə ucaldı:

– Sən Qalınanın ölməyini istəyirsən? Özün bilərsən, qoy öldürsünlər! Ancaq bunun hesabını sən verəcəksən.

Qəzəbli atası var gücüylə müqavimət göstərirdi. Onlar otaqda bir neçə dəfə dövrə vurdular, nəhayət, Vudi kovboy filmlərindən öyrəndiyi və bir dəfə idman meydançasında sınaqdan çıxardığı fəndlə atasını aşırmağa müvəffəq oldu. İkisi də yıxıldı. Atasından təxminən on kilo ağır olan Vudi onun sinəsinə çökmüşdü. Onlar sobanın yanında xalçanı közdən-qılgılımdan qoruyan işləməli dəmir altlığın üstünə yıxılmışdılar. Atasının qarnının üstünə uzanmış Vudiyə birdən-birə əyan oldu ki, onu yıxmaqla heç nə əldə eləyə bilməyəcək. Əlini atasının şalvarına salıb, nimçəni çıxartmağa ürək eləmirdi, daha doğrusu, özünü buna məcbur edə bilmirdi. Oğlunun əl qaldırdığı ata isə, qəzəbdən od püskürürdü: nəhayət, Vudinin əlindən çıxıb, sifətinə bir yumruq ilişdirdi. Üç-dörd dəfə də burunun üstündən vurdu. Vudi zərbələrdən qorunmaq üçün başını atasının çiyindən ayırmırdı. Nəhayət, macal tapıb, atasının qulağına pıçıldadı:

– Ata, harada olduğunu unutmusan? Onlar indicə qayıdacaqlar!

Atası cavab vermək əvəzinə təpik atır, diziyə Vudinin qarnına zərbələr endirir, kəllə vurmağa çalışırdı. Kəllə vurduqca dişləri şaqıldayırdı. “Dişləməyə yaxşıdır”,

– Vudi fikirləşdi. Vudi necə olmasa da, dini seminariyada oxuyurdu, odur ki: “İblis! İblisin özüdür”, – öz-özünə dedi. O, atasını daha bərk qucaqladı. Atası yavaş-yavaş sakitləşdi. Daha çırpınmırdı, ancaq dişlərini qıcıtırdı, gözləri oyur-oyur oynayırdı. Lap durnabalığına oxşayırdı. Vudi atasını buraxdı, qolundan tutub, ayağa qalxmasına kömək elədi. Birdən-birə anlaşılmaz, nəhs hisslər Vudinin bütün varlığını sardı. Vudi yaxşı bilirdi ki, atası heç vaxt belə hisslər keçirməyib. Heç vaxt. Atası heç vaxt özünü onun kimi rəzil-rüsvay hiss etməyib. Bax, onun üstünlüyü də elə bundaydı – belə hisslər ona yaddır. Asiyalı atlı, çinli quldur kimiydi atası. Əsl hissiyyətli adam Vudinin anasıydı, Liverpulda ingilis maneralarına yiyələnmiş anası. Başdan-ayağa qara geyinən, dünyaya vaiz kimi gəlmiş müqəddəs ata Kovner də kövrək hissləri ilə seçilirdi. Turalım, siz də hissiyyətli adamsınız – bu, sizə nə verir ki? Yalnız narahatlıq, baş ağrısı. Əşşi, cəhənnəm olsun zərif hisslər...

Hündür qapı taybatay açıldı və missis Skuqlund göründü:

– Qulağıma səs gəldi, yoxsa burada nəşə düşüb-qırıldı?

– Sobaya kömür atmaq istəyirdim, xakəndaz əlimdən düşdü, yöndəmsiz davrandım, bağışlayın, – Vudi dedi.

Atası susurdu, deyəsən, əməlli-başlı incimişdi. Qan çanağına dönmüş gözləri az qala hədəqəsindən çıxacaqdı, seyrək saçları alına yapışmışdı, qarnını içinə çəkmişdi – ağızını açıb, kəlmə kəsməsə də, görkəmindən bəlli olurdu ki, çox qəzəblidir və indi, sadəcə, nəfəsini dərir.

– Dua elədim, – missis Skuqlund dedi.

– Ümid edirəm ki, hər şey yaxşıdır.

– Bilirsiniz, mən Tanrının rızası olmadan heç nə eləmirəm. Mənə icazə verildi, indi düzgün iş tutucağıma əminəm. Gözləyin, kabinetə gedib, sizə çek yazacağam. Yurdisə demişəm, sizə kofe gətirəcək. Belə havada küçəyə çıxmaq!..

Qapı örtülən kimi həmişə hər şeyə mız qoyan atası dilləndi:

– Nə çek? Onun çeki kimə lazımdır? Sən mənə nəğd pul tap.

– Onlar evdə pul saxlamırlar. Sabah çeklə bankdan pul çıxararsan. Ancaq nimçənin itdiyini bilsələr, banka zəng eləyəcəklər, onda nə olsun?

Atası əlini kəmərinin altına saldı və elə bu an Yurdis əlində sini içəri girdi. Yurdis atasını alıb-yatdı:

– Üst-başınızı abıra salmağa yer qəhətdir? Bura sizin üçün kişi tualetidir, nədir?

– Yaxşı, yaxşı, tualet hardadır? – atası soruşdu.

Yurdis evdəki ən pis dolçalarda gətirdiyi kofeni stolun üstünə qoyub, atasını dəhlizlə tualetə qədər ötürdü və atası evdə avara dolaşmaq fikrinə düşməsin deyə qapının önündə qarovula dayandı.

Missis Skuqlund Vudini öz kabinetinə çağırıb, ikiyə qatlanmış çeki ona verdi, dedi ki, birldikdə Morris üçün dua etmək lazımdır. Vudi kənarları konfet qabı kimi burmalı olan qalpaqlı lampanın yanında diz çökdü. Lampanın üst tərəfində mərmər rənginə çalan tozlu kartoteka sıralanmışdı. Missis Skuqlund yoğun səsilə İsa Məsihə ürəkdən dua etməyə başladı. O, Tanrıdan Vudinin atasına ağıl verməsini, onun ruhunu şərdən və pisliklərdən azad etməsini diləyirdi. Bayırda külək ağacların çılpiq budaqlarına ilişib vıyıldaır, divarlara çırpılır, qarı evin pəncərələrinə sovrurdu.

Vudinin Tanrıdan yalnız bir istəyi vardı: qoy atası nimçəni yerinə qaytarsın. O, hər vəchlə duanı uzatmağa çalışırdı, odur ki, missis Skuqlund hələ bir müddət dizi üstə qalmalı oldu. Dualarını bitirdikdən sonra Vudi üzünə son dərəcə səmimi bir ifadə verib (nəyi olmasa da, bunu yaxşı bacarırdı), xristian alicənablığına və şəfqətinə görə qadına təşəkkürlər yağdırdı və əlavə etdi:

– Bildiyimə görə, Yurdisin bir qohumu Xristian gənclər birliyində işləyir. Ona zəng edib deyə bilərsinizmi ki, yataqxanada bizə bir otaq tapsın? Bu çovğunda

evə gedib çıxma bilməyəcəyik. Düzdür, tramvay dayanacağı yataqxana ilə eyni məsafədədir. Ancaq, ola bilsin, artıq tramvaylar işləmir.

Missis Skuqlund xidmətçini səslədi. Hər şeydən şübhələnən, ehtiyatlı Yurdisin sir-sifətindən narazılıq yağır. Vaxtsız-vədəsiz gəlib evə soxulublar, elə bil, öz evlərindədilər, sahibədən pul qopardılar, hələ kofe içməkləri, tualetə getməkləri... Nə bilmək olar, unitazdan qanoreya da tuta bilərsən. Vudi bilirdi ki, Yurdis hər dəfə qonaqlar çıxıb gedəndən sonra qapıların dəstəyini spirtlə silir. Nə isə, Yurdis yataqxanaya zəng edib, onlara altı dollarlıq nömrə tapdı.

Bu müddət ərzində atası nimçəni rahatca güzgülü şüşələrlə və gümüş qab-qacaqla bəzədilmiş etajerə qoya bilərdi. Zelbestlər sahibəyə təşəkkür eləyib, evdən çıxdılar. Dizəcən qarı yara-yara yolun ortasına çatan kimi Vudi dedi:

– Sənə xeyli vaxt qazandırdım. Nimçəni qaytarıb, qoydun yerinə?

– Hə! – atası dedi.

Onlar güc-bəla yataqxanaya çatdılar. Dəmir torla hasara alınmış kiçik yataqxana binası polis məntəqəsinə oxşayırdı. Binanın bağlı qapısını döyüb, xeyli gözləməli oldular. Nəhayət, alçaqboylu bir zənci qapını açıb, ayağını sürüyə-sürüyə onları suvaqsız dəhlizlə yuxarıya apardı. Yataqxana içəridən Linkoln-parkda kiçik hevanların saxlanıldığı volyeri xatırladırdı. Zənci dedi ki, yataqxanada yemək verilmir. Odur ki, islanmış şalvarlarını çıxarıb, xaki rəngdə adyala bürünərək, acına çarpayıya uzanmalı oldular.

Səhər obaşdan Evanston Milli bankına yollanıb, çeklə əlli dollar aldılar. Pulu rahat ala bilmədilər – kassir missis Skuqlunda zəng eləməyə getdi və uzun müddət gəlib çıxmadı.

– Bu, hansı cəhənnəmə getdi? – atası dedi.

Nəhayət, qayıdıb gələn kassir soruşdu:

– Pulu hansı kupyurlarla götürmək istəyirsiniz?

Atası dedi:

– Bir dollarlıqlarla, – sonra üzünü Vudiyə tutub, izah elədi: – Buyak pullarını bir dollarlıq əskinaslarla saxlayır.

Ancaq Vudi artıq Qalınanın pul oğurlaması əhvalatına inanmırdı.

Pulu alıb, küçəyə çıxdılar. Hər yanda yolları qardan təmizləyənlər gözə dəyirdi. Yenicə doğan günəş adi vaxtlarda olduğundan çox böyük görünürdü – Çikaqo küçələrində hündür qar təpəciklərinin ömrünə az qalmışdı.

– Oğul, dünən nahaq yerə üstümə şeşələnirdin.

– Orası elədir, amma axı söz vermişdin ki, mənə pis vəziyyətdə qomayacaqsan.

– Yaxşı, yaxşı, ürəyini sıxma, hər şey qaydasındadır. Mənə kömək elədin, odur ki, gəl, unudaq getsin.

Hər şey bununla bitsəydi, nə vardı! İş burasındadır ki, atası nimçəni qaytarıb yerinə qoymamışdı. Başqa cür ola da bilməzdi. Bir neçə gündən sonra missis Skuqlundla Yurdis bundan xəbər tutdular. Həftə sonu bütün dəstə Vudini Kovnerin xeyriyyə cəmiyyətindəki otağında gözləyirdi. Seminariyanın rektoru, müqəddəs ata Krabbi də buradaydı. Bu vaxta kimi qanad açıb, göylərdə rahat-rahat süzən Vudi havadaca vuruldu və od-alov içində yerə düşdü. Vudi sözünün üstündə möhkəm dayanmışdı, elə hey təkrarlayırdı ki, heç bir günahı yoxdur. Deyirdi ki, ona böhtan atırlar; and-aman eləyirdi ki, nə o, nə də atası missis Skuqlundun evindən heç nə götürməyiblər; itən əşya haqqında heç nə bilmir; ola bilsin, onu harasa qoyublar, tapandan sonra özləri də utanacaq. Toplaşanların hamısı bir-birinin ardınca Vudini danlayıb-yamanladıqdan sonra müqəddəs ata Krabbi bəyan etdi ki, Vudi oğurluq etdiyini boynuna almasa, onu seminariyadan qovacaqlar. Yeri gəlmişkən, onsuz da, Vudi candərdir oxuyur. Rebekka xala onu kənara çəkib dedi:

– Fırıldaqçı, haramzada... Lap atana çəkmisən. İtil, səni bir daha buralarda görməyim.

Məsələdən xəbər tutan atası Vudiyə dedi:

– Sənə nə demişdim? Gördün?

– Nahaq belə danışırsan, ata.

– Nahaq? Onların dabbaqda gönünə bələdəm, qoy cəhənnəm olsunlar. Al, bu da nimçə, götür apar, apar o riyakarların qarşısında özünü təmizə çıxart.

– Missis Skuqlunda qarşı gərək belə eləməyəydik: onun bizə çox yaxşılığı keçib.

– Yaxşılığı?

– Yaxşılığı.

– Elə-belə heç kəs heç kəsə yaxşılıq eləməz.

Atasına söz qandırmaq mümkün deyildi. Onsuz da, düz qırx il idi ki, öz aralarında bu hadisədən danışırdılar. Bu müddət ərzində bir-birinə daha çox bağlanmışdılar, ancaq müxtəlif vaxtlarda, ən müxtəlif baxış bucağından müzakirə etdikləri bu məsələdə ortaq fikrə gələ bilməmişdilər.

– Niyə belə elədin, ata, nimçəni niyə götürdün? Pul üçün? O pulları nəyə xərclədin ki? – O hadisənin üstündən onilliklər keçəndən sonra Vudi ondan soruşdu.

– Bukmekerə borcumu ödədim, qalanını da kimyəvi təmizləmə məntəqəsinə sərmayə qoydum.

– Sən at yarışlarına da pul qoyurdun.

– Nə olsun? Vudi, mən bir gülləylə iki dovşan vurdum. Özümə də gün ağladım, sənə də xeyrim dəydi.

– Yəni bunları mənə görə eləyirdin?

– Əlbəttə! O nə həyat idi, yaşayırdın? Yadına sal. Yox, Vudi, sən belə yaşaya bilməzdin. Arvadların içində. Kovner də kişi deyil axı, belə kişi olar? Səni keşiş eləsələr, neyləyəcəkdin? Keşişə bax! Əvvəla, buna özün də dözməyəcəkdin, ikincisi də, əvvəl-axır səni oradan qovacaqdılar.

– Ola bilər.

– Sən axı yəhudiləri dinindən döndərmək istəməyəcəkdin, amma onlar səndən bunu istəyirdilər.

– Yəhudilərin başını piyləməyə girişmişdilər, – Vudi dedi. – Yaxşı ki, onlara qoşulmadım.

Atası Vudini öz tərəfinə çəkə bilmişdi – axı canı canından, qanı qanındandı: oğlu da atası kimi gönüqalın, yonulmamış adam idi. Mənəvi həyat üçün gəlməmişdi bu dünyaya. Ha çalışsın...

Nə atası Vudidən pis idi, nə də Vudi atasından yaxşı. Nəzəri ümumiləşdirmələrdən atasının zəhləsi gedirdi, ancaq hər fürsətdə Vudiyə yol göstərməkdən də yorulmurdu. Vudi də özünü ondan öyrəndiklərinə uyğun aparır, şad-xürrəm, qayğısız, sadə və prinsipsiz bir həyat yaşayırdı. Vudi eqoizmin nə olduğunu bilmirdi, başqa zəif tərəfləri yox idi. Bu, atasının işinə yarasa da, Vudini tənbeh etməkdən də qalmırdı. Atası ona hey: “Hər şeyi üstünə götürmə” – deyirdi. Ancaq Vudi məhz atası tərədən-dırnağa eqoist olduğu üçün ona könül bağlamışdı. Eqoistləri isə, məlum olduğu kimi, hamıdan çox sevirlər. Onlar elə işlər görürlər ki, sən bunları heç vaxt özünə rəva görməzsən. Onlara da elə buna görə bağlanırsan, onların cazibəsindən çıxma bilmirsən.

Vudi birdən-birə lombard qəbzini xatırladı və özünü gülməkdən saxlaya bilmədi, o qədər güldü ki, axırda çeçəməyə başladı. Onu seminariyadan və missiyadan qovanda atası demişdi:

– Onların yanına qayıtmaq istəyirsən? Al bu qəbzi. Nimçəni girov qoydum. Deyəsən, yanılmışam – elə də qiymətli şey deyilmiş.

– Nə qədər verdilər?

– Vur-tut on iki dollar yarım. Ancaq nimçə sənə lazımdırsa, pulunu özün tap – hamısını xərcləmişəm.

– Kassir çəklə bağlı missis Skuqlunda zəng eləməyə gedəndə, deyəsən, əməlli-başlı qorxmuşdun?

– Bir az həyacanlandım, olan işdir, – atası dedi. – Ancaq bilirdim ki, belə tez duyuq düşməzlər.

Atasının anasıyla, Rebekka xalayla və müqəddəs ata Kovnerlə savaşında o uğurluq hadisəsi növbəti hücum aktı idi. Atası realizm tərəfdarıydı. Anası isə dinin və ilahi qəm-kədərin gücünə istinad edirdi. Düz qırx il fasiləsiz dava-qırğın. Vaxt isə yerində saymır, indi ana və qızları dövlətdən aldıkları maddi yardımla miskin həyat sürürdülər. Həyatda heç nəyə nail ola bilməmişdilər. Ələbaxan, ağıldankəm adamlardılar, belə deyək, həyatda onların bəxti gətirməmişdi. Başdan-ayağa günaha batmış Vudi bütün bu müddət ərzində onlara arxa-dayaq olmuş, layiqli oğul və qardaş kimi onlar üçün əlindən gələni əsirgəməmişdi. Dam örtüyünü təmir etməkdən tutmuş, daş hörgünün yarıqlarını malalamağa, naqilləri izolyasiya etməyə və kondisioneri sazlamağa qədər – ev işlərinin hamısını o görürdü. İstilik, elektrik, yemək xərclərini də o ödəyir, hamısına “Sirs, Roubak, Viboldt” firmasından əyinbaş alırdı. Onlar Vudinin aldığı televizora elə heyranlıqla, xilaskarcasına baxırdılar ki, elə bil, dua eləyirdilər. Paula parçaya naxışsalma sənətinə yiyələnmək üçün kursa gedir, hərdən psixiatriya müalicəxanasında əmək terapiyası ilə məşğul olaraq, az-çox pul qazana bilirdi. Ancaq tündxasiyyətli olduğundan, bir işdə davamlı qala bilmirdi. Reputasiyası korlanmış atası ömrü boyu başqalarının paltarının kirini yumaqla məşğul oldu. Atası Qalinayla birgə Vest-Rocers-parkdakı kimyəvi təmizləmə məntəqəsini işlədirdilər. Orta səviyyəli özünəxidmət müəssisəsi idi, ağır iş deyildi, odur ki, atasının bilyard və qumar oynamağa, at yarışlarına pul qoymağa da vaxtı qalırdı. O, hər səhər arakəsmənin o üzünə baş çəkirdi ki, yoxlasın, paltaryuyan maşınların darağına nəsə ilişib, ya yox? Atası maşınların barabanına atılan paltarların cibindən maraqlı şeylər tapırdı: bəzən zəncirli medalyon, bəzən də broş. O, maşınlara plastmas qablardan çəhrayı və mavi maye töküüb, təmizləyici maddəni yeniləyir, sonra qəhvə içə-içə “Forvard”ı vərəqləyir və işləri Qalinaya tapşırıb gedirdi. İcarə haqqını ödəyə bilməyəndə Vudi onların dadına çatırdı.

Disney firması Floridada özünün ikinci əyləncə parkını açmışdı. Vudi hiamyə etdiyi adamların könlünü açmaq üçün onları həmin parka göndərirdi. Əlbəttə, hamısını birdən yox. Hamıdan çox Qalina sevinirdi. Parkdan qayıdandan sonra hamıya yaylı Linkolnun söylədiyi nitqdən danışdı: “Doğru sözümdür, yerindən qalxır, əlləri, dodaqları tərpənir. Elə bil, canlıdır! Elə gözəl danışır, nitqindən doymaq olmur”. Qalina onların hamısından ağıllı, xoşxasiyyət və dürüst adam idi. Atası öləndən sonra onun sosial təminat idarəsinin qarşılaya bilmədiyi ehtiyaclarını Vudi və Qalınanın stadionda orqan çalan oğlu Mitoş ödəyirdi. Atası sağlığında heç nəyi sığorta etdirməmişdi, çünki onları fırıldaqçı sayırdı. O, Qalinaya yalnız Nuh əyyamından qalma avadanlıq miras qoymuşdu, vəssalam.

Vudinin özü də kefindən qalmırdı. İldə bir dəfə işləri başlı-başına buraxır, yaxınlarına baxmağı bankın məxfi əməliyyatlar şöbəsinə tapşırıb, səyahətə çıxırdı. Səyahət zamanı isə özünə korluq vermir, ürəyi istəyən kimi əylənir, dincəlirdi. Yaponiyaya qədər gedib çıxmışdı. Yaponiyada Tokioya getmədi, əvəzində üç həftə Kiotoda qaldı. On yeddinci əsrdə, bəlkə ondan da əvvəl tikilmiş “Tavaraya” mehmanxanasında qalırdı. Burada yaponlar sayığı döşəmədə yatır, qaynar suda çimirdi. Vudi Kiotoda ad çıxarmış striptiz-bara da getdi, ibadət-xana bağlarını və digər müqəddəs yerləri də ziyarət etdi. Bundan başqa Vudi İstanbulla, Yerusəlimə, Defiyə də səfərlər etmişdi. Turist qruplarına qoşulub, sürücülər, bədəvilər və bazar alverçiləri ilə birlikdə Birmaya, Uqandaya, Keniyaya ov səyahətlərinə çıxmışdı. Ünsiyyətçil, səxavətli, hamıyla nəzakətli davranan Vudi getdikcə kökəlirdi – çılpaqlananda intibah dövrünün saray əyanlarına oxşayırdı – buna baxmayaraq, əvvəlki kimi qıvrıq idi (səhərlər qaçır, ağırlıq qaldırmaqla məşğul olurdu) və ildən-ildə daha sağlam görünürdü. Əsil təmiz hava həvəskarıydı: kürəyinin dərisi çil-çil, alını kərpic qırmızısı, günəşdə yanıb qaralmış burnu ləkə-ləkə. Əddis-Əbəbədə küçədən bir gözəl həbəş qadınını mehmanxanaya gətirib, onunla birlikdə duşa girmiş, onu öz iri əllərilə sabunlayıb çimizdirirmişdi. Keniyada bir zənci qızına Amerika söyüşlərini öyrətmişdi. Vudi Merçison-Folsun aşağılarında, Nildə də olmuşdu. O, mavi evkaliptlərin çeyilliklərdən ucalan gövdəsini, çayın dayaz yerlərində dayanıb, yaxınlıqdan üzüb keçən motorlu qayıqlara diş qıcayan begemotları hələ də xatırlayırdı. Yadındadır, begemotlardan biri qumluqda oyun

çıxarır, o yan-bu yana qaçaraq, ağır-ağır hoppanır və dörd ayağı üstə yerə düşürdü. Onun gözü önündə timsah bir kəlçəni çənginə salıb, suyun altına çəkmişdi.

Anasının ağılı azalmışdı, görünür, atasından sonra çox yaşamayacaqdı. Adamların yanında Vudidən balaca uşaq kimi danışdı: “Mənim balam haqqında nə düşünürsünüz?” Elə bil, Vudi on yaşındadır. Anası onunla şit-şit zarafatlar edir, sözünün dalını-qabağını bilmirdi. Görünür, reallıq hissini tamamilə itirmişdi. O biriləri də onun taleyi gözləyirdi – indi onlar həyətdə aşağıya sürüşmək üçün qoyulmuş qurğunun yanında növbə gözləyən uşaq kimi idilər.

Vudinin mənzili və kontoru zəng səslərinin yayıldığı hüdudlara qədər dərin sükut içindəydi. Sükut pərdəsi altında, payızın bu günəşli günündə Vudini dərd götürmüşdü. O, həyatını xatırlayır, olub-bitənlərin çirkin tərəflərinə – astar üzünə xüsusi diqqət yetirirdi. Nələr olmamışdı onun həyatında? Bu kədərli ovqat onu tərk etməsə, evdən çıxıb, qaçmaq lazımdır. Beş kilometr, bunun köməyi olmasa, lap səkkiz kilometr də qaçmaq olar. Sizə elə gəlməsin ki, asta qaçışla tək cə sağlamlığınızın qeydinə qalırsınız. Hər şey o qədər də sadə deyil. Bu da sübut: diribaş, zirək Vudi seminariyada oxuyan vaxtlarda, Ümumdünya sərgisində yorta-yorta araba çəkərkən ona bəzi şeylər əyan olmuşdu, bəzi əlamətlər görmüşdü. Bəlkə də, gördüyü yalnız bir əlamət idi, ancaq o, tez-tez təkrarlanırdı. Vudi həqiqəti günəşdə tapmışdı. Ona əyan olan ilahi həqiqət işıq və hərarət qaynağı idi. Bu həqiqət şəhərdə ləngiyən viskonsinlilər – arsız-arsız hırıldayan, ədəbsiz hərəkətlər eləyən həmin fermerlərlə onun arasında qalın bir pərdəyə dönmüşdü. Zəbanə çəkən günəş ona sirli şeylər pıçıldayırdı: dünya xeyir işlər, xoş əməllər üçün yaradılıb, haçansa bütün yer üzündə xeyirxahlıq zəfər qazanacaq. Haçansa, amma indi yox. Hələlik bir müddət hər şey tərsinə olacaq: insan insanın qanına yerikləyəcək, ölüm timsah kimi hamını çeyilliyin içinə çəkəcək. Ancaq heç nə missis Skuqlundun dediyi kimi olmayacaq. Tamamilə başqa cür olacaq. Missis Skuqlund boş yerə bütün yəhudiləri dinindən döndərməyə və beləliklə, qiyamət gününü yaxınlaşdırmağa çalışır. Çox hissiyyətli adam olmasa da, belə şeylərin fərqi deyildi. O vaxtdan bu yana Vudi başını yormağın daşını atdı, həyatın axarına düşüb, yaşamağa başladı.

O səhər bəzi başqa şeyləri də xatırladı, özü də bunlar yalnız bədənə, sağlamlığa aid xatirələr deyildi; əvvəlcə əllərində bir gizilti hiss etdi, sonra gizilti bütün sinəsinə yayıldı və neştər kimi içəridən köksünə sancıldı.

Xatırladıqları isə bunlardı: xəstəxananın kandarından içəri ayaq basan kimi görmüşdü ki, atasının çarpayısının kənarları qaldırılıb, beşiyi xatırladır, atası isə, ölüm ayağanda ağrıdan qıvrılır. Dişləri töküdüyündən beşikdəki uşaq kimi görünürdü. O, venasına taxılmış iynələri çəkb çıxarmaq istəyir, ölümqabağı xırıltılı səslə inildəyirdi. Qan iynələrin üstünü örtən cunaya hopub laxtalanmışdı. Onda Vudi ayaqqabılarını soyundu və çarpayının kənarlarını aşağı salıb, atasının yanına uzandı – onu sakitləşdirmək, ürək-dirək vermək istəyirdi. Onu qucaqlayıb (özü ataymış kimi), təkrarlayırdı: “Ata, yaxşı, yaxşı, sakit ol, sakit ol”. Sonra əməlli-başlı əlbəyaxa oldular. Bu, o vaxtlar missis Skuqlandın qonaq otağında atasıyla tutaşdığı səhənəni xatırladırdı: onda da atası iblis kimi qəzəbliydi, Vudi isə onu sakitləşdirməyə çalışaraq, təkrarlayırdı: “İndicə qayıdacaqlar, sakit ol!” Onlar sobanın yanında əlbəyaxa olmuşdular. Atası Vudinin dişlərinə kəllə atmış, sonra isə qorxunc körkəm alıb, qəzəbli durnabalığı kimi pırpızlanmışdı. Onda bunu “əlbəyaxa” adlandırmaq olardı, bəs indi? Qəlbi sızlayan Vudi şəfqətlə atasını qucaqladı. Atası ara vermədən çapalayır, çırırdı. Bir dəfə atası ona demişdi ki, bu adamlar heç vax həyatı sənə öyrədə bilməyəcəklər. Onlar nə qanır ki, həyatdan? Hə, ata, indi gördünmü, həyat nədir? Vudi heç cür başa düşə bilmirdi ki, səksən üç ildir fikrindən dönməyən, öz mövqelərini əldən verməyən atası indi niyə geriye çəkilir? İndi atasının yalnız bir istəyi vardı: bu mövqeni tərk etmək, azad olmaq, qurtulmaq. Ancaq Vudi atasının iynələri damarından çıxarmasına imkan verə bilməzdi. Baxmayaraq ki, atası öz bildiyini eləyən idi, “həmişə istədiyinə çatırdı”. Atasının istədiyi nəydi axı? Vudi bunu kəsdirə bilmirdi – o, hadisələrin belə şəkil alacağını gözləməirdi.

Bir azdan atası heydən düşdü, artıq müqavimət göstərmirdi. O, son dəfə çırıpıb, quruyub qaxac olmuş bədəniylə oğluna qısıldı. Palataya gələn tibb bacıları onlara göz kəsilmişdilər. Onların məzəmmət dolu baxışlarını görəndə Vudi başıyla – əlləri məşğul idi – “çölə çıxın” işarəsi verdi. Vudi onu sakitləşdirdiyini düşünürdü, sən demə, atası onu barmağına dolamağın yeni üsulunu tapmış. Atasının bədəni

yavaş-yavaş soyumağa başladı – tapdığı üsul bu idi. Bədəninin hərarəti əriyib, yoxa çıxırdı. Adam bəzən əlində balaca bir yırtıcını sıxanda da belə olur – Vudi hiss edirdi ki, atası soyuyur. Sonra Vudi atasını bərk-bərk sinəsinə sıxdı, ona elə gəldi ki, artıq onu tutub-saxlaya bilib, ancaq elə bu an atası ikiləşdi. İstilik bədənini tamamilə tərk edəndən sonra isə, aradan çıxıb, ölümünə sığındı. Yaşlı, iri cüssəli, tökmə bədənli oğul hələ də onu özünə sıxır, qucaqlayırdı. Ancaq artıq qucaqlamalı heç nə yox idi. Bu tərs, inadçı adamı əllə tutub saxlamaq mümkün deyildi, o həmişə öz bildiyini eləyirdi. nəsə eləmək lazım idisə – eləyirdi, həmişə də öz bildiyi kimi. Hər dəfə də adamı mat-məəttəl qoymağı bacarırdı. O da belə adam idi.

XİLAS YOLUNUN YOLÇULARI

QƏDİM SUFİLƏRİN SÖYLƏDİKLƏRİ

Bu dünyanın riyasından və yaltaqlığından az ye.

Cəlaləddin Rumi

Axtaranı firavanlıqda tapanda, başa düşürəm ki, ondan heç nə çıxmıyacaq.

Hüseyn ər-Razi

Özünü alçaq xislətinin istəklərindən xilas et. Bu dünyanın böyük hissəsini məhv edən odu.

İbn Ərəbi

Şeytanın məqsədi – səni yorub əldən salmaq, başını cəfəng işlərə qatıb yerə yıxmaqdı.

Vəsiyyətini unutma. Öz alçaq xislətinlə daim savaşı, ona qalib gəlməyə çalış. O səbəbdən ki, ya sən ona qalib gəlməlisən, ya o sənə. Üçüncü yol yoxdu.

Əl-Cilani

Mən duama mane ola bilən heç nəyə vərdiş eləmirəm.

Əl-Qəzali

Allah daim yaxınındadı, səni öz yanında saxlaya-saxlaya, qulağına Ol! – pıçıldayır...

Cəlaləddin Rumi

Hafiz öz andını pozdu və öz qəlbini ağrıtdı. Amma Dostu onu bağışladı, geriyə dönüb, yenə ona sarı gəldi.

Hafiz

Sufi bu günün övladıdır. Yolda bir kəs «sabah» sözünü dilə gətirməz.

Cəlaləddin Rumi

Bu gün olduğun yer səndən ötrü Allah tərəfindən xəritədə çəkilib.

Hafiz

Əgər O, yeganə həqiqi reallıqdırsa, onda, şübhəsiz ki, bütün dünya təxəyyüldür. Bunu anlayan hər kəs incə dünyanın sirlərindən agahdır.

Şeyx Nemətullah

Şeytan Musa əleyhissalama dedi: «Bu vacib qaydanı unutma: heç bir zaman «mən» demə ki, mənə bənzər olmayasan».

Fərid əd-Din əl-Əttar

Dularındakı Günəşi zərrə-zərrə özünə çəkməyə davam et.

Hafiz

Az ye. Bu, sənin qəlbindəki yeri genişləndirəcək.

İbn Ərəbi

Xeyirxahlığı alət kimi işlədən kəs hər şeyə qadirdi.

Əl-Cilani

Mənim mövcudluq barədə anlayışında nə isə baş verib. Elə bir şey baş verib ki, o, daim mənim qəlbimi heyrət və xeyirxahlıqla doldurur.

Hafiz

Allah çoxlu güzgülər yaratdı və onların hər birində Öz Simasını yerləşdirdi.

Cami

Haqq Sahibinin pıçılığını yalnız qəlb eşidər.

Əl-Cilani

Şöhrətdən, onu gətirəndən qorun. Adi insanların arasında ol və özünə yüksəliş arzulama.

Süfi kəlamı

İşlə. İçindəki quyunu qazmağa davam et. İstirahət barədə, əsla düşünmə.

Cəlaləddin Rumi

Vaxt azalır, qidalı su axıb qurtarmaq üzrədi. Onu, bölünüb pərən-pərən olmamışdan iç.

Cəlaləddin Rumi

Həqiqi mövcudluq Allahın mövcudluğu. Uydurma mövcudluq bu dünyanın mövcudluğu.

Nəsəfi

İnsan zaman-zaman xislətində olanlara müqavimət göstərə-göstərə, onu içinə sıxıb saxlayırsa da, sonda mütləq ağır qarşıdırmalar baş verir.

Şah Vəliyullah

Əbu Yazid soruşdu: «Sənə yaxın olmaq üçün neyləməliyəm»?
Mövcud Olan cavab verdi: «Özünü bir kənara qoy və gəl».

İbn Ərəbi

Bir dua tənhalıqla başa çatmır.

Sufi kəlamı

Sənin ruhunun İsa Məsihi səndə, sənin öz içindədi. Köməyi ondan dilə.

Cəlaləddin Rumi

Bilən kəs hər an Allaha o ana qədər yaxın olduğundan daha yaxın olandı.

Əl-Cilani

Əgər insan ölümdən sonra olanın nə olduğunu bilsəydi, bu dünyada qalmağı arzulamazdı.

Əl-Cilani

Haqqı yaşamadan izah etmək mümkün deyil.

İbn Abbad

Nə qədər ki, sən örtüyün o biri üzünə keçməmişən, heç nə eşitməyəcəksən. Maarifsiz kəsin qulaqları mələklərin dediyini eşitməz.

Hafiz

İnsanlar yaxşı bildiklərini düzgün, yaxşı bilmədiklərini yanlış hesab edirlər.

İbn Ərəbi

Sən içində ötəri yuxuyla uyuyan vəhşinin sükutundan arxayın olma. O bu görüntünü səndən ötrü yaradır ki, fürsət düşən kimi qurbanının üstünə atılsın.

Əl-Cilani

Halal qıda Allaha xidməti təlqin edər.

Cəlaləddin Rumi

Ölüm – sevəni öz Sevgilisinə qovuşdurən körpüdü.

Rabia

Sən təxəyyülünün sənə dediyini dinlədikcə, daxili işığın güclənəcək.

Əd-Dərqavi

Nəfəsinlə də işlə. Bu, nəfəsinin boş yerə işləməsinə imkan verməyəcək.

Şah Nəqşənd

Siz ağzınıza qoyduğunuz hər tikənin qeydinə qalmalısınız. Onu ağzınıza qoymazdan əvvəl fikrinizi toplayıb üstünə Allahın adlarından birini oxuyun. Sonra o biri tikəni əlinizə alıb onunla da həmin şeyi edin və buna, yeməyiniz bitib qurtaranacan davam edin.

İbn Ətaul-lah

Mən agah oldum və anladım ki, hər şey fanidi. Oyandım və anladım ki, yatmışamış.

Bədəxşani

Bu dünyanın fəvqünə öz alçaq xislətinə qalib gələnlər ucalacaq.

Fəridi əd-Din əl-Əttar

Mənim xəstəliyim qəlbimdədi. Dünyanın bütün loğmanları bir yerə yığılsalar belə, ona əlac edə bilməzlər. Bu xəstəliyin şəfəsi – Allaha qovuşmadı...

Rabia

Özünü qorumaq – qəlbini qorumaqdı ki, ora kənar bir fikir daxil ola bilməsin.

Şah Nəqşbənd

Qeyri-qanuni əməllərdən çəkinmək – düzlüyü şübhə altında olan işləri bir kənara qoymaq deməkdir.

Quşeyri

Etinasızlıq yuxusundan oyan və üzünü sayıqlıq suyuyla yu.

Əl-Cilani

Alçaq mahiyyət istəmir ki, kimsə kimdənsə nə isə əldə etsin və o kiminsə kimdənsə xeyir götürdüyünü biləndə, onu məhv etməyə çalışır.

Cəlaləddin Rumi

Kim ki, sevgilə saflaşdı, kim ki, hər bir şeydən imtina edərək, Allahda əriyib, o, Sufidi.

Hücviri

Bütün insanlıq yuxudadı. Orta insanın yuxudan oyanmasının isə, bir kimsəyə faydası yoxdu.

Nəsrəddin

Hər bir kəsin içində öz doğuluşunu gözləyən İsa Məsih var.

Cəlaləddin Rumi

Bir təxəyyül o biri təxəyyülü dəf edir, bir fikir o birinə qida verir...

Cəlaləddin Rumi

Fikir quşunun uçub Allahın hüzuruna çatmaq qüdrəti yoxdu.

Sədi

Allahdan savayı hər şey bizi yoldan azdırır.

Cəlaləddin Rumi

Bax, yerin tərkindən göylərə ucalan bu ecazkar rəqsə tamaşa et...

Cəlaləddin Rumi

Hər müəllim həqiqəti öz üsulu ilə açır və yoxa çıxır.

Fərid əd-Din əl-Əttar

Davamlı söylər və çalışmalar Axtarana mələk halını qazandırır.

Fərid əd-Din əl-Əttar

Dünya – üstü mələk hücrələri ilə dolu altı qatda yaradılıb. Yer üzü bu qatların birincisidi.

Bəhaəddin

Özünü üz tutduğun yolun son mənzilinə – özünə yönəlt.

Əfzələddin əl-Kəşani

Ruhən irəli gedib kamilləşənlər daim iç dünyalarında işləyənlərdir.

İbn Abbad

İztirabı özünə durulub saflaşma bil.

Hafiz

Bal, arının iynəsinə dəyər.

Cəlaləddin Rumi

Elə ki, sən sənə gələn dərd-bəlanı sidq-ürəkdən qəbul etdin, göylərin qapıları üzünə açılar.

Cəlaləddin Rumi

Qəbul Allahdandı.

Cəlaləddin Rumi

Sevgilimin (Allahın) istədikləri bütün qəm-qüssəmi kədərini yoxa çıxardı.

Cəlaləddin Rumi

Axtaran qəzəblidisə, demək, daxili işıqdan məhrumdur.

Əl-İsfahani

Alçaq xislət – fırtınasını gizlidə saxlayan saxta təmkin gölüdü.

Cəlaləddin Rumi

Sən bildiyindən də çox köməyə ehtiyacısan.

Cəlaləddin Rumi

Allahı öz yeganə istəyinə çevir. O səbəbdən ki, ölməz və əbədi olan yeganə Odur.

Fərid əd-Din əl-Əttar

Siz təxəyyülü bütün reallığı ilə gördünüz və ondan reallığa döndünüz.

Mənsur Həllac

Alçaq xislət o qədər mütəşəkkildir ki, ondan Allahın köməyi olmadan qurtulmaq mümkün deyil.

Qədim sufi kəlamı

Əgər siz xilas barədə bu gün düşünmürsünüzsə, bu barədə nə vaxt düşünəcəksiz? Bu zəncirləri bu gün qırmayacaqsınızsa, bunu nə vaxt edəcəksiz?

Əl-Qəzali

Allah səni öz alçaq xislətinin qidasından imtina etməyə yardımçı olsun.

İbn Hüseyn

Cilovunu möhkəm saxla ki, eşşəyin yolundan azmasın.

Cəlaləddin Rumi

İnsanlardan mənimsədiyini yadından çıxart. Allahdan mənimsədiyindən ol.

Cəlaləddin Rumi

Axmaq, ürəyində: «Allah yoxdu», – deyir.

Cəlaləddin Rumi

Oxuduğu vərəqdə yazılanın mənasını hər kəs bilmir.

Hafiz

Mənim şeirlərimə Allah məna verir.

Cəlaləddin Rumi

Bu dünya – zəhərdir. Bu zəhərin şəfası – Allahdır.

Cəlaləddin Rumi

Az-az adamlar alovun ortasında otura bilirlər.

Hafiz daim öz yanar çırağını Kainat ənginliklərində saxlayacaq və sənin ruhunu ilahi işıqın rahatlığına qərq edəcək.

Hafiz

Müəyyənlik, yalnız bizim görünməz aləmdə gördüyümüz işlərdən yaranır.

Bəhaəddin

Mühakimə etmək Şeytanın vədişidi, insana o biriləri anlamağa imkan verməz.

Cəlaləddin Rumi

Tərk-insanlıq zahirlə əlaqəsi olmayan ruhi haldır.

Hücviri

Sən tək deyilsən. Allah sənidlədi. Sənə görə döyüşənlər var.

Cəlaləddin Rumi

Bir də qayıt və özünü yadına sal.

Cəlaləddin Rumi

Allahın «Ol» hökmündən sonra bu Sözün özündən də yaxşı ol.

Cəlaləddin Rumi

Alçaq xislətinin istəklərini dönə-dönə yerinə yetirmə.

Cəlaləddin Rumi

Peyğəmbərlərin üçüncü gözü şüurdan yayınanları görməkdən ötrü daim açıqdır.

Əl-Qəzali

Xırda işlərdə davamlılıq böyük işləri mükəmməl edir.

Cəlaləddin Rumi

Siz hər biriniz çobansız və hər biriniz öz sürünüzə cavabdehsiz.

İbn Ərəbi

Ey Allaha inananlar, Allaha inanırsınız mı?

Əl-Qəzali

Tərcümə: A. Məsud

BƏŞƏRİ POEZİYA

EYS KRİQE

Orijinaldan sətri tərcümə əsasında çevirdi: Zakir Fəxri

Cənubi Afrika şairi, yazıçı, dramaturq, tərcüməçi Eys Kriqe (1910-1987) afrikaans və ingilis dillərində yazıb-yaradıb. O, “Dəyişmə”, “Qırmızı gün”, “Müharibə illərinin şeirləri”, “Yurdsuz ürək”, “Dünən axşam” və s. şeir kitablarının, “Palmalıq”, “Yuxu və səhra” romanlarının, “Maqdalina Retief”, “Ağ divar”, “Bütün yollar Romaya aparır”, “Qızıl çevrə”, “Sərbəst atıcı” kimi dram əsərlərinin müəllifidir.

DƏNİZ QAĞAYISI

Suların üstündə
duman sürünür.
Dənizdən aralı
Boz təpənin üstündə
Ağ ev görünür.
Təpənin boz yerində
Gümüş və tüstü...
Göz işlədikcə dərinədə
Tüstü və gümüş...
Dalğaların üstünü
Qaranlıq örtməkdə.
Uzaqlar
rəngi qaçmış halda,
pörtməkdə...
Ağ qağayı görünür
yalnız, tək...
Bu tablону
ağ kətana çək.

Görən dəniz nə oxuyur,
Külək nə qeybət edir?
Nə qışqırır qağayı.
Nə ağlayır ürək
içi dolu,

tək?..

Dəniz oxuyur,
Qeybət edir külək,
Uzaqdan
Ağ qağayı görünür,
Ağlayır ürək.
Suların üstündə
Duman sürünür,
Boz təpənin üstündə –
Ağ ev olan yerdə
Həmişə, hər gün
gümüş və tüstü,
Tüstü və gümüş...
Dalğalar lək-lək
Hara gedir görəsən?
Hara belə onlar,
Hara belə tək-tək?
Bu tablону
yığ gözüne,
ağ kətana çək!

TƏZƏ AYA İBADƏT

Ovçu-buşmen dağlardakı öz
sığınacağında təzə Aya dua edir.

Təzə Ay görünür,
Dünyanın başı üstə
Hər yan işığa bürünür.
Dua edir ovçu-buşmen
Zirvənin sal daşı üstə...
Aya açıb əllərini dizi üstə:
– Eşq olsun sənə,
Sənə eşq olsun
Təzə Ay.

Öz nurunla
Aləmləri bəzə, Ay!
Məndən düşsün yolun, Ay!
Dolun Ay, Dolun Ay!

Təzə Ay,
Qızıl Ay,
Ağ Ay,
Qara Ay
Göylərin altındakı
Qaranlıq işlərdən,
Ötənlərdən-keçənlərdən
Danış mənimlə.
Dağlardan uca,
Dərələrdən dərin,
Küləkdən isti,
Qardan soyuq
Qaranlıq şeylərdən
Danış mənimlə.
Cavan Ay,
Böyük Ay
Öz dostun kimi
yanaş mənə,
danış mənə, danış mənə.
Gözəgörünməz üzdən,
Böyük Ruhdan danış,
Gizli yerlərdən danış...
Dağların zirvəsində
İşıq zolağıyla axan
Sirlərdən danış...
Nədir O, görəsən,
Ulduzların odunda pörtən,
İşıqla üzünü pərdələyən?
Onu dərk edib, anlamaq
Bizlərə nəsib deyil.
Hər şeydən ucada,
Ucalardan ucada dayanıb, O...

Üzümü ta əzəldən
Çevirmişəm Ona...
Ürəyimi, ürəyimi
vermişəm Ona...

Eşq olsun sənə,
Eşq olsun, təzə Ay.
Heç olmasa bir şey söylə,
Heç olmasa bircə söz de
Yalvarıram sənə.
Təzə Ay, cavan Ay
Danışsana, dinsənə...

Günəş çıxınca
qızılı şəfəqlər düşüncə
Göylərə, Yerə
Tək sənə üz tutaram;
– Əyil, başım üstə əyil,
Divar önündə durmuş
Qorxunc düşmənləri,
Qaşqabaqlı ölümü,
Fəlakəti düşün...

Məşəqqətli həyatın,
dəriniyin üstündən
əyil üstümə,
Cavab ver mənə
Pıçıldayaraq:
Ya “hə”, ya “yox”!
Yemək yeyə bilərəmmi
mən bu gün?
“Qismətimə
şükür!” deyə bilərəmmi
mən bu gün?

Təzə Ay,

Buzlu Ay...
Dağların başında
Danış mənimlə,
Adət etdiyimiz
şeylərdən danış,
Xəbər göndər mənə:
Yemək yeyə bilərəmmi
Mən bu gün?
“Qismətimə
şükür!” deyə bilərəmmi
mən bu gün?..

Eşq olsun sənə,
Təzə Ay
Mavi Ay.
Mavi örtüyə bürünürsən...
Sən,
Güclə görünürsən...

Görüş

Zülmətin,
qaranlıq dağların,
qaranlıq körfəzin,
qaranlıq gecənin
başı üstən
qara külək əsir.

Dəniz yırğalanır,
Qabarır, çəkilir
Dalğalar tük ürpədir
Sıldırım qayaları
yerindən tərpədir
sığallayır, udur.
Ağ köpüklər dişini qıcayır
nəyisə hədələyir...

Gecə yaradı.
Nə bir ulduz,
 nə bir işıq
Bomboş yol...
Darvaza. Bağlı qapı.
Göylərə səslənən,
Dənizə can atan
dilsiz küləyin
qorxunc vahiməsində.
Bəndə, tənha adam
 öz düşüncələriylə
 baş-başa qalıb.

Bir kimsə yox, umudsuzluq,
tükənməz sükut, gecə...
Bu, yenilməz gecədə
qürurlu ürəyi qızdıran
bir damla sevgi yox...
Yalnız soyuq,
 bir də qara külək...

Sıra dağları,
 dərələri, təpələri
 yerdə qoyub.
Dənizin,
 Dünyanın üstündən uçur
küləklər.
Və o zaman
 yolun üstündəki ocağın
işığına qayıdır idrak,
 sərgərdan düşmüş ağıl...

Küləklərə
 taybatay açıq olan
bu köhnə yolda
 su dənəcikləri
soyuq qanadlarıyla
 gözləri döyəcləyir.
Dalğaların üstündə
 ah-zarla
qağayı çıxırır.

Yarımçıq ev. Çəpər.
Dəmir qabda alov qalxır,
 gah balaca, kiçik, gah uca
Nimdaş, cırıq plaşa bürünüb
 Əllərini qızdırır

qara dərili qoca.

O,

azğın küləyi salamlayır,
ondan cavab alır,
gülümsəyir
qara sifətində ağ dişləri...

Və gülüşü

günəş işığı kimi
ışığı saçır

Gülüşün işığı
qaranlıq gecədə
ən işıqlı alovdu,
qızmar günəşi andırır.
Onun şüaları
Yollarını işıqlandırır.

Uzaq görünüş

Çılpaq zirvədə
Poninin üstündə atlı.
Hərəkətsiz. Sanki daşdandı
Atlı, poni və təpə.

Uçurumlar, zirvələr.
Sıldırımlar, sıldırımlı qayalar
dərindən dərələr.
Dağların incə xışıltısı
Və uzaq çeşmələrin
gümüşü şırıltısı.

Tənha, kimsəsiz, gün
kimsəsiz budaqlarda ölür...
Üfüqdə
Ağ maralın
Buynuzunu taxmış
Ay göründü
Orda hələ gündüzdü
Eh! İşıqlı dünya,
nə qədər rahatsan.
Hər zirvə
qızıl sakitliyin saraydı,
Ağ kəndlərin
sakit ruhlarıdı...
İşıq və yuxuların

uzaq dünyası üstündə
Eh, ... göylərin istisi...
Eh! ... müqəddəs işığı...
Ey insanlar!
Ey mənim tayfam!
 Hər şeyə rəğmən
 qəlbiniz zəifləməsin.
Dünyanın zülmünü
 sonuna qədər dadın...
 Azad olun.
və bu uzaq,
işıq dolu ölkə kimi
zülmətdə
 cəsarətlə addımlayın!

*İtaliya, Fonte Amore, həbs düşərgəsi
iyul 1942.*

Evə qayıdış

Aloy arasında
ayaqqabı bağı kimi dolanan
cığır dolaşır.
Gah sağda,
 gah solda
tikanlı, ağ-qırmızı
zoğlar cücərir.
Külək, can atır
yaşıl zoğların arasından.
Gün işığının altında
xırda toxumlardan
zolaqlı olmuş
cücərtiyə sarı.
Yuxarıda
 hava, səma, bulud.
Aşağıda
 iki sahil arasında
 çay dolaşır.
 Günorta çağı

torpağın üzərində
dərin bir sükut.

Həmişəki kimi
fermanın darvazasını açıram
Bundan öncə də
hansı yolda olursa olsun
iz buraxmış olsam da
bütün cığırlar
məni gətirib
bura çıxarardı.
Qəlbimdə həmişə
bir ümid yaşayardı.
Darvazanın yanında
yoğun gövdəli
bao-bab.

Amma ruhumu
heç bir qayğı incitmir
Sıxıntı yox ruhumda
Və
qəlbimdəki darvazanı
taybatay açıram.
Qanadlanıb
uçuram, uçuram...

KORİFEYLƏR

Tomas Mann

Tərcümə: İlqar Əlfi

Alman ədəbiyyatının klassiklərindən olan, “Venesiyada ölüm”, “Sehrli dağ”, “Doktor Faustus”, “İosif və qardaşları” kimi əsərlərin müəllifi Tomas Mann (1875-1955) “Buddenbroklar” romanına görə 1929-cu ildə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür.

“Balaca cənab Frideman” yazıçının kiçik həcmli əsərlərindəndir. Əsərin qəhrəmanı tənha və anadangəlmə şikəst olsa da, xarakter etibarıyla onu güclü saymaq olar. Şikəstliylə barışıb yaşayan bu insanın həyatı bir andaca dəyişir, “sevgi” deyilən hiss onun gen dünyasını başına dar eləyir, qurduğu xanımını kərpic-kərpic uçulur.

Balaca cənab Frideman

Hər şeyin günahı dayədə idi. Konsul xanımı Frideman azacıq şübhələnən kimi, əbəs yerə məsləhət verdi ki, bu ziyanlı vərdişini tərgitsin. Çox nahaq ona tünd pivənin üstündən gündə bir stəkan qırmızı şərab da verirdilər. Sən demə, o heç təsərrüfatda istifadə etmək üçün düzəltdikləri təmiz spirtdən də vaz keçmirmiş. Onunla haqq-hesabı üzüb, yerinə adam tapana kimi, artıq olan olmuşdu. Ana özünün üç yeniyetmə qızıyla gəzintidən evə qayıdanda görmüşdü ki, cəmi biraylıq körpəsi İohannes bələk masasından yıxılıb yerə düşüb, çarəsiz, köməksiz vəziyyətdə yazıq-yazıq zarıyır, dayə isə yanında durub key-key ona baxır.

Bu qıvrılan kiçik vücudu doktor ehtiyatla, diqqətlə müayinə edəndən sonra sifətinə çox qayğılı bir ifadə qondu, üç bacı içlərini çəkərək küncə qısılib durmuşdular, ana isə ürək yanğısıyla ucadan dua edirdi.

Yazıq qadın bu körpəni bətnində gəzdirərkən Niderland konsulu olan əri elə bu cür qəfil və sağalmaz bir dərddən dünyasını dəyişmişdi; bununla da qadının içində elə bil nəsə qırılmış, həyata inamı büsbütün tükənmişdi deyə indi körpə İohannesin bu bələdan salamat qurtaracağına da ümidi yox idi. Lakin iki gündən

sonra doktor onun əlini hərərətlə sıxıb ümidverici bir tərzdə elan etdi ki, balacanın həyatı üçün artıq birbaşa təhlükə yoxdur, yəni ən əsas məsələ – yüngül beyin silkələnməsi ötüb keçib və bu, elə uşağın baxışlarından da aydın duyulur; indi körpə hadisə baş verəndən dərhar sonra baxdığı kimi mənasız, donuq baxmırdı... Təbii ki, bir qədər səbr etmək, vəziyyətin dinamikasına göz qoymaq və daha yaxşı qismətə... hə, məhz qismətə ümid bağlamaq lazım idi...

İohannes Fridemanın uşaqlıq illərini keçirdiyi, şiş uclu maili damı olan boz bina qədim ticarət şəhərinin şimal darvazası yaxınlığında yerləşirdi. Daş döşənmiş geniş dəhlizdən yuxarı ağ, taxta məhəccərli pilləkən qalxırdı. İkinci mərtəbənin qonaq otağındakı divar kağızlarında köhnəlikdən rəngi solmuş mənzərələr çəkilməmişdi, qırmızı ağacdən olan ağır, al-qırmızı məxmər süfrə salınmış iri masanın ətrafında isə sərt, dik söykənəcəkli əzəmətli kreslolar dövrələmə durmuşdu.

Uşaqlıqda tez-tez burada, o üzündə gözəl çiçəklər açan pəncərənin qarşısında, anasının ayaqları altındakı alçaq skamyada oturur, onun dümdüz tağla ayrılmış çal saçlarına, incə, mehriban sifətinə tamaşa edir, anasının bədənindən ətrafa yayılan, zorla sezdiyi bir rayihəni sinəsinə çəkib nəfəsini elə qısırdı, sanki sehrlə bir nağıla qulaq asırdı. Ya da, İohannes mehriban sifətli və çal bakenbardlı bir cənab olan atasının portretini seyr edirdi. Anası deyirdi ki, o, göylərdədir və orda hamımızın yolunu səbrlə gözləyir.

Evin arxasında kiçik bir bağ vardı, yaxınlıqdakı şəkər zavodundan gələn çox şirin, ürəkbulandırıcı qoxuya baxmayaraq yayda günlərinin tən yarısını burda keçirirdilər. Gövdəsi düyün-düyün qoca fındıq ağacı da elə orda bitirdi və balaca İohannes, adətən, onun kölgəsi altında, özünün alçaq ağac kreslosunda oturub fındıq yeyir, anası və üç böyük bacısı isə boz parusin günlüyün altında dincəlirdilər. Amma oğul balasını məhəbbətlə süzmək üçün ananın qüssəli nəzərləri əlindəki tikmədən tez-tez ayrılırdı.

Balaca İohannesə hündür sinəsi, donqar beli və bədənində yaraşmayacaq qədər uzun, arıq qollarına görə heç də suyuşirin deməzdin və beləcə, kreslosunda

əyləşib zirək, usta hərəkətlərlə findıq yeyəndə kənardan kifayət qədər qəribə bir mənzərə yaradırdı. Amma onun həm də qüsursuz, dümdüz ayaqları, əlləri, iri, qızılı gözləri, incə ağız, sarışın saçları vardı. İohannesin boynu içində olmasaydı, ona, az qala, qəşəng də demək olardı.

Oğlanın yeddi yaşı tamam olanda onu məktəbə yolladılar – indi artıq illər sürətlə və çox yeknəsəq keçirdi. Hər gün qozbellərə xas olan və kənardan əyləncəli görünən çox ciddiyyətlə şiş damlı evlərin və dükanların yanından qotika üslubunda tağları olan qədim məktəbə gedib qayıdırdı, evdə isə dərslərini hazırlayandan sonra, ya bəzəkli, rəngbərəng üzqabıqları olan kitablardan oxuyur, ya da bağda oynayırdı – bacıları isə bu vaxt kefsizləmiş analarına ev işlərində kömək etməklə məşğul olurdular. Onlar hərdən cəmiyyət üçün də çıxırdılar – Frideman ailəsi şəhərin qaymaqları sayılan təbəqəyə mənsub idi, lakin çox təəssüf ki, qızları özlərinə ər tapa bilmirdilər, çünki həm yoxsul, həm də kifayət qədər kifir idilər.

İohannes də bəzən yaşadlarından dəvət alırdı, amma onlarla ünsiyyətdən elə bir sevinc tapmırdı. Oğlan onların oyunlarında iştirak edə bilmir, yoldaşları isə onun yanında həmişə sıxıntı keçirirdilər və elə buna görə də aralarında əsl dostluq yaranmırdı.

Vaxt yetişdi və oğlanlar məktəb həyətində İohannesin yanında tez-tez cürbəcür söhbətlər etməyə başladılar. Oğlanların qızlar haqda ehtirasla söylədiklərinə İohannes gözlərini geniş açıb diqqətlə qulaq asır və susurdu. “Qoy başqaları ancaq qızlar barədə düşünsün, - öz-özünə deyirdi, - mənim üçün bu da elə topla oynamaq, gimnastika kimi əlçatmaz bir şeydir”. Hərdən qüssəyə də qərq olurdu, amma tədricən tək, yoldaşlarıyla heç nəyini bölüşmədən yaşamağa öyrəşdi.

Amma on altı yaşı olanda İohannes, nəhayət, öz yaşadı bir qıza vuruldu. O, sinif yoldaşının bacısıydı – sarışın saçlı, cəld və zirək, ipə-sapa yatmaz bir qız idi. Onunla qızın qardaşının yanına gedəndə tanış olmuşdu. Bu qızla yanaşı olanda

İohannes qərribə bir sıxıntı hiss edir, qızın qəsdən, nümayişkaranə şəkildə göstərdiyi mehribanlıq isə ona olmazın əzablar verirdi.

Yay axşamlarının birində şəhərdəki təpəliklə tək-tənha gəzəndə, yaxınlıqdakı jasmin kollarının arxasından qulağına pıçıltı dəydi: həmin qız İohannesin yaxşı tanıdığı ucaboy, kürən bir yeniyetmə ilə skamyada yanaşı oturmuşdu. Oğlan qızı qucaqlayıb dodaqlarından öpdü, o da pıqqıldayaraq oğlanın öpüşünə öpüşlə cavab verdi. Bunu görən İohannes Frideman üzünü çevirib, oğrun-oğrun ordan uzaqlaşdı.

O başını çiyinlərinə indi daha çox qısmışdı. əlləri əsir, qəhər onu boğurdu. “Yaxşı, - öz-özünə dedi. – Qurtardı! Mən bir daha belə hisslərdən əzab çəkməyəcəm. Başqalarına bu hiss ləzzət, sevinc gətirir, mənə isə yalnız kədər və əzab. Bəsimdir daha! Düz xirtdəyiməcən bəsimdir! Bitdi!”

Düzgün qərar vermişdi! İohannes sevgidən üz çevirirdi, ilk dəfə və həmişəlik... O, evlərinə, kitablarının yanına, domba sinəsinin mane olmasına baxmayaraq çalmağı təzəcə öyrəndiyi skripkasının yanına döndü.

On yeddi yaşında məktəbə “əlvida” dedi və kommersiya ilə məşğul olmağa başladı – eynən onların çevrəsindən olan insanların əsrlərdən bəri məşğul olduğu kimi; cənab Şlifoqtun çayın aşağı tərəflərində yerləşən meşə təsərrüfatı müəssisəsinə usta şeyirdi düzəldi. Onunla yumşaq davranırdılar, elə özü də üzüyola, sayğılı idi və illər beləcə sakit keçib gedirdi. Lakin iyirmi bir yaşı tamam olanda, anası uzun sürən xəstəlikdən sonra dünyasını dəyişdi.

Bu, İohannes Frideman üçün böyük dərd idi. Gözünü açandan ondan ayrılmamışdı... Ondan doymur, xoşbəxtliyini onda görürdü. Və indi bu xoşbəxtliyini uşaqlıq çağlarının saysız-hesabsız xatirələriylə qövr elətdirir, onun hər anını xəsis kimi üst-üstə yığır və həyatının ilk sarsıntısını beləcə yaşayırdı. Lakin məgər həyat bizim istədiyimiz kimi olmayanda, onu “xoşbəxt” adlandıra bilməyəndə də gözəl deyilmi? İohannes Frideman bu sualın cavabını tapmışdı və həyatı sevirdi. Kimsə bilmir ki, həyatın bəxş etdiyi xoşbəxtlik kimi ali bir nemətdən könüllü imtina edib,

yalnız əlyetən nəsnələrə sevinmək ona hansı mənəvi güc bahasına başa gəlmişdi. Yazda şəhər ətrafındakı bağlarda gəzmək, cəh-cəh vuran bir quşcuğaz, xoş qoxulu bir çiçək – məgər təkcə elə bunlara görə həyata minnətdar olmağa dəyməzdi?

Savadlı bir insanın gözəlliyi daha yaxşı dərk etməsini və oxumağın gözəl bir şey olmasını anlayan İohannes də təhsilli olmağa çalışırdı. O, musiqini sevirdi, şəhərlərində təşkil olunan bircə konserti belə buraxmırdı. İohannes özü də məmnuniyyətlə çalardı, axı skripkada ifa edə bilirdi və işləri yaxşı gedəndə alətdən çıxan hər gözəl, məlahətli səsə sevinirdi, baxmayaraq ki, skripka çalarkən kənardan çox qərribə görünürdü.

Oxumaqdan doymur, tədricən özündə ədəbi zövq yetişdirirdi, hərçənd ki, onun zövqünü bu şəhərdə kimsə bölüşmürdü. Vətəninə və xaricdə olan bütün ədəbi yeniliklərlə tanış idi, şerin ahəngindən, insanı qıcıqlandıran gözəlliyindən ləzzət ala bilir, incə bir novellanın intim əhvalına asanca köklənirdi... Hə, yəqin ona epikürçü¹ (zövq və nəşəni hər şeydən üstün tutan adam) demək mümkün idi!

O, həyatın bütün hadisələrini gözəl bir nemət kimi qəbul eləyirdi və anlamışdı ki, həyatı xoşbəxt-bədbəxt deyə, bölmək düzgün deyil. Özünün bütün hissiyyatını, ovqatının bütün çalarlarını düzgün qiymətləndirir, onların üstündə əsirdi – həm tutqun, həm işıqlı, hətta həyata keçməyən arzularının, hətta xiffətinin belə... Xiffəti məhz elə onun özünə görə sevirdi və deyirdi ki, ümidlər doğrulanda bütün gözəl şeylər arxada qalmış olur. Məgər sakit yaz axşamının şirin-ağrılı, üzücü ümidləri və intizarı, yayın baş tutmuş vədlərindən öz sevincinə görə daha qiymətli deyil? Hə, əlbəttə epikürçü idi o – balaca cənab Frideman!

Amma küçədə çoxdan adət etdiyi mehriban bir canıyananlıqla ona təzim edən insanlar bunu yəqin ki, bilmirdilər. Onlar bilmirdilər ki, açıq rəngli sürtüyündə və parıldayan silindrində gülməli bir vüqarla addımlayan bu balaca, qozbel adam, – nə qədər qərribə olsa da, o, şıq geyinməyə möhkəm meyliydi, – özünün yaratdığı adi, xoşbəxtlik dolu həyatını necə sevirdi.

Lakin cənab Frideman ən çox teatra xüsusi maraq göstərirdi. Səhnə ona qeyri-adi dərəcədə güclü təsir edir və çox vaxt tamaşadakı faciənin gedişi onun balaca bədənini əsim-əsim əsdirirdi. Şəhər teatrının birinci yarusunda daimi yeri

vardı və nadir hallarda boş qalırdı, bəzən hətta üç bacısının əhatəsində gəlirdi teatra. Analarının ölümündən sonra bacılar dördünə miras kimi qalmış köhnə evlərində təsərrüfatı idarə edirdilər – həm özlərininkini, həm də qardaşlarınınkini.

Təəssüf, hələ ərə gedə bilməmişdilər, amma artıq o yaşda idilər ki, buna ümidləri də yox idi; bacıların böyüyü Friderika cənab Fridemandan on yeddi il qabaq dünyaya gəlmişdi. O da, ikinci bacıları Henriyetta da bir qədər sümüklü, arıq idilər; kiçikləri, bəstəboy Fifi isə ifrat köklüüylə fərqlənirdi. Üstəlik onun gülməli bir vərdişi vardı – danışanda bədəni sağa-sola yellənir, ağızının qıraqlarına isə tüpürcək yığılırdı.

Balaca cənab Frideman bacılarına elə də bağlı deyildi, di gəl bu üç qız bütün məsələlərdə tam həmrəy idilər və tanıdıqları bir xanım ərə gedəndə bu birlik özünün zirvəsinə çatırdı. Belə vəziyyətlərdə onlar bir ağızdan buna çox sevindiklərini söyləyirdilər.

Cənab Şlifqotun müəssisəsini buraxıb müstəqil olaraq kiçik bir agentlik, ya da əziyyəti nisbətən az olan başqa bir qurumun sahibinə çevriləndən sonra da o elə bacılarıyla bir yerdə qalırdı. Cənab Frideman köhnə evin alt mərtəbəsindəki otaqlarda yaşayır və yalnız yemək üçün yuxarı qalxırdı, çünki arabir təngnəfəslikdən əziyyət çəkirdi.

Otuz yaşının tamam olduğu işıqlı, isti iyun günü o nahar edib boz çadırın kölgəsində oturmuşdu, yaxşı siqarı da vardı, gözəl kitabı da, başını isə Henriyettanın gözəl tikmə ilə bəzədiyi kiçik balısa söykəmişdi. Hərdən kitabı əlindən qoyur, qoca fındıq ağacına qonmuş sərçələrin sevincək cikkiltisinə diqqət kəsilir, evə aparar, çınqıl tökülmüş yola, üzərində çiçək ləkləri görünən yaşıl çəmənə baxırdı.

Balaca cənab Frideman saqqal saxlamırdı, zaman onun zahirini demək olar ki, dəyişməmişdi, yalnız sifətinin cizgiləri elə bil bir balaca sərtləşmişdi. Açıq rəngli hamar saçlarını yana darayırdı.

O, kitabı sakitcə dizinin üstünə endirdi və gözünü qıyıb gömgöy, günəşli səmaya baxdı. “Budur, otuz il də ötdü, - öz-özünə dedi. – Hardasa on il, bəlkə də lap

iyirmi il qalıb – düzünü tanrı bilər. Onlar da səf çəkib sakitcə keçəcəklər – elə bu otuz ilim kimi... mən qarşıdakı illərimi içimdə bir hüsur gözləyirəm”.

Elə həmin ilin iyul ayında bütün şəhəri vəlvələyə salan bir hadisə baş verdi. Yerli hərbi qarnizonun rəisi, bütün şəhərin sevimlisi olan şişman və çox nikbin birisini vəzifədən götürdülər; şəhərlilər onunla könülsüz vidalaşırdılar. Bir tanrıya bəlli idi ki, onun yerinə hansı əsaslaşa paytaxtdan cənab fon Rinnlingen təyin olundu. Amma deyəsən, təzə rəisin işləri pis getmirdi. Evli, lakin övladı olmayan polkovnik şəhərin cənub ətrafında kifayət qədər geniş bir malikanə kirayələdi və bu birbaşa ona dəlalət edirdi ki, öz qapısını şəhərlilərin üzünə bağlamaq niyyətində deyil. Hər necə olsa, onun varlı bir insan olduğu haqda mülahizələr öz təsdiqini tapırdı: paytaxtdan özüylə dörd nöqər, beş minik və qoşqu atı, yüngül ovçu arabası və lando – dörd nəfərlik açıq kareta gətirmişdi.

Rinnlingen cütlüyü şəhərin adlı-sanlı ailələrini ziyarət etməyi sonraya saxlamadılar və onların adı artıq dillər əzbəri idi. Lakin məxsusi maraq cənab fon Rinnlingenin özünə yox, onun xanımına yönəlmişdi.

Kişilər özləri üçün bir nəticə hasil edənədək bir qədər çaşqın qalmışdılar. Xanımlar isə baltanı kökündən vurub Gerda fon Rinnlingenə hökm çıxardılar.

– Bu xanım iliyinə kimi şəhərlidir, – deyə, məhkəmə iclasçısının arvadı, xanım Hagenştrem Henriyetta Fridemanın qulağına gizlincə pıçıldamışdı. – Bu təbiidir! Siqaret çəkir, at minir; yaxşı, bunu normal bir şey kimi qəbul edək. Bəs davranış maneraları! Özünü lap sərbəst, bir tələbə kimi, bir oğlan uşağı kimi aparır, amma heç bu sözlərlə də dəqiq ifadə etmək olmaz onun davranışını! Zahirə görünüşü də babatdır, hələ bəlkə lap gözəl də demək olar, lakin bircə damcı qadınlığı yoxdur, onun baxışında, təbəssümündə, hərəkətlərində bütün kişilərin xoşladığı əsl qadın ecazkarlığı çatışmır. Düzdür, özünü darta deyil və Tanrı şahiddir ki, mən bunu yüksək qiymətləndirirəm. Lakin heç yarayarmı ki, iyirmi dörd yaşlı gənc bir xanım təbiətin bizə verdiyi gücə, hakimiyyətə bu dərəcədə sayğısız yanaşsın? Canım mənəm, mən sözbaz deyiləm, nə söylədiyimi də yaxşı bilirəm! Hələlik ona hayıl-

mayıl olan kişilərin başı hərlənir, amma görəcəksiniz, bir neçə həftədən sonra onlar xəyal qırıqlığına uğrayıb bu xanımdan üz çevirəcəklər.

– Ah, – Henriyetta Frideman dilləndi, – onun günü burda onsuz da xoş keçir!

– Bəs əri? – xanım Hagenştrem dedi. – Görün onunla necə davranır? Kaş görəydiniz! Amma görəcəksiniz onsuz da! Mən birinci deyərəm ki, ərlə qadın əks cinsin nümayəndələrindən aralı gəzməlidir! Amma ərindən yox! Bu qadın özünü dağ başına qoyur, buz kimi soyuq nəzərlərlə baxır ərinə və “əziz dostum” ifadəsini uzada-uzada, elə yuxarıdan aşağı deyir ki, qəzəblənməmək qətiyyənlə mümkün deyil! Siz bir onun ərinə baxaydınız – ədəbli, təkmləli, əsl kişidir və qırx yaşına baxmayaraq əla formadadır, – əsl zabitdir. Və dörd ildir ki, evlidirlər, mənim canım!..

Balaca cənab Frideman xanım fon Rinnlingeni ilk dəfə şəhərin ticarət müəssisələri yerləşən əsas küçəsində gördü və bu görüş nahar saatında– mötəbər sözlər dediyi birjadan qayıdarkən baş tutdu. Yekəpər, yöndəmsiz, üzündə kotlet şəkilli bakenbardları, çox qalın qaşları olan topdansatış taciri Stefensonla yanaşı gedirdi. Hər ikisi silindr qoymuşdu və paltolarının yaxasını açmışdılar. Onlar gedə-gedə siyasətdən danışır və əllərindəki çəliklərini söhbətin ahənginə uyğun olaraq səkiyə döyürdülər. Artıq yolun yarısını keçmişdilər ki, tacir Stefens birdən dedi:

– Adımı dəyişərəm, əgər o gələn Rinnlingenin arvadı deyilsə!

– Olsun, neynək, çox yerinə düşərdi, – deyə cənab Frideman özünün nazik, bir qədər ciyildəyən səsiylə bildirdi. – İndiyə kimi, nəşə heç rastlaşmadım onunla! Hə, bu da haqqında söhbətlər dolaşan sarı araba!

Həqiqətən də sarı, yüngül ovçu arabasıydı. Bu gün xanım fon Rinnlingen onda gəzir, bir cüt baxımlı atı öz əlləriylə idarə edirdi, nökr isə əlini əlinin üstünə qoyub arxada oturmuşdu. Əynində çox açıq rəngdə gen jaket vardı, ətəyi də açıq rəngdəydi. Qəhvəyi dəri bantlı girdə həsir şlyapasının altından görünən qızılı-kürən saçları qulaqlarını örtür, boynuna tökülürdü. Sifəti uzunsov, dərisi tutqun bəyaz rəngdəydi, bir-birinə çox yaxın yerləşmiş gözlərinin küncələrində isə gömgöy

kölgələr vardı. Xırdaca çillər onun dik, lakin incə burnuna səpələnmişdi... onu bəzəyirdi. Bax, ağzı qəşəng idimi – bu barədə fikir yürütmək çətin idi, çünki elə hey gah büzürdü onu, gah da alt dodağını qabağa verirdi.

Araba onların bərabərinə çatanda tacir Stefens çox ehtiramla təzim etdi, balaca cənab Frideman isə əlini silindrinə aparıb azacıq qaldırdı və diqqətlə xanım fon Rinnlingenə baxdı. Qadın əlindəki qamçını qaldırdı, başını yüngülcə tərpədib aramla onların yanından ötərək küçənin hər iki tərəfindəki evlərə, vitrinlərə baxa-baxa yoluna davam etdi.

Bir neçə addım gedəndən sonra tacir Stefens dilləndi:

– Gəzintisini bitirib, indi evə dönür.

Balaca cənab Frideman cavab vermədi, gözü ayağının altındaydı, yola baxırdı. Sonra birdən baxışlarını qaldırıb tacirdən soruşdu:

– Siz, deyəsən, nəyə dediniz, eləmi?

Və cənab Stefens özünün çox məzəli müşahidəsini bir də dilinə gətirdi.

Üç gün keçdi. Cənab Frideman çoxdan qüvvədə olan adəti üzrə günorta gəzintidən evə qayıtdı. Nahar birin yarısında verilirdi və o, yarım saatlığa birinci mərtəbədə, sağda yerləşən “kontoruna” baş çəkməyə hazırlaşdı ki, qulluqçu dəhlizə girib dedi:

– Bizim qonağımız var, cənab Frideman.

– Mənim qonağımdır? – o, soruşdu.

– Yox, yuxarıda, xanımların.

– Kimdir ki?

– Cənab podpolkovnik Rinnlingen öz xanımıyla.

– O-o, – cənab Frideman dedi, – onda mən gərək...

Və pilləkənlə yuxarı qalxdı. Yuxarı dəhlizdə hündür ağ qapının dəstəyindən yapışdı, amma birdən fikrini dəyişdi, bir addım geri atıb çöndü və elə gəldiyi yolla da tələsmədən qayıtdı. Və tək olmasına baxmayaraq, ucadan dilləndi:

–Yox. Getməsəm yaxşıdır!

O öz “kontoruna” endi, yazı masasının arxasına keçib, qəzeti açdı. Amma nəzər salmadan bir kənara qoydu, pəncərədən çölə baxmağa başladı. Bu məqamda qulluqçu elan etdi ki, nahar artıq verilib. O yuxarıya, bacılarının onu gözlədiyi yemək otağına indi qalxdı və üstündə üç dənə qalın not dəftəri olan stulunda oturdu.

Boşqablara şorba çəkən Henriyetta dedi:

– İohannes, bilirsən bizə kim gəlmişdi?

– Kim? – deyə soruşdu.

– Yeni müdiriyyət.

– Belə de! Çox gözəl!..

– Hə, – deyə Fifi dilləndi və ağzının kənarlarında yenə tüpürcək yığıldı, – şəxsən mənə onların hər ikisi xoş təsir bağışladı!

– Hər halda, cavab ziyarətini, – Friderika dedi, – çox ləngitmək saymazlıq olardı. Mən təklif edirəm ki, sabah yox, o biri gün, bazar günü onlara baş çəkək...

– Hə, bazar günü, – Henriyetta ilə Fifi dedilər.

– İohannes, təbii ki, sən də gedəcəksən, eləmi? – Friderika soruşdu.

– Əlbəttə, başqa cür ola da bilməz – Fifi bədənini əsdirib bəlli həyəcanla dilləndi.

Cənab Frideman, deyəsən, Friderikanın sualını eşitməmişdi. Elə bil heç burda deyildi, sakitcə şorbasını yeyirdi. Adama elə gəlirdi ki, o indi bu söhbətləri yox, hansısa başqa səslər, mübhəm xışıltılar eşidir.

Ertəsi gün teatrda “Loenqrin” tamaşası gedirdi. Şəhərin bütün say-seçmələri ordaydı. Ağzınadək tamaşaçıyla dolu balaca zalda güclə eşidilən danışıq səsləri, çiraq qazının və cürbəcür ətirlərin qoxusu dolaşırdı. Lakin parterdəki kimi, amfiteatr və lojalardakı durbinlərin hamısı səhnənin sağındakı ilk lojaya, on üçüncüyə tuşlanmışdı, belə ki, bu axşam cənab fon Rinnlingenlə xanımı orda idi və nəhayət ki, hər şeylə maraqlanan şəhərlilərin əlinə bu cütlüyü yaxşıca süzmək üçün əlverişli fürsət düşmüşdü.

Balaca cənab Frideman özünün səliqəli qara kostyumunda və bəyazlığı göz qamaşdıran, sinəsində qabaran döşlüyündə öz lojasına – on üçüncü lojaya qədəm basan kimi, ilk istəyi sakitcə aradan çıxmaq oldu; əli alınına qalxdı, burun pərələri qıç olubmuş kimi sıxıldı. Sonra öz stuluna, – düz xanım fon Rinnlingenin yanındakı stula əyləşdi.

O, yerini rahatlayanadək xanım alt dodağını qabağa verib diqqətlə onu izləyirdi, sonra üzünü çevirib arxasında durmuş əriylə danışmağa başladı. Əri hündür, enlikürək, bığlarının ucu yuxarı burulu və mehriban çöhrəsi günün altında qaralmış bir kişiydi.

Uvertüra səsləndi və xanım fon Rinnlingen lojanın qırağından səhnəyə boylandı və cənab Fridemanın tələsik və acgöz baxışları qadının bədənində gəzdi. Onun açıq rəngli ziyafət paltarı qalan qadınlarınkindən fərqli, azacıq dekolte idi. Enli, büzmə qollu ağ donu dirsəyə kimi idi. Ordan aşağı – əlcəkli əllərinəcən qolları çılpaq idi. Bu gün xanım onun gözünə kifayət qədər kök dəydi, ötən dəfə əynindəki gen jaket qadının dolu bədənini bir az ört-basdır edirdi. O dərindən nəfəs alır, sinəsi aramla qalxıb enirdi, qızılı-kürən gur saçları yenə arxadan boynuna tökülmüşdü.

Cənab Fridemanın rəngi həmişəkindən çox solğun idi. Xırdaca tər damcıları hamar alnında, açıq sarı saçlarının altında puçurlanmışdı. Xanım fon Rinnlingen sol əlindən əlcəyini çıxarmışdı və koppuş, üzüksüz, qolbaqsız, yalnız incə mavi damarları görünən bu bəyaz əl daim onun gözünün önündəydi.

Skripkalar çalınır, ovçu şeypurlarının gur səsinə ətrafa yayırdı. Budur, Telramundun səsi də eşidildi, orkestrə bir şadyanalıq hakim kəsilmişdi, balaca cənab Frideman isə qımıldanmadan, rəngi qaçmış, səssiz halda, boynunu qısıb, sol əlinin

şəhadət barmağını dodaqlarına sıxıb, sağ əlini isə sürtüyünün yaxalığından içəri salıb oturmuşdu.

Pərdə enən kimi xanım fon Rinnlingen əriylə ayağa qalxıb lojanı tərk etdi. Cənab Frideman bunu duydu. Yaylığıyla alnını silib iti hərəkətlə yerindən qalxdı, dəhlizə aparən qapıyaçan getdi, amma bayıra çıxmadı, yerinə qayıdıb bayaqki kimi hərəkətsiz oturdu.

Lakin budur, zəng çalındı, qonşuları yerlərinə döndülər və xanım fon Rinnlingenin baxışlarını öz üzərində hiss edən kimi, üzünü qeyri-ixtiyari ona çevirdi. Baxışları toqquşdu, lakin qadın heç sıxılmadı, baxışlarını dumanlandırmadı və onu diqqətlə, dimdik süzməyə başladı, axırda o özü məğlub olaraq, alçaldılaraq gözlərini gizlədi. Onun rəngi bir az da qaçdı, qəribə, şirin və yandırıcı qəzəb bütün içini qarşdı. Musiqi səsləndi.

Bu pərdənin axırında elə oldu ki, xanım fon Rinnlingenin yelpiyi əlindən sürüşüb düz aralarına, yerə düşdü. Hər ikisi eyni anda əyildilər, lakin qadın özü cəld hərəkətlə yelpiyini qapdı və istehzal bir təbəssümlə dilləndi:

– Təşəkkür edirəm.

Lakin başlarının bir-birinə az qala toxunduğu həmin anda o, qadın sinəsinin xoş rayihəli ilıqlığını duydu. Sifəti əyildi, qəlbi isə elə möhkəm bir guppultuyla vurmağa başladı ki, az qaldı nəfəsi kəsilə... Yarım dəqiqə də oturdu, sonra stulunu arxaya itələyib sakitcə durdu və lojanı səssizcə tərk etdi.

Foyedən keçdi, – arxadan musiqi səsi hələ də gəlirdi, – qarderobdan silindrini, açıq rəngli paltosunu, çəliyini alıb pillələrlə enərək küçəyə çıxdı.

Sakit, ilıq bir axşam idi. Qaz fənərləriylə işıqlanan boz binalar özlərinin şiş damlarıylə parlaq ulduzların sayrışdığı aydın səmanın bağına sancılmışdı. Küçədəki tək-tük addım səsləri sakitlikdə əsk-səda verirdi. Kimsə onunla üz-üzə gəldi, təzim edib keçdi, amma o görmürdü. Başını aşağı salıb yolunu gedir, dik sinəsi körük kimi qalxıb-enirdi – çox çətin nəfəs alırdı. Və hərdən öz-özünə pıçıltıyla deyirdi:

-Aman, İlahi! Aman!

O artıq özünə diqqət kəsilməmişdi – hövsələylə bəsləyib müdrikcəsinə, sevə-sevə qoruduğu dünya duyumu məhv olmuşdu, parça-parça edilərək süpürülüb atılmışdı. Həmin anda başgicəlləndirici və boğucu məstlik hissiylə, içindəki intizar və xiffətlə bacarmayaraq, işıq dirəyinə söykəndi və iztirabla pıçıldadı:

– Gerda!

Sakitlik idi. Nə bir səs vardı, nə səmir. Balaca cənab Frideman özünü zorla ələ alıb yoluna davam elədi. Teatrın yerləşdiyi, çaya enən küçə artıq arxada qalmışdı, indi əsas küçədə idi və şimala doğru, evlərinə sarı addımlayırdı.

Qadın necə baxdı ona! O nə baxış idi! O baxış məcbur etdi ki, gözlərini gizlətsin. O qadındır, bu kişi, amma bircə baxışıyla ram etdi onu! Məgər onun qonur, qərribə gözlərində həmin an aşkar qələbə sevinci deyildimi parlayan? Ürəkgetməsi həddinə çatacaq coşqunun ləzzətini yenə duydu, lakin başlarının az qala bir-birinə toxunacağı, bədəninin xoş rayihəsini ciyərlərinə çəkdiyi anı xatırlayan kimi bir də ayaq saxladı, qozbel vücudunu var gücüylə dikəldib dişlərini bir-birinə sıxdı və çarəsizlik içində özünü unudaraq pıçıldadı:

– Aman, İlahi! Aman!

Və düz öz evinin qarşısına yetişənə kimi kimsəsiz küçələrin boğucu zülmətiylə yenə qeyri-ixtiyari addımladı. Dəhlizdə bir anlıq ayaq saxlayaraq buranın sərin və bir balaca durğun havasını canına çəkdi, sonra “kontoruna” keçdi.

Açıq pəncərənin qarşısındakı yazı masasının arxasında əyləşdi və kiminsə su dolu stəkanın içində bura qoyduğu iri qızıl gülə çaşqınlıq içində baxdı. Onu əlinə aldı və gözlərini yumaraq gülün qoxusunu ciyərlərinə çəkdi. Amma elə eyni anda kədərli, yorğun bir jestlə stəkanı özündən uzaqlaşdırdı. Yox, yox, bitdi bu məsələ! İndi bu gül qoxusu, bu vaxtacan onun “xoşbəxtliyini” təşkil edən bütün qalan şeylər nəyə gərəkdir ki?

Üzünü çevirib pəncərədən sakitcə küçəyə baxdı. Ordan arabir yoldan ötənlərin əks-səda verərək uzaqlarda susan addım səsləri gəlirdi. Göy üzündə ulduzlar parlayırdı. Ah, o necə yorulub, necə əldən düşüb! Beynində bircə fikir də qalmamışdı, içində qaynayan çarəsizlik indi öz yerini yavaş-yavaş əzəmətli, lakin zərif bir kədərə verirdi. Yaddaşından nəsə parlayıb keçdi, “Loenqrin”in musiqisi

yenə səsləndi. Yenə özüylə yanaşı xanım fon Rinnlingeni, onun lojanın qırmızı məxməri üstündə ağaran əlini gördü və qızdırmalıymış kimi ağır, dərin bir yuxuya getdi.

Neçə dəfə az qaldı ki, oyansın, amma qorxurdu bundan və yenə yatmağa çalışdı. Hava tam işıqlaşanda gözlərini açdı və ətrafına xiffətli baxışlarla göz gəzdirdi. Yaddaşında hər şey təzə idi, elə bil gördüyü yuxu da onun əzablarını unutdurmamışdı.

Başının içi uğuldayır, gözləri alışıb yanırıdı, lakin əl-üzünü yuyandan, alnına odekolon çəkəndən sonra bir az babatlaşıb sakitcə pəncərə qabağındakı yerinə qayıtdı. Gün yenicə başlanırdı. Saat beşə yaxın idi. Küçədə arabir çörəkxanadan gələn oğlanlar görünürdü, başqa kimsə yox idi. Üzbəüzdəki pəncərələrin jalüzlərini hələ açmamışdılar. Lakin quşlar artıq cəh-cəh vurmaqlarındaydı və göyün üzü aydın idi – gözəl bir bazar səhəriydi!

Yenə adət etdiyi hüsur və rahatlıq içindəydi. Axı nədən çəkinirdi? Nə dəyişib ki? Dünən xəstəliyinin ağır fəsadıyla üzləşmişdi, olsun, amma buna son qoymaq olar axı! Nə qədər gec deyil, nə qədər ki, hələ müqavimət göstərmək gücü qalıb, bu kabusu sinə gərmək gərəkdir! Bircə yeni tutmalara səbəb ola biləcək şeylərdən qaçmaq lazımdır, buna güc tapacaq... Bu mərzə son qoymağa güc tapacaq!

Saat səkkizin yarısını vurdu, Friderika içəri girib əlində gətirdiyi səhər qəlyanaltısını və qəhvəni arxa divara söykənmiş dəri üzlü divanın qabağındakı girdə masanın üstünə qoydu.

– Sabahın xeyir, İohannes, bu da səhər yeməyin.

– Çox sağ ol, – cənab Frideman cavab verdi. Və bir qədər ləngiyib sözüne davam etdi: – Əzizim Friderika, çox təəssüflənirəm, amma siz ziyarətə mənsiz getməli olacaqsınız. Özümü yaxşı hiss etmirəm, sizinlə gedə bilməyəcəyəm. Çox pis yatmışam, indi də başım ağrıyır, xahiş edirəm...

– Çox təəssüf! Sən bundan boyun qaçırmalı deyildin... baxmayaraq ki, doğrudan xəstə görkəmin var. İstəyirsənsə miqrən dərmanı gətirim?

– Təşəkkür edirəm, – cənab Frideman dedi. – Belə də keçəcək.

Və Friderika çıxıb getdi.

O, masanın yanında durub tələsmədən qəhvəsini içə-içə krendelini yedi. Özündən, öz dönməzliyindən razı idi. Səhər yeməyini bitirən kimi yenə pəncərə önündə oturdu. Qəhvənin köməyi dəymişdi, özünü tam xoşbəxt, ümidli sayırdı. Kitabı götürüb, siqaret yandırmışdı və oxuyarkən arabir gözlərini qıyıb günəşə də baxırdı.

Artıq küçədə həyat canlanmışdı. Faytonların, arabaların taqqıltısı, konkanın zəngləri ona gəlib çatırdı, amma bütün bu səslər quşların cikkiltisini üstələmək gücündə deyildi və parlaq, mavi ənginliklərdən otağına ilıq və incə bir meh vururdu.

Saat onda dəhlizdə bacılarının ayaq səslərini eşitdi, giriş qapısının cırıltısı qulağına dəydi, hər üç xanımın pəncərəsinin altından necə keçdiyini gördü və buna qəti əhəmiyyət vermədi. Bir saat da ötdü. İçinə getdikcə daha böyük bir yüngüllük çökürdü. Vücudunu həтта ifrat bir sevinc çulğamışdı. Qiyamət gündür! Quşların cəh-cəhinə bax bir! Bəlkə çıxıb bir balaca gəzsin?

Elə o andaca, bu düşüncəsiylə qətiyyətlə əlaqəsi olmayan, adamı qorxudacaq dərəcədə xoş bir fikir gəldi ağına: bəlkə onlara gedim?! Və həтта bütün əzələlərinin gərilərək içindən qalxan bu səsi boğmağa çalışdığı bir anda o, artıq təntənəli bir şəkildə qəti qərar verdi – gedirəm!

Bazar günləri geydiyi qara kostyumunu əyninə keçirdi, silindrini, çəliyini götürdü, kəsik-kəsik, tövşüyə-tövşüyə nəfəs alaraq bütün şəhərdən keçib cənub tərəfə üz tutdu. Ətrafda kimsəni görmədən, yalnız özünə qapılıaraq, qərribə bir heyranlıq içində, başını hər addımda sağa-sola tərpədən, qarşısında “Podpolkovnik fon Rinnlingen” lövhəli kərpic villanın düz qarşısına aparən şabalıdlı xiyabana çatana kimi ayaq saxlamadı.

İndi isə canına titrətmə düşmüşdü, ürəyi qıc olubmuş kimi sıxılır və dəhşət içində çırpınırdı, qapının ağzına çatıb zəngi basdı. “Geriyyə yol yoxdur, olacağa çarə...”, - deyə, düşündü. Qəlbinə bir məzar sükutu hakim kəsildi.

Qapı açıldı, lakey onun qarşısına çıxıb vizit kartını alaraq qırmızı ensiz xalça salınmış pilləkənlə yuxarı yüyürdü. Cənab Frideman elə həmin xalçanın üstündə hərəkətsiz durub lakey qayıdaraq xanımın onu yuxarı dəvət etdiyini söyləyənə qədər, pilləkənin başından gözünü çəkmədi.

Yuxarıda, qonaq otağına açılan qapıda çəliyini divara söykədi, aynaya bir nəzər saldı: rəngi ağarmış, gözləri qızarmışdı, silindrini tutmuş əlində bir əsmə hiss olunurdu.

Lakey qapını açdı və o içəri keçdi. Geniş qonaq otağının pəncərələrində qalın pərdələr vardı, içəri ala qararıqlıq idi. Sağ tərəfdə royal, ortadakı masanın ətrafında qəhvəyi ipək üzlüklü kreslolar düzölmüşdü. Soldakı taxtın üstündən qızılı çərçivədə bir mənərə şəkli asılmışdı. Divarın kağızları da tünd idi. Bir az aralıda, evin divarındakı, pəncərələri olan yarım dairəvi çıxıntıda palmalar dururdu.

Xanım fon Rinnlingen sağ tərəfdəki pərdəni açıb qəhvəyi xalçanın üstüylə səssizcə ona tərəf gələnə kimi bir dəqiqə çəkdi. Onun əynində çox gen, qırmızı-qara damalı çox sadə bir paltar vardı. Pərdənin arasından gur işıq düşür, bu işıqda toz zərrələri uçuşurdu və qadının sıx, kürən saçlarına çatıb onları bir anlıq qızıl kimi parladırdı. Sınayıcı baxışları birbaş ona yönəlmişdi, alt dodağı həmişəki kimi bir az qabağa çıxmışdı.

– Xanım, – cənab Frideman gözlərini qaldırıb sözə başladı, boyu onun sinəsinə zorla çatırdı – öz tərəfimdən sizə olan dərin hörmətimi bildirmək istəyirəm. Siz bacılarımı ziyarətə gələndə, çox təəssüf ki, mən olmamışam... və səmimi-qəlbədən buna təəssüflənirəm...

Daha bir kəlmə də deyə bilmədi, o isə durub tamaşa edir, gözünü ondan çəkmirdi – elə bil sözünün davamını tələb edirdi. Qan beyninə vurdu. “Bu məni dolayıb! – düşündü. – İçimə qədər görür məni! Sən bir onun nöqtə boyda olmuş bəbəklərinə bax...” Nəhayət, qadın çox sakit bir səslə dedi:

– Təşrif buyurmaqda gözəl iş tutmusunuz, mən də sizin orada olmamağınıza təəssüflənirdim... Əyləşəkmi?

Qadın onunla yanaşı oturdu, əllərini kreslonun qoltuqlarına qoyub arxaya söykəndi. O isə irəli əyilib silindrini dizlərinin arasında saxlayaraq əyləşmişdi. Qadın dedi:

– Bilirsiniz, on beş dəqiqə qabaq sizin bacılarınız burda idilər və dedilər ki, xəstələnmisiniz?

– Hə, elədir, – cənab Frideman cavab verdi, – səhər özümü heç yaxşı hiss etmirdim. Düşünürdüm ki, çıxma bilmərəm. Xahiş edirəm, gecikdiyimə görə məni bağışlayasınız.

–Sizin elə indi də xəstəhal görkəminiz var, – diqqətlə ona baxaraq dilləndi.
– Rənginiz solub, gözləriniz qırmızıdır. Sizin, ümumiyyətlə səhhətinizdən şikayətiniz var?

– O... – cənab Frideman kəkələyərək birtəhər cavab verdi, – yox... əslində elə bir şikayətim... yoxdur.

– Mən də tez-tez xəstələnirəm, – qadın sözünə davam etdi. – Əsəbiyəm və bəzən haldan-hala düşürəm – bütün bunlar mənə yaxşı tanışdır.

Qadın susub başını aşağı saldı və nəyisə gözləyirmiş kimi, altdan-altdan ona baxdı. Lakin o, dinmirdi, sakitcə oturub diqqətli, qayğılı nəzərlərini ona zilləmişdi. Bu qadının dedikləri nə qədər qəribədir və onun aydın, kövrək səsi adamı necə rıqqətə gətirir! Ürəyinə elə bil sakitlik hakim kəsilmişdi, sanki yuxu görürdü. Bu sükutu xanım fon Rinnlingen pozdu.

– Dünən siz, deyəsən, teatrdan yarımçıq çıxdınız?

– Elədir, xanım.

– Mən buna təəssüfləndim. Siz yaxşı qonşu idiniz. Tamaşaya elə diqqətlə baxır, elə dinləyirdiniz ki... Kifayət qədər yaxşı oynamamaqlarına, daha doğrusu, nisbətən yaxşı oynadıqlarına baxmayaraq... Yəqin siz musiqini sevirsiniz, bəlkə hələ royal da çalırınsınız, eləmi?

– Skripkada, – cənab Frideman dilləndi, – çalırım... bir balaca...

– Skripkada, – deyə, təkrar edərək nəzərlərini harasa uzaqlara yönəldib fikrə getdi. Sonra birdən dedi:

– Deməli, biz hərdən ikilikdə çala bilərik. Mən müşayiət etməyi xoşlayıram... və burda nə vaxtsa belə bir adam tapsaydım, çox xoş olardı... Siz gələcəksiniz?

– Böyük məmnuniyyətlə, xanım, daim sizin qulluğunuzdayam, – deyə, hələ də yuxu görürmüş kimi cavab verdi.

Ortaya sükut çökdü. Qəflətən qadının üzündə nəsə dəyişdi. O zorla sezilən, amma çox qəddar bir kinayədən dəyişən üz cizgilərini aydın gördü – ona sınaıyıcı nəzərlərlə və qətiyyətlə baxan bəbəkləri yırtıcı heyvanınkı kimi yığıldı; artıq iki dəfə bunun şahidi olmuşdu. Fridemanın üzü qızardı və özünü tamam itirdi, çaşqın, köməksiz halda boynunu qısıb gözlərini xalıya zillədi. Və yenə az qala huşunu başından çıxaran, həmin o ağırlı-şirinli qəzəb hissi qısa bir titrətmə kimi ani olaraq içini dəlib keçdi.

Və çarəsizlikdən doğan bir qətiyyətlə gözlərini qaldırıb qadına baxanda onun nəzərləri artıq tamam başqa yerdə dolaşır, arxasındakı qapıda gəzirdi. Özünü məcbur etdi ki, bir neçə söz desin:

– Xanım, bizim şəhərə gəlişinizdən məmnunsunuzmu?

– O... – deyə xanım fon Rinnlingen saymazyana dilləndi. – Niyə məmnun olmayım ki?.. Düzdür, hamı sənə göz qoyanda adam bir balaca sıxılır, amma... Hə, yeri gəlmişkən, – sözünə davam etdi, – nə qədər ki, unutmamışam: biz bu yaxınlarda öz evimizdə xudmani bir məclis düzəltmək fikrindəyik, tamamilə sadə, təmtəraqsız... bir az musiqi, bir az söhbət, vəssalam... Evimizin arxasında gözəl bir bağımız var, düz çaya kimi uzanır. Beləliklə, sizə və xanımlarınıza təbii ki, dəvətnamə yollayacaqlar, amma şəxsən sizin özünüzdən qabaqcadan xahiş edirəm, həmin bayram şənliyimizdə mütləq iştirak edəsiniz. Ümidvaram ki, gələcəksiniz, eləmi?

Cənab Frideman öz təşəkkürünü yenidən bildirmişdi ki, qapının dəstəyini kimsə cəld bir hərəkətlə basdı və podpolkovnik içəri girdi. Cənab Frideman qalxdı

və xanım fon Rinnlingen kişiləri bir-birinə təqdim etdi. Podpolkovnik qonağa da, öz xanımına da eyni sayğıyla təzim etdi. Onun günün altında qaralmış sifəti tərdən parıldayırdı.

Əlcəklərini çıxara-çıxara özünün gur, kükrəyən səsiylə ona aşağıdan yuxarı geniş açılmış mənasız gözlərlə baxan, indicə çiyinini dostyana şappıldadacaqları barədə fikri başından çıxara bilməyən cənab Fridemana bir neçə kəlmə dedi. Amma sonra üzünü arvadına tutdu və dabanlarını cütləyib yüngülcə təzim edərək astadan dedi:

– Əzizim, sən artıq bizim kiçik məclisə gəlməsini cənab Fridemandan xahiş etmisən? Əgər etirazın yoxdursa, onu bir həftədən sonra təşkil etmək istərdim. Ümid eləyək ki, yaxşı havalar hələ davam edəcək və biz bağda otura biləcəyik...

– Necə istəyirsən, elə də et, – xanım fon Rinnlingen ona baxmadan cavab verdi.

İki dəqiqədən sonra cənab Frideman ayağa qalxdı. Qapıya çatarkən bir daha təzim edib onun gözlərinə baxdı. İndi bu gözlər heç nə ifadə etmirdi.

O getdi. Şəhərə, evlərinə getmədi, tam şüursuz olaraq xiyabandan ayrılan, aşağı, çayın üzərində ucalan qala səddinə aparıcı cığıra buruldu. Burda qalın kölgəli ağacların altında skamyalar, rəngbərəng çiçəklər açmış ləklər vardı. O sürətlə, heç nə düşünmədən, başını belə qaldırmadan gedirdi. İsti onu təntidirdi, damarlarında qanın necə çağladığını eşidir, gicgahlarında necə döyündüyünü duyurdu.

Qadının baxışları onu təqib edirdi. Amma o baxışlar mənasız, ifadəsiz vida baxışları deyildi, onu yolboyu təqib edən qəribə və sakit, sözləri bitəndən sonra onu yuxarıdan aşağı süzərək qiymətləndirən, qəddar və yırtıcı baxışlar idi. Deməli, onun çarəsizliyindən, çaşqınlığından zövq alırdı, hə? Deməli, onun içini də görürdü? Əgər belədirsə, onda deməli, bu insan mərhəmət hissini nə olduğunu heç bilmir?

İndi o, yaşıllaşan təpələrin uzandığı çay boyu gedirdi və çiçəkləyən jasmin kollarının arasındakı skamyada oturdu. Hava şirin, ətirli rayihələrlə doluydu. Qızmar günəş suyun xırdaca ləpələrində sayrışırdı. Yorğun, küncə sıxılmış olsa da, üzücü bir həyəcan içindəydi. Yaxşı olmazmı ki, son dəfə ətrafa göz gəzdirib çayın kənarına

ensin, qısa bir əzab bahasına həmişəlik xilas olsun, əbədi rahatlıq tapsın. Hə, hüzur, hüzur – onun istəyi yalnız bu idi! Amma bomboş, sükuta qərq olmuş heçlik yox, işıqlı, xoş düşüncələrdən isinmiş dinc, sakit bir hüzur istəyirdi. Həmin an onun bütün vücudunu həyat eşqi, baş tutmamış xoşbəxtliyin üzücü xiffəti çulğadı. Lakin sonra əbədi biganəliyiylə seçilən təbiətin lal simasına diqqətlə baxdı və çayın günəş şüaları altında öz yatağıyla necə axdığını, sonradan ləçəklərini tökmək, bürüşüb qurumaq üçün açmış çiçəklərin öz saplaqları üstündə necə durduğunu, hər şeyin mövcudluğun qanunları qarşısında dinməz bir mütiliklə baş əydiyini gördü və olacaqla barışmaq hissi qəflətən onu ağışuna aldı – bu hisslər insana bütün talelərin fəvqündə durmağa imkan verirdi.

Cənab Frideman həmin o günü xatırladı ki, otuz yaşı tamam olmuşdu və o tapdığı hüzurdan xoşbəxt olub, qorxu bilmədən, ümidlərinə uymadan öz gələcəyini qabaqcadan müəyyən etməyə çalışırdı. Nə işıq vardı, nə kölgə, – yalnız solğun, alatoranlıq görürdü irəlində və bu mənzərə hardasa uzaqlarda mütləq zülmətlə çulğışırdı. Çoxdanmı olmuşdu bu?

Və budur, bu qadın gəldi, o mütləq gəlməliydi, bu onun taleyi idi, qadının elə özü tale idi – yalnız özü, tək özü!

Gəldi və o öz hüzurunu qorumağa nə qədər can atsa da, cavanlığında içində boğduğu, məhvə apardığını gözəl dərk etdiyi bütün hisslərini oyatdı. İndi dəhşətli, qarşısızalmaz bir qüvvə onu məhz məhvə aparırdı.

Labüd məhvə aparırdı və bunu hiss edirdi. Özünü niyə üzür, niyə mübarizə aparır axı? Qoy hər şey öz axarıyla getsin! Qoy o da yolunun sonuna yetişsin, irəlində qaralan uçurumun qırağında gözlərini yumsun, qismətinə, qarşısını almaq mümkün olmayan şirin işgəncəyə müticəsinə tabe olsun.

Su bərq vurur, jasmın kəskin rayihəsini ətrafa yayır, başları üstündə göy səmanın durduğu ağaclarda quşlar cəh-cəh vururdu. Balaca qozbel cənab Frideman öz skamyasında hələ bir xeyli oturdu. O, qəm dəryasına qərq olaraq, hər iki əlini çənəsinə söykəyib oturmuşdu.

Ümumi fikir beləydi ki, xanım Rinnlingenin təşkil etdiyi gecə əla keçir. Təxminən otuz qonaq bütün otağı tutan, üstünə zərif servizlər düzülmüş uzun masanın arxasında yerləşmişdi. Lakeylər və iki muzzdlu ofisiant tez-tələsik dondurma paylayırdılar; qədəhlərin cingiltisi, çəngəl-qaşığı səsləri, yemək-içməyin və ətirlərin qoxusu bütün otağı doldurmuşdu.

Burda hörmətli, ailəcanlı tacirlər öz arvadları və qızları ilə, yerli qarnizonun demək olar, bütün zabitləri, – bir sözlə, qoca həkim, bir neçə hüquqçu da daxil olmaqla, şəhərin ən seçilmiş adamları toplaşmışdı. Qonaqlar arasında riyaziyyat fakültəsinin bir tələbəsi, podpolkovnikin qardaşı oğlu, tətlini qohumlarının yanında keçirən bir oğlan da vardı. O, cənab Fridemanla üzbəüz oturmuş Hagenştrem qızıyla dərin məzmunlu söhbət aparırdı. Cənab Frideman gözəl məxmər balığın üstündə, stolun aşağı başında, gimnaziya direktorunun kifir arvadı ilə yanaşı, masa başına konsul Stefensin gətirdiyi xanım fon Rinnlingenin yaxınlığında əyləşmişdi. Düzü, bu günlər ərzində balaca cənab Frideman çox dəyişmişdi. Bəlkə də otağı işıqlandıran qaz lampasından düşən şölədən onun üzünü lap solğun görünürdü. Lakin yanaqları da batmışdı və ətrafında qara kölgələr olan gözləri son dərəcə qüssəylə baxır, ümumən görkəmi elə gündə idi ki, sanki belinin donqarı bir az da böyümüşdü. O çox içir, qonşusuyla demək olar ki, danışmırdı.

Xanım fon Rinnlingen onunla hələ bircə kəlmə də kəsməmişdi. İndi isə özünü azacıq irəli verib masanın arxasından ona səsəndi:

– Bütün bu günlər ərzində nahaq yerə sizi və skripkanızı gözlədim.

Cavab verməmişdən əvvəl, qadına mənasız gözləriylə uzun-uzadı baxdı. Onun açıq rəngli donundan ağ boynu görünürdü, qızılı-kürən saçlarını qızılgül bəzəyirdi. İndi yanaqları yüngülcə allanmışdı, amma gözlərinin qıraqlarında həmişəki göy kölgələr yenə görünürdü.

Cənab Frideman gözlərini masaya dikib nəsə anlaşılmaz bir şey mızıldandı, bundan sonra hələ gimnaziya direktorunun arvadı verən sualı da cavablandırmalı oldu – o, Bethoveni sevirmi. Lakin elə həmin an masanın başında oturmuş podpolkovnik arvadına nəzər saldı və bakalını cingildəderək dedi:

– Cənablar, mən təklif edirəm, qəhvəni başqa otaqlarda içək, bu axşam bağda da yaxşı olmalıdır və mən təmiz hava udmaq həvəsində olanlara məmnuniyyətlə qoşularam.

Leytenant fon Deydeshaym ortaya çökən sükutu məzəli bir zarafatla kəsdi və hamı masa arxasından gülə-gülə qalxdı. Cənab Frideman yemək otağını tərk edən sonuncular sırasındaydı, rəqs etdiyi xanımı qədim alman üslubuyla bəzənmiş, artıq bir neçə kişinin siqaret çəkmək üçün topladığı alaqaranlıq, rahat qonaq otağına ötürüb getdi.

O, şıq geyinmişdi – qəşəng frakı, göz qamaşdıran dərəcədə bəyaz köynəyi vardı, lak çəkmələri sanki incə ayaqlarına biçilmişdi. Yeriyəndə isə corablarının qırmızı ipəkdən olduğu görünürdü.

O, dəhlizə boylandı, qonaqların əksəriyyəti artıq dəstə-dəstə pilləkənlə bağa enirdilər.

Lakin o, əlində siqar və qəhvə fincanı, qədim üslubda bəzədilmiş istirahət otağının qapısı ağzında əyləşdi və qonaq otağına tamaşa etməyə başladı.

Sağ tərəfdə, qapıya yaxın masanın ətrafındakı kiçik dəstənin içində ən çox gözə çarpanı həmin tələbə idi. O israr edirdi ki, bir nöqtədən bəlli düz xəttə bir yox, bir neçə paralel xətt aparmaq olar. Məhkəmə iclasçısının xanımı Hagenştrem ucadan səsləndi: “Bu ola bilməz!” Bunun cavabında isə cavan oğlan dediklərini elə dəqiq isbat etdi ki, bütün dinləyənlər razılaşmalı oldular.

Amma otağın içərilərində, döşəmədə qoyulmuş qırmızı abajurlu alçaq lampanın işıqlandırdığı taxtın üstündə Stefensin gənc qızıyla söhbətləşən Gerda fon Rinnlingen oturmuşdu. O, ayağını ayağının üstünə aşıraraq, sarı ipək balısa söykənmişdi, tələsmədən əlindəki siqareti çəkir, alt dodağını irəli verərək, tüstünü burun pərələrindən buraxırdı. Freyleyn Stefens isə onun qarşısında qamətini əymədən oturmuşdu və ətrafında baş verən hər şeyə ürkək bir təbəssümlə cavab verirdi.

Balaca cənab Fridemanla heç kəsin işi yox idi və onun iri gözlərinin xanım fon Rinnlingenə tuşlandığını heç kim görmürdü. Görkəmində nəsə bir süstlük

varıydı. Oturub qadına baxırdı. Bu baxışlarda ehtirasdan əsər-əlamət yox idi, heç əzab da görünmürdü; nəsə bir keylik, gücsüz, iradəsiz bir mütilik əks olunurdu.

Təxminən on dəqiqə beləcə keçdi. Xanım fon Rinnlingen elə bil bayaqdan gizləncə ona göz qoyurmuş, ayağa qalxdı və birbaşa cənab Fridemana yaxınlaşdı.

– Bağa gedək, cənab Frideman?

O cavab verdi:

– Məmnuniyyətlə, xanım.

– Siz hələ bizim bağda olmamısınız? – pilləkənlə enə-enə soruşdu. – Kifayət qədər böyük bağımız var və ümid edirəm ki, ora hələ tünlük deyil. Bir az dincəlmək istəyirəm. Şam zamanı mənim başım ağrıdı bir az: görünür, qırmızı şərab mənim üçün çox tündür. Buyurun bura, bu qapıya...

Şüştəli qapıdan kiçik, sərin bir meydançaya düşdülər, bir neçə pillə birbaşa bağa enirdi.

Gecə heyvətəməz dərəcədə ilıq, ulduzlu idi. Torpaqdan, çiçək ləklərindən xoş rayihə qalxırdı. Bağ ay işığına qərq olmuşdu. Tökülmüş çınqıldan ağaran cığırlarda siqaret çəkən, söhbətləşən qonaqlar gəzişirdi. Onların bir qismi hamının hörmət etdiyi qoca həkimin gülüşlər altında kağız gəmilər buraxdığı fontanı dövrəyə almışdı.

Xanım Rinnlingen başını yüngülcə tərpedərək onların yanından ötdü və əliylə daha uzağa, ətrafa gözəl rayihələr yayan güllüyün qaralan parka qovuşduğu yerə işarə etdi.

– Biz bu xiyabanla üzüaşağı gedəcəyik, – dedi.

Parkın girişində alçaq, enli iki sütun vardı. Ox kimi uzanan xiyaban bitən yerdə isə ay işığında rəngi yaşıla çalan çay parlayırdı. Bura qaranlıq və sərin idi. Xiyabandan bəzi yerlərdə cığırlar ayrılır, burula-burula çaya sarı enirdi. Sükut uzun müddət pozulmadı.

Sonra o dedi:

– Düz çayın qırağında gözəl bir yer var, mən tez-tez orda otururam. Gedək ora, bir az söhbətləşək... O-o, bura baxın bir... yarpaqların arasından ulduzlar görünür...

O cavab verməyib, yaxınlaşdıqları çayın parıldayan, yaşıl sinəsinə tamaşa edirdi.

Burdan qarşı sahiləki qədim qala sədləri görünürdü. Xiyaban bitdi, onlar ot basmış çəmənə çıxdılar və xanım fon Rinnlingen dedi:

– Sağa dönək, bizim yerimiz oradır... Bax, görürsünüz, hələ tutulmayıb!

Onların oturduğu skamya xiyabanın sonunda idi. Bura nəhəng ağacların altından daha isti idi. Çəyirtkələr otların, itiyarpaqlı qumotunun aralarında cırıldayırdı. Ay işığında çay lap aydın görünürdü.

Bir müddət hər ikisi susub suya tamaşa etdilər. Və birdən düz böyründə həmin səs yenə eşidildi – qəlbini rıqqətə gətirən bu sakit, incə səsi artıq bir həftə qabaq eşitmişdi.

– Siz bu xəstəlikdən çoxdan əzab çəkirsiniz, cənab Frideman? – o soruşdu.
– Ya sizdə anadangəlmədir?

O boğazında düyünlənən qəhəri birtəhər uddu. Sonra nəzakətlə astadan cavab verdi:

– Yox, xanım, mən lap balaca idim... yerə saldılar məni... indi beləyəm...

– Bəs sizin neçə yaşınız var? – deyə soruşdu.

– Otuzdur, xanım.

– Otuz, –o təkrar etdi. – Və siz bu otuz ildə heç xoşbəxt olmamısınız?

Cənab Frideman başını buladı, onun dodaqları səyridi.

– Yox, – dedi, – mən özümü aldadırdım, özümə güvənirdim.

– Deməli, özünüzü xoşbəxt sayırdınız?

– Çalışırdım, - dedi.

– Siz igid adamsınız.

Bir dəqiqə ötdü. İndi yalnız otların arasında çəyirtkələr cırıldayır, bir də parkdakı ağacların yarpaqlarının xışıltısı gəlirdi.

– Elə mən də çox xoşbəxt deyiləm, – qadın dedi, – xüsusilə də belə yay gecələrində, çay qırağında olanda.

O, cavab vermirdi, yalnız əlinin süst hərəkətiylə zülmətdə uyuyan qarşı sahilə işarə elədi.

– Onda mən orda oturmuşdum, - dedi.

– Mənim yanımdan gedəndə?

O, başını tərpətməklə kifayətləndi.

Və birdən tir-tir əsərək əsəbi hərəkətlə yerindən qalxdı, içini çəkdi, boğazından qəribə, əzablı bir səs çıxardı və yavaşca onun ayaqlarına düşdü. Qadının skamyaya qoyduğu əlini əlinin içinə aldı, onu buraxmadan o biri əlindən də yapışdı; bu balaca, qozbel adam tir-tir əsərək, içini çəkərək onun qarşısında dizləri üstə sürünür, üzünü ətəyinin qırçınlarında gizləyərək, nəfəsi kəsilə-kəsilə insan səsi olmaqdan çıxmış qəribə bir səslə pıçıldaırdı:

– Siz axı bilirsiniz... İcazə ver... Aman, ilahi, aman... Mən daha bacarmıram!

Qadın onu özündən kənarlaşdırmadı, lakin ona tərəf əyilmədi də. Azacıq arxaya söykənərək şax oturmuşdu, suyun sayrışması əks olunan bir-birinə yaxın gözləri onun başının üstündən çox gərgin nəzərlərlə lap uzaqlara baxırdı.

Sonra qəflətən barmaqlarını onun isti əllərinə çəkdi, qürurlu, saymazıyana bir təbəssümlə onun çiyinlərindən yapışıb yerə yıxdı, yerindən sıçrayaraq qalxıb xiyabanda gözdən itdi.

O uzanıb qalmışdı – gicəllənmiş, beyni dumanlı halda üzünü otların arasında gizlədib tərpənmirdi. Bədəni titrəyirdi. Özünü qalxmağa məcbur etdi, ikicə addım atıb, yenə torpağa sərildi. Suyun lap qırağına yığıldı.

Yaxşı, bəs bütün baş verənlərdən sonra o nə hiss edirdi? Bəlkə onu baxışıyla təhqir edərkən hiss etdiyi həmin o nifrət idi ki, indi it kimi yerdə düşüb qalanda

içində qəzəbə çevrilmişdi və hətta özünə qarşı yönəli olsa da, onu canından çıxarmalıydı. Bəlkə də elə özündən iyirənmək hissi idi ki, özünü məhv etmək, parçalamaq, həyatına son qoymaq istəyirdi.

O, bir az da irəli süründü, sonra dirsəklərinin üstündə azacıq qalxıb və ağzıüstə suya yıxıldı.

Daha başını qaldırmadı, hətta sahilə uzatdığı ayaqları da tərənəmədi.

Suyun şappıltısı eşidiləndə çəyirtkələr susdular. Sonra lap bərkdən cırıldaşdılar. Ağaclar xışıldayır, xiyabandan asta gülüş səsi eşidilirdi.

Haynrix Böll

Orijinaldan tərcümə: Vilayət Hacıyev

XX əsr dünya ədəbiyyatının görkəmli simalarından biri, “Qatar vaxtında çatır” (1949), “Haradaydın, Adəm” (1951), “Və bircə kəlmə də demədi” (1953), “Sahibsiz ev” (1954), “Saat onun yarısında bilyard oyunu” (1959), “Bir təlxəyin düşüncələri” (1963) romanlarının və bir çox hekayələr kitabının müəllifi, alman yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Haynrix Böllün (1917-1985) imzası Azərbaycan oxucusuna yaxşı tanışdır. Onun “Bir təlxəyin düşüncələri”, “O illərin çörəyi” romanları və hekayələr kitabı dilimizə tərcümə olunmuşdur.

Vilayət Hacıyevin tərcüməsində oxuculara təqdim etdiyimiz “Və bircə kəlmə də demədi” romanından bir parça Haynrix Böllün çapa hazırlanan kitabından götürülmüşdür.

Və bircə kəlmə də demədi

(roman)

11

Fredin göndərdiyi pulu elə hey sayır, sayıram: tünd yaşıl, yamyaşıl, mavi əskinaslar... Üzərində dərz daşıyan kənd arvadlarının, ticarətin, ya şərabçılığın rəmzi kimi iridöşlü qadınların təsviri olan əskinaslar... Tarixi qəhrəmanın mantiyasına bürünmüş kişi bir əlində təkər, o birində isə çəkic tutub – bu da yəqin sənətkarlığın rəmzidir. Onun yanında döşündə bank şəkli olan yapışıqsız bir qız dayanıb, ayaqlarının ucunda da hansı memarınsa bürmələnmiş kağızı, xətkəşi var. Yaşıl əskinasın ortasında çirkin bir yaramaz təsvir olunub: sağ əlində tərəzi tutub ölgün gözlərini uzaqlara zilləyib. Bu qiymətli əskinaslara iyrenc naxışlar vurulub, küncələrində də qiymətlərini göstərən rəqəmlər yazılıb. Qəpiklərin üzərinə palıd yarpağı, sünbül şəkli, tənək yarpağı və üst-üstə çarpaz qoyulmuş iki çəkic həkk olunmuşdur. Arxa tərəflərində isə qorxunc qartal təsviri... Qanadlarını elə gərib ki, sanki kimisə, nəyisə caynaqlarına keçirmək üçün bu dəqiqə uçacaq.

Əskinasları ayırdıqca, qəpikləri üst-üstə yığdıqca, uşaqlar əlimə baxır: bu, kilsə idarələrindən birində telefonçu işləyən ərimin aylıq qazancıdır - üç yüz iyirmi mark səksən üç pfenniç. Kirayə üçün verəcəyim pulu bir tərəfə qoyuram. Sonra da işığın, qazın və sığortanın pulunu ayırıram, çörəkçinin borcunu sayıb götürürəm, artıq qalanı dəqiqləşdirirəm: iki yüz qırx mark. Fred yazır ki, özünə on mark götürüb, sabah qaytaracaq. O pula içəcək...

Uşaqlar üzümə baxır: sakit sifətlərində ciddilik var. Ancaq onlara bir sürpriz hazırlamışam: bu gün girəcəkdəki dəhlizdə oynaya bilərlər. Franke ilə arvadı həftənin sonuna qədər Katolik Qadınlar İttifaqının qurultayında iştirak etməyə gediblər, bizdən aşağıda yaşayan Zəlbştaynlar iki həftəlik məzuniyyətə çıxıblar, böyrümüzdəki otağı kirələmiş Hopflarla bizi nazik bir divar ayırır və onlardan icazə

almaq lazım deyil. Deməli, uşaqlar dəhlizdə oynaya bilərlər və belə imkanı əldən vermək olmaz.

– Pulu atam göndərib?

– Hə, – dedim.

– O hələ də xəstədir?

– Elədir, – dedim. – Bu gün dəhlizdə oynaya bilərsiniz. Ancaq heç nəyi sındırmayın, divar kağızına fikir verin...

Onların necə sevindiğini görməyin özü ayrı ləzzətdir və həm də şənbəyə saxladığım işlərimi rahat görə biləcəyəm.

Frau Franke hazırladığı şorabaları üç yüzdən çox şüşə qaba doldurmuş olsa da, dəhlizdən hələ də sirkə qoxusu gəlir. Təkcə isti sirkənin qoxusundan, eləcə də qaynadılan meyvələrin, tərəvəzin iyindən Fredin öd kisəsi qıcıqlanmağa başlayır. Bütün qapılar bağlıdır, yalnız cənab Frankenin zirzəmiyə düşərkən başına qoyduğu köhnə şlyapa asılıqanda qalıb. Bizim yeganə otağımızın qapısına qədər divara təzə kağız çəkilib. Bu otaqdan nazik taxta arakəsəmə ilə balaca bir yer düzəltmişik. Orada sonbeşiyimiz yatır və bir də işlənməyən zir-zibillərimiz saxlanılır. Ancaq Frankelərin iki nəfərə dörd otaqları var: mətbəx, qonaq otağı, yataq otağı və bir də qəbul otağı. Bu otaqda Frau Franke hər gün arvadlı-kişili çoxlu adam qəbul edir. Onun neçə komitənin, neçə komissiyanın üzvü olduğunu bilmirəm, yaratdığı birliklərlə də maraqlanmıram. Ancaq bircə onu bilirəm ki, kilsə idarələri ona bu otağın verilməsini çox vacib hesab eləyib, halbuki bizə verilsəydi, bütün yaralarımızı sağaltmasa belə, hər-halda, ər-arvad kimi bir yerdə yaşamağımızı təmin edərdi.

Frau Frankenin altmış yaşı olsa da, gözəl görünür. Ancaq gözlərindəki hamını məftun edən parıltı məni qorxuya salır. Onun qara, amansızlıq yağan gözləri, ustalıqla rənglənmiş, daranmış saçları, mülayim, titrək, ancaq nənimlə danışıqda cingildəyən səsi, paltarlarının biçimi, eləcə də hər səhər müqəddəs dini ayinlərdə iştirak etməsi və hər ay rayonun üzde olan xanımlarını yepiskop qəbul edərkən onun üzünü öpməsi – bütün bunlar göstərir ki, belə bir adamla mübarizə aparmağın mənası yoxdur. Onunla altı ay mübarizə aparandan sonra bunu başa düşdük və həmin mübarizədən əl çəkdik.

Uşaqlar dəhlizdə oynayır. Onlar belə sakit oynamağa elə öyrəşiblər ki, hətta icazə veriləndə də səs salmırlar. Səslərini güclə eşidirəm: karton qutuları bir-birinə bağlayıb dəhlizin bu başından o biri başına çatan bir qatar düzəldiblər və onu ehtiyatla irəli-geri çəkirlər. Stansiyalar düzəldir, qatarı tənəkə qutularla, taxta parçaları ilə yükləyirlər və mən əmin ola bilərəm ki, axşam yeməyinə qədər beləcə oynayacaqlar. Balaca isə hələ yatır.

Pulları bir də sayıram və bu qiymətli, çirkli əskinasların qoxusu öz şirinliyi ilə məni bir az qorxudur və ürəyimdə Fredin borclu olduğu on markı da onların üstünə gəlirəm. Ancaq o, pulun hamısını içkiyə verəcək! İki ay bundan əvvəl bizi tərk edib, dostlarının evində, sığınacaqlarda gecələyir, çünki bu darlığa, Frau Frankeyə, Hopflar kimi dəhşətli qonşulara daha dözə bilmir. O vaxt şəhər kənarında qəsəbə salan Mənzil Komissiyası bizim əleyhimizə qərar çıxardı, çünki Fred içki düşkünüdür, heç mənim haqqımda keşişin dedikləri də xeyirimizə olmadı. Kilsə birliklərinin tədbirlərində iştirak etməməyim onun xoşuna gəlmir. Komissiyanın sədri də Frankedir və bununla bir daha necə düzgün, tamahsız qadın olduğunu “sübut etdi”. Əgər bizə mənzil verilsəydi, indi qaldığımız bu otaq boşalardı, onu özünə yemək otağı edərdi. Beləliklə, öz ziyanına da olsa, bizim əleyhimizə səs verdi.

Həmin vaxtdan məni elə bir qorxu bürüyüb ki, onu təsvir etməyə cəsarətim çatmır. Belə nifrətə tuş gəlməyimin özü məni yaman qorxudur. İsanın cismini yeməyə⁷ qorxuram, çünki mən ondan ləzzət aldıqca Frau Franke daha vahiməli görünür, gözləri hiddətlə alışıb yanır. Müqəddəs Tanrı kəlamına qulaq asmağa qorxuram, halbuki ibadətin şirinliyi olub-qalan yeganə sevincimdir. Mehrabdakı keşişə – səsini tez-tez onun gəbul otağından eşitdiyim, bahalı siqaretlər çəkən, rəhbəri olduğu komissiyaların, birliklərin qadınları ilə şit zarafatlar eləyən o şikəst, qudurğan kişiyyə baxmağa qorxuram. İclaslarına mane olmamaq üçün uşaqları səs salmağa qoymayanda, qonşu otaqda qadınlar ucadan gülür. Ancaq çoxdandır ki, bunun başını buraxmışam, uşaqlara oynamağa icazə verirəm və dəhşət içində görürəm ki, onlar daha səs salmaq iqtidarında deyillər. Bəzən səhərlər – balaca yatanda, böyüklər isə məktəbə gedəndə, nəsə almaq üçün evdən çıxanda, özümü

⁷ Rəvayətə görə İsa peyğəmbər vida yeməyi zamanı öz həvarilərinə demişdi ki, onun cismi çörək, qanı şərabdır...

tələsik kilsələrdən birinə salıram. Elə vaxt gedirəm ki, ibadət olmur və mən onda Tanrının varlığından süzülən əbədi dincliyi bütün ruhumla duyuram.

Hərdən Frau Frankenin istək damarı tutur və bu da məni onun nifrətindən daha çox qorxudur. Milad bayramında içəri girib, bizi qonaq otağına – kiçik şənliyə dəvət etdi. Bir də onu gördüm ki, dəhlizdəyik və sanki böyük bir güzgünün dərinliyinə tərəf gedirik: qabaqda Klemenslə Karl, sonra Fred... Mən isə qucağında körpə lap axırda gedirəm. Elə bil güzgünün dərinliyində idik və mən hamımızı gördüm: bizim çox kasıb görkəməmiz vardı.

Otuz ildən bəri dəyişməyən qonaq otağında özümə çox yad göründüm, sanki başqa bir aləmə düşmüşdüm, öz yerimdə deyildim: bizlər belə mebelə, belə şəkillərə yaraşmırdıq, üstünə belə bahalı süfrə salınmış stolun arxasında oturmağa layiq deyildik. Müharibədən əvvəlki dövrlərdən qalmış oyuncaqları yolkanın üstündə görəndə qorxudan ürəyim dayandı: sayrışan mavi, qızılı rəngli şarlar, şüşədən düzəldilmiş balaca mələklərin saçları, gözləri... sabundan yonulmuş körpə İsa çəhrayı rəngli beşiyində... Gipsdən tökülmüş “İnsanlara sülh” sözlərinin altında şirin-şirin gülümsəyən Məryəm ilə Yusifin gözqamaşdıran şəkilləri... Qulluqçu qadın bu mebelin üstündə hər həftə səkkiz saat qan-tər axıdır, hər saatına əllicə pfenniq alır, özü də “Analar Birliyi”nin üzvüdür... Bu ifrat təmizlik məni yaman qorxudur. Cənab Franke bir küncdə oturub qəlyan çəkir. Kişinin sümüklü vücudu getdikcə ətlənməyə başlayır və mən tez-tez onun pilləkənləri necə ağır addımlarla qalxdığını, tövşüyə-tövşüyə bizim qapının ağzından keçib dəhlizlə getdiyini eşidirəm.

Uşaqlar nadir hallarda görə bildikləri belə mebelədən qorxurlar və üstünə dəri üzülük çəkilmiş stullarda çəkinə-çəkinə otururlar. Elə qorxurlar, elə sakit otururlar ki, az qalırım ağlayam.

Onlar üçün boşqab qoyulmuşdu və təbii ki, yanlarına da hədiyyələri: corab və məlum məsələdir ki, otuz beş ildən bəri milad bayramlarında Frankelər ailəsi üçün səciyyəvi olan donuz şəklində düzəldilmiş yığım kassaları...

Fred qaşqabağını tökmüşdü və görürdüm ki, gəldiyinə peşimandır. Pəncərəaltına söykənmişdi və cibindən əzik-üzük bir saqaret çıxarıb, onu yavaş-yavaş baramaqları arasında şümalladı, sonra da yandırdı.

Frau Franke qədəhləri şərabla, uşaqlar üçünsə rəngarəng çini piyalələri limonadla doldurdu. Piyalələrin üstündə “Canavar və yeddi çəpiş” nağılının motivləri təsvir olunmuşdu.

İçdik. Fred şərabını bir dəfəyə içdi, qədəhi əlində saxlayıb sınaıçı nəzərlərlə ona baxdı, sanki şərabın dadını xatırlamağa çalışdı. Belə anlarda ona valeh oluram, çünki üz-gözündən hər şey oxunur, nəşə deməyə ehtiyac qalmır: iki donuzşəkili yığım kassası, bir qədəh şərabla başımı aldada bilməzsınız, mənzilimiz çox darısqaldır...

Bu dəhşətli dəvət soyuq bir vida səhnəsi ilə sona çatdı və mən bir-iki gündən sonra bu barədə nələr danışacağını Frau Frankenin gözlərindən oxudum: saysız-hesabsız günahlarımızın üstünə naşükürlük, nəzakətsizlik də əlavə olunacaq, özü üçün ucaltdığı şəhidlik “zirvəsini” iki mərtəbə də artıracaq.

Cənab Franke nadir hallarda nəşə deyir, ancaq biləndə ki, arvadı evdə yoxdur, hərdən başını içəri salır, dinməzəcə qapının yanındakı stolun üstünə bir qıça şokolad qoyur. Bəzən də orda zərfə qoyulmuş pul tapıram və hərdən dəhlizdə uşaqlarla danışdığını eşidirəm. On, nəşə mızıldanır və uşaqlar deyir ki, başlarını tumarlayıb, onlara “əzizim” deyir.

Frau Franke isə başqa cürdür, söhbətçidir, şuxdur, ancaq zəriflikdən uzaqdır. Şəhərin qədim tacirlər sülaləsindəndir. Nəsillər dəyişdikcə alver etdikləri mallar da dəyişmişdi, bahalaşmışdı. Neftdən, duzdan, undan, balıqdan, mahuddan başlayıb şərabla keçmişdilər, axırda da siyasətə qurşanmışdılar, sonra işləri düz gətirmədiyi üçün torpaq alqı-satqısında vasitəçiliklə məşğul olmuşdular və hərdən mənə elə gəlir ki, indi ən bahalı malın alverinə keçiblər: Tanrı alverinə...

Frau Franke çox nadir hallarda yumşalır: ilk öncə də puldan danışanda... Puldan danışanda onun adını elə şirin bir ləhzədə tələffüz edir ki, mən qorxuram. Bəzi adamlar “həyat”, “məhəbbət”, “ölüm”, “Tanrı” sözlərini belə tələffüz edirlər: şirin-şirin, bir az da çəkinə-çəkinə, böyük bir nəvazişlə... O, puldan və bir də şorabalarından danışanda cavanlaşır, gözlərindəki parıltı tutqunlaşır. Bunların ikisi də onun üçün ən qiymətli xəzinədir, heç kəs ora yaxın düşə bilməz. Bəzən kömür, kartof gətirmək üçün zirzəmiyə düşəndə, əməlli-başlı qorxuram: görürəm ki, böyrümdə şoraba qablarını sayır. Şirin bir ləhzə ilə nəşə mızıldanır, rəqəmələri sehrli

bir liturgiyanın sözləri kimi musiqi üstündə deyir və səsi mənə ibadət edən rahibənin səsini xatırladır. Vedrələrimi də orda qoyub yuxarı qaçıram, uşaqlarımı bağrıma basıram, hiss edirəm ki, onları nədənsə qorumalıyam. Uşaqlar üzümə baxa-baxa qalırlar. Artıq böyüməyə başlayan oğlumun gözləri, qızımın qara gözləri üzümə dikilir, anlaşılmaz baxışlarla, tərəddüdlə mənə qoşulub dua edirlər, hansı liturgiyanısa yeknəsəq ahəngi, ya da “Atalarımız” duasının cümlələri necə gəldi ağzımızdan tökülür...

Artıq saat üç olub, bazar günü qorxusu qapını kəsdirib, bayırdan səs-küy gəlir və mən şənbə axşamının yaxınlaşdığından xəbər verən səslər eşidirəm, ürəyim qırılır. Pulu təzədən sayıram, onların üstündəki yeknəsəq şəkillərə baxıram, işə başlamağı qərara alıram. Dəhlizdə uşaqlar gülüşür, balaca da oyanıb, işə başlamalıyam və səhərdən gözlərimi dikib fikrə getdiyim stoldan başımı qaldıranda, baxışlarım evimizin divarlarını bəzəyən ucuz reproduksiyalara – Renuarın çəkdiyi könüloxşayan qadın surətlərinə sataşır. Hamsı mənə yad görünür... Elə yad ki, yarımca saat bundan əvvəl onlara necə dözdüyümü özüm də başa düşə bilmirəm. Onları bir-bir qoparıb tələsmədən cırıram, cırıqlarını indicə aparıb bayıra atacağım zibil vedrəsinə tullayıram. Baxışlarım divarları dolaşır, gözlərim qapının başında İsanın çarmıxa çəkilməsini təsvir edən şəkildən və bir də müəllifini tanımadığım bir əsərdən başqa heç nəyə aman vermir. Harda başlayıb harda qurtardığı bilinməyən, rəng sarıdan çox kasıb olan bu şəkil də indiyə qədər məni çəkməmişdi, ancaq indi, özüm də bilmədən, onu başa düşürəm...

Mən vağzaldan çıxanda, dan yenicə sökülürdü və küçələr də hələ bomboş idi. Bu küçələr fasadlarına çirkli yamaq-yumaq vurulmuş evlərin arası ilə çəpinə uzanıb gedirdi. Soyuq idi və vağzalin qarşısındakı meydanda bir-neçə taksi sürücüsü üşüyə-üşüyə dayanmışdı. Əllərini paltolarının ciblərində gizlətməmişdilər və mavi furajkaların altındakı dörd, ya beş solğun sifət mənə tərəf çevrildi. Sanki ipə

düzülmüş gəlinciklər idi. Ancaq bu, bircə an çəkdi, hamısı başını təzədən vağzalın çıxış qapısına tərəf çevirdi.

Belə tezdən bayırda fahişələr də gözə dəymir və mən yavaş-yavaş küçəyə tərəf dönəndə, vağzal saatının böyük əqrəbi də yavaş-yavaş doqquza yaxınlaşdı: altıya on beş dəqiqə qalırdı. Sağ tərəfdəki böyük binanın qarşısı ilə uzanan küçəyə çıxdım və diqqətlə vitrinlərə baxmağa başladım: axı haradasa açıq kafe, ya pivəxana olmalı idi, ya da zəhləm getdiyi qəlyanaltılardan biri... Ancaq onlar, hər halda, bu vaxt ilıq gəhvə, təzədən qızdırılmış, kazarma qoxulu bulyon satılan gözləmə zallarından yaxşı idi. Paltomun yaxalığını qaldırdım, uclarını səliqə ilə bir-birinin altına keçirdim, həm onun, həm də şalvarın çirkinini təmizlədim.

Dünən axşam həmişəkindən çox içmişdim və gecə saat birə qalanda hərdən mənə gecələməyə yer düzəldən Maksın yanına getmişdim. Maks vağzaldakı saxlama kamerasında işləyir, onu müharibə vaxtından tanıyıram və saxlama kamerasının ortasında böyük bir qızdırıcı var, ətrafına taxta çəpər çəkilmiş, yanına da skamya qoyulmuşdu. Aşağı mərtəbədə işləyənlərin hamısı burada dincəlir: hamballar, saxlama kamerasının işçiləri, liftçilər... Çəpər qızdırıcıdan xeyli aralıdadır və çarpaz asanca onun yanına keçə bilirəm. İçəridə geniş, qaranlıq, isti bir yer var, orda uzananda əməlli-başlı dincəlirəm, ürəyim sakitləşir, araq damarlarıma yayılır, stansiyaya girən-çıxan qatarların boğuş uğultusu, yükdaşıyan əl arabalarının taqqıltısı, liftlərin cırıltısı eşidilir və sonra da bu səslər qaranlıqda yavaş-yavaş itir, tezliklə məni yuxu aparır. Hərdən ağlayıram da... Kete, uşaqlar yadıma düşəndə ağlayıram, ancaq özüm də bilirəm ki, içki düşkününün göz yaşını axıtması mənasızdır, ağlamaq hesab olunmur və onda qərribə bir hiss keçirirəm: yox, buna vicdan əzabı deməzdim, sadəcə olaraq, ağrıdır. Müharibədən əvvəl də içirdim, ancaq, deyəsən, bu unudulub getmişdi, çünki hamı indiki vəziyyətimə müəyyən qədər anlaşıqlı yanaşır və deyir: “Cəbhədə olub...”

Kafelərdən birinin vitrini qarşısında üst-başımı bacardığım qədər təmizlədim və mənim keqli şarına bənzəyən balaca zərif vücudum şüşədə o tərəf-bu tərəfə əyilir, oradakı üstü qaymaqlı tortlar, şokaladlı pirojnalər da sanki ətrafımda oynaşırdılar. Beləliklə özümü onların arasında gördüm: balaca bir kişi pirojnalərin arasında ora-bura vurnuxur, saçlarını düzəldir, şalvarını yuxarı dartır.

Yavaş-yavaş siqaret, gül və müqəvvaların vitrinlərdən saxta bir nikbinliklə gözlərini mənə dikdiyi parça mağazasının qabağından ötüb keçdim. Sağa ayrılan küçə, demək olar, balaca taxta dükanlardan ibarət idi. Tində ağ rəngli böyük bir reklam asılmışdı: “ Xoş gəlmisiniz, əczaçılar!”

Dükanlar xarabalıqlarda, fasadları uçub-dağılmış, yanmış evlərin arasında quraşdırılmışdı, hamısı da siqaret, parça dükanları, qəzet köşkləri idi və axırda bir qəlyanaltıya gəlib çıxdım, ancaq o da bağlı idi. Mənasız yerə qapının dəstəyini bir-iki dəfə burandan sonra geri döndüm və nəhayət, gözümə işıq dəydi. O tərəfə gedib işığın kilsədən gəldiyini gördüm. Qotik üslubundakı iri pəncərəsi yararsız hala düşdüyü üçün kələ-kötür daşlarla hörülmüşdü və bu yöndəmsiz yamağın ortasına da sarımtıl rəngli balaca dördgöz nəfəslik qoyulmuşdu – yəqin hansısa hamam otağından çıxarıb gətirmişdilər – və həmin zəif işıq da onun şüşələrindən gəlirdi. Dayanıb bir anlığa fikirləşdim: “İnandırıcı deyil, ancaq bəlkə də içəri istidir”. Sınıq-salxaq pilləkənlərlə yuxarı qalxdım. Deyəsən, müşəmbəli qapısı salamat qalmışdı. Ancaq içəri isti deyildi. Papağımı çıxarıb skamyaların arası ilə yavaş-yavaş irəlilədim və nəhayət, yan tərəflərdə quraşdırılmış hücrələrdə şamların yandığını gördüm. İçəridə bayırdan da soyuq olduğunu hiss etsəm də, ayağımı saxlamadım: əməlli-başlı yel çəkirdi! Bütün künc-bucaqdan yel çəkirdi. Divarların bəzi yerlərinə daşdan deyil, süni lövhəciklərdən “yamaq vurulmuşdu” və onları da, sadəcə olaraq, yan-yana düzmüşdülər, aralarından yapışqan kütləsi şişib çölə çıxmışdı, lövhələr də bir-birindən qopub sallanmışdılar. Onun şişkin yerlərindən çirkab, nəmişlik qoxusu gəlirdi və mən tərəddüd içində sütunların birinin yanında dayandım.

İki pəncərənin arasında dua kitabları üçün nəzərdə tutulmuş hündür daş stolun arxasında ağ cübbəli keşiş dua edirdi. Əllərini göyə qaldırmışdı, onun yalnız kürəyini görsəm də, bildim ki, bərk üşüyür. Hətta bir anlığa mənə elə gəldi ki, qarşısında açıq olan dua kitabı, yuxarı qalxmış arıq əlləri və üşüyən kürəyi ilə keşiş burada təkdir. Ancaq şamların səyriyən tutqun işığında bir qızın sarışın başını da gördüm. Qız elə sidq-ürəkdən əyilib dua edirdi ki, saçları iki yerə bölünüb çiyinlərinə dağılmışdı. Yanında bir oğlan uşağı diz çöküb başını dayanmadan o yan-bu yana əyirdi. Alaqaranlıqda yalnız yan tərəfdən görsəm də, qırmızı rəngə çalan göz qapaqlarının şişkinliyindən, açıq ağızının əyriliyindən bildim ki, bir az ağıldan

kəmdir və hərdən gözləri bir anlığa yumulanda, səfeh sifətində ani bir nifrət qığılcımı hiss olunurdu.

Keşiş geri döndü: solğun bənizli yöndəmsiz bir kəndli idi. Əllərini aşağı salıb bir-birinə çarpazlamamışdan əvvəl, yanında durduğum sütuna tərəf baxdı və nəse mızıldandı. Sonra geri döndü, daş stola tərəf əyilib, qəfil çevrilərək gülünc bir təntənə ilə qıza və ağıldan kəm oğlana xeyir-dua verdi. Qəribədir ki, mən kilsədə olduğuma baxmayaraq, bu xeyir-duanı özümə aid etmədim. Keşiş üzünü təzədən mehraba tərəf döndərdi, papağını başına qoydu, sağ tərəfdəki şamı üfürüb söndürdü. Sonra yavaş-yavaş baş mehraba tərəf getdi, ona təzim etdi və kilsənin qaranlığına qarışıb yox oldu. Onu bir daha görmədim, yalnız qapı cırıltısı eşitdim. Sonra qızı bircə anlığa işıqda görə bildim: o zərif, səmimi vücud ayağa durub təzim etdi, sol tərəfdəki şamı söndürmək üçün pillələrlə yuxarı qalxdı. Bircə anlığa şamın sarımtıl işığında dayandı və gördüm ki, doğrudan da gözəldir. Dodaqlarını büzüb üfürəndə aydın, ağıllı sifəti göründü. Sonra qaranlıq onu da, oğlanı da uddu və mən onları bir də yuxarıdakı pəncərədən süzülən bozumtul işığa çıxanda gördüm. Yanımdan keçərkən ani, sınaycı, çox sakit bir baxışla məni süzdü və başının, boynunun duruşuna heyran qaldım. Gözəl idi və mən onun arxasınca getdim. Kandara çatanda bir də təzim etdi, qapını açıb ağıldan kəm oğlanı arxasınca dartdı.

Onların arxasınca düşdüm. Vağzalın əks tərəfindəki balaca dükanlarla dolu kimsəsiz küçəyə döndülər və qız bir neçə dəfə ətrafa boylandı. Qamətli, hətta bir xeyli arıq olan qızın yaşı on səkkiz, on doqquzdan yuxarı olmazdı və səbrlə ağıldan kəm oğlanı arxasınca dartıb aparırdı.

Getdikcə evlərin sayı çoxalır, yalnız hərdən dükanlar gözə dəyirdi, ancaq tramvay xətləri çox idi və mən şəhərin nadir hallarda yolum düşdüyü bu hissəsini tanıdım. Burada tramvay parkı da olmalı idi: qırmızımtıl rəngə çalan uçuq-sökük divarın arxasından tramvay təkərlərinin xırçılısı eşidilir, qaranlıqda qaynaq cihazından qopan qığılcımlar görünür, oksigen balonunun fişılısı eşidilirdi.

Divara çox baxdığımdan qızın dayandığını sezməmişdim. İndi onlara çox yaxınlaşmışdım və gördüm ki, dükanlardan birinin qabağında dayanıb açar axtarır. Oğlan göyə baxırdı. Qız geri çevrilib mənə baxdı və onun yanından keçəndə bir anlığa tərəddüd etdim, gördüm ki, artıq qapısını açmış olduğu dükan qəlyanaltıdır.

Qapı artıq açıq idi və içəridəki bomboz qaranlıqda stullar, piştaxta, qəhvəbişirən maşının tutqun gümüşü parıltısı görünürdü. Boyat kartof qoğalının iyi gəldi və çirkli şüşənin altında iki boşqab qızardılmış ət, kotlet və yaşıl rəngli şüşə qabda sirkəyə qoyulmuş xiyar gördüm.

Mən dayananda, qız üzümə baxdı. Pəncərələrin arxasındakı dəmir lövhələri götürdüyü üçün artıq onun sifətini görürdüm.

– Bağışlayın, indi açırsınız? – soruşdum.

– Bəli, – dedi və yanımdan keçərək axırıncı lövhəni də arxa tərəfə aparıb yerinə söykədi. Lövhələrin hamısını aparmış olsa da, bir də geri qayıtdı, mənə baxdı.

Həmin anda soruşdum:

– Gəlmək olar?

– Əlbəttə, – dedi, – ancaq hələ soyuqdur.

– Eybi yox, – deyib içəri keçdim.

İçəridən çox pis iy gəlirdi və mən cibimdən siqaret çıxarıb alıxdırdım. İşığı yandıranda hər şeyi tər-təmiz görüb təəccübləndim.

– Sentyabr üçün qəribə havadır, – dedi qız, – bu gün də günorta isti olacaq, ancaq indi adam üşüyür.

– Elədir, – dedim, – çox qəribədir, səhərlər soyuq olur.

– İndi sobanı yandıraram.

Səsi cingiltili, bir az da kövrək idi və hiss etdim ki, pərt olub.

Başımı tərpətməklə kifayətləndim, piştaxtanın yanında divara söykənib ətrafa boylandım. Divarlar taxtadan idi, üstünə sigaret reklam edən əlvan kağız çəkilməmişdi: bir əli ilə şampan şüşüsünün boğazından yapışmış, saçlarına dən düşmüş yaraşlıq kişilər açıq-saçıq geyimli qadınlara irişə-irişə siqaret təklif edirdilər... ya da at belində uz-gözlərindən qeyri-adi bir bəxtiyarlıq yağan kovboylar – əllərinin birində kəmənd, o birində isə siqaret, arxalarınca çox böyük, mavidən də mavi tüstü layını çəkib aparırdılar... Tüstü layı ipək bayraq kimi Amerika çöllərinin üfüqlərinə qədər uzanıb gedirdi...

Oğlan sobaya yaxın oturmuşdu, soyuqdan titrəyirdi. Ağzında konfet vardı, taxta sapağından tutaraq al-qırmızı rəngə boyanmış şirniyi ara vermədən sorur,

ağzının yan tərəflərindən güclə görünən şirnili selik damcıları çənəsi ilə üzuaşağı axırdı.

– Bernhard! – qızın mehriban səsi eşidildi və o aşağı əyilərək özünün cib yaylığıyla oğlanın ağzının yanlarını səliqə ilə sildi. Sonra sobanın qapağını qaldırdı, əlindəki qəzetləri bürmələyib ora qoydu, üstünə odun, kömür tökdü, kibrit yandırıb paslanmış qapağın deşiyindən içəri tutdu.

– Lütfən əyləşin, – dedi.

– Təşəkkür edirəm, – desəm də oturmadım.

Soyuq idi və sobanın yanında qalmaq istəyirdim. Oğlana baxanda ətim çimçəşsə də, ucuz xörəklərin boyat qoxusundan iyrənsəm də, indicə yağ-çörəklə qəhvə içəcəyimi fikirləşəndə sevinir, xoşallanırdım. Əyilib sobanın necə yandığını yoxlayanda qızın dümağ boynuna, yamaqlı corablarına, başının necə asta-asta tərpendiyinə tamaşa edirdim.

Əvvəlcə bir az tüstü çıxdı, sonra çirtilti eşidildi və alov görünəndə, tüstü kəsildi. Qız ayaqlarımın yanında domuşub çirkli barmaqları ilə sobanın deşikli qapağını qurdalayır, hərdən əyilib üfürür və lap çox əyiləndə uşaq kimi nazik kürəyini gördüm.

Qəflətən ayağa qalxdı, təbəssümlə mənə baxıb, piştaxtanın arxasına keçdi. Suyu açıb əllərini yudu, qəhvəbişirəni işə saldı. Sobaya yaxınlaşdım, maşa ilə qapağını qaldırdım ki, odun artıq alışıb, yavaş-yavaş kömürə də od düşür. Doğrudan da içəri isinməyə başlayırdı. Qəhvəüyüdəndə də artıq fişildayırdı və hiss etdim ki, iştaham əməlli-başlı açılır. Həmişə içəndən sonra qəhvə ilə səhər yeməyini çox xoşlayıram. Ancaq indi xəfif bir ikrah hissi ilə qabığı qırış-qırış olmuş soyuq sosislərə, boşqablara yığılmış salatlara baxdım. Qız boş şüşələrlə dolu tənəkə qutunu götürüb bayıra çıxdı. Qəribə də olsa, ağıldan kəm oğlanla burada tək qalmağım məni əsəbiləşdirdi. Uşaq mənə fikir vermirdi, ancaq arxayınca oturub o iyrənc şirni ləzzətlə sorması məni özümdən çıxarırdı.

Siqareti atdım. Qapı açıldı və qızın əvəzinə bayaq kilsədə ibadət edən keşişi görəndə diksindim. Kəndlilərə məxsus yumru, solğun sifəti olan keşişin başında indi tər-təmiz qara şlyapa vardı. “Sabahınız xeyir”, – deyib piştaxtanın arxasında heç kəsi görməyəndə, məyusluq ifadəsi üzünə kölgə kimi qondu.

“Sabahınız xeyir”, – deyə ürəyimdən keçirdim: Ay bədbəxt! Elə indi yadıma düşdü ki, bayaq olduğum kilsə “Məryəm Ananın yeddi dərdi”di və bu keşişin tərcümeyi-halına da lap yaxşı bələdəm. Haqqında yaxşı bir şey danışmırdılar, elədiyi moizələr heç kəsin xoşuna gəlmirdi, səşində pafos azdı, həm də xırıltılı idi. Müharibədə heç bir igidlik göstərməmişdi, nə qəhrəman olmuşdu, nə də müqavimət hərəkatının üzvü... Sinəsini orden-medal bəzəmirdi, əzabkeş də hesab olunmurdu, hətta sənədlərində axşam yoxlamalarına gecikdiyi üçün nizam-intizam cəzası aldığı da qeyd olunmuşdu. Lakin bunların hamısı bir qadınla qəribə münasibətinin yanında heç nə idi. Düzdür, sonralar bilinmişdi ki, bu məhəbbət platonik imiş, ancaq bununla belə “mənəvi zərifliyin” həddi idarədəkilərin xoşuna gəlməmişdi. O, “Məryəm Ananın yeddi dərdi” kilsəsinin elə keşişlərindən idi ki, prelatın dediyi kimi, onlara ya “müsbət iki”, ya da “mənfi üç” vermək olardı. Keşiş pərt olduğunu elə aydın biruzə verdi ki, mən də pərt oldum. İkinci siqareti yandırdım, təzədən “Sabahınız xeyir”, – dedim və o adi sifətə baxmaq istəmədim. Qara mantiyada günahsız, inamlı görünən bu din xadimlərinin üzlərindəki o məsum inamsızlığı görəndə qəribə bir hiss keçirirəm: onlara həm acığım tutur, həm də yazığım gəlir. Uşaqlarımla da belə olur....

Keşiş əsəbi halda əlindəki iki marklıqla piştaxtanın üstündəki şüşəni cingildədirdi. Qapı açılıb qız içəri girəndə, boğazından tutmuş yanaqlarına qədər qızardı:

– Ah, – deyə tələsik dilləndi, – siqaret almağa gəlmişdim.

Onun qısa barmaqlarının kotletin yanından uzanaraq siqaretlərə necə çatdığını, onlardan bir qutu götürdüyünü, pulu piştaxtanın üstünə atdığını, sonra da güclə eşidiləcək bir tərzdə “Salamat qalın”, – deyərək tələsə-tələsə dükandan çıxdığını müşahidə etdim.

Qız onun arxasınca baxaraq əlində gətirdiyi səbəti yerə qoydu və səbətin içindəki təptəzə, sapsarı kökələri görəndə ağızım sulandı. Udqunub siqareti söndürdüm, oturmağa yer axtardım. Tənəkə sobadan içəri kömür tüstsünə qarışmış güclü bir istilik yayılırdı və mən hiss etdim ki, ürəyim azacıq bulanır, mədəm qıqcırır.

Bayırdan parkı tərək edən tramvay təkərlərinin xırçıltısı eşidilir, çirkli ağ vaqonlar ilan kimi sürünə-sürünə pəncərənin önündən keçir, dayanır, təzədən tərənir, müxtəlif tərəflərə dönür, xırçıltı səslərinin yeri dəyişir, kələf kimi çözlənib gedirdi...

Qəhvəbişirən maşının içindəki su züm-zümə ilə qaynayır, oğlan da ucunda bircə qat qırmızımtıl şirni qalmış taxta saplağı sorurdu.

– Qəhvə? – Qız piştaxtanın arxasından soruşdu. – Qəhvə istəyirsiniz?

– Bəli, lütfən... – tələsik dilləndim və qız, deyəsən, səsimin tonundan nəsə hiss elədi, fincanı nəlbəkinin üstünə qoyub maşına tərəf itələyəndə, qəşəng sakit sifətini mənə tərəf döndərüb gülümsədi. Sonra ehtiyatla qəhvə qabının qapağını açıb, qaşığı götürəndə, üyüdülmüş qəhvənin xoş ətri mənə vurdu. O bir anlığa tərəddüd edərək soruşdu:

– Neçə? Neçə fincan?

Tez cibimdəki pulları çıxarıb əskinəsləri sığalladım, qəpikləri ayırdım, ciblərimi bir də yoxladım, sonra hamısını bir yerdə sayıb dedim:

– Üç... Üç fincan...

– Deməli, üç fincan, – qız yenə də gülümsədi və əlavə etdi: - Onda balaca qəhvədəndə verərəm. Ucuz düşər.

Qəhvəbişirənin nikelli siyirtməsinə dörd dolu çayqaşığı qəhvə tozu tökdü, onu yerinə itələdi, kranın altındakı fincanı götürüb yerinə qəhvədan qoydu, sakitcə kranları burdu, əvvəlcə fişilti, sonra poqqultu eşidildi, buxar qalxdı və nəhayət, tünd qəhvəyi rəngli maye qəhvədana damcıladı. Ürəyim yavaşca döyünməyə başladı.

Bəzən ölüm, adamın bu dünyadan o biri dünyaya köçəcəyi an barədə düşünürəm və həmin saniyələrdə mənə bu dünyadan nə qalacağını təsəvvürümə gətirirəm: arvadımın solğun sifəti, tövbə hücrəsindəki keşişin ağarmış qulağı, liturgiyanın xoş ahənginə bələnmiş alaqranlıq kilsələrdə bir neçə sakit dini ayin, uşaqlarımın çəhrayı dərisi, damarlarımda dövr edən şnaps və bir də səhər yeməkləri. Özü də bir neçəsi... Və indi qızın qəhvəbişirən maşının kranlarını necə işlətdiyini görəndə bildim ki, o da qalacaq. Paltomun düymələrini açdım, papağımı boş stullardan birinin üstünə qoydum.

– Mənə kökə də verə bilərsiniz? – deyə soruşdum. – Təzədirlər?

– Əlbəttə! Neçə dənə istəyirsiniz? İndicə bişiblər.

– Dörd dənə. Yağ da verin.

– Olar... Nə qədər?

– Əlli qram.

Kökələri səbətdən götürüb boşqaba yığdı və bıçaqla yarımfutluq yağ qutusunu iki bölməyə başladı.

– Tərəzim yoxdur, bir az çox olar? – deyə soruşdu. – Dörddən biri... Bıçaqla kəsərəm.

– Olar, – dedim, – əlbəttə, olar!

Və aydınca gördüm ki, dörddə birdən çox oldu, çünki kökələrin yanına qoyduğu kəsik o birilərdən böyük idi. Yağın üstündəki kağızı ehtiyatla ondan ayırdı və əlində məcməyi mənə tərəf gəldi.

Məcməyi indi lap gözümün önündə idi, çünki qız o biri əli ilə kağız dəsmalı açmaq istəyirdi və ona kömək elədim, dəsmalı açdım, bir anlığa əllərinin qoxusunu hiss elədim. Əllərinin yaxşı qoxusu vardı.

– Buyurun, – dedi.

– Çox sağ olun!

Özümə qəhvə süzdüm, içinə qənd atıb qarışdırdım, içməyə başladım. Qəhvə isti, ləzzətli idi. Yalnız arvadım belə qəhvə dəmləyə bilir, ancaq evdə nadir hallarda qəhvə içirəm və axıncı dəfə nə vaxt belə yaxşı qəhvə içdiyimi yadıma salmağa çalışdım. Dalbadal bir neçə qurtum aldım və o dəqiqə hiss etdim ki, halım yaxşılaşır.

– Əntiqədir, – dedim, – qəhvənizə söz ola bilməz.

O gülümsədi, başını tərpədi və birdən anladım ki, ona baxmaqdan xoşum gəlir. Onun burda olması əhvalımı yaxşılaşdırırdı, sakitləşirdim.

– Hələ indiyəcən mənə deyən olmayıb ki, belə yaxşı qəhvə hazırlayıram.

– Ancaq elədir, – dedim.

Sonra bayırdan tənəkə qutulardakı boş şüşələrin səsi eşidildi, südsatan içəri girdi, dolu şüşələri yerə qoydu, qız sakitcə dümağ barmaqları ilə onları saydı: süd, kakao, yoqurt, qaymaq. İçəri isti idi, oğlan hələ də oturub şirnişi qurtarmış taxta sapağı sorur, hərdən də qəribə səslər çıxarırdı. Ağzından qırıq-qırıq çıxan hər söz

“s” ilə başlayır, bu da sanki bir ahəng yaradırdı: sa...su.. so... Pəltəkliyində də nəşə qeyri-adi, gizli bir ritm vardı və qız dönüb ona tərəf baxanda, irişirdi.

Parkda işləyən çilingərlər içəri doluşdular, gözlərindəki qoruyucu eynəkləri çaxardılar, küləş çöpləri ilə şüşələrdən süd içdilər və mən gördüm ki, hamısının əynindəki iş paltarının üstünə şəhərin gerbi yapışdırılıb. Bayırda həyat canlanırdı, dalbadal parkdan çıxan tramvayların arası kəsilməmişdi və indi vaxtaşırı burdan keçən çirkli tramvayların xırçılıtsı eşidilirdi.

Arvadım Kete barədə düşünməyə başladım: axşam onunla görüşməli idim. Ancaq bundan əvvəl pul tapmalı idim, otaq tutmalıydım. Pul tapmaq müşkül məsələ idi və ürəyimdən keçirdi ki, kaş həmin pulu verən adam tez tapılırdı, özü də elə o dəqiqə verəydi. Ancaq bizimki kimi bir şəhərdə - üç yüz min əhalisi olan şəhərdə elə bir adam tapmaq çətinidir ki, sən istəyən kimi pul versin. Bir neçəsini tanıyırdım ki, çəkinmədən pul istəyə bilərdim və indi də elə onların yanına getmək istəyirdim. Eyni zamanda otellərə də baş vurardım, bəlkə boş otaq tapa bildim.

Qəhvəni içib qurtarmışdım. Saat bəlkə də yeddi olardı. Dükanı siqaret tüstüsü bürümüşdü. Bu arada yorğun, üzütüklü bir şikəst gülümsəyə-gülümsəyə, taytıya-taytıya içəri girmişdi və indi sobanın qabağında oturub qəhvə içir, qəzetə büküb gətirdiyi pendir-çörəyi ağıldan kəm oğlana yedirdirdi.

Qız əlində silgəc sakitcə kimdənsə pul alır, xırda qaytarır, qəhvəbişirəni işə salır, söndürür, isti su ilə yuduğu şüşələri silirdi. Adama elə gəlirdi ki, bütün bu işləri çox asanlıqla görür, heç bir çətinlik çəkmir, halbuki hərdən piştaxtanın önündəki səbirsiz müştərilərin sayı lap çoxalardı. Kiməsə isti süd süzür, kiməsə isti və ya soyuq kakao verir, qəhvəbişirən maşından çıxan buğ üzünə vurur, taxta çəngəllə şüşədəki bulanıq sudan xiyar turşusu çaxarırdı... Və birdən dükən tamamilə boşaldı. Piştaxtanın önündə üzünün dərisi sarıya çalan cavan, kök oğlan qalmışdı. Bir əlində soyuq kotlet, o birində isə xiyar turşusu tutmuşdu. Tezliklə ikisinin də axırına çıxdı, siqaret yandırıb ciblərini eşələdi. Məlum məsələ idi ki, pulu kisədə deyildi və bir az əzilmiş olsa da, qəttəzə pencəyinə, qalstukuna baxanda yadıma düşdü ki, bayırda bayramdır, şəhərdə bazar günü başlayır və bir də bu yadıma düşdü ki, bazar günləri pul tapmaq çox çətin olur.

Cavan oğlan da çıxıb getdi, içəridə yalnız pendir-çörək tikələrini inadla, səbrlə, ağıldan kəm oğlanın çıxardığı səsləri təkrarlaya-təkrarlaya, “sa-su-so” deyə-deyə onun ağzına dürtən üzütüklü şikəst kişi qaldı. Ancaq şikəst kişinin pəltəkliyində həmin qeyri-adi, gizli ritmdən əsər-əlamət yox idi. Ağzındakı tikələri yavaş-yavaş çeynəyən oğlana baxdım. Divara söykənmiş qız da onlara tamaşa edirdi. Əlindəki bardaqdan isti süd içir, hərdən də quru çörəkdən bir tikə qoparıb ağzına qoyurdu. Ətrafa lal bir sükut çökmüşdü və hiss etdim ki, içimdə nəsə bir qəzəb baş qaldırır.

– Pulunuzu alın! - Bu sözləri çox ucadan dedim və ayağa durdum.

Şikəst kişi soyuq, sualedici nəzərlərlə mənə tərəf baxanda, utancaqlığa bənzər bir hiss keçirdim. Oğlan da mənə tərəf çevrildi, ancaq onun dalğın baxışları yanımdan keçib uzaqlara yayıldı və qız bu sükutu pozdu:

– Onda işin olmasın, ata, mənə elə gəlir, Bernhard doyunca yeyib.

Pulu əlimdən alıb stolun altındakı boş siqar qutusunda atdı, tələsmədən qalığı – qəpikləri şüşənin üstünə saydı və mən çaypulu verəndə də, sakitcə “Sağ olun!” – dedi, əlindəki süd bardağını ağzına apardı. Hətta gündüzün gur işığında da gözəl görünürdü və çıxıb getməisdən əvvəl bir anlığa tərəddüd etdim. İstəsəm saatlarla burada oturub gözləyərdim. Arxamı onlara tərəf çevirib dayandım, sonra özümü toplayıb sakitcə “Salamat qalın!” – deyərək iti addımlarla bayıra çıxdım.

Qapının ağzında iki ağ köynəkli oğlan qatlanmış bir şüarı açıb taxta dayaqalara yapışdırmaq istəyirdilər. Küçələrə gül səpilmişdi və mən şüar tam açılincaya qədər dayanıb gözlədim, ağ kağızın üstünə qırmızı hərflərlə yazılmış sözləri oxudum: “Ruhani atalarımıza eşq olsun!”

Siqaret yandırdım və pul tapmaq, axşama otaq tutmaq üçün yavaş-yavaş şəhərə tərəf getdim.

MƏKTUB

Mixail Bulqakov

Orijinaldan tərcümə: Saday Budaqlı

Görkəmli yazıçı, “Master və Marqarita” kimi dahiyənə romanın müəllifi, əsərlərinin çapına, pyeslərinin tamaşasına qadağa qoyulan, maddi və mənəvi sıxıntı içində yaşamağa məcbur olsa da, sınımayan, konyunktura xatirinə yaradıcılığına xəyanət etməyən Mixail Bulqakovun məktubları onu bir şəxsiyyət kimi yaxından tanımağımıza imkan yaradır.

Müharibələrə, inqilaba və hakimiyyətlə qarşıdurmaya baxmayaraq, Bulqakovun epistolayar irsi kifayət qədər genişdi. Onu da nəzərə almaq lazımdı ki, bu məktublar oddan-alovdan keçib, hələ nə qədəri axtarışlar zamanı məhv edilib. Ancaq nə yaxşı ki, “əlyazmalar yanmır” və nə yaxşı ki, Bulqakov dünyasına güzgü tutmaq üçün bu məktublar bizə gəlib çatıb.

“Xəzər”in oxucularına təqdim etdiyimiz məktublar M.Bulqakovun epistolayar irsinin kiçik bir hissəsidir. Ancaq seçim zamanı çalışdıq ki, yazıçının keşməkeşli həyatını bütün çalarlarıyla əhatə eləyə bilək.

MƏKTUBLAR

N.A. BULQAKOVA-ZEMSKAYAYA¹

31 dekabr 1917-ci il

Vyazma

Əziz Nadya, səni Yeni il münasibətiylə təbrik edirəm və arzulayıram ki, bu il köhnə ilə oxşamasın. Tasya² sənə salamlarını və öpüşlərini göndərir. Andrey Mixayloviçə bizim salamımızı çatdır.

Mənə məktub yazmırsan, ünvanını da verməmişən, ona görə belə başa düşürəm ki, mənəmlə məktublaşmaq istəmirsən. Sənin ünvanını Moskvada olanda Lilyadan³ öyrənməyə çalışdım. Lili göyə baxıb dedi: “Çarskoe Selo, mənzil 13”. Sıxıla-sıxıla küçəni və binanı soruşanda, Lilya məğrurcasına cavab verdi ki, yadında deyil. Dürüst ünvanı Kolya⁴ dayıdan öyrəndim.

Kiyevdən bir xəbər olmamağı məni ümitsizləşdirir. Vyazma bankından öz pulumu alıb anama yollaya bilmədiyimə görə də lap darılıram. Qorxuram, 2000 rubl rus inqilabının badına gedə. Ax, bu iki min rubl nə mənim işlərimə yarayardı! Ancaq onu yadıma salıb, lazımsız yerə kefimi pozmayacağam!..

Kolya dayıya gəlincə, deyəsən, onun da vəziyyəti yaxşı olmayacaq: bankların tutulmasıyla, ağır zəhmətkeş həyatının mükafatı olaraq, çox güman, bütün qazandığını itirəcək.

Dekabrın əvvəlində öz işimin dalınca Moskvaya getmişdim və necə getmişdimsə, eləcə də qayıtdım⁵. Yenə Vyazmada cansıxıcı həyatımı yaşayıram, yenə nifrət etdiyim adamların arasında işləyirəm. Məni əhatə eləyənlərdən o qədər zəhləm gedir ki, tamamilə tək-tənha yaşayıram. İntəhası, düşünmək üçün meydan böyükdü. Mən də düşünürəm. Yeganə təsəllim iş və axşamlar oxumaqdı. Köhnə müəllifləri həyəcanla oxuyuram (əlimə nə düşdü oxuyuram, çünki burda kitab azdı) və keçmişin mənzərələrindən zövq alıram. Ah, nədən mən gec doğulmuşam! Niyə yüz il əvvəl doğulmamışam. Əlbətə, bunu düzəltmək mümkünsüzdü! Moskva, Kiyev məni çox çəkir, necə olsa da, orda həyat hələ davam eləyir. Xüsusilə, Kiyevdə olmaq istəyirəm! İki saatdan sonra Yeni il girəcək. Yeni il mənə nə gətirəcək? İndi yatıb Kiyevi, tanış, əziz sifətləri gördüm; gördüm ki, piano çalırlar...

Keçmiş dövr qayıdacaqmı?

İndiki dövr elədi ki, heç nəyə fikir vermədən yaşamağa çalışıram... heç nə görmədən, heç nə eşitmədən!

Bu yaxında Moskvaya, Saratova səfərimdə hər şeyi öz gözümlə gördüm və daha görmək istəmərəm.

Qaragüruhun murdar söyüşlə qatarın pəncərələrini sındırdığını, adamların necə döyüldüyünü gördüm. Moskvada dağıdılmış, yandırılmış evləri... küt, vəhşi sifətləri gördüm...

Tutulmuş və bağlanmış bankların girişində gözləyən camaatı, dükanlardakı uzun növbələri, gözümçixdıya salınan zavallı zabitləri, əsasən eyni şeylərdən: cənubda, qərbdə, şərqdə, həbsxanalarda axan qanlardan bəhs edilən qəzet səhifələrini gördüm. Hamı nə baş verdiyini öz gözüylə gördü və hər şeyi başa düşdü.

Yeni il gəlir. Səni bərk-bərk öpürəm.

K.P.BULQAKOVA⁶

1 fevral 1921-ci il

Vladiqafqaz

Əziz Kostya, dünən səndən məktub alanda çox sevindim. Axır ki, doğmalardan xəbər tutdum. Bizimkilərin sağ-salamat və bir yerdə olduğu üçün necə xoşbəxt olduğumu sözlə ifadə eləyə bilmirəm...

Soruşursan ki, günün necə keçir. Yaxşı sözdü. Məhz günümü keçirirəm, yaşamıram...

Təxminən bir il olar ayrılmışıq. Yazda qayıdan yatalağa tutuldum və o məni yatağa saldı... Az qalmışdı ölüm, yayda yenə naxoşladım.

Yadımdadı, qəzetlərdə çap olunmağa başladığımı təxminən bir il əvvəl sənə yazmışdım. Felyetonlarım bir çox Qafqaz qəzetlərində çap olunurdu. Bu yay estradada hekayə və mühazirələrlə çıxış etmişəm. Sonra səhnədə pyeslərim oynanıb. Əvvəlcə bir pərdəli “Özünmüdafia”, sonra tələsik yazdığım dörd pərdəli “Turbin qardaşları”⁷. İlahi, özgə nələr eləməmişəm: ədəbiyyat tarixindən mühazirələr, giriş sözü və sairə oxumuşam və yenə oxuyuram.

“Turbinlər” bir ayda dörd dəfə uğurla tamaşaya qoyulub. Bu da mənim böyük axmaqlığıma səbəb oldu: onu Moskvaya yolladım... Elə dünən ondan cavab aldım. Əlbəttə, “Turbinlər”i çıxdaş eləyəcəklər, “Özünmüdafia”nisə hətta kimsə tamaşa üçün tamamilə yararsız sayıb...

Mənim həyatım – mənim əzablarımdı. Ah, Kostya, təsəvvürünə gətirə bilməzsən ki, “Turbinlərin” ilk tamaşasında sən burda olmağın nə qədər istəyirdim. Pyesin ucqar bir yerdə oynanıldığı, yazmağa dörd il gecikdiyim üçün ürəyim kədərdən sızılırdı.

Teatrda “Müəllif!” deyər bağırır əl çalırdılar... İkinci pərdədən sonra məni səhnəyə dəvət eləyəndə anlaşılmaz hisslər keçirirdim... aktyorların qrimli sifətlərinə, guruldayan zala iztirabla baxırdım. Və fikirləşirdim: “axı mənim arzum həyata keçib, ...ancaq necə eybəcərdir: Moskva səhnəsi əvəzinə əyalət səhnəsi, ürəyimdə bəslədiyim Alyoşa Turbin haqqında dram əvəzinə, tələsik yazılmış çiy bir şey”.

Çap elətdirməyə bir yer tapılmayan hekayələrdən sonra “Saxsı adaxlılar” məzhəkəsini yazdım. Təbii ki, onu repertuara salmadılar, boş günlərin birində oynamağı təklif etdilər. Ancaq: belə gün yoxdu, hamısı tutulub. Nəhayət, bu günlərdə üç pərdəli “Paris kommunarları”nı makinadan çıxardım. Birisi gün komissiyaya oxuyacağam. Şübhəsiz, o burda gedəcək. Ancaq məsələ ondadı ki, pyesi Moskvaya ümumrusiya müsabiqəsinə göndərmişəm. Əminəm, vaxtında çatmayacaq, əminəm, müvəffəqiyyətsizliyə uğrayacaq. Yenə haqq olacaq. On günə yazmışam. Hamısı zibildi: “Turbinlər” də, “Adaxlılar” da, bu pyes də... Hamısını tələsik yazıram. Hamısını. Ürəyim kədərlə doludu.

Ancaq dişimi dişimə sıxıb gecə-gündüz işləyirəm. Eh, çap olunmağa bir yer tapılırdı!

Necə yaşadığım barədə

Əlyazmalar səpələnmiş yazı stolunun arxasında yaşayıram... Gecələr hərdən əvvəllər çap olunmuş yazılarımı (qəzetlərdə! Qəzetlərdə!) oxuyub düşünürəm: bəs kitabım hanı? Adım hanı? İtirilmiş illərim hanı?

İnadla işləyirəm.

Poman yazıram, bu vaxt ərzində ölçülüb-biçilmiş yeganə şey...

Yazda, ya da yayda Vladıqafqazdan gedəcəyəm.

Hara?

Yayda bəlkə yolüstü Moskvada oldum. Uzaqlara can atıram...

Öpürəm səni,

Mixail.

V.M. BULQAKOVA-VOSKRESENSKAYAYA⁸

17 noyabr 1921-ci il

Moskva

Əziz ana, necə dolanırsınız, özünüz necəsiniz? Xahiş edirəm, vaxt tapan kimi yazın. Özünüklərdən xırda bir xəbər almaq belə xoşdu, xüsusən də, mənim kimi məşəqqətli həyat sürən bir adam üçün. Kiçik bir məktubda Moskvanın nə vəziyyətdə olduğunu Sizə ətraflı çatdırma bilmədiyimə çox heyfələnirəm. Qısaca onu deyə

bilərəm ki, yaşamaq uğrunda və yeni həyata uyğunlaşmaq üçün çox böyük mübarizə gedir.

İl yarım əvvəl heç nəsiz Moskvaya gələn bir adam üçün bu qısa müddətdə, mənə elə gəlir, maksimum iş görə bilmişəm. Yerim var. Doğrudu, bu heç də ən başlıcası deyil. Pul da qazana bilmək lazımdı. Təsəvvür eləyin, ikincini də əldə etmişəm. Doğrudu, hələ ki, cüzi miqdarda. Hər halda, bu ay Taska ilə necəsə dolanırıq, kartof tədarük eləmişik, o, tuflisini təmir elətdirib, odun almağa başlamışıq və sairə.

Elə belə yox, canavar kimi işləmək lazım gəlir. Fasiləsiz olaraq səhərdən axşama kimi.

Sovet müəssisələrinin yaranma prosesi və ştatların ixtisarı gedir. Mənim işlədiyim müəssisə də bu qəbildəndi və görünür, özünün son günlərini yaşayır. Belə ki, tezliklə işsiz qalacağam. Ancaq bunlar boş şeylərdi. Artıq bəzi ehtiyat tədbirləri görmüşəm ki, vaxtında özəl idarəyə keçəm. Yəqin Sizə məlumdu ki, Moskvada yalnız bu cür, ya ticarətlə dolanmaq olar. Mənim, necə deyərlər, dövlət qulluğum ona görə yaxşıydı ki, keçən ay üçün 1 milyona yaxın ala bilmişdim. Ancaq dövlət qulluğunda pul yoxdu, həm də gec verirlər, ona görə bir dənə belə yerlə dolanmaq olmaz. Kətan trestinə işə düzəlməyə cəhd göstərirəm. Bundan başqa, dünən sənaye qəzetindən hələ məlum olmayan şərtlərlə təklif almışam. Əsl kommersiya işidi və məni sınaqdan keçirəcəklər. Dünən və bu gün imtahan eləyiblər. Sabah yarım milyon avans verməlidirlər. Belə olsa, demək, məni qiymətləndiriblər, bəlkə onda xronikaya baxdım...

Taska satıcı yeri axtarır, bunu da tapmaq çətindi, çünki bütün Moskva hələ çılpaqdı, ayaqyalındı və qismən öz gücü, vəsaiti və öz adamları hesabına alver eləyir. Zavallı Taska başını yorub çovdar döyür ki, bizə nədən olsa bir yemək hazırlaya. Canı sağ olsun! Bir sözlə, buz üstündə balıq kimi çırpınılıq. Ən başlıcası, başımızın üstündə dam olmasdı. Andreyin otağı mənim nicatımdı. Nadyanın gəlişiylə bu məsələ, əlbəttə, qəlizləşəcək. Ancaq bu haqda hələ düşünmürəm, düşünməməyə çalışıram, çünki onsuz da qayğılarım çoxdu...

Gecələr aradabir “Zemstvo həkiminin qeydləri”ni yazıram. Sanballı bir şey alına bilər. “Azar”ın üstündə işləyirəm. Ancaq vaxtım, vaxtım yoxdu! Bax məni ağrıdan budur!

Nadyaya

Xahiş edirəm, Nadyaya çatdırasınız ki (ayrıca məktub yazmaq gücündə deyiləm – yatıram), tarixi dram üçün material lazımdı, 16 və 17-ci illərdə Nikolayla Rasputinə aid (qətl, çevriliş) nə varsa hamısı. Qəzetlər, sarayın təsviri, memuarlar, ən çox da Purişkeviçin “Gündəliyi” – əlimyandıda lazımdı⁹! Geyimlərin təsviri, portretlər, xatirələr və s. O, başa düşəcək.

22-ci ilin sonuna qədər 5 pərdəli möhtəşəm dram yaratmaq arzusundayam...

Əziz ana, Sizi bərk-bərk öpürəm. Tasya da öpür.

Hamınızı öpürük.

Mixail.

P.S. Son vaxtlar mənim ən xoş xatirəm – tapın görüm nədi?

Sizin divanda uzanıb fransız bulkasıyla çay içməyim¹⁰. İki gün çay içib heç nə düşünmədən eləcə uzana bilsəydim, çox şeydən keçərdim. Yaman yorulmuşam.

VERA A.BULQAKOVAYA¹¹

24 mart 1922-ci il

Moskva

Əziz Vera, neçə dəfə istəmişəm oturub sənə məktub yazam, ancaq inanırsanmı, öz məşəqqətli işimdən elə yoruluram ki, axşamlar bir sətir yazmağa belə təqətim olmur. Keçən ilin payızında səndən bir məktub almışam, ona da dərhal cavab vermişəm. Görünür, sənə çatmayıb. Bura gələn gənc (o ancaq Tasyanı görüb, mən olmamışam) deyib ki, susduğuma görə mənə hirsələnirsən. Daha istəyirəm özümüzkülərlə məktublaşmağa girişəm və fikirləşirəm ki, mənə yazacaqsan...

Anamın ölüm xəbərini aldınmı? (O, 22-ci il fevralın 1-də səpmə yatalaقدan vəfat eləyib.)¹² Varya¹³ Kiyevdən sənə teleqram vurmuşdu...

Sənin dolanışığın sarıdan çox narahatam. Korluq çəkmirsən ki?

Öz həyatından və gələcək planlarından ətraflı bəhs edən məktubunu gözləyirəm.

Öpürəm.
Sənin Mixailin.

ÜMUMRUSİYA YAZIÇILAR BİRLİYİNƏ

18 oktyabr 1925-ci il

Moskva

Hörmətli yoldaşlar, ədəbiyyat sərgisinə¹⁴ dəvətinizə cavab olaraq “İblisnamə”ni göndərirəm.

Mənim portretimə gəlincə:

Nə rus ədəbiyyatı sahəsində, nə hər hansı başqa sahədə şöhrət qazanmadığıma görə, portretimin hamı qarşısında tamaşaya qoyulmasını çox tez sayıram.

Bundan başqa, mənim portretim yoxdu.

Sizə hörmət bəsləyən M.Bulqakov

MOSKVA BƏDAYE TEATRINA

4 iyun 1926-cı il

Moskva

Özümə borc bilirəm xəbər verim ki, mənim “Ağ qvardiya” pyesimdən Petlyuraçılar səhnəsinin çıxarılmasına razı deyiləm.

Səbəb: Petlyuraçılar səhnəsi pyeslə üzvi surətdə bağlıdır.

Həm də pyesin adının dəyişdirilib “Sondan əvvəl” qoyulmasıyla razı deyiləm.

Həm də 4 pərdəli pyesin 3 pərdəli edilməsiylə razı deyiləm.

Teatr Şurası ilə birgə “Ağ qvardiya” pyesinin adının dəyişdirilməsini müzakirə etməyə razıyam.

Əgər Teatr bu məktubda ifadə olunanlarla razılaşmasa, xahiş edirəm, “Ağ qvardiya” pyesini təcili surətdə repertuardan çıxarasınız¹⁵.

Mixail

Bulqakov.

V.V.VERESAYEVƏ

18 oktyabr 1926-cı il

Moskva

Əziz Vikenti Vikentyeviç! “Turbinlərin güzəranı”na Sizin üçün iki bilet (Sizə və Sizin arvadınıza) göndərirəm.

Bundan başqa, Sizə olan borcumdan ilk 50 rublu göndərirəm.

Yalnız dünəndən kiçik hissələrlə qonorarımı almağa başlamışam (böyük məbləğləri mənim nəhəng kreditorlarım, ilk növbədə Teatr götürdü). Sizə borcumu gecikdirməyimin səbəbi yalnız bununla izah olunur.

Sizə öz təşəkkürlərimi bildirirəm və özüm də Sİ-yə (Siyasi İdarəsi) gedirəm (yenə çağırılar).

Səmimi-qəlbdən Sizə sadıq olan

M.Bulqakov.

MOSSOVETİN İNZİBATI ŞÖBƏSİNƏ

21 fevral 1928-ci il

Moskva

Ərizəyə əlavə olaraq:

Xaricə getməyimin səbəbi

Gedirəm ki, xaricdə peyda olub, guya məndən “Turbinlərin güzəranı” pyesinin hüququnu alan və bu səbəbdən də pyesi alman dilində çap etdirən, həmçinin Amerikada da çap etdirmək “hüququnu” öz adına yazdıran Zaxar Leontyeviç Kaqanskini məsuliyyətə cəlb etdirəm.

Kaqanski (və başqa şəxslər) mənim adımla alver edərək, məni çətin vəziyyətdə qoyublar. Ona görə Berlində olmağım vacibdi.

Parisə getmək istəyirəm ki, Mathurins Teatrı¹⁶ (“Turbinlərin güzəranı”nın tamaşası) və üzv olduğum Societe des auteurs dramatiques¹⁷ ilə danışıqlar aparım.

Yanımda tərcüməçi kimi getmək üçün xahiş edirəm arvadımı da mənimlə buraxasınız. Onsuz işlərimin öhdəsindən gəlmək mənim üçün çox çətin olar (alman dilində danışa bilmirəm).

Parisdə şəhərə bələd olmaq, hal-hazırda Moskva Bədaye Teatrının qəbul etdiyi “Qaçış” pyesinin quruluş planını götür-qoy etmək fikrindəyəm (“Qaçış”ın V pərdəsi Parisdə vaqe olur)¹⁸.

Səfər heç vəchlə 2 aydan çox çəkməməlidir, çünki ondan sonra mütləq Moskvada olmalıyam (“Qaçış” tamaşasına görə).

Ümid edirəm ki, bu vacib və vicdanla sadaladığım işlərdən ötrü xaricə getməyimə maneçilik törədilməyəcək¹⁹.

M.Bulqakov.

P.S. Səfərə getməyimə icazə verilməməsi dramaturq kimi çalışmağıma çox böyük çətinlik yaradacaq.

İ.V.STALİNƏ

İyul 1929-cu il

Moskva

PARTİYANIN BAŞ KATİBİ İ.V.STALİNƏ

MƏRKƏZİ İCRAİYYƏ KOMİTƏSİNİN SƏDRİ M.İ. KALİNİNƏ

**ƏDƏBİYYAT VƏ İNCƏSƏNƏT İŞLƏRİ ÜZRƏ BAŞ İDARƏNİN
RƏİSİ A.İ. SVİDERSKİYƏ**

ədil Mixail Afanasyeviç Bulqakovdan

Ə R İ Z Ə

On ildi SSRİ-də ədəbiyyatla məşğul oluram. Bu on ilin son dörd ilini dramaturgiyaya həsr etmişəm və 4 pyes yazmışam. Onlardan üçü (“Turbinlərin güzəranı”, “Zoykinin mənzili”, “Al qırmızı ada”) Moskvada dövlət teatrları tərəfindən tamaşaya qoyulub. Dördüncü – “Qaçış” isə Moskva Bədaye Akademik Teatrı tərəfindən qəbul edilib tamaşaya qoyulmaq üçün hazırlıq işləri tamamlanıb.

Hazırda “Turbinlərin güzəranı” və “Al qırmızı ada” tamaşalarının qadağan olunduğundan xəbər tutmuşam. “Zoykinin mənzili” keçən mövsüm 200 dəfə oynanılandan sonra hökumət orqanlarının tapşırıqla repertuardan çıxarılıb. Belə

ki, indiki teatr mövsümündə mənim bütün pyeslərim, o cümlədən, təxminən 300 dəfə oynanılan “Turbinlərin güzəranı” qadağan olunub.

1926-cı ildə “Turbinlərin güzəranı”nın baş məşqində Sİ-nin agentinin müşayətilə Sİ-yə aparılıb dindirildim.

Ondan bir neçə ay əvvəl Sİ-nin nümayəndələri tərəfindən evimdə axtarış aparılıb və 3 dəftərdən ibarət “Mənim gündəliyim”, həmçinin yeganə nüsxə olan “İt ürəyi” satirik povestim müsadirə olunub²⁰.

Bundan əvvəl qadağan olunublar: “Manjetdə qeydlər” povestim, “İblisnamə” satirik hekayələr məcmüəsinin təkrar nəşri, felyetonlar toplusu, “Çiçikovun sərgüzəştləri”nin açıq çıxışları. “Ağ qvardiya” romanının “Rossiya” jurnalında çapı yarımçıq dayandırılıb, çünki jurnalın özü qadağan edilib.

Əsərlərimi nəşr etdirdikcə, SSRİ-də tənqid mənə daha çox maraq göstərib, özü də istər belletrist əsər olsun, istər pyes, heç bir əsərim heç harda bir dənə də olsun müsbət rəy almayıb, əksinə, adım SSRİ-də və xaricdə daha artıq tanındıqca, mətbuatdakı rəylər də bir o qədər şiddətlənib, nəhayət, söyüş həddinə çatıb.

Mənim bütün əsərlərim son dərəcə pis rəy alıb, adım nəinki dövrü mətbuatda, Böyük Sovet Ensiklopediyası, Ədəbiyyat Ensiklopediyası kimi nəşrlərdə də rüsvay olunub.

Özümü müdafiə etməyə gücüm çatmadığından, heç olmasa, qısa müddətə xaricə getmək üçün ərizə verdim. Ancaq rədd cavabı aldım.

Mənim “Turbinlərin güzəranı” və “Zoykinin mənzili” əsərlərim oğurlanaraq xaricə aparılıb. Riqa şəhərində bir nəşriyyat “Ağ qvardiya” romanını mənim soyadımla, ancaq savadsız sonluqla çap edib. Xaricdə qonorarımı talan edirlər.

Xaricdə işlərimi qaydaya salmaq üçün arvadım Lyubov Yevgeniyevna Bulqakova tək getmək üçün ərizə verdi, həm də mən girov qismində qalmağımı təklif etmişdim.

Biz rədd cavabı aldıq.

Mən dəfələrlə əlyazmalarımın qaytarılması xahişiylə Sİ-yə müraciət etmişəm və rədd cavabı almışam, ya ərizəmə heç cavab almamışam.

Mən “Qaçış” pyesini xaricə göndərmək üçün icazə istədim ki, onu SSRİ daxilində oğurlanmaqdan qoruyam.

Yenə rədd cavabı aldım.

Daha yaşamaq gücündə deyiləm, taqətdən düşmüşəm, təqiblərdən əsəblərim pozulub, bilirəm ki, bundan sonra SSRİ daxilində çap olunmayacağam, pyeslərim oynanılmayacaq, Sizə müraciət edir və Sizdən xahiş edirəm ki, SSRİ hökuməti qarşısında ARVADIM L.Y.BULQAKOVA İLƏ BİRLİKDƏ MƏNİM SSRİ-dən QOVULMAM ÜÇÜN MƏSƏLƏ QALDIRASINIZ.

M.Bulqakov.

N.A.BULQAKOVA

24 avqust 1929-cu il

Moskva

Əziz Kolya!

Vladimir Lvoviçə²¹ baş çəkdiyini üçün çox sağ ol. Xahiş edirəm, aldığın qonorarı mənim məktubuma qədər Parisdə saxlayasan. Lazım olsa onu necə eləməyi yazacağam.

Ədəbi işlərimdə mənə kömək etməyə hazır olduğuna görə də sənə çox minnətdaram. Başqa cür olacağını da gözləmirdim.

Məktub yazmaqda qoçaq olmadığımı gəlincə: neyləməli!

İndi, qardaşım, sənə bildirim ki, vəziyyətim yaxşı deyil.

Pyeslərimin SSRİ-də tamaşaya qoyulması qadağan olunub, belletrist əsərlərimin də bir sətri belə çap oluna bilməz.

1929-cu ildə mənim yazıçı kimi məhv edilməyim başa çatdı. Son dəfə gücümü toplayıb SSRİ hökumətinə müraciət etdim ki, məni arvadımla birlikdə istənilən müddətə xaricə buraxsınlar.

Ümidim yoxdu. Bir məşum əlamət var – Lyubov Yevgenyevnanı tək buraxmadılar, baxmayaraq ki, mən burda qalırdım (bu, bir neçə ay əvvəl olub).

Haqqımda şayiələr gəzir ki, artıq hər mənada məhkumluğa düşərəm.

Əgər ərizəm rədd edilsə, oyunu qurtarmış hesab edib, kartı yığışdırmaq, şamı söndürmək olar.

Moskvada oturub yazmamalıyam, çünki nəinki yazımı görmək, heç adımı eşitmək istəmirlər.

Qardaş, ağciyərlik eləmədən deyirəm ki, mənim məhvim vaxt məsələsidi, əlbəttə, əgər möcüzə olmasa. Ancaq möcüzə nadir hallarda olur.

Çox xahiş edirəm, məktubumun sənə aydın olub-olmaması barədə yazasan, ancaq arvadımı həyəcanlandırmamaq üçün heç vəchlə təsəlliverici nəşə yazma.

Bu da sənə ətraflı məktub. O da yaxşı hal deyil ki, bu yazdan bəri yorğunluq, laqeydlik hiss eləyirəm. Görünür, hər şeyin bir həddi var.

Öpürəm səni Nikol.

M.Bulqakov.

A.M QORKİYƏ

3 sentyabr 1929-cu il

Moskva

Möhtərəm Aleksey Maksimoviç!

Mən SSRİ hökumətinə ərizə yazmışam ki, özləri təyin etdikləri müddətə mənə arvadımla birlikdə SSRİ-ni tərk etməyə icazə versinlər.

Aleksey Maksimoviç, xahiş edirəm mənə kömək edəsiniz. Başıma gələnləri Sizə ətraflı yazmaq istəyərdim, ancaq yorğunam, ümitsiz vəziyyətdəyəm. Heç nə yaza bilmirəm.

Hər şey qadağan edilib, müflis olmuşam, tək-tənhayam.

Əsərləri işıq üzü görə bilməyən yazıçını ölkədə niyə tutub saxlasınlar? Sizdən humanist bir dərkənar xahiş edirəm – məni buraxın gedim.

Hörmətlə

M.Bulqakov.

P.S. Çox-çox xahiş edirəm ki, bu məktubu aldığınız barədə mənə xəbər verəsiniz²².

N.A.BULQAKOVA

16 yanvar 1930-cu il

Moskva

Əziz Kolya, sənın məktubunu vaxtında aldım. “La mort des poules”²³ povestinin bir hissəsini, payızda yolladığın məktubu da almışam. Gec minnətdarlıq etdiyimə görə bağışla.

Çox xahiş edirəm, məktublaşmadakı fasilələrə görə hirslenməyəsən. Tez-tez məktub yaz. Xahiş edirəm, susma. Mənim son susqunluğum vəziyyətimin pisləşməsiylə və bununla bağlı nəyi necə yazmağı xəbər verə bilməməyimlə əlaqədardı.

Özüm barədə:

Bütün əsərlərim, həmçinin bütün ideyalarım məhv olub. Mən susmağa və çox mümkündü ki, aclığa məhkumam. Son dərəcə çətin şəraitə baxmayaraq 1929-cu ildə “Molyer” pyesini yazmışam. O, Moskva mütəxəssisləri tərəfindən beş pyesimin ən güclüsü hesab edilib. Ancaq belə görünür ki, onu səhnəyə qoymayacaqlar. Artıq ay yarımды əlləşib-vuruşuram, baxmayaraq ki, Molyer 17-ci əsrdi... baxmayaraq ki, orda müasir həyata toxunmamışam²⁴.

Əgər bu pyesim məhv olsa, xilas yolum qalmayacaq, mən artıq fəlakətin astanasındayam. Tamamilə ayıq başla deyirəm: mənim gəmim batır, su dayandığım yerə çatır. Kişi kimi batmaq lazımdı. Xahiş edirəm, mənim məlumatıma diqqətlə yanaşasan.

Əgər qonorarımı göndərməyə imkan olsa (bank? Çek? Bilmirəm necə), xahiş edirəm, göndər; mənim bir qəpiyim də yoxdu. Əlbəttə, ümid edirəm ki, hər ikimiz üçün də xoşagəlməz bir şey olmasın deyə qanuni yolla göndəriləcək.

Xahiş edirəm: Vladimir Lvoviç Binştoku gör, öyrən “Turbinlərin güzəranı”na (roman) görə qonorarım gəlibmi²⁵.

Xahiş edirəm: Binştokdan romanımın iki nüsxəsini götürüb mənim ünvanıma göndər. Təcili.

Xahiş edirəm: bir də “La mort des poules”in parçalarını yolla. Lap əvvəlindən olsa yaxşıdı.

Səbirsizliklə xəbər gözləyirəm.

Sənə xəşbəxtlik arzulayıram!

N.A.BULQAKOVA

19 fevral 1930-cu il

Moskva

Əziz Kolya!

Mənə 40 dollar köçürmə gəlidiyi barədə bildirişi bankdan 17.II-də aldım, dünən (18.II) isə pulun özünü aldım.

Təbii ki, dolları əlimə almaqdan dərhal imtina eləyib, Dövlət Bankının məzənnəsilə (1 r. 90qəp.) 77 rub. 66 qəp. götürdüm.

Zəhmətinə görə mütəəssir oluram və minnətdarlıq eləyirəm.

İndi belə et: növbəti məbləği yazacağım məktubdan sonra yubanmadan göndərərsən. Sənə ətraflı məktub yazmalıyam, ancaq indi tələsirəm.

Axşam yazıb, səhər yollayacağam.

Səni öpürəm və təşəkkür eləyirəm.

Sənin Mixailin.

N.A.BULQAKOVA

25 mart 1930-cu il

Moskva

Əziz Kolya, səndən xəbər yoxdu, bu da çox kədərləndiricidi.

Sənə yazmışdım ki, mənə bağlama (corab, qəhvə) göndər.

Göndərmə. Deyirlər, kömrük rüsumunu çox artırıblar.

Onun əvəzinə təcili N.E.Tarnovskaya²⁶ üçün (ağır xəstədi) dərman alıb yolla (siyahıda göstərilənləri).

Çox minnətdar olaram.

Sənin Mixailin.

SOVET HÖKUMƏTİNƏ

28 mart 1930-cu il

Moskva

Mən, Mixail Afanasyeviç Bulqakov Sovet Hökumətinə aşağıdakı məktubla müraciət edirəm:

Bütün əsərlərim qadağan olunduqdan sonra, məni yazıçı kimi tanıyan bir çox vətəndaşlardan eyni məsləhəti eşitməyə başladım:

“Kommunist ruhunda pyes” (dırnaq arasında sitatları verirəm) yazım, bundan başqa, bədii əsərlərdə ifadə etdiyim əvvəlki baxışlarımdan imtina ilə bağlı SSRİ Hökumətinə tövbə məktubuyla müraciət eləyim və əmin edim ki, daha kommunizm ideyalarına sadıq yazıçı-çığırdaş kimi işləyəcəyəm.

Məqsəd: təqiblərdən, kasıbçılıqdan, sonda məhv olmaqdan qurtulmaq.

Mən bu məsləhətlərə qulaq asmadım. Ancaq çətin ki, siyasi hoqqabazlıq edib, yalan məktub yazmaqla Sovet Hökuməti qarşısında özümü yaxşı tərəfdən göstərməyi bacarardım. Kommunist ruhunda pyes yazmağa isə heç cəhd eləməmişəm, çünki belə pyesin məndə alınmayacağını əvvəlcədən bilmişəm.

Yazıçı əzabına son qoymaq istəyi məni Sovet Hökumətinə doğruçu məktubla müraciət etməyə məcbur edir.

2

Topladığım məqalə parçalarını analiz edərkən, on illik ədəbi fəaliyyətim ərzində SSRİ mətbuatında haqqımda 301 rəy aşkar etdim. Onlardan: 3 – tərif, 298 – təhqiredici.

298 rəy mənim yazıçı həyatımı güzgü kimi əks etdirir.

“Turbinlərin güzəranı”nın qəhrəmanı Aleksey Turbini mətbuatda şeirlə “KÖPƏK OĞLU”, pyesin müəllifini isə “KƏMAĞIL” adlandırıblar. Məni “üstünə bir yığın qonağın QUSDUĞU” yemək artıqlarını yığışdıran ədəbi SÜPÜRGƏÇİYƏ bənzədiblər.

Belə yazıblar:

“... Kirvəm MİŞKA Bulqakov da, İFADƏMƏ GÖRƏ MƏNİ BAĞIŞLAYIN, YAZIÇIDI, ÜFUNƏTLİ ZİBİLLİKDƏ eşələnir... Qardaşım, soruşuram, bu nə EYBƏCƏR SİFƏTDİ səndə... Mən nəzakətli adamam, dəli şeytan deyir, götür TASI ÇIRP BUNUN PEYSƏRİNƏ... Turbinlərsiz biz qara camaata İTƏ BÜSTQALTER kimi lazım deyilik... Axır ki, bir KÖPƏK OĞLU TURBİN

TAPILDI, GÖRÜM UĞURU XEYİR OLMASIN, PUL ÜZÜNƏ HƏSRƏT QALSIN...” (“İNCƏSƏNƏT həyatı”, № 44 – 1927-ci il).

Yazırlar ki: “Fəhlə sinfinin üstünə və kommunist ideallarına öz zəhərli seliyini axıdan Bulqakov həmişəki kimi YENİ BURJUA CİNSİ olaraq qalacaqdır”. (“Koms. pravda” – 14/X. 1926-cı il).

Yazırlar ki: “Hansısa dostun kürən arvadıyla KÜRSƏYƏ gəlmək məclislərini xoşlayıram” (A.Lunaçarski, “İzvestiya”, 8/X – 1926-cı il) və mənim “Turbinlərin güzəranı” pyesim ÜFUNƏT qoxuyur” (1927-ci ilin mayında Təşviqat-təbliğat bürosundakı iclasın stenoqrammasından) və sairə...

Tezəcə də məlumat verim ki, sitat gətirməklə heç də tənqiddə görə gileylənmək, ya kiminləsə polemikaya girmək fikrində deyiləm. Məqsədim – daha ciddidir.

Mən əlimdəki sənədlərlə sübut edirəm ki, SSRİ-dəki bütün mətbuat və onunla birlikdə repertuara nəzarət eləyən bütün idarələr ədəbi fəaliyyət göstərdiyim illər ərzində QƏZƏBLƏ birağızdan sübut etməyə çalışıblar ki, Mixail Bulqakovun əsərləri SSRİ-də mövcud ola bilməz.

Mən də bildirirəm ki, SSRİ mətbuatı TAMAMİLƏ HAQLIDI.

3

Bu məktubun yazılmasına “Al qırmızı ada” pamfletim təkən verdi.

SSRİ-də istisnasız olaraq bütün tənqid bu pyesin üstünə düşdü ki, o, “istedadsız, zəif” əsərdir və “inqilaba həcvdir”.

Yekdillik qəfildən və çox qəribə tərzdə pozuldu.

“Repert. Büll.”-də (№ 12, 1928-ci il) P.Novitskinin resenziyası çap olundu, orda yazılmışdı ki, “Maraqlı və kəskin parodiya” olan “Al qırmızı ada”da bədii yaradıcılığı əzən, KÖLƏ, MƏNASIZCASINA YALTAQ DRAMATURGİYA ŞTAMPLARI yetişdirən, aktyorun, yazıçının şəxsiyyətini məhv eləyən Böyük İnkvizitorun məşum kölgəsi görünür” və “Al qırmızı ada”da QUL, YALTAQ, MƏDDAH tərbiyə eləyən məşum qüvvədən söhbət gedir...”

Sonra deyilirdi ki, “əgər belə pis qüvvə mövcuddursa, BURJUAZİYANIN MƏDH ETDİYİ DRAMATURQUN QƏZƏBLİ VƏ KƏSKİN DİLİ ÖZÜNÜ DOĞRULDUR”.

İcazənizlə soruşaq – həqiqət hardadı?

“Al qırmızı ada” nəhayətdə nədi? – “Zəif bir pyesdir”, ya “kəskin pamflet”?

Həqiqət Novitskinin resenziyasındadı. Pyesimin nə qədər kəskin olduğunu mən deyə bilmərəm, ancaq etiraf edirəm ki, pyesdə doğrudan da məşum kölgə görünür və bu kölgə Baş Repertuar Komitəsinindi. Qulları, məddahları, hürküdülmüş “yaltaqları” məhz o yetişdirib. Məhz odur yaradıcı düşüncələri məhv edən. O, sovet dramaturgiyasını məhv edir və məhv edəcək.

Mən bu fikirləri künc-bucaqda pıçılıyla ifadə eləməmişəm. Mən onları dramatik pamfletə salmışam və bu pamfleti səhnəyə qoymuşam. Sovet mətbuatı Başrepkomitəsinə müdafiə edərək, “Al qırmızı ada”nın inqilaba həcv olduğunu yazıb. Bu, qeyri-ciddi söhbətdi. Pyesdə inqilaba həcv bir çox səbəbdən yoxdu, uzunçuluq etməməkdən ötrü onlardan birini göstərəcəyəm: inqilabın möhtəşəmliyinə görə ona həcv yazmaq MÜMKÜN DEYİL.

Alman mətbuatı yazanda ki, “Al qırmızı ada” – “SSRİ-də söz azadlığına ilk çağırışdı” (“Molodaya qvardiya” № 1, 1929-cu il), o, həqiqəti yazır. Mən bunu etiraf edirəm. Hansı hakimiyyət olur-olsun, söz azadlığına çağırış kimi, senzura ilə mübarizə də mənim yazıçılıq borcumdu. Mən bu azadlığın qızğın tərəfdarıyam və düşünürəm ki, əgər yazıçılardan kimsə bunun ona lazım olmadığını sübut eləmək fikrinə düşsə, su lazım olmadığını deyən balığa oxşayardı.

Mənim yaradıcılıq xüsusiyyətlərimdən biri bax budur və bircə o kifayət edir ki, əsərlərim SSRİ-də işıq üzü görməsin. Ancaq mənim satirik povestlərimdə önə çıxan qalan şeylər: məişətimizdəki saysız-hesabsız eybəcərliklərin təsvir olunduğu qara və mistik rənglər (mən – mistik yazıçıyam), dilimə hopmuş zəhər, geridə qalmış ölkəmdə baş verən inqilabi prosesə skeptik baxış və ona qarşı qoyulan Böyük Təkamül, ən başlıcası isə, hələ inqilabdan çox-cox əvvəl müəllimim Saltıkov-

Şedrinə əzab çəkdirən mənim xalqımın pis xüsusiyyətlərinin təsviri də onunla bağlıdır.

M.Bulqakovun satirasını – “BÖHTAN” adlandırmaqla məşğul olan Sovet mətbuatının bunlara ciddi yanaşmadığı haqda heç danışmağa da dəyməz.

Yalnız bir dəfə, mənim yenidən tanınmağa başladığım vaxtlarda təkəbbürlə qeyd olunmuşdu: “M.Bulqakov dövrümüzün satiriki olmaq istəyir” (“Kniqoşa”, № 6, 1925-ci il).

Əfsus, “istəyir” feli nəhaq indiki zamanda verilib. Onu nəqli keçmişdə vermək lazımdı: M.Bulqakov SSRİ-də məhz əsl (qadağan olunmuş sahələrə nüfuz edən) satira qətiyyənlə mümkün olmadığı dövrdə SATİRİK OLMUŞDU.

Mətbuatda bu kriminal fikri səsləndirmək mənə qismət olmayıb. O, V.Blyumun məqaləsində (№ 6, “Lit. Qəz.”) bütün çılpaqlığıyla öz əksini tapıb və məqalənin mənası bir cümləylə çox gözəl və çox dəqiq ifadə olunur:

SSRİ-də HƏR BİR SATİRİK SOVET QURULUŞUNA QƏSD ELƏYİR.

Mənə SSRİ-də yer olarmı?

5

Və nəhayət, mənim məhv edilmiş “Turbinlərin güzəranı”, “Qaçış” pyeslərimdə və “Ağ qvardiya” romanımdakı sonuncu xüsusiyyətim: rus ziyalılarının bizim ölkədə ən yaxşı təbəqə kimi inadla təsvir olunması. Əsasən də, taleyin qaçılmaz hökmüylə vətəndaş müharibəsi illərində ağ qvardiyanın düşərgəsinə atılmış zadəgan ailəsindən çıxan ziyalılardan “Hərb və sülh” əsnələrində təsviri. Belə təsvir ziyalılarla canı və qanı ilə bilavasitə bağlı olan bir yazıçı üçün tamamilə təbiidi.

Ancaq bu cür təsvir ona gətirib çıxarır ki, əsərlərin müəllifi öz qəhrəmanlarıyla bərabər SSRİ-də – QIRMIZILARA VƏ AĞLARA EYNI MÜNASİBƏT BƏSLƏMƏSİNƏ BAXMAYARAQ – ağqvardiyaçı-düşmən şəhadətnaməsi alır, onu alanda isə hamı kimi başa düşür ki, özünü SSRİ-də sonu çatmış adam hesab eləyə bilər.

Mənim ədəbi portretim tamamlandı, bu həm də mənim siyasi portretimdi. Onda nəşə bir kriminal axtarmaq barədə heç nə deyə bilmərəm, ancaq bir şey xahiş edirəm: ondan kənarda heç nə axtarmayın. O tamamilə vicdanla yerinə yetirilib.

Mən indi məhv edilmişəm.

Mənim məhv edilməyim sovet ictimaiyyəti tərəfindən sevinclə qarşılanıb və “NAİLİYYƏT” adlandırılıb.

R.Pikel mənim məhvimi qeyd edərək (“İzv.”, 15/IX 1929-cu il), liberal fikir söyləyib:

“Biz bununla demək istəmirik ki, Bulqakovun adı sovet dramaturqlarının siyahısından silinib”.

Məhv edilmiş yazıçıya hələ ümid də verib ki, “söhbət onun keçmiş dram əsərlərindən gedir”.

Ancaq həyat Başrepetkomun şəxsində sübut etdi ki, R. Pikelin liberalizmi heç nəyə əsaslanmır.

18 mart 1930-cu ildə Başrepetkomdan qısaca bir məktub aldım ki, keçmiş yox, mənim yeni pyesim “Molyer”in TAMAŞASINA İCAZƏ VERİLMİR.

Qısaca deyirəm: iki sətirlik rəsmi kağızla – kitabxanalardakı əziyyətim, mənim fantaziyam, təcrübəli teatr mütəxəsislərindən alınmış saysız-hesabsız rəylər – gözəl bir pyes dəfn olundu.

R.Pikel yanılır. Mənim nəinki keçmiş əsərlərim, indiki və gələcək əsərlərim də məhv olub. Şəxsən öz əlimlə şeytan haqqındakı romanımı, komediyamın əlyazmasını və “Teatr” romanını sobaya atdım²⁷.

Əsərlərimin taleylə bağlı heç nəyə ümid bəsləmirəm.

Sovet Hökumətindən xahiş edirəm, mənim siyasi xadim yox, yazıçı olduğumu və bütün məhsulumu sovet səhnəsinə verdiyimi diqqətə alsın.

Xahiş edirəm sovet mətbuatında haqqımda dərc edilmiş iki rəyə fikir verəsiniz.

Hər ikisi əsərlərimin barışmaz düşmənləri tərəfindən yazıldığına görə çox qiymətli idi.

1925-ci ildə yazılmışdı:

“HƏTTA ÖZÜNÜ BU YOLUN YOLÇUSU KİMİ GÖSTƏRMƏYƏ BELƏ CAN ATMAYAN bir yazıçı peyda olub”. (L.Averbax, “İzv.”, 20 /IX – 1925-ci il).

1929-cu ildə isə yazılıb:

“Onun istedadı yaradıcılığındakı sosial mürtəcelik qədər göz qabağındadır” (R.Pikel, “İzv.”, 15/IX – 1929-cu il).

Xahiş edirəm nəzərə alınız ki, başdansovdu yazmaq mənim üçün diri-diri basdırılmağa bərabərdir.

9

SOVET HÖKUMƏTİNDƏN XAHİŞ EDİRƏM ARVADIM LYUBOV YEVGENYEVNA BULQAKOVANIN MÜŞAYİƏTİYLƏ SSRİ-ni TƏCİLİ TƏRK ETMƏYİM HAQQINDA ƏMR VERƏSİNİZ.

10

Sovet hakimiyyətinin insansevərliyinə güvənərək xahiş edirəm məni, öz vətənimdə faydalı ola bilməyən yazıçını alicənablıq göstərüb azadlığa buraxasınız.

11

Əgər yazdıqlarım da sizi qane etmirsə və məni SSRİ-də ömürlük susmağa məhkum edəcəklərsə, Sovet Hökumətindən xahiş edirəm, mənə öz ixtisasım üzrə iş verib, rejissor kimi teatra ezam etsin.

Mən EZAM OLUNMAĞIM BARƏDƏ ƏMRİ xüsusi vurğulayıram, çünki təcrübəli mütəxəssis kimi SSRİ-də faydalı ola biləcəyim yeganə sahədə iş tapmaq cəhdlərimin hamısı uğursuzluğa düşər olub. Mənim adım o qədər xoşagəlməz olub ki, tərəfimdən iş təklifi QORXU yaradır, baxmayaraq ki, Moskvadakı çox sayda aktyor və rejissorlara, həmçinin teatr direktorlarına səhnəni necə ustalıqla bilməyim yaxşı məlumdu.

Mən Sovet Hökumətinə sədaqətli, ziyankarlığı ağına belə gətirməyən, Şekspirdən tutmuş müasir pyeslərə qədər istənilən əsəri vicdanla tamaşaya qoymağa hazır olan rejissor və aktyor təklif edirəm.

Xahiş edirəm məni K.S.Stanislavski və V.İ.Nemiroviç-Dançenko kimi sənətkarların rəhbərlik etdiyi Bədaye Teatrına laborant-rejissor təyin etsinlər.

Əgər məni rejissor təyin etməsələr, statist ştatına razıyam. Əgər statist də mümkün deyilsə, səhnə fəhləsi vəzifəsinə razıyam.

Əgər bu da mümkün deyilsə, xahiş edirəm, Sovet Hökuməti mənimlə özü bildiyi kimi rəftar eləsin, ancaq nəsə eləsin, çünki mənim, 5 pyes yazmış, SSRİ-də və xaricdə tanınan dramaturqun səfaləti, məhvi hal-hazırda göz qabağındadır²⁸.

M.Bulqakov.

K.S.STANİSLAVSKİYƏ

6 avqust 1930-cu il

Moskva

Hörmətli Konstantin Sergeyeviç!

Çox çətin keçən iki ildən sonra xəstə əsəblərimi müalicə etdirdiyim Kırımdan qayıdıb Sizə məktub yazıram:

Pyeslərimin qadağan olunması məni məcbur etdi ki, artıq dramaturq kimi işləməyim mümkün deyilsə xaricə buraxılmağım, ya da SSRİ teatrlarında rejissor işləməyimə imkan verilməsi xahişlə Sovet Hökumətinə müraciət edim.

Yeganə əla teatr var. O sizə yaxşı tanışdı.

Sovet Hökumətinə məktubumda belə yazmışdım: “Stanislavski və Nemiroviç-Dançenko kimi sənətkarların rəhbərlik etdiyi ən yaxşı teatrda işləmək

istəyirəm". Məktubum nəzərə alındı və mənə Bədaye Teatrına ərizə verib işə qəbul olunmağıma imkan yaradıldı.

Məhv olmuş pyeslərimin ağrı-acısından və uzun fasilədən sonra ölkəmizin şöhrəti naminə Sizin yaratdığınız teatrın kandarına qədəm qoymağım əhvalımı yaxşılaşdırdı.

Konstantin Sergeyeviç, açıq ürəklə yeni rejissoru qəbul edin. İnanın, o Sizin Bədaye Teatrını sevir.

Moskvaya qayıdın və zalın döşəməsinə çəkilmiş mahudun üstüylə addımlayın.

Sizə hörmətlə

Mixail Bulqakov.

İ.V.STALİNƏ

30 may 1931-ci il

Moskva

Möhtərəm İosif Vissarionoviç!

“Vaxt keçdikcə müasir yazıçı olmaq istəyi bir o qədər artır. Ancaq eyni zamanda görürdüm ki, indini təsvir edərkən mükəmməl əsər üçün vacib olan dincliyi, yaxşı ovqatı tutmaq mümkün deyil.

Bugünkü həyat həddindən artıq canlıdı, həddindən artıq hərəkətdədi, adamı həddindən artıq qıcıqlandırır; *yazıçının qələmi hiss olunmadan satiraya keçir.*

... mənə həmişə elə gəlirdi ki, həyatımda nəsə böyük bir fədakarlıq eləməliyəm və məhz vətənimə xidmət üçün hardasa ondan uzaqlarda tərbiyə almalıyam.

... yalnız onu bilirdim ki, yad ölkələrə ləzzət almaq üçün getmirəm, daha çox tab gətirməyə gedirəm, sanki hiss eləyirdim ki, Rusiyanın qiymətini Rusiyadan uzaqlarda biləcəyəm və ona olan sevgimi ondan uzaqlarda tapacağam”.

N.Qoqol²⁹.

Sizdən çox-çox xahiş edirəm ki, 1931-ci il 1 iyuldan 1 oktyabra qədər xarici məzuniyyətə göndərilməyim üçün Sovet Hökuməti qarşısında məsələ qaldırasınız.

Bildirirəm ki, il yarım susqunluqdan sonra beynimdə çox güclü yeni ideyalar yaranıb və Hökumətdən xahiş edirəm, onları həyata keçitməyimə imkan yaratsın.

1930-cu ilin sonlarından əsəb xəstəliyinin ağır formasından əzab çəkirəm, tez-tez vahimələnirəm, sinəmdə ağrılar olur, hal-hazırda vəziyyətim heç yaxşı deyil.

Mənim ideyalarım var, ancaq işləmək üçün gücüm, heç bir şəraitim yoxdu.

Xəstəliyimin səbəbi mənə çox yaxşı məlumdu:

Rusiyanın geniş ədəbi meydanında mən yeganə ədəbiyyat yalquzağı idim. Mənə dərimi rəngləməyi məsləhət gördülər. Mənasız məsləhətdi. Rənglənmiş canavar, ya qırılmış canavar, dəxli yoxdu, onsuz da pudelə oxşamayacaq.

Mənimlə də canavar kimi davrandılar. Çəpərlənmiş ədəbiyyat bağçasında bir neçə il ora-bura qovdular.

Mən heç kimə kin bəsləmirəm, ancaq çox yorulmuşam və 1929-cu ilin sonlarında yorğan-döşəyə düşdüm. Axı yırtıcı da yorula bilər.

Yırtıcı dedi ki, o daha canavar deyil, ədəbiyyatçı deyil. Öz sənətindən imtina eləyir. Susacaq.

Açıq danışaq ki, bu, qorxaqlıqdı. Elə yazıçı yoxdu ki, susa bilsin. Əgər susursa, demək, əsl yazıçı deyil.

Əsl yazıçı sussa – məhv olar.

Mənim xəstəliyimin səbəbi – uzun illərin təqibi, sonra isə susmaqdı.

* * *

Son il mən bunları eləmişəm:

böyük çətinliklərə baxmayaraq Qoqolun “Ölü canlar”ını pyesə çevirdim, bu pyesin Bədaye Teatrındakı məşqlərində rejissor işləmişəm, elə həmin məşqlərdə xəstələnən aktyorun əvəzinə oynamışam, bu ilin bütün tədbirlərində, inqilabi bayramlarda Bədaye Teatrında rejissor olmuşam,

Moskva Fəhlə Gənclər Teatrında qulluq eləmişəm, gündüz Bədaye Teatrında, axşamlar FGT-da çalışmışam.

Hiss eləyəndə ki, beynim işləmir, FGT-na xeyrim dəymir, 15.III.1931-ci ildə FGT-dan getmişəm.

Səhiyyə mədəniyyəti institunun səyyar teatrında tamaşa hazırlamışam (onu iyulda başa çatdırmışam).

Gecələr isə yazmışam.

Ancaq taqətdən düşmüşəm.

* * *

İndi mənim bütün təəssüratlarım yeknəsək, fikirlərim dolaşıqdı, içim qüسسə və istehzayla zəhərlənib.

Yazıçı kimi fəaliyyət göstərdiyim illərdə partiyanın üzvü olanlar da, olmayanlar da bir ağızdan beynimə yeridirdilər ki, ilk sətri yazıb çap elətdirəndən ömrümün axırına kimi heç vaxt başqa ölkələri görməyəcəyəm.

Əgər belədirsə – üfüqlər üzümə qapanıb, ən yaxşı yazıçılıq məktəbi əlimdən alınıb, özüm üçün böyük məsələləri həll etmək imkanından məhrum olmuşam. Məhbus psixologiyasına alışmışam.

Ölkəmi – SSRİ-ni necə tərənnüm edim?

* * *

Sizə yazmamışdan əvvəl hər şeyi ölçüb-biçmişəm. Mənə dünyanı görmək və görüb qayıtmaq lazımdı. Hər şeyin açarı bundadı.

İosif Vissarionoviç, Sizə bildirirəm ki, xaricdə olmuş böyük incəsənət xadimləri mənə ciddi xəbərdarlıq ediblər ki, orda qalmağım mümkün deyil.

Mənə xəbərdarlıq ediblər ki, əgər Hökumət üzümə qapıları açsa, son dərəcə ehtiyatlı olmalıyam ki, arxamca qapıları çırpıb, geriyyə yolumu bağlamayam, pyeslərimin qadağan olunmasından da betər fəlakətlə üzləşməyəm.

Mənim işimlə ciddi maraqlananların ümumi rəyinə görə SSRİ-dən başqa heç harda yaşaya bilmərəm, çünki 11 il ondan bəhrələnmişəm.

Mən belə xəbərdarlıqlara həssasam, ən tutarlısı da xaricdə olmuş arvadımın xəbərdarlığıdı; mən xaricə getmək istəyəndə, o bildirdi ki, xaricdə qalmaq istəmir və mən bir ilin içində orda qüسسədən ölərəm.

(Mən heç vaxt xaricdə olmamışam. Böyük Sovet Ensiklopediyasında mənim xaricdə olduğuma dair məlumat yanlışdı.)

* * *

“Belə Bulqakov sovet teatrına lazım deyil”, – pyeslərimi qadağan edəndə tənqidçilərdən biri yazmışdı.

Sovet teatrına lazım olub-olmadığımı bilmirəm, ancaq sovet teatri mənə hava-su kimi lazımdı.

* * *

Sovet Hökumətindən xahiş edirəm, payıza qədər məni xaricə buraxsın və arvadım Lyubov Yevgenyevna Bulqakovanın məni müşayiət etməsinə icazə versin. Ciddi xəstə olduğuma görə mənimlə yaxın adam getməlidir. Mən tək olanda vahimələnirəm.

Bu məktuba nəşə əlavə izahat lazım olsa, məni çağıran şəxsə verə bilərəm.

İosif Vissarionoviç, məktubun sonunda Sizə demək istəyirəm ki, şəxsən Sizin yanınıza çağırılmağımı bir yazıçı kimi arzulayıram.

İnanın, ancaq ona görə yox ki, bunda özüm üçün xeyir güdürəm, çünki 1930-cu ilin aprelində mənimlə telefon söhbətiniz yaddaşımda dərin iz qoyub.

Siz dediniz: “Bəlkə, doğrudan da sizə xaricə getmək lazımdı...”

Mən xoş sözlər eşitməyə alışmamışam. Bu sözlərdən təsirlənib, SSRİ teatrlarında bir il vicdanla işləmişəm.

M.Bulqakov

V.V.VERESAYEVƏ

22–28 iyul 1931-ci il

Moskva

Əziz Vikenti Vikentyeviç!

...Doğrudan, biz niyə belə az-az görüşürük? O ağır ildə, darmadağın edildiyim, kartda hər dəfə eyni şey – hər şeyə nöqtə qoyub başına güllə çax – çıxdığı vaxt Siz gəlib mənə ruh verdiniz...

Üstümdən sıxıntı yükünü götürdüyünüzə görə çox sağ olun³⁰...

Vikenti Vikentyeviç! Diqqətlə oxuyub mənə məsləhət verin.

Məni bir bədbəxtlik üzür. O da Baş katiblə söhbətimin alınmamasıdır. Bu dəhşət məni öldürəcək. Mən lap qısa müddətə də olsa başqa ölkələri görməyi çox istəyirəm. Bu fikirlə oyanıb, bu fikirlə yatıram.

Bir ildi baş sındırıram, axı nə oldu? Onun sözlərini eşidəndə axı mənə qara basmamışdı. Axı o demişdi: “Bəlkə, sizə doğrudan da xaricə getmək lazımdı?..” O bunu demişdi! Nə baş verdi? Axı o mənə qəbul eləmək istəyirdi...

... Ancaq gözümlə açıldı. Bir ildən artıq vaxt keçib. Yenə məktub yazmaq, əlbəttə, olmazdı. Buna baxmayaraq, yazda məktub yazıb yolladım. Onu yazmaq çox çətin idi. Baş katibə münasibətdə yalnız bir şey mümkündür – düzlük. Ancaq gəlin indi bunun hamısını məktuba yerləşdirin. Qırx səhifə yazmaq lazımdı. Bu həqiqəti ən yaxşı teleqrafla ifadə eləmək olardı: “Əsəb yorğunluğundan məhv oluram. Mənim təəssüratımı üç aylığa dəyişin. Qayıdacağam”.

Vəssalam. Cavab da teleqrafla ola bilərdi: “Sabah göndərin”.

Bu cür cavabı fikrimə gətirəndə üzülmüş ürəyim çırpındı, gözlərimə işıq gəldi. Mən Parisi işıq selində təsəvvür elədim! Mən məktub yazdım. Qoqoldan sitat gətirdim, duyğularımı ifadə eləməyə çalışdım.

Ancaq işıq seli yoxa çıxdı. Cavab gəlmədi. İndi əhvalım xarəbdə. Bir nəfər təsəlli verdi: “Çatmayıb”. Ola bilməz. Ağılı yerində olan, göylərdə uçmayan başqa birisi məktubu saf-çürük elədi. Və əməlli-başlı narazı qaldı. “Kim inanar ki, sən o qədər xəstəsən, mütləq arvadın səni müşayiət eləməlidir? Kim inanar ki, sən qayıdacaqsan? Kim inanar?”

Uşaqlıqdan bu sözdən zəhləm gedir: “Kim inanar?..” Bu sözlər olan yerdə mən yaşamıram, mən yoxam”. Mən elə özümə də onlarla belə sual verə bilərəm: “Kim inanar ki, mənim müəllimim Qoqoldu? Bəs kim inanar ki, mənim böyük ideyalarım var? Kim inanar ki, mən – yazıçıyam?” Və sair və ilaxir.

Hal-hazırda yaxşı bir şey gözləmirəm. Ancaq bir fikir mənə iztirab verir. Deməli, daha vacib şey haqqında düşünmək zamanı gəlib. Amma vacib və dəhşətlinin cavabını tapmamışdan əvvəl, məzuniyyət yox, arayış almaq istəyirəm. Yəqin ki, arayış ala bilərəm?

Vikenti Vikentyeviç, mən qorxu, narahatçılıq içindəyəm, həmişə nəşə bir bədbəxtçilik gözləyirəm, mövhumatçı olmuşam.

Sizin M.Bulqakov.

QEYDLƏR:

- 1 Nadejda Afanasyevna Bulqakova – Bulqakovun bacısı, ərlük soyadı Zemskaya (1893–1974).
- 2 Tatyana Nikolayevna Bulqakova, qızlıq soyadı Lappa (1891–1982). Bulqakov 26 aprel 1913-cü ildə onunla evlənib.
- 3 Lilya – İlariya Mixaylovna Bulqakova (1891–1980), Bulqakovun əmisi qızı.
- 4 Kolya dayı – Nikolay Mixayloviç Pokrovski, tanınmış cərrah-ginekoloq. Gənc Bulqakovlar Moskvaya gələndə onun mənzilinə düşürdülər. “İt ürəyi” povestində Filip Filippoviçin prototiplərindən biri.
- 5 N.A.Bulqakova-Zemskaya xatırlayır: “Mixail Afanasyeviç Moskvaya o vaxt doğrudan da çox pis olan səhhətini komissiyada müayinədən keçirməyə getmişdi. Bu dəfə onu hərbi qulluqdan azad etməmişdilər”. 1918-ci ilin fevralında Bulqakov yenə Moskvaya gedib və bu dəfə onu hərbi qulluqdan tərxis ediblər.
- 6 Konstantin Petroviç Bulqakov (1892–?), Bulqakovun əmisi oğlu və yaxın dostu.
- 7 “Turbin qardaşları”. – Turbinlər soyadına yazıçının yaradıcılığında tez-tez rast gəlinir. Bu, Bulqakovun ana nənəsinin – Anfisa İvanovna Pokrovskayanın qızlıq soyadıdır.
- 8 Yazıçının anası – Varvara Mixaylovna Bulqakova (qızlıq soyadı Pokrovskaya; 1869–1922). Əri öləndən sonra 1907-ci ildə ikinci dəfə Bulqakovlar ailəsinin dostu, həkim İvan Pavloviç Voskresenskiyə arə gedib.
- 9 V.M.Purişkeviç (1970–1920) – “Rus Xalq Birliyi”nin, “Mixail Arxangel Birliyi”nin liderlərindən biri, II–IV Dövlət Dumasının üzvü. Böyük knyaz Dmitri Pavloviçlə və knyaz Feliks Yusupovla Q.Rasputinin qətlinə iştirak ediblər.
- 10 Bulqakov 1921-ci ilin sentabrda Qafqazdan Kiyevə gəlişini və qısa müddətdə anasının yanında qalmasını xatırlayır.
- 11 Bulqakovun bacısı – Vera Afanasyevna Bulqakova, ərlük soyadı Davidova (1892–1973), pedaqoq.
- 12 Anasının ölüm ayağında yanında qızları Lelya ilə Varya (əri Leonidlə) və İ.P.Voskresenski olublar. Vur-tut 52 il yaşayan anasının qəfil ölümü Bulqakovu sarsıtmışdı.
- 13 Varvara Afanasyevna Bulqakova (1895–1966), Bulqakovun bacısı.
- 14 Sərgi 1 noyabr 1925-ci ildə “Gertsen Evi”nin təntənəli açılışı üçün nəzərdə tutulmuşdu.
- 15 Yeni yazmağa başlayan dramaturqun dünya şöhrətli Moskva Akademik Bədaye Teatrının Şurasına və müdiriyyətinə qətiyyətli müraciəti, Bulqakovun sərt mövqeyindən, konyuktura xatirinə güzəştə getmədiyindən xəbər verir.
Uzun danışıqlardan sonra “Sondan əvvəl” başlığı “Turbinlərin güzəranı” ilə əvəz olunur, pyes 4 pərdədən ibarət olaraq qalır və petlyuraçılar səhnəsinə toxunulmur.
- 16 Le Theatre de Mathurins – Matyuzen teatri. 1898-ci ildə yaradılıb. 1927/28-ci illər mövsümündə bu teatrda tanınmış rejissorlar L. və J.Pitoyevlər çalışırdı. Bulqakovun pyesinin tamaşaya qoyulduğu barədə məlumat yoxdur.
- 17 “Societe des auteurs, compositeurs et editeurs de musique” – “Yazıçılar, bəstəkarlar və musiqi nəşrləri Cəmiyyəti”, 1851-ci ildə yaradılıb.
- 18 Pyesin IV pərdəsində hadisələr Parisdə cərəyan edilir.

19 Mossovetin 8 mart 1928-ci il arayışında səfərə rədd cavabı verildiyi bildirilir.

20 Bulqakovun Dövlət kitabxanasının əlyazmalar şöbəsində qorunan ərizəsində povestin iki nüsxəsindən söhbət gedir.

21 V.L.Binştok – “Ağ qvardiya”nın Parisdə nəşri üçün Bulqakovun vəkili etdiyi şəxs.

22 A.M.Qorkiyə yazdığı məktubların heç birinə Bulqakov cavab almayıb.

23 “Toyuq xəstəliyi” – fransız nəşrində “Nəhs yumurtalar” povesti belə adlanırdı.

24 Müəllifin bu fikri, görünür, “ideoloji cəhətdən sərbətsiz dramaturqun” şəxsi yazışmaları senzurdan keçirən yad gözdən qorunmağa hesablanıb. Əsərdə hər şey gerçək ədəbi-bədii vəziyyətlə və Bulqakovun öz taleyi ilə bağlıdır.

25 Parisin “Concorde” nəşriyyatında “Ağ qvardiya” (1927, 1929) bu adla çap olunub.

26 L.Y.Belozerskaya-Bulqakovanın (Bulqakovun ikinci arvadı) bacısı (qızlıq soyadı Tarnovskaya).

27 “Master və Marqarita”, “Həzz” və “Teatr romanı” (“Ölünün qeydləri”) nəzərdə tutulur.

28 Y.S. Bulqakova məktubun yazılma tarixini belə xatırlayır: “... hər şey qadağan olunmuşdu, nəinki müxbir, heç mətbəə fəhləsi də götürmürdülər. Məktubu 28 martda yazıb, 31 martda göndərdik...” Artıq 3 apreldə Fəhlə Gənclər Teatrının əməkdaşları işə dəvət təklifiylə Bulqakovun yanına gəlirlər və müqavilə bağlanırdı.

Mayakovskinin dəfnindən bir gün sonra, 18 apreldə Stalin yazıçıya zəng vurur. 19 apreldə “M.A. Bədaye Teatrına gedin və onu sevinclə qarşılayınlar”. Görünür, məhz Mayakovskinin ölümü təkan verir ki, Bulqakovun vəziyyətini bir az “düzəltməyə” çalışsınlar. Ancaq yazıçı üçün normal şərait yaradılmasından söhbət belə gedə bilməzdi. Bulqakovun əsərlərini nəşr etmək, pyeslərini tamaşaya qoymaq fikrində deyildilər.

29 N.Qoqolun “Müəllifin etiraf”ından bir parça (cüzi yanlışlıqla).

30 Veresayevin yazığının ən çətin vaxtlarında ona təklif etdiyi böyük məbləğdə pul nəzərdə tutulur.

ESSE

Yohan Volfqanq Höte

Tərcümə: Zahid Sarıtorpaq

Dünya ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən olan “Faust”, “Gənc Verterin iztirabları”, “Vilhelm Meysterin təhsil illəri” və sair bu kimi məşhur əsərlərin müəllifi Yohan Volfqanq Höte (1749-1832) öz yenilikçi yaradıcılığıyla təkcə Almaniyada deyil, eləcə də bütün Avropada musiqinin, dramaturgiyanın, poeziyanın, nəsrin inkişafına güclü təsir etmişdir. Onun bədii əsərləriylə yanaşı esseləri, fəlsəfi əsərləri, sənətin çeşidli sahələrini əhatə edən yazıları bu gün də öz dəyərini itirməmişdir.

Sənətdə həqiqət və həqiqətə bənzərlik haqqında

Bir alman teatrının səhnəsində ovalşəkili amfiteatr çəkilib, lojalarında isə sanki aşağıda baş verənlərdə iştirak edən tamaşaçılar təsvir edilib. Parterlərdə və lojalarda oturan əsl tamaşaçılardan bəziləri bundan narazıdılar ki, onlara həqiqət və həqiqətə bənzərliyə zidd olan nəyisə qəbil etdirməyə çalışırlar. Bu xüsusda, təxminən aşağıdakı məzmununda belə bir söhbət baş tutur.

Rəssamın vəkili. Görək necəsə razılığa gələ biləcəyikmi?

Tamaşaçı. Başa düşmürəm, belə bir təsvirə siz necə haqq qazandıрмаğa hazırlaşırırsız.

Vəkil. Məgər siz teatra gələndə, gözləyirsiniz ki, səhnədə oynanılanların hamısı doğrudürüst və gerçək olsun?

Tamaşaçı. Yox! Amma istəyirəm ki, heç olmasa, mənə hər şey düzgün və gerçək kimi görünsün.

Vəkil. Əgər sizin dediyinizin əksinə olaraq, buna qətiyyənlə cəhd etmədiyinizi israr etsəm, o zaman mənə bağışlayın.

Tamaşaçı. Çox qəribədi! Əgər mən buna cəhd etməsəydim, onda mənzərənin uzaqdan görünüşünü dəqiqliklə verən və bütün əşyaları incəliklərinə qədər canlandırılan dekorçunun səyləri

nəyə gərəkmiş? Müxtəlif dövrlərin geyimlərini öyrənmək nəyə lazım olmuş? Böyük vəsait sərf edib onları kifayət qədər dəqiq təsvir etmək məgər məni uzaq zamanlara alıb aparmaqdan ötrü deyilmi? Nəyə görə hissələrini başqalarından daha dəqiq çatdıran aktyorun şəninə hamıdan çox tərif deyirlər, onun nitqi, hərəkəti, jestləri gerçəkliyə daha uyğun gəlir və illüziya yaradır ki, guya mən təqlidi deyil, həqiqətən baş verən nələrisə görürəm?

Vəkil. Siz dərk etdiklərinizi əla çatdırırsınız, amma nəyi dərk etdiyinizi kifayət qədər aydın başa düşmək, görünür, siz düşündüyünüzdən çətindi. Sizi əmin edə bilərəm ki, teatr tamaşalarını heç də gerçəklik kimi yox, gerçəkliyin görüntüsü kimi qəbul edirsiniz.

Tamaşaçı. Bütün bu təfərrüatlar, onsuz da söz oyunundan başqa bir şey deyil.

Vəkil. Ancaq mən isə cəsarət edib sizə deyirəm ki, ruhumuzun təzahüründən danışanda, hətta ən zərif söz belə onu ifadə etməkdə acizdi və bu qəbildən söz oyunu ruhumuzun ona olan tələbatını göstərir, çünki daxilimizdə baş verənləri ifadə etməkdə gücsüzük və işin mahiyyətinə varmaq üçün məsələyə müxtəlif tərəflərdən yanaşmaq lazım gəlir.

Tamaşaçı. Olsun! Ancaq, lütfən, əgər mümkünsə, bunu aydın və əyani örnəklərlə izah edin.

Vəkil. Öz xeyrimə nə qədər desəniz misal çəkə bilərəm. Məsələn, operada olarkən, məgər siz zövq almırsınız?

Tamaşaçı. Hər şey yetərinə bir harmoniya içindədirsə, mənim həzzimin də həddi-hüdudu yoxdur.

Vəkil. Səhnədəki o mehriban insanlar görüşərək bir-birlərini oxumaqla salamlayanda, aldıkları məktubları bir-birlərinə nəğmə kimi oxuyanda, öz sevgilərini, nifrətlərini, bütün iztirablarını nəğmələrlə ifadə eləyəndə, oxuya-oxuya savaşıb, oxuya-oxuya öləndə, bütün tamaşanın və ya heç olmasa, onun bir hissəsinin sizə həqiqət kimi göründüyünü deyə bilərsinizmi?

Tamaşaçı. Doğrudan, fikirləşəndə, çətin ki, belə demək olar. Bunların heç biri mənə həqiqət kimi görünmür.

Vəkil. Bununla belə, siz, hər halda, zövq alırsınız, məmnun olursunuz.

Tamaşaçı. Şübhəsiz. Gerçəkliklə uyuşmadığına görə bir vaxtlar operanın ələ salındığı yaxşı yadımdadı. Buna baxmayaraq, operadan həmişə böyük zövq almışam və o mükəmməlləşdikcə, kamilləşdikcə bu zövqüm daha da artıb.

Vəkil. Bəs siz özünüzü operada da aldadılmış hiss etmirsinizmi?

Tamaşaçı. Aldadılmış? Məncə bu, düzgün ifadə deyil – həm hə, həm də yox!

Vəkil. Siz bu məqamda özünü zidd gedirsiniz, bu isə, çox güman, söz oyunundan da bətdir.

Tamaşaçı. Əsəbiləşməyin. Biz sizinlə hər şeyə aydınlıq gətirəcəyik.

Vəkil. Aydınlıq gətirsək, razılığa da gələcəyik. Qaldığımız yerdən tərpənmək üçün sizə bir neçə sual verməyə müsaidə edərsinizmi?

Tamaşaçı. Suallarla məni dolaşmaq vəziyyətə saldığınız kimi, suallarla da bu vəziyyətdən çıxarmaq sizin borcunuzdur.

Vəkil. Deməli, siz operanın doğurduğu təəssüratı yalan adlandırmaq istəmirsiniz?

Tamaşaçı. Yox, istəmirəm, amma, hər halda, ona oxşar bir şeydi.

Vəkil. Siz, az qala, özünüzü unudursuz, elə deyilmi?

Tamaşaçı. Az qala yox, əgər bütün opera, ya heç olmasa, onun bir hissəsi doğrudan da gözəldisə, özümü tamamilə unuduram.

Vəkil. Siz heyran olursunuz?

Tamaşaçı. Bu, dəfələrlə başıma gəlib.

Vəkil. Bunun məhz hansı məqamlarda baş verdiyini deyə bilərsinizmi?

Tamaşaçı. Belə anlar o qədər çox olub ki, onları sadalamaqda çətinlik çəkirəm.

Vəkil. Amma siz bu suala artıq cavab vermişiniz: ilk növbədə, əlbəttə, hər şey məlum harmoniya içində olarsa.

Tamaşaçı. Şübhəsiz.

Vəkil. Belə mükəmməl ifa özünü harmoniya əmələ gətirir, yoxsa təbiətin hansısa bir yaratdığıyla?

Tamaşaçı. Sözsüz ki, özünü.

Vəkil. Axı harmoniya da bir incəsənət işidi.

Tamaşaçı. Təbii.

Vəkil. Operanın gerçək olduğunu biz indicə inkar elədik; təsdiqlədik ki, təqlid elədiyini o heç də həqiqətə uyğun ifadə eləmir; amma biz sənət əsərinin məntiqindən doğan daxili gerçəkliyini inkar edə bilərikmi?

Tamaşaçı. Opera yaxşıdısa, əlbəttə, o, özlüyündə hər şeyin məlum qanunlar üzrə baş verdiyi kiçik bir dünyadı və haqqında fərdi qanunlarıyla mühakimə yürüdülməsini, onu xüsusi keyfiyyətlərinə istinadən duymağı tələb edir.

Vəkil. Məgər elə buradan, sənətdəki və təbiətdəki gerçəkliklərin ayrı-ayrı şeylər olduğu ortaya çıxmırmı? Axı sənətkar heç vaxt can atmamalıdı ki, onun əsəri təbiət əsəri kimi görünsün.

Tamaşaçı. Amma o, çox vaxt bizə təbiət əsəri kimi görünür.

Vəkil. Bunu inkar edə bilmərəm. Amma icazənizlə fikrimi açıq söyləyim.

Tamaşaçı. Başqa cür ola da bilməz. Axı biz bura məddahlıq eləməyə gəlməmişik.

Vəkil. Onda mən özümə rəva görüb deyə bilərəm ki, yalnız cahil tamaşaçıya incəsənət əsəri təbiət əsəri kimi görünə bilər, məhz belə tamaşaçı müəllif üçün əziz və dəyərlidi. Ancaq təəssüf ki, sənətkar onun səviyyəsinə enənə qədər tamaşaçı ondan razı qalacaq; di gəl əsl sənətkar ilhamla ucalarda qanad çalıb əsəri tam şəkildə bitirərkən, həmin tamaşaçı onunla heç vaxt yüksəklərə ucala bilməz.

Tamaşaçı. Qəribə də olsa, dinləmək maraqlıdı.

Vəkil. Əgər özünüz o yüksək pilləyə çatmış olmasaydız, bunları həvəssiz dinləyərdiniz.

Tamaşaçı. İcazə versəydiniz indi mən sualverən qismində çıxış edib, müzakirə etdiklərimizi nizamlamağa cəhd göstərərdim.

Vəkil. Buyurun, lütfən.

Tamaşaçı. Deyirsiniz ki, incəsənət əsəri ancaq cahillərə təbiət əsəri kimi görünə bilər?

Vəkil. Əlbəttə, dahi sənətkarın çəkdiyi gilənarlara uçub qonan quşları yada salın.

Tamaşaçı. Məgər bu, gilənarların yüksək səviyyədə çəkildiyinə dəlalət etmir?

Vəkil. Qətiyyənlə yox, bu daha çox onu sübut edir ki, aludə olanların özü əsil sərçələrdi.

Tamaşaçı. Buna baxmayaraq, mən belə bir əsərə gözəl deməyə bilmərəm.

Vəkil. Sizə yeni bir lətifə danışımı?

Tamaşaçı. Mən çürükçü nəsihətlərdənsə, lətifələrə daha həvəslə qulaq asıram.

Vəkil. Dahi bir təbiətşünasın ev heyvanları arasında meymun da varmış və bir gün onun yoxa çıxdığını görür. Uzun axtarışdan sonra onu kitabxanada tapır. Meymun döşəmədə oturub təbiətşünaslığın tarixinə dair cildlənmiş əsərlərdən birinin qravürlərini ətrafına səpələyibmiş.

Onun elmə marağından heyrətlənən sahibi təəccüblə yaxınlaşanda görür ki, ağzının dadını yaxşı bilən bu canlı rəsmlərdə təsvir edilən bütün bəcəkləri dişləyib qoparıb.

Tamaşaçı. Yetərinə qəribə lətifədi.

Vəkil. Güman edirəm, söhbətimizə də uyğun gəlir. Siz həmin rənglənmiş rəsmləri böyük yaradıcının əsərləriylə eyni səviyyəyə qoymazdınız ki?

Tamaşaçı. Çətin!

Vəkil. Bəs meymunu cahil tamaşaçılar cərgəsinə qoymağı fikirləşməzdiniz?

Tamaşaçı. Eyni zamanda həm də acgözlər cərgəsinə qoyardım. Siz məni qəribə bir fikrə sövq etdiniz! Görəsən, doğrudanmı cahil həvəskar əsərdən ona görə naturallıq tələb edir ki, özünün kobud və bayağı ehtiyacını təmin edib ləzzət alsın?

Vəkil. Mən bu fikri tamamilə bölüşürəm.

Tamaşaçı. Və ona görə təsdiq edirsiniz ki, yaradıcı şəxs bu cür tələbatları nəzərə alıb işləyəndə özünü alçaldır?

Vəkil. Mən buna tam əminəm!

Tamaşaçı. Amma mən burda bəzi ziddiyyətlər də görürəm. Siz indicə ehtiram göstərib məni, ən azından yarısavadlı həvəskarlar sırasına daxil etdiniz.

Vəkil. Mükəmməl bilik almaq yolunda olan həvəskarlar sırasına.

Tamaşaçı. O zaman deyin görüm, nədən kamil bir sənət əsəri mənə təbiət əsəri kimi görünür?

Vəkil. Çünki sənət əsəri təbiətdən yüksəkdi, amma ondan kənar da deyil. Mükəmməl sənət əsəri – insan ruhunun məhsuludu və bu mənada o da təbiət əsəridi. Ancaq təbiətdə səpələnmiş əşyalar onda bir yerə cəmləşdiyindən və ən bayağısı da öz yaxşı cəhətləriylə təsvir olunduğundan, təbiətdən yüksəkdə durur. Yalnız inkişaf etmiş ruh sənət əsərini qəbul etmək gücündədir, o da öz növbəsində əsərdə tamamilə təbiətinə uyğun, kamil və gözəl olanı tapır. Ortabab həvəskarın bu haqda anlayışı olmur və incəsənət əsərinə bazarda satılan bir əşya kimi baxır, amma əsil sənət vurğunu nəinki təsvir olunanın gerçəkliyini, həm də bədii seçimin üstünlüyünü, yenidən bir araya gətirilənin mənəvi dəyərini, sənətin yerüstü mikroaləmini görür; o, hiss eləyir ki, sənətkarın əsərindən zövq almaq üçün onun səviyyəsinə yüksəlməlidir; həyatın mənasızlığından qopub özünə qapılmalı, bu sənət əsəriylə eyni həyatı yaşamalı, ona dönə-dönə tamaşa eləməli, bununla da öz varlığını ucaltmalıdı.

Tamaşaçı. Doğrudur, dostum. Rəsmlərin, teatrın, poeziyanın digər növlərinin doğurduğu bu cür hisslər mənə də tanışdı, sizin təbirinizcə desək, həssas tamaşaçıların duyduqlarını təxminən mən də yaşamışam. Gələcəkdə həm özümə, həm də incəsənət əsərlərinə daha diqqətli olacağam; amma indi baxıb görürəm ki, bizim bu söhbəti başlamağımıza səbəb olan amildən necə uzaqlaşdıq. Siz istəyirdiniz operamızdakı cızma-qara edilmiş tamaşaçı rəsmlərini qəbul etməyim üçün mənə basqıya alarsınız; intəhası, sizin indiyə qədər gətirdiyiniz bütün dəlillərlə razılaşsam da, bu sərbəstliyə necə haqq qazandıracağınızı, tamaşaçı rəsmlərini mənə necə qəbul etdirəcəyinizi bilmirəm.

Vəkil. Xoşbəxtlikdən opera bu gün təkrar oynanılacaq, siz yəqin ki bu şansını əldən vermək istəməzdiniz.

Tamaşaçı. Qətiyyətlən.

Vəkil. Bəs tamaşaçıların rəsmləri?

Tamaşaçı. Məni hürkədə bilməzsiz. Sərcə deyiləm.

Vəkil. Qarşılıqlı maraqlarımızın bizi yaxın zamanlarda yenidən bir araya gətirməsini arzulayıram.

1798-ci il.

KLASSİK HEKAYƏLƏR

ALBERTO MORAVIA

Tərcümə: Mahir N.Qarayev

Görkəmli İtaliya yazıçısı Alberto Moravia (1907-1990) ilk ədəbi uğuruna 1929-cu ildə çapdan çıxan "Biveclər" romanıyla imza atıb. Lakin tezliklə İtaliyada hakimiyyətə yiyələnən faşistlərin geniş şöhrət qazanmış romana münasibəti neqativ oldu. Hakimiyyət orqanlarının təqibini hiss edən Moravia

ölkəni tərk etməyə məcbur qalıb səyahətə yollanır. Yazıçının məcburi səyahəti uzun çəkir – 1933-cü ildən 1943-cü ilə qədər. Moravia özü sonralar bu barədə yazırdı: “Bu illər mənim həyatımın ən pis illəridir və mən o illəri heç zaman həyəcansız xatırlaya bilmirəm”. Gah Yunanıstanda, gah Çində, gah ABŞ-da, gah Meksikada məskunlaşan yazıçı 1943-cü ilin sentyabrında müttəfiq qoşunlarının çıxarılmasından sonra arvadıyla bir müddət Fondi şəhərində, Çoçarada gizlənməli olur. Moravia 1957-ci ildə orda gördüklərini və mürəz qaldığı ağır həyatı eyniadlı “Çoçara” romanında yüksək bədii çalarlarla təsvir edib.

Alberto Moravia sivil dünya xalqlarının dillərinə çevrilən bir çox məşhur romanların, o cümlədən “Həyat oyundur”, “İntervü”, “Diqqət”, “Roma hekayələri”, “Özgə həyat” əsərlərinin müəllifi kimi məşhurdur. Hazırda Azərbaycan Tərcümə Mərkəzində dünya şöhrətli nasirin seçilmiş əsərlərindən ibarət toplu çapa hazırlanır. Topluya daxil olan “Roma hekayələri”ndən bir neçəsini “Xəzər”in oxucularına təqdim edirik.

SAXTA ƏSKİNAS

Kiminsə hayladığımı eşidəndə Riçorcimento meydanından keçirdim.

– Ey, cavan oğlan, işlər necə gedir?

Bu, Stayano idi. Via del Qamberrodakı qara bazarda siqaret satdığımız vaxtlar onunla curluq edirdik. Stayanonun yaxşı geyindiği gözümə dərhal sataşdı. Ona bildirəndə ki, bəs hazırda bekar gəzirəm, heç nəylə məşğul olmuram (mənim heç bir peşəm yox idi, bu səbəbdən özümü işsiz adlandıra bilməzdim), köhnə dostum qoluma girib dedi ki, mənimçün gündəlik qazancı min, iki min, bəlkə də üç min lirə olan rahat iş tapa bilər. Soruşdum ki, necə? O, çox uzaqdan başladı. Dedi ki, bəs çətin zamanlar gəlib, indi həтта əlində peşəsi olan və öz sənətini yaxşı bacaranlar da gündəlik bir parça çörəyini qazana bilmir; söylədi ki, hazırkı vaxtda guya adamlar iki təbəqəyə bölünüb: ürəklilərə və ürəksizlərə – cəsarəti olanlar həmişə uğur qazanır, olmayanlar isə ömürlük əfəl vəziyyətdə qalırlar. Hə, Stayano qəti əmin idi ki, mən məhz birinci təbəqəyə məxsusam, çünki mən köhnə əyyamlardan tanıyır; keçmiş günlər isə indikilərdən heç də asan deyildi. O ki qaldı düzəltmək istədiyi iş – ola bilsin, bu təklif mənə təəccübləndirəcək, amma onun sözünü yarıda kəsməməliyəm, yalnız “hə”, yaxud “yox” deməliyəm.

Mən hələ ki, dinmir və özlüyümdə düşünürdüm: “Yəqin, Stayanonun təklifi həqiqətən nəşə qeyri-adi təklif olacaq, çünki o, adətən, bu qədər qeyd-şərtlərə, cürbəcür düzəlişlərə yol verməzdi. Həhayət, sözünü bitirdi və soruşdum ki, iş nədən ibarətdir. Bu dəfə cavabı uzatmadı:

– Pul xərcləmək lazımdır.

– Pul xərcləmək?

– Hə, hə. Bax, mən sənə, tutaq ki, beş min lirəlik bir əskinas verirəm... Sən gəzirsən, fırlanırsan, şəraiti yaxşı-yaxşı öyrənirsən... Sonra da nəsə xırda bir şey alıb pul ödəyirsən, məsələn, deyək ki, bir fincan qəhvənin, ya da bir qutu siqaretin ödənişini edirsən... Pulun qalığını gətirirsən, mən də üçdən bir hissəni sənə verirəm.

– Gerçək əskinasla üçdən bir hissəni? – onun sözünü bilərəkdən kəsdim ki, söhbətin nədən getdiyini başa düşdüyümü göstərim.

– Əlbəttə, gerçək əskinasla. Sən məni nə hesab edirsən?

– Bəs birdən bilsələr, yalanımı tutsalar?

– Burda elə bir xüsusi şey yoxdu. Dərhal deyirsən ki, bəs saxta pulu sənə kimin soxuşdurduğunu bilirsən, yalandan özünü bərk hiddətlənmiş kimi göstərib əskinası geri alırsan.

Əvvəl belə cavab vermək istədim ki, “Sən dəlisən, başın xarab olub, mən ömründə belə işlərə getməyəm”, amma heç bilmirəm bu sözlər ağzımdan necə çıxdı:

– Yaxşı... Danışdıq...

Belə asanca razılaşmağımdan, üstəlik də, bunu başımla təsdiqləməyə davam etməyimdən o qədər sarsılmışdım ki, heç indi də bunun necə baş verdiyini deyə bilmərəm. Bir sözlə, Stayano on min lirəlik saxta əskinası cibimə basıb dedi ki, məni elə günü bu gün sınaqdan keçirtmək istəyir və axşam saat səkkizə Riçorcimento meydanının bağında görüş təyin etdi. Hələ günorta saat iki idi.

Və budur, mən artıq cibimdə on min lirəlik saxta əskinas, kefikök halda, zarafatlaşa-zarafatlaşa, oynaya-oynaya ən azı üç min lirə qazanmaq ümidindəyəm. Birdən-birə özümü varlı və qayğısız hesab elədim, sanki qarşıda bir neçə saatım yox, bütöv bir həftəm, yaxud tam bir ay vaxtım vardı. Fikirləşdim ki, saxta əskinası xırdalamaq zamanı çatanacan – mənə elə gəlirdi ki, bu elə də tez baş verməyəcək – hələ kef-damaq içində yaşaya bilərəm. Stayanonun on min lirəsindən başqa cibimdə özümün də min beş yüz lirəyə yaxın pulum vardı və fikirləşdim ki, hələlik bu pulu rahatca xərcləyə bilərəm. Bəs necə, axı indi mənimçün iki-üç min lirəlik gündəlik sabit qazanc təmin olunmuşdu, özü də uzun müddətə. Mən yaxınlıqdakı, via Unitadakı osteriyaya yollandım, çörəyi qəhvəyə batırıb tamsındığım neçə vaxtdan bəri ilk dəfə özümə əsl səhər yeməyi sifariş etdim: spagetti, quzu əti, bir litr də çaxır. Fikirləşdim, bəlkə ödənişi saxta əskinasla eləyim, amma vurub-çıxanda baxdım ki, belədə Stayanodan alacağım pul üç yüz lirə az olacaq; yaxşısı budur, dostumun məsləhət gördüyü kimi, saxta əskinası hansısa xırda şey üçün, qəhvəyə, yaxud siqaret almağa saxlayım. Odur ki, ödənişi öz pulumla elədim və çöplə dişimi qurdalayandan sonra əlimi cibimə qoyub, via Kola di Riensoya çıxdım.

Yaz çağıydı; səmada ağ buludlar görsənir, ilıq meh əsirdi. Arada tez-tez yağış çiləsə də, çox çəkmirdi, ardınca günəş çıxırdı. Yarpaqları təzə-təzə yaşıllaşmağa başlayan ağaclara baxanda ürəyimdən keçdi ki, şəhər kənarına gedim, yaşıl otun üzərində uzanıb heç nə düşünmədən səmaya tamaşa eləyim. Amma şəhər kənarına qızla getmək yaxşıdır, tək gedəndə adam darıxır. Mənimsə rəfiqəm yox idi və heç təsəvvür də etmirdim ki, küçədə qızı necə ovlamaq mümkündür. Beynimdə hamısını düşünə-düşünə asta addımlarla Kola di Rienonu dolaşa-dolaşa Libert meydanına gəldim, körpüdən keçib Flaminio meydanına çıxdım. Tramvay dayanacağına çatıb ətrafa göz gəzdirdim. Adətən, mən qadınlarla ünsiyyətə utancağam, ən çox da ona görə ki, cibimdə heç vaxt pulum olmur. Amma bax ha, gör özünü varlı hiss etmək nə deməkdir! Mən bir qızı gözaltı elədim, – o, tramvay gözləyənə oxşamırdı, –baxan kimi xoşuma gəldi və çox götür-qoy eləmədən yaxınlaşıb danışdım. İri, qara gözləri olan qaraşın, alyanaq bir qızdı. Geyimi də ciddi idi – qırmızı toxunma

kofta, qəhvəyi yubka, qatlama corablar. Öyrəndim ki, ev qulluqçusudur, adı da Matilda. Roma civarındakı hansısa yerdən, deyəsən, Kapranikdəndir. Yer axtarırdı özünə, hələlikə onun doğma diyarında monastırları olan rahibələrin şəhərdəki pansionunda qalırdı. Çox təmkinlə, bir qədər də saymazyanı danışdı, amma iki-üç dəfə “sinyorina” deməyim bəs elədi ki, mənə qarşı daha iltifatlı olsun.

– Sinyorina, – dedim, – siz, əlbəttə, Roma ilə yaxşı tanış deyilsiniz... İstəyirsiniz, sizə şəhəri göstərim?

Qız guya necə davranacağını bilmirdi və bir qədər tərəddüdlə cavab verdi:

– Düzünə qalsa, mən bir sinyorinanın yanına getməliydim...

Bir sözlə, qıza “Foro İtaliko” stadionunu göstərməyi təklif etdim, o da bir qədər tərəddüddən sonra razılaşdı.

Tramvayda bütün yolu zarafatlaşdırdım; qız mənə ciddi şəkildə qulaq asırdı, sonra isə qəfildən qəhqəhə çəkər, əsl kəndçi qızlar kimi üzünü əlləriylə örtüb bərkədən gülürdü. Milvio körpüsünün yanında tramvaydan düşüb sahiləki daş abidələrə tərəf yönəldik. Mən bu yerlərə bələd idim və bilirdim ki, stadionun arxasında təpə var, təpənin üzərində isə – yaşıl çəmənlik; orda bizə heç kəs mane olmazdı. Amma hər necə olsa qıza stadionu da göstərmək istəyirdim. Stadion həqiqətən əzəmətlidir: kürsülərin ətrafında sıra ilə düzülmiş heykəllərin hərəsi bir idman növünə aiddir. Burda bir ins-cins yox idi və başdan-başa sükuta qarq olmuş stadion mənə hədsiz dərəcədə gözəl görsəndi. Daş abidələr sanki başları üzərindən ötüb keçən buludlara can atırdı. Amma bu mənəzərə qıza heç bir təsir göstərmədi, hətta heykəllərin xalis mərmər parçasından yonulduğunu, hərəsinin bir tondan artıq çəkisi olduğunu izah eləməyimin də faydası olmadı. Qız heykəllərin yalnız çılpaqlığını görmüşdü və buna ayıb şey kimi baxırdı. Başa saldım ki, bunlar canlı məxluq deyil, daş abidədir və əslində elə bu cür çılpaq da olmalıdır, yoxsa onların nəyi heykəl oldu ki. Başını piyləmək üçün karandaşı çıxarıb çiyindən boks əlcəkləri asılmış cavan oğlan heykəlinin baldırında yazdım: “Atillio Matildanı sevir”. Sonra qıza göstərdim ki, oxusun. Cavab verdi ki, bəs oxumağı bacarmır. Beləcə, orasını da öyrəndim ki, bu kəndçi qız həm də zır savadsız imiş.

Sonra təpəyə tərəf yönəldik. İndi qız əvvəlki kimi iltifatlı deyildi. Təpəyə qalxan cığıra çatanda burdan o tərəfə getməkdənboyun qaçırdı:

– Məni axmaq hesab edirsən? Səhvən var, mən sən deyən yelbeyinlərdən deyiləm... Gəl qayıdaq şəhərə.

İstədim zorla çəkib aparım; amma sən saydığını say – qız sinəmdən elə itələdi ki, ayaq üstə güclə dayana bildim.

Gəldiyimiz həmin tramvayla təzədən Flaminio meydanına qayıtdıq. Acığını soyutmaq üçün onu bara gətirib qəhvə və pirojnaya qonaq etdim. Artıq saat beş idi. Təklif elədim ki, kinoya gedək; orda rəngli filmdən başqa İtaliya-Avstriya futbol matçının xronikası da nümayiş etdirilirdi. Qız yenə özünü naza qoymağa başladı ki, bəs guya hansısa sinyorinanın yanına getməlidir. Amma bunlar adi kəndçi biclikləri idi: sadəcə, özünü qiymətə mindirirdi. Görəndə ki, səbrim artıq tükənir və onunla xudahafizləşməyə hazırlaşırım, əlüstü razılaşdı.

Kino biletinin pulunu da cibimdəki həqiqi əskinasla ödədim. Qaranlıqda əlindən yapışdım; qız əlini çəkmədi. Tərslikdən rəngli film təzəcə başlamışdı, futbol matçını isə, təəssüf ki, filmdən sonra göstərməliydilər. Filmə baxmaq darıxdırıcı idi, özümdə cəsəət tapıb onun boğazından öpməyə cəhd elədim. Qız məni var gücüylə kənara itələyib bərkədən dedi:

– Yığışdır əlini!

Ətrafdan narazı səslər eşidiləndə bilmədim xəcalətdən başımı hara soxum. Hiss elədim ki, bu kəndçi qıza içimdə nifrət duyuram. Xristofor Kolumb haqqındakı filmin darıxdırıcılığını necəsə qovmaq üçün beynimdə gündəlik xərcimi hesablamağa başladım. Səhər yeməyinə üç yüz lirə vermişdim, yüz iyirmi lirə – siqaretə getmişdi, iki yüz lirə – qəhvə və pirojnaya, dörd yüz lirə də kinoya. Deməli, gün ərzində min lirədən artıq pul xərcləmişdim, özüm də heç bir ləzzət-filan almamışdım.

Filmin birinci hissəsi bitib, işıqlar yananda birdən Matildaya dedim:

– Sənin kimi qadınlar yaxşı olardı kənddə qalıb torpaqda eşələnsinlər.

– Niyə ki? – o soruşdu.

– Çünki zır kəndçisən. Şəhər həyatı sənlik deyil.

Bu gönüqalın kəndçi qızın mənə üstədən-aşağı baxıb nə dediyini söyləsəm, inanarsınızmı?

– Alıcının peşəsi mala mız qoymaqdır.

Hrsimdən az qala onu boğacaqdım. Bir kəlmə də danışmadan ayağa qalxdım, keçib beş cərgə arxada oturdum. Daha başqa rəftar ola bilməzdi; o, bundan artığına layiq deyildi.

Artıq saat yeddi idi, filmin ikinci hissəsi isə qurtarmaq bilmirdi. Mən xırdalamalı olduğum on min lirəlik əskinası və Riçorcimento meydanında görüşəcəyim Stayanonu getdikcə daha çox düşünürdüm. Ancaq xronikaya baxmağı da çox istəyirdim və saat səkkizə on beş dəqiqə qalmış Xristofor Kolumb, nəhayət, ölmək fikrinə düşüb işıqlar yananda hesabladım ki, hələ on dəqiqəm var, çıxan kimi əskinası xırdalamağa cumacağam. Amma sən saydığını say – kinoproqramın necə tərtib olunduğunu nəzərə almamışdım: əvvəlcə fasilə oldu, sonra hansısa ayaqqabı fabrikinin, ardınca da mebel fabrikinin reklamı göstərildi. Ardınca yenə fasilə oldu. Nəhayət, Allahın rızası ilə futbol xronikası göstərilməyə başlayanda artıq saat səkkiz tamam idi. Mən çılğın azarkeşlərdənəm: elə ki, ekranda futbolçularımızın sifəti göründü, saxta əskinası da, Stayanonu da, tələsməli olduğumu da, ümumiyyətlə, dünyadakı hər şeyi unuttum. İndi bütün fikrim-zikrim yalnız oyundaydı. Düzünü desəm, bu mənə əvvəlcə uğurlu kimi görünmüş bütün gün ərzində hiss etdiyim yeganə xoşbəxt dəqiqələr idi.

Kinodan həm yorğun halda, həm də dəlicəsinə çıxdım. Saat doqquza iyirmi dəqiqə işləmişdi. Yolumu gözləyən Stayanonu, xırdalamalı olduğum saxta əskinası, boşuna xərclədiyim pulları düşünə-düşünə başımı tamamilə itirmişdim. Bilmirdim hara gedim, neyləyim, nə çarə qılım. Bir də gördüm ki, via Kola di Riensonun o başında, Riçorcimento meydanının yaxınlığında yam.

– Xoşbəxtlik burdadır!.. Kim öz bəxtini sınamaq istəyir?

Qulağıma dəyən bu çığırtilar hansısa anlaşılmaz bir ümidlə məni ətrafa boylanmağa məcbur etdi. Üz-gözümdən cin yağan, boynundan asdığı tabağın üstünə üç oyun kartı düzmüş qarayanız bir oğlan idi – divara söykənib yoldan ötənləri oyuna səsləyirdi. Eynən özü kimi şübhəli görünən ortağı böyründə dayanmışdı və özünü elə aparırdı ki, guya başı oyuna qarışıb. Qəfil qərara gəldim ki, bu saxta xoşbəxtliyi elə Stayanonun onminlik saxta əskinası üzərində sınayım: əskinası ortağa xırdaladıb pulun yüz lirəsini oyuna qoyaram və uduzub sakitcə aradan çıxaram. Onsuz da qumar oyunları qadağandır; bu firıldaqçıların məni ələ verəcəklərindən qorxmaya bilərdim.

Yaxınlaşıb, tabağa hərisləklə baxa-baxa dedim:

– Oynamaq istərdim... Amma heç bilmirəm necə edim? Məndə xırda yoxdur.

Və əskinası cibimdən çıxarıb onlara göstərdim.

Boynundan tabaq asılmış oğlan kartların yerini dəyişə-dəyişə tutuquşu kimi təkrarlamayırdı:

– Xoşbəxtlik burdadır!.. Bəxtini sınamaq istəyən varmı?

Onun ortağı isə əlüstü mənə yaxınlaşdı və pulqabını çıxarıb dedi:

– Lənət şeytana! Bəxtini sınamaq istəyən cavan adama niyə də kömək əli uzatmayasan? Buyurun, verin pulunuzu.

Saxta pulu oğlana uzatdım, o da doqquz dənə minlik, on dənə yüzlik əskinas sayıb mənə verdi.

Qabaqcadan düşündüyüm kimi yüz lirəni oyuna qoydum.

Tabaqlı oğlan çığırdı:

– Sinyor yüz lirə qoyur... Buyurun, sinyor!

Bunu deyib kartı açdı və gördüm ki, udmuşam. Mən bu fəndi çox yaxşı bilirdim, hətta fırıldaqı necə elədiklərindən də xəbərdaram, ancaq, ola bilsin, bərk yorulduğumdan ümid edirdim ki, gündəlik xərcimin əvəzini qaytara bilərəm. Çox da baş sındırmayıb, daha doqquz yüz lirəni karta qoydum. Bu dəfə, gözlənilmədiyi kimi, uduzdu və oradan rədd olub getdim. Fikirleşdim ki, düz iki min lirə pul sərf etmişəm və indi payıma min lirədən çox düşməyəcək. Amma heç demə əsl həngamə məni hələ irəlində – Riçorcimento meydanının bağında, Stayano ilə görüşdə gözləyirmiş.

Biz bağın xəlvət guşəsinə çəkildik və gətirdiyim əskinasları sayıb verərkən, Stayano demək olar ki, pullara baxmadan təkrarlamağa başladı, axıra kimi də öz dediyini dedi:

– Saxtadır, saxtadır, bu da saxtadır, bu da, bu da...

O, əskinasları hirslə cibinə soxa-soxa düz mənim üzümə baxıb eyni sözləri təkrarlayırdı:

– Sənin bütün bu kağızların saxtadır... Özü də bu bizim işimiz deyil... Biz təmiz iş görürük... Daha bunlardan da saxtası olmur. Bundan betəri bəlkə üzərində “Məhəbbət bankı”, yaxud “Min-min öpüş” yazılan kağızlar olar. Nə deyəsən axı, bərəkəllah sənə!

Ağzı açılı qalıb yerimdə qurumuçdum. Stayano isə sözünə davam edirdi:

– Mənim sənə verdiyim onminlik əskinas gerçək puldan qəti seçilmirdi, sənə mənə doqquz dənə eləsindən gətirmisən ki, bunları heç gözdən zəlilə də sıırmaq olmaz.

Onda mən dedim:

– Heç olmasa xərclərimin əvəzini mənə qaytar.

– Sən hansı xərclərdən danışırsan?

Üç min qazanacağıma arxayın olub, ora-bura düz iki min lirədən çox xərcləmişdim.

– Səninçün lap pis... Elə bilirsən bu əskinas havayı başa gəlib? O mənə düz üç yüz lirəyə oturmuşdu... Mən yox, sən mənə itkinin əvəzini ödəməlisən.

Bir xeyli çənə-boğaz olduq, amma Stayano mənə bir quruş da vermək istəmirdi. Axırda onu yalan danışmaqda, kəf gəlməkdə günahlandıranda, Stayano verdiyim min lirəlik əskinasları cibindən çıxartdı və gözümün qabağında tikə-tikə eləyib nova tulladı. Ən çox xətrimə dəyənsə, gedərkən mənə dediyi sözlər oldu:

– Namuslu, ciddi, məsul işlər sənlik deyil. Səndən iyirmi yaş böyüyəm, icazə ver deyim ki... sən çox yüngülxasiyyət, bivec, səhlənkar adamsan... Səninki elə qara bazarda siqaret satmaqdır, başqa heç bir iş yaramırsan. Xudahafiz, cavan oğlan.

YÜK MAŞINININ SÜRÜCÜSÜ

Mən arıq və əsəbiyəm; əllərim çöp kimi, ayaqlarım uzun və nazikdir, qarnım isə belimə yapışib, şalvar əynimdə güclə durur. Bir sözlə, mən yük maşını sürücüsünə qətiyyənlə oxşamıram.

Onlara diqqət yetirin: hamısı sağlam, enlikürək cavanlardır; əlləri yükdaşıyanlarınkı kimidir, sinələri də, qarınları da əzələlidir. Çünki yük maşınının sürücüsündən ötrü ən başlıcası – əl, kürək, bir də qarındır. Möhkəm əllər – diametri qolların uzunluğundan azacıq gödək olan sükanı hərletmək üçündür, dağ yollarında hərdən sükanı tam şəkildə fırlatmaq lazım gəlir; kürək – ondan ötrüdür ki, quruyub qaxaca dönmədən saatlarla eyni vəziyyətdə qalmağa dözə bilsin; o ki qaldı qarına –gərək oturmaqla nə cürsə bir tamlıq təşkil eləsin. Bunlar fiziki göstəricilərə aiddir. Öz xarakterimə görə isə mən bu iş üçün daha az yararlıyam. Yük maşınının sürücüsü sinirsiz olmalıdır; o, kənar şeylər barəsində düşünməməli, heç nəyin dərini, qayğısını çəkməməlidir. Uzun reyslər adamı yorub əldən salır; bu reyslər hətta buğanın da axırına çıxmağa qabildir. Qaldı ki, qadınlar – sürücü də dənizçi kimi qadınları beynindən biryolluq çıxarmalı, onların barəsində hər şeydən az düşünməlidir, yoxsa bu saysız-hesabsız gediş-dönüşlər, bitib-tükənməz səfərlər yazığı dəli eləyər. Bu cür narahat fikirlər şəxsən mənə həmişə didib-parçalayır. Temperament baxımından mən melanxolikəm, qadınları da bərk xoşlayıram.

Baxmayaraq ki, bu peşə açıq-aşkar mənlik deyil, yenə də yük maşınının sürücüsü olmaq niyyətinə düşdüm, hələ nəqliyyat şirkətində işə düzəlmək də qismətim oldu. Ortaq kimi mənə hansısa Palombini, necə deyərlər, xalis heyvanı vermişdilər. Bu iş Palombinin lap boynuna biçilmişdi. Yük maşınının sürücüləri dərrakə sarıdan, adətən, bir az axsayırlar, bu zırramanın bəxtinə isə anadangəlmə axmaq doğulmaq düşmüşdü: onunla yük maşını tam bir vəhdət təşkil edirdi. Yaşı otuzu adlansa da, Palombidə uşaqlıqdan nəşə qalmışdı: toppuş yanaqları, yastı alnı, xırda gözləri vardı; ağzı da pul daxılıının dəliyi kimi idi. Kəlmə kəsməsi nadir hallara təsadüf edərdi, danışanda da qısa danışır, çox vaxt xortuldayırdı. Ağıl işartıları onun sifətində yalnız söhbət yeməkdən düşəndə özünü bürüzə verirdi. Yadımdadır ki, bir dəfə İtridə, Neapola getdiyimiz yolda biz balaca bir osteriyaya girdik. İkimiz də ac və yorğun idik, amma burda lobyadan, bir də donuz salasından başqa dişə vurmağa heç nə yox idi. Mən yeməyə candərdi əl uzadırdım, Palombi isə dalbadal iki dolu nimçənin axırına çıxdı. Sonra stulun söykənəcəyinə yayxanıb mənə qalib ədasıyla tamaşa elədi, sanki nəşə qeyri-adi dərəcədə vacib söz söyləməyə hazırlanmışdı. Axırda əlini qarnına çəkib, nə desə yaxşıdır:

– Mən hələ dörd nimçə də yeyə bilərəm.

Onun mənə çatdırmaq istədiyi vacib fikir bundan ibarət idi.

Belə bir qanmazla məcburən getdiyim yolda ilk dəfə İtaliya adlı qıza rast gələrkən, təbii ki, ürəkdən sevinmişdim. O vaxt biz Roma-Neapol marşrutu üzrə hərəkət edirdik, daşdığımız da müxtəlif cür yüklər olurdu: kərpic, lom, qəzet kağızı rulonları, taxta, meyvə. Hərdən bir yaylaqdan digərinə kiçik qoyun sürülərini də aparırdıq. İtaliya bizi Terraçinanın yaxınlığında saxladı, xahiş etdi ki, onu Romaya qədər götürək. Bizə göstəriş vardı ki, yolda heç kəsi maşına götürməyə, amma İtaliyaya nəzər salanda, belə qərara gəldik ki, bu dəfə əmrədən yan keçmək olar. İcazə verdik ki, keçib otursun, qız da çevikcəsinə maşına atılıb qışqırdı:

– Yaşasın qayğıkeş sürücülər!

Qızın göz deşən açıq-saçıq görkəmi vardı: incə bel, uzun boğaz və baldırlarınacan əndamına kip oturmuş nazik sviteri yırtıb-çıxan dik sinə. Qara saçlı balaca başı, iri, yaşıl gözləri vardı. Amma ayaqları qısa və əyri idi, lap elə bil dizlərini qatlayıb gəzirdi. Bir sözlə, gözəl qız deyildi, – intəhası, gözəldən daha yaxşı idi. İtaliya bunu mənə elə ilk səfərimizdəcə sübut etdi: Çistern yoxuşunu qalxanda sükan arxasına Palombi keçmişdi, qız da əlimi əlinə alıb yaxşıca-yaxşıca sıxırdı. Mənim Palombini əvəz elədiyim Velletriyə çatana qədər İtaliya beləcə əlimi ovçunun içində saxlayıb buraxmadı. Yay fəsli, saat dörd radələri, günün ən isti vaxtıydı – bizim əllərimiz tərdən islanıb sürüşkən olmuşdu, amma qız hərdənbir öz yaşıl qaraçı gözlərini gözümə zilləyirdi və onda bütün varlığımınla hiss edirdim ki, xeyli müddətdi mənimçün yalnız asfalt zolağından ibarət olmuş həyat təzədən üzümə gülümsəməyə başlayır. İndi mən axtardığımı – haqqında düşünmək mümkün olan qadını tapmışdım. Çisternlə Velletri arasındakı yolda Palombi maşını saxlayıb şinləri yoxlamaq üçün yerə düşəndə, mən bundan istifadə edib İtaliyanı öpdüm də. Velletriyə çatanda isə ortağımı məmnuniyyətlə əvəzlədim: əl sıxmaq və öpüş bugünlük tamamilə bəsim idi.

Həmin vaxtdan etibarən İtaliya müntəzəm olaraq həftədə bir, bəzən də iki dəfə onu Romadan Terraçınaya və geri aparmağımızı bizdən xahiş edirdi. Adətən səhər tezdən əlindəki hansısa bağlama, yaxud çamadanla şəhər divarlarının yanında dayanıb yolumuzu gözləyir, maşına əyləşir və sükan arxasında Palombi olurdusa, düz Terraçınaya qədər əlimi əlinə alıb sıxırdı. Neapoldan qayıdanda isə bizi Terraçınada gözləyirdi; kabinəyə dırmaşıb böyrümdə əyləşir, sonra da əlsixmə təzədən başlayırdı. Palombinin bizi görməsi mümkün olmayanda xəlvəti öpüşlər də baş verirdi, baxmayaraq ki, İtaliya bundan yayınırdı. Bir sözlə, mən əməlli-başlı aşiq olmuşdum. Ola bilsin, bu həm də ona görəydi ki, çoxdandı heç bir qadını sevməmişdim, bunsuz ötüşməyə isə hələ vərmişkar deyildim. Artıq o həddə çatmışdım ki, İtaliya üzümə nə cürsə xüsusi baxışla baxanda bundan uşaq kimi təsirlənir, gözüm yaşla dolurdu. Az qala əriyib gedirdim, amma mənə elə gəlirdi ki, bu, kişiyyə yaraşmayan zəiflik əlamətidir; di gəl, göz yaşlarımı boğmağa çalışsam da, heç cür bacarmırdım. Sükan arxasında özüm oturanda, biz Palombinin yuxulamasından istifadə edib astadan danışırıdım. Nə barədə danışmağımız qəti yadımda deyil: bu da ona dəlalət edir ki, söhbət boş şeylərdən, zarafatlardan, sevgililər arasındakı adi naqqallıqdan ibarət idi. Amma yadımdadır ki, vaxt yaman tez keçirdi: hətta Terraçinanın bitib-tükənməz şosesi də, möcüzə kimi, bir andaca arxada qalırdı. Mən sürəti yavaşdırıb saatda otuz, hətta iyirmi kilometrə salırdım, belə ki, az qala arabalar da bizi ötüb keçirdi, amma yol yenə də çox tez başa çatır və İtaliya düşüb gedirdi. Gecələr lap yaxşı keçirdi: şosedə demək olar ki, maşın gözə dəymirdi, mən də bir əlimlə sükandan yapışıb, o biri əlimlə İtaliyanı qucaqlayırdım. Qaranlıqda qarşından gələn maşınların faraları yanıb-sönəndə ürəyimdən keçirdi ki, onların siqnallarına cavab verən mənim maşınının işıqları necə xoşbəxt olduğumu söyləyən hansısa sözlərə çevrilsinlər. Məsələn: mən İtaliyanı sevirəm, İtaliya da mənə sevir.

Palombi ya heç nə sezmirdi, ya da bunu görməzliyə vurur, özünü belə göstərirdi ki, guya heç nədən xəbəri yoxdur. İtaliyanın tez-tez bizimlə getməsinə o bircə dəfə də etiraz etməmişdi.

Qız kabinəyə keçəndə Palombi salam işarəsi kimi heyvansayağı xortuldayır və çəkilib ona yer düzəldirdi. İtaliya həmişə ortada otururdu, çünki mən şoseyə göz qoymalı, başqa maşını ötüb-keçərkən qabaqda yolun boş olub-olmadığını Palombiyə xəbər verməliydim. Hətta mən sevginin şiddətindən aqlımı itirib maşının qabaq şüşəsinə İtaliyanı xatırladacaq nəşə yazanda da Palombi buna heç bir etiraz bildirməmişdi. Mən bir qədər fikirləşib şüşədə iri hərflərlə yazmışdım: “Yaşasın İtaliya”. Palombi o dərəcədə kütbeyin idi ki, bu ifadənin ikibaşlı məna daşdığı qanmamışdı. Ta o günəcən ki, yük maşınının sürücüləri bir dəfə bizi lağa qoyub soruşmuşdular: əcəba, nə vaxtdan belə patriot olmusunuz? Yalnız bu zaman Palombi mənə təəccüblə baxıb qımışmışdı:

– Onlar elə bilir ki, bu, İtaliyadır. Amma axı bu, qızıdır... Sənsə əcəb ağıllısan. Yaman fikirləşib tapmısan.

İki ay beləcə davam elədi. Bir dəfə biz qızı həmişəki kimi Terraçinada düşürərkən, yükü Neapolda boşaldıb gecəni qalmadan dərhal geriyyə, Romaya qayıtmaq barədə əmr aldım. Bu mənim qəti ürəyimcə deyildi, çünki ertəsi gün səhər İtaliya ilə yenidən görüşməliydim. Amma neyləmək olar: əmr əmrdir.

Sükan arxasına keçdim; Palombi isə dərhal xoruldamağa başladı. İtriyyə qədər hər şey yaxşı gedirdi, çünki yolun bu hissəsində çoxlu döngələr var, gecələr isə, artıq yorğunluq güc gələndə – döngə sürücünün ən yaxşı dostuna çevrilir, çünki adamı diqqətli olmağa məcbur edir. İntəhası, İtrini keçəndən sonra, Fondinin portağallığı arasında yuxu mənə güc gəlməyə başladı. Mürgünü gözümdən qovmaq üçün İtaliyanı fikirləşməyə girişdim. Fikir kələfi başımda getdikcə daha çox dolaşmaq düşürdü, beynimdəki düşüncələr sanki portağal ağaclarının sıxlaşan budaqlarıydı və axırda qalınlaşmış keçilməz qaranlıq cəngəlliyə çevrildi. Yadımdadır ki, qəfildən fikirləşdim: “Nə yaxşı ki, mən İtaliyanın barəsində düşünürəm, yoxsa çoxdan yuxulamışdım”. Əslində isə mən yatmışdım və bunu da yuxuda fikirləşirdim; daha rahat yatmağım üçün bu fikri mənə aşılaman yuxusu idi. Elə həmin andaca hiss etdim ki, maşın şosedən çıxıb xəndəyə yuvarlandı. Arxa tərəfimdə şaqqıltı və aşan qoşqunun gurultusunu eşitdim. Maşın yavaş gedirdi, odur ki, heç birimiz xəsarət almamışdı – nə mən, nə də Palombi. Amma kabinədən çıxanda gördük ki, üzüstə çevrilmiş qoşqunun təkərləri havadadır, xam göndən ibarət bütün yük isə xəndəyə tökülüb. Səmada yalnız parlaq ulduzlar işarırdı. Xoşbəxtlikdən bütün bu həngamə Terraçinada baş vermişdi: sağ tərəfimizdə dağlar ucalırdı, solda isə, üzüm tənəklərinin arxasında qaranlıq dəniz görsənirdi.

– Yaman aşırıtdın ha!.. – Palombi yalnız bunu dedi və təklif etdi ki, kömək dalınca Terraçinaya gedək.

Terraçina lap yaxınlıqda, bir neçə addımlıqda idi və daim qarın dərdi çəkən, yemək barədə düşünən Palombi möhkəmcə acdığını bildirib dedi ki, kranlı texniki yardım maşını yalnız bir neçə saatdan sonra gəlib çıxacaq, hələlik sə osteriyaya baş çəkmək pis olmazdı.

Beləcə, qəlyanaltı axtarmağa yollandıq. Amma saat on ikini keçmişdi. Bombalanmadan bərk zərər çəkmiş dairəvi meydanda tək bircə kafe vardı, tərslikdən o da bağlıydı. Biz çox güman ki, dənizə doğru gedən hansısa balaca bir küçəyə burulduq. Bir azdan aralıda işıqlanan lövhəni görüb addımlarımızı yeyinlətdik. Bu, həqiqətən də osteriya idi, amma şüşəli qapısının dəmir pərdələri yarıyacaq aşağı endirilmişdi – deməli, qəlyanaltı bağlanmışdı. Pərdələrin axıracan aşağı salınmaması imkan verirdi ki, içəri boylanaq.

– Görərsən, bizi içəri buraxmayacaqlar, – Palombi bunu deyib aşağı əyilirdi və şüşə qapıya baxdı.

Mən də aşağı əyildim. Bu, bir neçə stol-stulu və piştaxtası olan adi kənd yeməxanasıydı. Stullar stolların üstünə çevrilmişdi. İtaliya əlindəki şotka ilə içəridə səliqə-sahman yaradırdı. Zəlin

dərinliyində, piştaxta arxasında hansısa qozbel dayanmışdı. Mən indiyəcən cürbəcür qozbellərə rast gəlmişəm, amma beləsini heç vaxt görməmişdim. Başı çiyinləri arasında itib-batmış, belinin qozbeli başının üstünə çıxmış bu əcaib məxluq əlini üzünə dayayıb kinli gözləriylə qızı süzürdü. İtaliya döşəməni tez süpürüb qurtardı; bu vaxt qozbel nəsə dedi, qız da şotkanı piştaxtaya söykəyib yaxınlaşdı, boynunu qucaqlayıb uzun-uzadı onu öpdü. Sonra yenidən şotkanı əlinə götürdü və sanki rəqs edə-edə zalın ortasında fırlanmağa başladı.

Qozbel piştaxtanın arxasından çıxdı. O, balıqçı kimi geyinmişdi: ayağında səndəl, əynində dizəcən çırmanmış göy balıqçı şalvarı və yaxası qatlanmış köynək vardı. Qarıya yaxınlaşdığını görəndə ikimiz də dərhal geriye atıldığımızı. Qozbel şüşə qapını açıb, pərdələri axıracan endirdi.

– Kimin ağılına gələrdi bu? – mən həyəcanımı gizlətmək üçün yavaşdan dedim.

– H-m, – Palombi məni heyətləndirən bir kədərlə cavab verdi.

Sonra biz qaraja yollandıq və gecənin qalan vaxtı ərzində qoşqunu qaldıraraq, yerə dağılan yükü ora yükləməklə məşğul olduq. Səhər Romaya yaxınlaşanda Palombi tanış olduğumuz vaxtdan bəri ilk dəfə mənimlə danışdı.

– Gördün bu ifritə qız mənim başıma nə oyun açdı?

– Sən nəyi deyirsən? - təəccüblə soruşdum.

– Bütün bunlardan sonra, - Palombi ağır-ağır və dərin kədərlə sözüne davam elədi, - bütün bu olanlardan sonra, o baş-bu başa gedib-gəldiyimiz bütün yol uzunluğunu əlimi bu cür sıxandan sonra, evlənəcəyimi ona söz verəndən sonra, nişanlanandan sonra sən gördün o neylədi? Qozbel.

Mən eşitdiklərimdən eləcə quruyub qalmışdım, Palombi isə eyni məyusluqla sözüne davam edirdi:

– Ona yaxşı hədiyyələr alırdım: mərcan alırdım, ipək yaylıq alırdım, laklı tufli alırdım... Düzü, onu sevirdim, mənə elə gəlirdi ki, axtardığımı tapmışam, düşünürdüm ki, mənə elə beləsi lazımdır... O isə... Ürəyi, qəlbi olmayan nankor qızcağaz, başqa adı yoxdur.

Səhərin toranlıığında bizim yük maşınımız Romaya sürətlə şığıyarkən Palombi susmaq bilmədən elə hey bu barədə ağır-ağır, özüylə danışmış kimi astadan söylənirdi. Mənsə fikirləşirdim ki, İtaliya qatar biletinin puluna qənaət etmək üçün növbə ilə hər ikimizi aldadırmış. Palombinin danışdığı sözlər məni əməlli-başlı qıcıqlandırır, az qala, cin atına mindirirdi, çünki onun dilə gətirdiyi sözləri elə mən də deyə bilərdim; həm də o səbəbdən ki, Palombinin deyimində bu sözlər mənə çox gülməli görsənirdi. Nəhayət, yazığın sözünü kobud şəkildə kəsdim:

– Bəsdi bu zibildən danışdın... Özün də əl çək yaxamdan, yatmaq istəyirəm.

– Bəzi şeylər adamın ürəyini ağrıdır, – zavallı Palombi bunu deyib susdu; Romaya çatanacan daha bir kəlmə də danışmadı.

Ürəyimə çökmüş ağır nisgil bir neçə ay çəkilib getmədi. Şose mənimçün yenə əvvəlki kimi olmuşdu: zəhlətökən saqqız kimi uzanırdı. Amma məni peşəmi dəyişməyə məcbur edən başqa şey oldu: İtaliyanın həmin o Neapol şosesində osteriya açması. Hələ qapının üstündən lövhə də asmışdı: “Sürücülərin sığınacağı”. Sığınacağı bax ha! Ona gedib çatmaq üçün gərək yüz kilometrərlə yol ölçəsən! Əlbəttə, biz orda heç vaxt çox ləngimirdik, intəhası, piştaxta arxasındakı İtaliyanı və ona pivə şüşəsi verən, stəkan daşıyan qozbeli görmək mənə qətiyyənlə xoş deyildi.

Axırda bu işdən çıxdım. Qabaq şüşəsinə “Yaşasın İtaliya” sözləri yazılmış Palombinin sürdüyü yük maşını isə hələ də reyslərə davam edir.

Bürkü zarafatları

Yəqin hələ çox cavan olduğumdan və özümü kişi kimi, ailə başçısı kimi hiss etməyə vərdis etmədiyimdən yayda həmişə aradan çıxmaq, harasa getmək həvəsinə düşürəm. İlin bu fəslində adətən Romadakı zəngin evlərin pəncərə qapaqları səhərdən kip örtülü olur və gecənin təmiz havası geniş otaqlarda qorunub saxlanılır; belə mənzillərdə həmişə hər şey öz yerindədir, hamısı da tərtəmiz yığışdırılmış, səliqə-sahmanlı. Yarıqaranlıqda güzgülərin, marmər döşəmələrin, laklı mebellərin parıltısı göz oxşayır, hətta içərinin sakitliyində də nəsə bir sərinlik, rahatlıq duyulur. İçmək istəsən, buyur, məcməyidə səninçün soyuq içki, büllur qədəhdə limonad, yaxud portağal suyu gətirirlər; qarışdıranda da bir parça buz qədəhin içində ləzzətlə cingildəyir və təkcə elə bu cingilti yetər ki, təpədən-dırnağa təzələnəsən.

Kasıb evlərdə isə vəziyyət başqa cürdür. İstilərin düşdüyü birinci gündəncə bürkü boğanaq otaqları öz ağışuna alır və bütün yayı ordan çıxmır. İçmək istəyirsən, ancaq krandan axan su bulyon kimi ilıqdır. İçəridə tərpənməyə yer yoxdur – əşyalar sanki şişiblər, hamısı da az qala adamın gözünə girir; mebel də, pal-paltar da, qab-qacaq da. Otaqda hamı pəncəksiz oturur, tər iyi gələn köynəklər isə onsuz da nəmdir. Pəncərəni bağlasan – boğularsan, çünki gecənin saf havası altı adamın yatdığı bu iki-üç qəfəsciyə girə bilmir; açıq pəncərələrdən soxulan günəş şüaları isə küçənin bütün iylərini – qızmar dəmirin, tər və tozun qoxusunu içəri gətirir.

İstilərin düşməsi ilə adamların xasiyyəti də korlanır; hamı ən xırda şeylərə görə qıcıqlanır, sinirlənir, öcəşir. İmkanlı adam belə vəziyyətdə, əlbəttə ki, durub özünü bir küncə verər, iki-üç otaq o yana, gözdənirəq bir yerə çəkilər; kasıbların isə sala boşqabları və bulaşığı stəkanların arxasında bir-biriylə burun-buruna oturub qalmaqdan başqa çarəsi yoxdur, ya da gərək evdən biryolluq baş götürüb getsinlər.

Belə isti günlərin birində bütün ailə ilə sözüüm çəp gəldi: arvadımla onun üstündə çəkişdim ki, şorba qaynar idi və qır duz eləmişdi; qaynıma o səbəbdən hirsələndim ki, arvadımın tərəfini saxlayırdı, halbuki işsiz qalıb boynumda oturduğundan buna qəti haqqı çatmırdı; baldızımın mənə qahmar çıxması səbr kasamı lap daşdırmışdı, çünki, sadəcə, mənə vurulduğunu, indi də işvəkarlıq etdiyini yaxşı bilirdim; anama çəmkirməyim onun üstündə oldu ki, mənə elə hey sakitləşdirməyə çalışırdı; atam israrla tələb edirdi ki, yeməyini rahat yeməyə ona imkan versinlər və elə bu hikkəsiylə də mənə hövsələdən çıxarırdı; nəhayət, qızıma ondan yana acığım tutdu ki, hönkürüb ağlayırdı. Axırda yerimdən sıçrayıb qalxdım, stulun başından pəncəyimi qapıb birbaşa bəyan etdim:

– Bilirsiniz nə var? Siz mənə boğaza yığmısınız. Bir də oktyabrda görüşərik, havalər sərinləyəndə.

Və evdən getdim.

Arvadım yazıq pilləkənə cumdu, sürahidən aşağı əyilib qışqırdı ki, bəs mənə xoşladığım xiyar salatı da var. Cavabım belə oldu ki, “özün ye”.

Və küçəyə çıxdım.

Biz Ostienze ilə üzbəüzdə yaşayırdıq. Küçəni keçib çay limanının yanındakı çuqun körpüyə tərəf yönəldim. Saat iki – günün ən isti vaxtıdır; sirokkonun¹ ucbatından səma göyə çalan qurğuşun rəngində, lap elə bil göyərmiş göz kimi ydi. Körpüyə çatıb sürahiyə dirsəkləndim, gündən qızmış dəmir əlimi yandırdı. Sahil küçələrinin arasında sıxılmış Tibr öz bulanıq, sarımtıl suyu ilə lap qanova oxşayırdı. Binanın yan

qaralmış karkasını xatırladan Qazqolder, silos qüllələri, boru xətləri, iri benzin çənləri, qaz zavodunun sobaları, istilik-elektrik mərkəzinin şiş uclu damı üfütü büsbütün dövrələmişdi və adama elə gəlirdi ki, sanki bura Roma yox, şimaldakı hansısa sənaye şəhəridir. Sement çuvalarıyla yüklənmiş bəndin yanındakı barjda ayaq saxlayıb, ensiz sarı Tibrə baxa-baxa bir qədər dayandım; mənə gülməli göründü ki, nəhəng gəmilərin girib-çıxdığı Genuya, yaxud Neapolun limanları kimi bu qanov da liman adlanır. Əgər mən həqiqətən qaçmaq istəsəydim, onda bu “limanıqazdan” uzaqbaşı Fiumiçinoya qədər qaça bilərdim və orada dənizə baxa-baxa qızardılmış balıq yeyərdim.

Nəhayət, irəli getməyə qərar verib körpünü keçdim və Tibrin o biri üzünə doğru uzanan çöllüyə yönəldim. Baxmayaraq ki, yaxınlıqda yaşayıram, amma buralara heç vaxt yolum düşmədiyindən hara getdiyimi düz-əməlli bilmirdim. Əvvəlcə hər iki tərəfi tullantılarla dolu çıpaq çöllüyün olduğu adi asfalt yolla addımladım. Sonra asfalt yol torpaq cığıra çevrildi, zibil qalaqları isə təpə kimi ucalırdı. Fikirleşdim ki, görünür, şəhərin hər tərəfdən zibil daşınıb tökülən hissəsinə düşmüşəm; burda bitki adına heç bir şey yox idi, heç nə zoğ atmırdı və ətrafda hər şey köhnə kağız-kuğaz parçalarıyla, paslı konserv bankalarıyla, hər cür qida tullantılarıyla doluydu. Çöllük başdan-başa göz deşən qızmar gün işığı içindəydi, çürüntünün kəskin üfunətindən burun tutulurdu. Tərəddüd içində ayaq saxladım: irəli getmək istəmirdim, amma geri qayıtmağa da meyylim yox idi. Elə bu vaxt qəfildən muçqurtu səsi eşitdim, sanki kimsə iti yanına çağırırdı.

Başımı geri döndərdim ki, görüm bu nə itdir, amma heç bir it-filan gözümə dəymədi, baxmayaraq ki, bütün bu zibil topalarının arası süləngi itlərin əsl yeriydi. Onda fikirleşdim ki, yəqin bu çağırış mənə aiddir, odur ki, səsin eşidildiyi tərəfə boylandım. Zibil qalaqlarının arxasında bayaqdan gözümə sataşmayan dəmir örtüklü balaca bir koma gördüm. Komanın qapısı ağzında səkkiz yaşlarında sarıyanız bir qız dayanmışdı və mənə işarə verirdi ki, içəri girim. Qızığızın sifəti solğun idi, gözlərinin altında yaşlı qadınlarkı kimi göy həlqələr vardı, toz-torpağa bulaşmış pırtlaşıq saçları küləş içində olduğundan başı çalağan başına bənzəyirdi. Geyimi çox sadə, çox biçimsiz idi. Buna heç paltar da deməzdin – ikisi qolları, ikisi ayaqları üçün olan dörd dəlikdən ibarət çuval.

– Sən həkim deyilsən ki? – ona tərəf çönəndə qız soruşdu:

– Yox, – dedim. – Nəyə ki? Sənə həkim lazımdır?

– Əgər həkimsənsə, – qız davam elədi, – onda keç içəri. Anamın halı pisdir.

¹Cənubi Avropada əsən isti, quru külək.

Həkim olmadığımı qızı inandırmağa çalışmadım və qapıdan içəri girdim. İlk anda mənə elə gəlirdi, Kampio di Fyori bazarındakı köhnə-kürüşçünün dükanına düşmüşəm. Tavandan hər cür avadanlıq asılmışdı: paltar, corab, çəkmə, əski-üskü, qab-qacaq, müxtəlif ev əşyaları. Amma sonra anladım ki, mebel olmadığından bunları mıxdan asmağa məcbur olublar. Sallanan əşyalara toxunmasın deyər, başımı əyib ətrafi gözdən keçirtirdim ki, görüm uşağın anası hardadır; qız oğrun-oğrun mənə küncdəki cır-cında topasını nişan verdi. Qızın göstərdiyi bu cındır qalağı alışıb-yanan bir gözüylə düz mənim üzümə baxırdı; o biri gözü isə bir çəngə ağ saçın arxasında it-bata düşmüşdü. Qadının görkəmi məni dəhşətə gətirdi: çox qoca görünsə də, hələ xeyli cavan olduğu aydın bilinirdi. Baxışlarını tutub birdən-birə dilləndi:

– Tanışlar bu dünyada gec-tez rastlaşırlar.

Qız qəhqəhə çəkdi, sanki əyləncəli bir tamaşaya baxırdı; sonra sallağı oturub boş konserv bankalarıyla oynamağa başladı.

– Düzünə qalsa, mən səni tanımıram, – dedim. – Kimsən sən? Bu uşaq sənə qızındır?

– Əlbəttə... – qadın cavab verdi. – O elə sənə də qızındır...

Qız yenə başını qaldırmadan oğrun-oğrun pıqqıldadı. Mən bunu zarafata yozdum və qadına belə cavab verdim:

– Bəlkə mənimkidir, bəlkə də bir başqasımınkı.

– Yox, – qadın bu sözə bəndmiş kimi torpaq döşəmədən dikəlib barmağını üstümə tuşladı. – Səninkidir, yalnız səninki... Sən heç bilirsən kimsən? Avaranın, qoxağın, tənbelin, yaramazın yekəsi!

Qadın təhqirə keçəndə qız da bərkədən gülməyə başladı, sanki bayaqdan elə bu sözləri gözləyirdi.

– Dilinə yiyəlik elə, – hirsimi boğa bilmədim, – mən axı dedim ki, səni tanımıram.

– Belə söylə, demək məni tanımırısan?.. Tanımırısan, amma hər necə olsa bura qayıtdın, eləmi? Əgər məni tanımırısansa, onda bəs evin yolunu necə tapdın?

– Qorxaq-yaramaz, qorxaq-yaramaz, – qızcığaz pəsdən oxumağa başladı.

Bürküdən və hiddətdən məni tər basmışdı. Cavab verdim ki, bəs burdan təsadüfən keçirdim.

– Ah, zavallı, – qadın kinayə ilə dilləndi və çönüb qıza əmr elədi: – Çantanı mənə ver görüm.

Qız qara məxmərdən olan cırıq, çirkli çantanı mıxdan dartıb çıxartdı və anasına verdi. Qadın çantanı açdı, içindən bir vərəq kağız çıxarıb dedi:

– Bu da nikah şəhadətnaməsi: Elvira Proetti, Ernesto Rapellinin arvadı... Sən yenə dəbbələyəcəksən, Ernesto Rapelli?

İşə bax ki, mənim adım həqiqətən Ernestodur. Bu təsadüfə mat qaldım.

– Amma mən Rapelli deyiləm, – çaşqın halda dedim.

– Belə de. Deməli, Rapelli deyilsən?

Qız indi belə oxuyurdu:

– Ernesto, Erne-esto.

Qadın ayağa qalxdı. Zənnimdə yanılmamışdım: saçı ağ, sifəti qırıq-qırıq, dişləri tökülmüş olsa da, aydın görünürdü ki, yaşı otuzdan artıq deyil.

– Hə, deməli, belə, deməli, sən Rapelli deyilsən...

Sonra bir böyrünü çəkə-çəkə yaxınlaşdı, məni diqqətlə süzüb qışqırdı: – Sən Rapellisən! Allahın da, bəndənin də qarşısında sən Rapellisən ki, durmusan!

– Başa düşürəm, başa düşürəm, – dedim. – Sən özünü pis hiss edirsən. İcazənizlə, mən gedim.

– Yox, dayan bir dəqiqə!.. Belə tez olmaz!

Qız ürəkdən sevinə-sevinə bizim böyrümüzə atılıb-düşür, başımıza fırlanırdı. Qadın yenə kinayəyə keçdi:

– Ernesto, arvadını atan, evdən əkilən, bütün il boyu gözə görükməyən sinyor Ernesto... Bəs heç xəbərin var ki, sən olmayanda biz uşaqla bütün bu ili necə dolanmışıq?

– Yox, xəbərim yoxdur, – sərt şəkildə dedim. – Bilmirəm, heç bilmək də istəmirəm. Burax məni, çıxım gedim.

– Gəl bunu ona de, – qadın qıza qışqırdı. – Gəl bizim nəylə yaşadığımızı, necə dolandığımızı öz atana danış!

– Məmnuniyyətlə, – qız bunu hazırlıqlı şəkildə, uzada-uzada deyib, mənə yaxınlaşdı.

Boynuma alım ki, tamam karıxıb qalmışdım. Bütün bu təsadüflər: həqiqətən evdən əkilməyim, adımın Ernesto, üstəlik də, həm arvadımın, həm qızımın olması əsəblərimə toxunub məni əməlli-başlı yerimdən oynatdı. Artıq mənə elə gəlirdi ki, özüm yox, bir başqasıyam, eyni zamanda da sanki elə özüməm,

amma həmişə olduğumdan fərqli bir mənəm. Qadın isə görəndə ki, çaşıb qalmışam, birbaşa sifətimə qışqırdı:

– Bəs bilirsən ailəsinə atan adamı nə gözləyir? Katorqa... Qandınmı, cani! Katorqa!

Bu yerdə artıq qorxuya düşüb xoflandım və sakitcə qapıya tərəf döndüm ki, çıxım. Amma kandarda kimsə dayanmışdı və düz bizə baxırdı. Bu kasıbyana, lakin təmiz geyinmiş arıq bir qadın idi. Mənim çaşqınlığımı və təəccüb dolu sifətimi görüb dedi:

– Ona qulaq asmayın... Ağılı yerində deyil... Kişi xeylağı görəndə kimi, elə bilir əridir... Onun bu murdar qızıcığazı isə yoldan ötənləri qəsdən evə çağırır ki, əylənsin, baxsın ki, anası necə qışqırır, ağızına gələni necə çərənləyir... İndi sənə dərsini verərəm, ifritə!

Qadın qolunu fırlatdı ki, qıza şillə ilişdirsən, ancaq qız şillədən qıvracaqasına yayınıb yenidən mənim yan-yörəmdə atılıb-düşməyə, şəhər halda oxumağa başladı:

– Sən inanmışdın ha, düzdürmü inanmışdın... qorxmışdın... qorxmışdın... qorxmışdın...

– Elvira, bu kişi sənə ərin deyil, – qadın mülayim səslə dedi.

Elvira kərimişcə qırağa çəkilib aralandı, yenidən komanın küncündə büzüşüb qaldı. Qadın içəri girib sobanın kömürünü qurdaladı.

– Mən bunlara yemək hazırlayıram, – o dedi. – Bunlar həqiqətən sədəqə hesabına yaşayırlar, amma əri onu atmayıb, sadəcə, ölüb.

Bugünlük bəsim idi. Cibimdən yüz lira çıxarıb qıza verdim; o da aldı, heç təşəkkür də eləmədi. Sonra komadan çıxdım və birbaşa geriyyə döndüm: cığırda, asfalt yolla gəlib körpüdən keçdim və via Ostienzedəki öz evimə qayıtdım.

Mağaraya bənzəyən komanın boğanağından sonra evimiz mənə xeyli sərin görsəndi. Baxmayaraq ki, mebel az, otaq xeyli genişdir, bununla belə o bədbəxtlərin öz cındalarını mıxdan asdıqları daxmadan yaxşı idi. Mətbəxdə artıq hər şey yığışdırılmışdı; arvadım məndən ötrü gizlədib saxladığı xiyar salatını çıxartdı və çanağın yanında dayanıb qabları yuyan arvadıma baxa-baxa salatı çörəklə yeməyə başladım. Sonra yerimdən qalxdım, yaxınlaşıb sakitcə onun boynundan öpdüm və biz barışdıq.

Bir neçə gündən sonra koma əhvalatını arvadıma danışdım və ora təzədən getmək qərarına gəldim ki, baxım görüm qızıcığaz üçün nəşə eləyə bilərəmmi. Artıq məni Ernesto Rapelli kimi qəbul edəcəklərindən çəkinmədim. Amma bilmirəm inanacaqsız, ya yox: mən nə komanı tapa bildim, nə ağılı qaçmış arvadı, nə qızıcığazı, nə də onlara nahar hazırlayan qadını. Qızmar günəşin altında, zibil topalarının arasında boş-boşuna düz bir saat avaralandım, axırda evə əliboş qayıtdım. Düşünürəm ki, yəqin yolu çaşdırmışam. Arvadım isə əminliklə deyir ki, guya onu atmaq fikrinə düşməyimin vicdan əzabından qovrulduğum üçün bu əhvalatı mən, sadəcə, özümdən uydurmuşam.

MEMUAR

Akira Kurosava

Tərcümə: Mövlud Mövlud

Dahi yapon ssenaristi və rejissoru Akiro Kurosava 1910-cu ildə Tokioda doğulub. 1950-ci ildə Akutaqava Rünoskenin “Rasyomon qapısı” və “Qalın meşədə” novellaları əsasında çəkdiyi “Rasyomon” filminə görə “Qızıl Şir” və “Oskar” mükafatlarına layiq görülüb.

Dörd il sonra – 1954-cü ildə növbəti şedevrini – “Yeddi samuray” filmini çəkib. Bu film dünya kinosunun klassikası hesab olunur.

Şekspir, Dostoyevski, Qorki kimi yazıçıların əsərlərinə özünəməxsus ekran həyatı verən rejissor 1975-ci ildə SSRİ kinematoqrafçıları ilə birgə çəkdiyi “Dersu Uzala” filmiylə yenidən “Oskar”a layiq görülüb.

Kurosavanın “Qurbağa yağı satan” kitabı memuar ədəbiyyatının ən parlaq nümunələrindən biridir. Burada böyük sənətkar öz uşaqlığı, gəncliyi, keçdiyi sənət yolu ilə bağlı ilginclərə toxunur. Memuar Kurosavanın təlatümlü ömür yolu və zəngin mənəvi dünyası ilə yaxından tanış olmağa imkan yaradır.

“Qurbağa yağı satan” kitabından təqdim etdiyimiz parçaların maraqla qarşılanacağına inanırıq.

Ön söz

Müharibə ərəfəsində ölkənin hər tərəfini səyyar satıcılar bürümüşdü. Onlar yanıq və kəsikləri sağaltdığı deyilən iksir satırdılar. Bu iksiri əldə etmək üçün ənənəvi bir üsuldan istifadə olunurdu: dörd qabaq, altı arxa ayağı olan bir qurbağa hər tərəfi güzgü ilə əhatələnmiş qutunun içinə qoyulurdu. Güzgüdə özünü dörd tərəfdə görüb heyrtlənən qurbağa yağlı maye ifraz etməyə başlayırdı. Həmin mayeni söyüd budağı ilə qarışdırıb qaynadır, bu iksiri əldə edirdilər.

Birdən-birə həyat hekayəmi yazmaq fikrinə düşəndə, güzgülü qutudakı qurbağanı xatırladım. Mən də uzun illər boyu belə bir güzgüdə özümə müxtəlif tərəflərdən baxıb, özümdə nəyi bəyənib-nəyi bəyənmədiyimi ayırd etməliyəm. Onayaqlı bir qurbağa olmaya bilərəm, ancaq əminəm ki, güzgüdə gördüklərim yağlı mayeyə bənzər nələr isə ortaya çıxaracağıma kömək edəcək.

Bu günədək çox adam mənə avtobioqrafiyami yazmağı məsləhət görmüşdü. Mən isə keçmişə boylananda ancaq özümə aid əhvalatları görürdüm. Elə bu da əl-qolumu bağlayırdı: axı yalnız mənimlə bağlı olan əhvalatlar başqaları üçün niyə maraqlı olmalı idi?!

Bir gün, doğrudan da, öz həyatımı yazmalı olsaydım, orada kinodan kənar heç nəyin olmayacağını düşünürdüm. Mənə elə gəlirdi ki, tərcümeyi-halımdan kinonu çıxsaq, yerdə heç nə qalmaz.

Bir gün həyatımı yazmaqla bağlı qəti qərara gəldim. Məncə, bu qərarı verməyimdə fransız rejissoru Jan Renuarın avtobioqrafik romanını oxumağım həlledici rol oynadı. Onu şəxsən tanıyırdım, hətta bir dəfə birlikdə axşam yeməyi də yemişdik. Düzü, Renuarın nə vaxtsa öz həyatını yazacağını unamazdım. Bu işə girişdiyini və öhdəsindən gəldiyini görəndə mən də həvəsləndim.

Renuar kitabının ön sözündə qeyd etmişdi: “Dostlarım mənə xatirələrimi yazmağı təklif edirdilər. Deyirdilər ki, bir sənətçini kamera, yaxud mikrofonun təqdimatı ilə tanımaq olmaz”.

O, daha sonra yazmışdı: “Biz həyatda təkbaşına deyil, ətrafımızdakı insanlarla var ola bilərik. Ona görə də məni mən edən insanları və hadisələri xatırlamaq üçün xeyli əziyyət çəkməli oldum”.

Nə gizlədim, həyat hekayətimi yazmağa Renuarın həmin sözlərini oxuyandan sonra cəsarətləndim. Bu kitabın meydana gəlməsində onunla görüşümüzün də böyük rolu oldu. Renuar məni qocalığımı onun kimi yaşamağa həvəsləndirdi.

Qocaldıqca oxşamaq istədiyim başqa bir nəfər də var: amerikalı rejissor Con Ford. Onun öz avtobioqrafiyasını yazmaması ancaq təəssüf doğurur.

Əlbəttə, mənə Renuar və Ford kimi böyük ustadlarla müqayisə etmək yanlış olardı, axı mən onların yanında çox təcrübəsiz görünürəm! Ancaq insanlar mənə kim olduğumu öyrənmək istəyirlərsə, onları bu imkandan məhrum edə bilmərəm. Hərçənd, həyat hekayəmin başqaları tərəfindən maraqla oxunacağına da bir o qədər inanmıram və xatirələrimi “Rasyomon” filmi çəkdiyim 1950-ci ildə bitirirəm (səbəblərini daha sonra yazacağam).

Məncə, kitabda heç kimə qarşı qeyri-səmimi, saxta olmamışam, vaxtilə birgə çalışdığım insanların üzünə dediklərimi burda da qələmə almışam. Xatirələrimi yazanda yaddaşımı təzələmək üçün köhnə dostlarla oturub söhbət etdik, olub-keçənləri birlikdə xatırladıq. Yazıçı-ssenarist, ibtidai sinifdən dostum olan Uekisa Keinosuke, rejissor köməkçisi olduğum vaxtlardan tanıdığım Hondo İnoşiro, tez-tez birgə çalışdığım rejissor Muraki Yoşiro, səs rejissoru, P.Ç.L-də birgə işə başladığımız Yanoguçi Fumio, musiqi tərtibatçısı Sato Masuri (onunla da uzun illər bir yerdə çalışmışıq), ilk filmim “Sugata Sanşiro”da oynayan və böyük şöhrət tapan Fucita Susumi, aktyor Kayamo Yuzo (ona bu sənətdə az şey öyrətməmişəm!), “Toha Tova Film” şirkətinin vitse-prezidenti, xüsusilə ölkədən kənarında mənə böyük köməyi dəymiş Kavakita Kaşiko, yapon kinosunun amerikalı araşdırıcısı, filmlərimi məndən daha yaxşı tanıyıb-bilən Audie Bok, “Rasyomon”, “İkiru” və “Yeddi Samuray” filmlərinin ssenarisini birgə hazırladığımız prodüser Haşimoto Şinobu, ssenarist, son filmlərimdə tez-tez köməyinə bel bağladığım, qolf və şahmat oynayarkən isə ən güclü rəqibim olan İde Masoto, prodüser, xaricdəki həyatımın böyük hissəsini paylaşdığım Frankşteyn – Matsue Yoiçi və “Rasyomon” filmində ssenarist köməkçisi olaraq işə başlayıb, sonradan sağ əlimə çevrilən və tez-tez xətrinə dəydiyim Noqami Teruyo mənə bu işdə kömək etdilər.

Onların hər birinə səmimi-qəlbdən təşəkkür edirəm.

Akiro Kurosava, Tokio, iyun, 1981-ci il.

Bacımı aparan qəddar külək

Böyük qardaşım ilə aramızda vur-tut dörd yaş fərqi vardı, halbuki kənardan baxanlara elə gəlirdi ki, o, məndən ən azı on yaş böyükdür. Mən ibtidai məktəbin üçüncü sinfinə getdiyim il qardaşım orta məktəbə daxil olmağa hazırlaşdı. Heç kimin gözləmədiyi o məşum hadisə də məhz bu vaxt baş verdi.

O, dərslərini əla oxuyurdu, hələ beşinci sinifdə ikən Tokiodakı ibtidai sinif şagirdləri arasında keçirilən bilik yarışında üçüncü, altıncı sinifdə oxuyarkən isə eyni yarışda Tokio üzrə birinci yeri tutmuşdu. Bununla belə, əvvəl Dövlət Liseyinin, sonra da Tokio İmperator Universitetinin qapılarını üzünə açacaq olan qəbul imtahanından keçə bilmədi.

Bu, başda atam olmaqla, bütün ailə üzvlərimizi dərin kədəre qərq etdi. Həmin günlərdə evimizə çökən qəm dumanı hələ də gözlərimin önündən getmir. Sanki hardansa güclü bir burulğan gəlmiş və evimizdəki bütün rahatlığı, sevinci özü ilə apardı. Atam kədərli gözləri ilə elə hey üfükü seyr edir, anam heç bir səbəb olmadan evin içində sağa-sola tükünür, bacılarım heyrətlərini böyük qardaşımdan gizlətmək üçün öz aralarında pıçıldaşırdılar. Mənim də kefim əməlli-başlı pozulmuşdu, qaş-qabağım açılmırdı.

Heç indinin özündə də qardaşımın imtahandan niyə kəsildiyini başa düşə bilmirəm; axı o, əvvəlki imtahanlardan üzüağ çıxma bilmişdi, sonuncu imtahandan sonra isə özünə tamamilə arxayın idi. Bu uğursuzluğun iki səbəbi ola bilərdi: ya qəbul zamanı valideynləri orta məktəb məzunu olanlara üstünlük verilmişdi (bizim valideynlərimiz təhsilsiz idi), ya da imtahanın müsahibə hissəsində hədsiz eqoist olan qardaşımın ədabaz cavabları imtahan aparanların xoşuna gəlməmişdi.

Qəribədir, imtahandan kəsildikdən sonra qardaşımın özünü necə apardığı yadımda deyil. Hər halda, adətində xilaf çıxmayıb heç nə olmamış kimi laqeyd davranmışdı. Özünü tox tutsa da, hadisənin onu sarsıtdığını düşünürəm, çünki çox keçmədən qardaşımın demək olar ki, tamamilə başqa bir adama çevrildiyini görməmək mümkün deyildi.

Nəhayət, o, atamın məsləhəti ilə Tokionun Vakamatsu şəhərciyindəki Ceicoda məktəbinə getməyə başladı. Bura məktəbdən çox hərbi akademiya bənzəyirdi. Qardaşım bürüzə verməsə də, yəqin ki, qəlbinin dərinliyində buranın olduqca sərt qayda-qanunlarına üsyan edirdi. Axırda onun ədəbiyyat həvəsi akademik karyeradan əl çəkməsinə gətirib çıxardı, bununla da qardaşımın atam arasında tez-tez mübahisələr düşməyə başladı.

Atam imperator ordusunun Toyoma Hərbi Akademiyasının məzunu idi, sonradan həmin məktəbdə müəllim işləmişdi. Deyilənə görə, yaxşı bir müəllim olmuşdu, hətta tələbələrindən bir çoxu general rütbəsinədək yüksəlmişdi. Atam tədris zamanı nizam-intizama lap spartalılar kimi xüsusi əhəmiyyət verərmiş, elə ona görə də meylini xarici ədəbiyyata salmış, vaxtını mütaliə etməklə keçirən qardaşımın niyə sözlərinin çəp gəldiyini və mübahisə etdiklərini yaxşı başa düşürdüm.

Böyük bacımın oğlu mənimlə yaşıddır. Mən doğulanda bacım ərindən boşanmışdı. Özümü əqli və fiziki cəhətdən dərk etməyə başlayanda, böyük qardaşım artıq çoxdan evdən ayrılmışdı, biz az-az görüşürdük. Ortancıl qardaşım isə hələ mən doğulmamışdan əvvəl hansısa xəstəlikdən ölmüşdü. Beləliklə, cəmi bir qardaşım və üç bacım vardı, onların ən kiçiyi mən idim.

Bacılarımla adlarının sonuna “nəsil”, yaxud “təmsilçi” mənasını verən “yo” əlavə edilib. Onların adları evi tərk edən böyük bacımdan başlayaraq belə sıralanır: Şigeyo, Haruyo, Taneyo və Momoyo. Əslində, mən onları adları ilə deyil, “böyük bacı”, “ortancıl bacı”, “kiçik bacı” deyər çağırıram. Əvvəl də dediyim kimi, qardaşımın seyrək görüşdüyümüzə mən həmişə bacılarımla oynayırdım; indinin özündə də kiçik böcəklər düzəltməyi, ya da beşik yırğalamağı çox yaxşı bacarıram, hətta bu bacarıqlarımı görəndə indiki dostlarım və çəkiliş qrupumun üzvləri əməlli-başlı təəccüblənirlər.

Dördüncü sinifdə oxuyanda çox sevdiyim kiçik bacım xəstələndi. Sanki birdən-birə hardansa qara yel əsdi və onu götürüb apardı – kiçik bacım öldü. Juntendo xəstəxanasına – onu görməyə gedəndə bacımın mənə baxıb ümitsizcəsinə gülümsədiyini ömrümün axırınadək unutmayacam.

Üç Mart Kukla Festivalında onunla oynamağımız indiki kimi yadımdadır; evimizdə nəsildən-nəslə keçən və ailə yadigarı olan kuklalarımız vardı. İkisi imperator və imperatoriça, beşi saray musiqiçilərinin kuklası idi. Başqa bir kukla isə Uraşimo Taro (tısbağanın belinə minib uzaq səfərə çıxan və qoca vaxtı geri qayıdan Rip Van Uinklerin suda yaşayan oxşarı) kuklası idi. Sonuncu kuklamız əlində Pekin itin xaltasını tutmuş saraylı qadındı. Bundan başqa, iki fanar, hər birinin içində balaca yemək qab-qacaqları olan beş yumşaq məcməyi, hətta ovucuma sığacaq qədər balaca gümüş manqal belə vardı.

Qaranlıq otaqda kiçik fanarlardan saçılan yumşaq parıltılı işıqda beşkünc bənövşəyi keçənin üstündəki kuklalar o qədər canlı görünürdülər ki, adama elə gəlirdi, indicə dil açıb danışacaqlar. Bu qeyri-adi gözəllik bəzən məni qorxudurdu. Kiçik bacım məni kuklaların yanında oturdu, məcməyilərdən birini və tüstülənən manqalı qarşıma qoyar, kuklaların üskükdən balaca qədəhlərində məni sakiyə qonaq edərdi.

Kübarlığı, mehribanlığı ilə fərqlənən kiçik bacım həmişə evdə mənimlə birgə olardı və o, bütün bacılarımın ən gözəli idi. Onun gözəlliyi şüşə kimi şəffaf və incə idi, sanki bir ehtiyatsız toxunuşla qırılıb tökülə bilərdi. Nə vaxtsa “yox” dediyini xatırlamıram. Böyük qardaşımın məktəbdə yıxılıb başı qanayanda, kiçik bacım hönkürərək ağlamağa başlamış və böyük qardaşımın yerinə özünün ölmək istədiyini demişdi.

İndi – uzun illər sonra onun haqqında bu sətirləri yazarkən belə, göz yaşlarımı saxlaya bilmir, elə hey hıçqıraraq burnumu çəkirəm.

Budda məbədində keçirilən dəfn mərasiminə bütün ailə üzvləri və qohum-əqrəba toplaşmışdı. Hamı sakit-səssiz dayanıb rahibin oxuduğu duaları dinləyirdi. Taxta davulun və qonqların səsi getdikcə daha da yüksəlirdi, elə bu vaxt məni gülmək tutdu, özümü nə qədər ələ almağa çalışsam da, mümkün olmadı. Atam, anam və bacılarım təəccüblə mənə baxırdılar. Mənsə gülməyimi saxlaya bilmirdim. Bu vaxt qardaşım ehmalca qolumdan tutub məni məbədin çölünə çıxardı. Mən gözləyirdim ki, o, dışının dibindən çıxanı desin, amma qardaşım heç də əsəbi

görünmürdü. Hətta belə məlum olurdu ki, o da elə mənim kimi bir daha məbədə qayıtmaq fikrində deyil.

– Akira, gəl buradan uzaqlaşaq!

Bunu deyib iti addımlarla məbəddən uzaqlaşdı. Gedərkən onun ağzından “axmaqlıqdır!” sözünü eşitmək məni sevindirdi, çünki məni qəhqəhələrə boğan məhz qardaşım kimi fikirləşməym idi. Dəfn mərasimi mənə axmaq və gülünc bir iş kimi görünürdü. İndi qardaşımın da belə qənaətdə olması məni rahatlaşdırdı. Məbədin geniş zalındakı mərasimin kiçik bacıma nə isti-soyuğu vardı? Bu mərasim on altı yaşında ölən bacımı necə ovundura bilərdi axı?!

Qəribədir, ona ölümündən sonrakı həyat üçün verilən Buddist adını hələ də çox yaxşı xatırlayıram: To Rin To Ko Şin Nyo. Yəni: “Ürəkli Qadın Üçün Şaftalı Meşəsində Həqiqətin Günəş Işığı”.

Qırmızı kərpicli uzun divar

Orta məktəb illəri ilə bağlı yaddaşımı qurdalayarkən, yaxınlıqdakı silah anbarının ətrafına çəkilən kərpic divarı xatırlamaya bilmərəm. Hər gün məktəbə gələndə və məktəbdən evə qayıdanda bu divarın yanından keçirdim. Əvvəllər məktəbə qədər piyada getməz, Koişikava Gokençodakı evimizin yanında yerləşən Omerag dayanacağından tramvaya minər, İdabaşi stansiyasında Hongo Motomaçiyə gedən tramvaya keçər, sonra piyada getməyə başlayardım. Amma bunu yalnız bir neçə dəfə bacara bildim, çünki bir dəfə tramvayda başıma əcaib bir hadisə gəldi və həmin gündən sonra tramvayda getmək gözümdən düşdü.

Səhərlər tramvay ağzınacan dolu olardı. Biletçinin dayandığı giriş qapısının ağzında bir basabas düşərdi ki, gəl görəsən! Nəticədə adamlar tramvaydan təhlükəli şəkildə sallanmağa başlayardılar. Bir gün səhər mən də Omeragidən İdebaşiye

gedərkən tramvaydan sallanmışdım, birdən həyatda hər şeyin yorucu və mənasız olduğunu düşünüb əllərimi buraxdım, o andaca sallanmaqda olan iki universitet tələbəsinin arasında qaldım. Əgər onlara ilişməsəydim, şübhəsiz, yerə çırpılacaqdım. Bununla belə, yalnız bir ayağım tramvayda olduğu üçün arxaya sürüşməyə başladım, həmin an tələbələrədən biri fəryad qopararaq bir əlini tramvayı tutduğu yerdən çəkdi və belimdən asılmış çantamın kəməmindən yapışaraq məni tutub saxlamağı bacardı. İdebaşiyə qədər mən bu tələbə oğlanın əlində qarmaqdan sallanmış balıq kimi getməli oldum; qorxudan rəngi ağappaq olmuş oğlana yolboyunca maraqla baxırdım.

İdebaşiyə çatıb tramvaydan düşəndə bu iki tələbə oğlan bir ağızdan: “Axı birdən-birə sənə nə oldu?” – deyə soruşdular; mənə həmin an həqiqətən nə baş verdiyini bilmədiyim üçün heç nə deməyib iti addımlarla digər tramvaya minməkdən ötrü irəlindəki dayanacağa tələsdim. Onlar arxamca gəlir və inadla eyni şeyi soruşurdular: “Sən yaxşısan? Sən yaxşısan?”

Oçanomuziyə gedən tramvay dayanacaqdan qalxmaq üzrə idi, mən son anda özümü tramvayın içinə ata bildim. Yerimi rahlayıb tramvaydan aşağı baxanda həmin iki tələbənin çaşqın nəzərlərlə hələ də mənə baxdıqlarını gördüm.

Bu hadisədən sonra bir də heç vaxt tramvaya minmədim, məktəbə piyada getməli oldum. Onsuz da yeriməyə adət eləmişdim. İbtidai məktəbə azmı piyada getmişdim?! Üstəlik, piyada gedəndə yeni marağımı təmin eləyirdim – kitab alırdım.

Hər səhər evdən çıxır, Edoqava çayının sahilindən İdabaşi körpüsünədək piyada irəliləyər, oradan sağa dönüb tramvay yoluna adlayardım. Bir az irəlində, sol tərəfdə silah anbarının uzun və qırmızı kərpicli divarı görünərdi. Bu divar qarşımda sanki sonsuzluğadək uzanırdı. Arabir Kont Mitonun Tokio imarətinin bağçası Korakuenlə kəsişir, bir qədər irəlilədikdən sonra isə Suidobaşi yolayrıcı gəlirdi. Qabaqdakı sol küncdə əsl-nəcabətli bir adamın malikanəsinə bənzəyən nəhəng bir ağac qapı görünürdü. Oradan yuxarıya – Oçanomuziyə qalxan yol məni düz məktəbədək aparırdı. Hər gün bu yolu yorulmadan gedib-gəlir, yolboyu bir qayda olaraq kitab oxuyurdum.

Huguçi İçiyo (1872-1896), Kunikida Doppo (1871-1908) və Natsume Soseki (1867-1916) kimi yapon yazıçılarının və rus yazıçı İvan Turgenevin əsərlərini ilk dəfə məhz bu yolda oxuduğumu yaxşı xatırlayıram. Oxuduğum kitabların bəzilərini qardaşımdan və bacılarımdan əldə edir, bəzilərini isə məktəbə gəlib-gedəndə özüm alırdım. Başa düşüb-düşməməyimdən asılı olmayaraq, əlimə keçən hər bir kitabı gözümə təpirdim.

Bu həyatımın o illəri idi ki, hələ insanları yaxşı tanımırdım, amma təbiətlə bağlı yazılan mətnləri xüsusi maraqla və aydın dərk edərək oxuya bilirdim. Turgenevin “Görüş” adlı kitabının ilk səhifələrindəki təbiət təsvirlərini dəfələrlə oxumuşdum. “Mövsümləri meşələrdəki ağac səslərindən daha yaxşı heç nə tərif edə bilməz”.

Təbiət təsvirlərini oxuyub dərk edə bildiyim üçün onlar məndə dərin izlər buraxırdılar. Sonralar bu təəssüratlar altında bir kompozisiya hazırlamışdım. Qrammatika müəllimim Ohara Yoçi bu mətni oxuyub onu Keika məktəbi açılandan bəri yazılmış ən gözəl yazı adlandıraraq xeyli tərifləmişdi. İndi həmin yazını oxuyanda o yaşda nə qədər iddialı olduğumu aydın görürəm və nə gizlədim, bu, məni bir az utandırır da.

Bu gün geri dönüb öz keçmişimə nəzər salanda qırmızı kərpicli uzun divar haqqında indiyədək bir cümlə də olsa yazmadığıma təəccüblənirəm. Qışda məni qardan və yağışdan qoruyan, yayda isə günəş şüalarını əks etdirdiyi üçün o ki var tərlədən həmin divar barədə niyə bu günədək bircə dəfə də olsun yazmamışam?!

İndi isə istəsəm də yaza bilmərəm. Böyük Kanto zəlzələsi onu darmadağın elədi, bircə kərpic belə, salamat qalmadı...

Evlənmək

Mən “Sagato Sanşiro II” filmim ekranlara çıxdığı ay, daha dəqiq desəm, 1945-ci ildə, otuz beş yaşında aktrisa Yaguçi Yoko (əsl adı Kato Kiyo) ilə ailə qurmuşam. Nikah mərasimi Tokiodakı Meici məbədində keçirildi. Nikah şahidlərimiz isə Yamamoto Kaciro ilə həyat yoldaşı idi.

Atamla anam Akita prefekturasına köçdüyündən nikah mərasimində iştirak edə bilməmişdilər. Səhəri gün Amerika bombardmançı təyyarələri Tokioya genişmiqyaslı hücumu keçdi. Şəhərə yağdırılan B-29 mərmilərindən biri Meici məbədinin nikah salonuna düşdü. Nikah salonu külə döndü. Ona görə də evlilik mərasimindən bir dənə də salamat fotosəkil qalmayıb. Hətta nikah mərasiminin özü də hava hücumundan xəbər verən həyəcan siqnallarının sədası altında keçirilmişdi, odur ki, mərasim boyu salondakı hər kəsin üzündə yalnız qorxu və əndişə ifadəsi görmək olardı.

Bu o vaxt idi ki, nikah mərasiminə gələnləri sakeyə qonaq edirdilər. Əvvəllər onun dadına baxmışdım, amma xoşuma gəlməmişdi. Mərasim zamanı içdiyim sakenin dadı isə əla idi. Hətta daha çox içməkdən özümü güclə saxlamışdım. Elə ki, nikah mərasimi bitdi, biz həyat yoldaşımın ailəsinin evinə getdik, burada isə süfrəyə ancaq bir şüşə ortabab viski qoyulmuşdu.

Qorxuram, nikah mərasimimizdən bəhs edərkən yalnız içkilərdən danışdıgıma görə arvadımın mənə acığı tutsun. Ancaq həmin vaxt evlənməyin mənim üçün nə demək olduğunu izah etməkdən ötrü bunları yazmağım vacibdir. Şübhə etmirəm ki, nikaha qədər keçirdiyimiz günlərdə romantik nə isə axtarmağın yersiz olduğunu da bu yazdıqlarımdan çox yaxşı başa düşürsünüz.

Hər şey anamla atamın Tokioya köçməsi ilə başladı. Həmin vaxt Toho studiyasında çalışan Morita Nobuyoşi həyatımı təkbəşinə yaşaya bilməyəcəyim və evlənməli olduğum barədə tez-tez söz salardı. Nəhayət, bir gün mən ona, “Yaxşı, sən deyən olsun, bəs kiminlə evlənməliyəm?!” dedikdə cavabı gecikmədi: “Xanım Yaguçi ilə evlənməyə sözlən nədir?”.

“Ola bilər!” – mən ürəyimdə fikirləşdim, dərhal da “Ən gözəl” filminin çəkilişləri zamanı onunla sözlərimizin tez-tez çap gəldiyini xatırladım.

Yaguçi kimi güclü bir qadının mənə “bir köynək böyük olduğunu” Moritaya izah etməyə çalışdım. O isə mənəli-mənəli gülümsəyərək dedi: “Lap yaxşı! Doğrudanmı, sənə məhz belə bir qadının lazım olduğunu hələ də başa düşməmişən?”

Morita haqlı idi. Bu söhbətdən sonra Yaguçi Yokoya evlənmə təklif etməyə qərar verdim.

Yadımdadır, evlənmə təklifini belə etmişdim: “Müharibəni uduzacağımız, demək olar ki, məlumdur. Əgər yüz milyonun ölümü baş verəcəksə, deməli, hamımız öləcəyik. Ölməmişdən əvvəl evlənməyin dadını bilməyə nə deyirsən?”

Cavabı belə oldu ki, mənim bu təklifim haqqında düşünəcək. Mənsə onun arzuladığım qərarı verməsinə kömək etmək üçün yaxın dostlarımdan birindən vasitəçi olmasını xahiş etdim. Xeyli gözləsəm də, ondan cavab gəlmirdi. Əvvəlcə soyuqqanlı olmağa çalışırdım. Amma axırda dözə bilməyib yanına getdim və soruşdum: “Hə, yoxsa xeyr?”. Bu lap 1992-ci ildə Sinqapura gedib işğalçı qüvvələrdən təslim olmalarını tələb edən general Yamaşita Tomoyukinin hərəkətinə bənzəyirdi.

Məni əmin etdi ki, ən qısa vaxtda cavabını qətiləşdirəcək. Amma növbəti görüşümüzdə mənə bir yığın məktub gətirdi. Xahiş etdi ki, bu məktubları oxuyum. Sonra da əlavə etdi: “Mən belə bir insanla evlənə bilmərəm!” Məktublara baxdıqda nə görsəm yaxşıdır? Onların hamısını xanım Yaguçi ilə aramızda vasitəçi olmağı xahiş etdiyim dostum yazmışdı. Məktubları oxuduqda isə gözlərimə inana bilmədim, az qalmışdı ki, dəli olam! Onların hamısı haqqımda iftiralarla dolu idi. Bu iftiralar istedadla uydurulmuş və qələmə alınmışdı.

Məktublarda dostumun mənə qarşı aydın sezilən nifrətindən sarsılmışdım. Başqa cür ola da bilməzdi: qaş düzəltmək üçün vasitəçilik etməsini umduğum dostum bunun əvəzində göz çıxarmaq üçün nələrə əl atmamışdı! Bir tərəfdən gizlicə bu məktubları yazıb, digər tərəfdən də mənimlə birgə Yaguçinin evinə gedərək, mən Yaguçini yola gətirməkdən ötrü əlimdən gələni etməyə çalışanda, o da mənə kömək etməyə çalışdığını göstərmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırdı.

Nəhayət, bu məktublardan xəbər tutan gələcək qayınanam günlərin bir günü dözə bilməyib qızını bir tərəfə çəkərək ona belə deyibmiş: “Yağuçi, qərar ver görək, sən hansına daha çox inanırsan: ən yaxın dostunun arxasından gizli ifşa məktubları yazan adama, yoxsa ona xəyanət etməsinə baxmayaraq hələ də həmin dostuna etibar edənə?!”

Nəticədə biz evləndik. Ailə qurduqdan sonra isə həmin adam heç bir peşmanlıq hissi keçirmədən evimizə gəlirdi. Bununla belə, qayınanam onu hər dəfə evin kandarından geri qaytarırdı.

İndinin özündə də dost hesab etdiyim adamın niyə belə davrandığının səbəbini özüm üçün aydınlaşdırma bilməmişəm. Mənə qarşı bu dəhşətli nifrətin səbəbi hələ də sirr olaraq qalır. O illərdə kifayət qədər dələduzla, pul üçün ölən və ya öldürən insanlarla, antik əşya oğruları ilə qarşılaşmışdım. İlk baxışdan onların normal insanlardan heç bir fərqləri yoxdur, gözəl sözlər söyləyə, adamlara sevgi bəsləyə bilirlər. Məni həmişə heyrləndirən də budur: bəs necə olur ki, belələri pis əməllərə əl atırlar, onları buna vadar edən nədir? Hər dəfə bu sual haqqında baş sındıranda bütün fikirlərim alt-üst olur.

Beləliklə, evlilik həyatımız başladı. Amma bu, heç də yaxşı başlanğıc deyildi. O, nikahdan əvvəl aktrisa olaraq başladığı sənət karyerasından ayrılmışdı, amma bilmədiyi bir şey vardı: mənim maaşım o işləyərkən aldığı maaşın heç üçdə biri qədər də deyildi. Yağuçi bir rejissorun bu qədər az maaş aldığını ağılından belə keçirmədiyi üçün həyatımız “yanmaqda olan at arabasının üstündə səyahət”ə bənzəməyə başlamışdı.

“Sugata Sanşiro”-nün ssenarisi üçün 100 ien (təxminən 2 min dollar) almışdım, rejissor kimi isə daha 100 ien vermişdilər. “Ən gözəl” və “Sugata Sanşiro II” üçün aldığım qonorar isə bundan çox olmuşdu: hərəsinə 250 ien! Di gəl, aldığım qonorarın çox hissəsini elə çəkiliş meydançasında içkiyə xərcləyirdim. Elə ona görə də maddi durumumuz ürəkaçan deyildi.

“Sugata Sanşiro II”-ni çəkdiyim vaxt rejissor kimi, sifarişçi firma ilə rəsmi müqavilə imzalamışdım. Müqaviləyə görə, şirkət işçisi olaraq çəkdiyim hər film üçün əlavə təzminat almalı idim. Amma təzminatı istəyəndə cavab bu oldu ki, həmin

pullar hardasa bir yerə yığılır və mənə gələcəkdə ödəniləcəkdir. Təzminatı hələ də ala bilməmişəm. Kim bilir, bəlkə də onu hələ də mənim gələcəyim üçün saxlayırlar, ya da hazırda “Toho”ya olan külli miqdarda borcumu ödəmək məqsədi ilə xərcləyirlər?!

Nə isə, təzminatı ala bilmədiyim üçün evləndikdən dərhal sonra öhdəsindən gəlməyə çətinlik çəkdiyim maddi problemlərlə qarşılaşdım. Oturub yenidən ssenari yazmaqdan başqa əlacım yox idi. Hətta eyni vaxtda üç ssenari yazmaq üçün özümü necə məcbur etdiyimi indi də yaxşı xatırlayıram. Görünür, yalnız gənclik enerjisinin hesabına bunu bacara bilirdim, amma getdikcə gücüm tükənirdi. Hər üç ssenarini bitirdiyim gecə sake içərkən göz yaşlarımın necə selə döndüyü bu gün kimi yadımdadır.

“Ən gözəl”

Məncə, rejissorluq fəaliyyətindən danışmağın ən asan yolu çəkdiyim hər film haqqında ayrıca söz açmaqdır. “Sugato Sanşiro” filminin nümayişi başlayanda 33 yaşım vardı; 1943-cü ildə çəkdiyim “Ən gözəl” filmim isə 34 yaşımda, yəni 1944-cü ildə ekranlara çıxdı. Bu filmin çəkilişlərinə start verməmişdən əvvəl Hərbi Dəniz Qüvvələrinin Kəşfiyyat İdarəsi mənə “Zero” döyüş təyyarələrindən istifadə edib böyük bir macərə filmi çəkməyi təklif etmişdi. Bunu başa düşmək çətin deyildi: onlar istəyirdi ki, amerikalıların “qara canavar” adlandırdıqları və çox qorxduqları “Zero”dan istifadə edib yaponların döyüş ruhunu qaldıracaq film çəkim. Fikirləşmək üçün vaxt istədim. Bu həmin vaxtlar idi ki, Hərbi Dəniz Qüvvələrinin gücü əməlli-başlı tükənmişdi və müharibəni uduzacağımıza heç bir şəkk-şübhə qalmamışdı. O da məlum deyildi ki, film çəkilişləri üçün lazım olan sayda “Zero” qalıb, ya yox. Çox keçmədən isə bu təklif unuduldu və heç kim bir daha ondan bəhs etmədi.

“Ən gözəl” məhz həmin təklifin yerinə çəkilmiş filmdir. Qızlardan ibarət könüllü qrupun macərələrindən danışan filmdə hadisələr “Nippon Kogaku”

şirkətinin hərbi lupalar istehsal edən fabrikində baş verirdi; qızlar burada şəffaf lupaların istehsalı ilə məşğul olurdular.

Əvvəl filmin yarısənədli olması nəzərdə tutulurdu. İlk işim filmdəki qızları aktrisalığın fiziki-mənəvi süniliklərindən xilas etmək oldu. Onların ətriyyat, makiyaj və aktrisalara xas digər süniliklərdən qurtulması çox vacib idi. Onları əvvəlki hallarına – qızlıq vaxtlarına qaytarmaq istəyirdim. Bu məqsədimə çatmaq üçün onları qaçırdır, voleybol oynadır, orkestrin sədaları altında addımladır, hətta küçələrdə rəsmi parad təşkil edirdim. Düzü, qızlar qaçırsa və voleybol oynamağa etiraz etmirdilər, di gəl, küçələrdə orkestrin müşayiətilə yeriyəndə başqalarının diqqətini cəlb etdiklərinə görə bundan boyun qaçırdılar. Onları razı salmaq üçün uzun müddət dil tökməli olurdum.

Nəhayət, bütün bunlara alışdılar. Yüngül makiyajları öz süniliyini itmişdi, diqqətlə baxdıqda onların aktrisadan çox fəhlə qızlara bənzədiyini asanlıqla görə bilərdiniz.

Daha sonra onları fabrikin yataqxanasına yerləşdirdim. Hər birini müxtəlif sexlərə göndərdim ki, fəhlə qızların iş və həyat tərzlərini öyrənsinlər. Qızlar hamıyla birgə işləyir, bir yerdə yatır və gündəlik proqramlarını onlara uyğun qururdular.

İndi həmin günləri xatırlayanda etiraf edirəm ki, mənimlə işləmək həddən artıq çətin idi. Qızların hər göstərişimi qüsursuz şəkildə yerinə yetirmələri mənə zövq verirdi! Onsuz da bütün bunlar elə bir dövrdə baş verirdi ki, müharibənin ağır şərtləri hər kəsdə başqasının əmrlərini sözsüz və layiqincə yerinə yetirmək vərdişi yaratmışdı. Mən şüurlu şəkildə aktrisaları fədakarlığa və vətənpərvərliyə məcbur etmirdim. Halbuki filmin ana xəttini məhz vətənpərvərlik və fədakarlıq hissləri təşkil edirdi. Əgər aktrisalarda bu hissləri zorən yaratmağa çalışsaydım, filmdəki xarakterlərin kartondan kəsilib düzəldilmiş kuklalardan heç bir fərqi qalmazdı, onda sadələdiyim hisslər filmdə inandırıcı, təsirli əks oluna bilərdimi?! Fabrikin yataqxana müdirini canlandıran aktrisa İrie Takako, fitri qabiliyyətlərindən məharətlə istifadə edərək, digər qızlara şəfqətlə yanaşmış, onlara əsl ana sevgisi bəsləmiş, beləcə, mənə hədsiz yardımçı olmuşdu.

Aktrisalar fabrikin qızlar yataqxanasında qalmağa başladıqdan sonra, mən və çəkiliş qrupum da kişilər üçün nəzərdə tutulmuş yataqxanaya yerləşdik. Hər yeni günə uzaqdan eşidilən orkestr sədaları altında başlayırdıq. Orkestrin səsini eşidərsəniz yatağımızdan güllə kimi atılar, bir göz qırpımında geyinər və Hirtatsuka dəmir yolu qovşağına götürülərdik. Kənarı qapalı ağ yolda uniformalı orkestr üzvləri görünür, sadə, qulağayatımlı marş çalaraq yaxınlaşırdılar. Orkestr üzvləri yanımdan keçəndə gözlərinin ucu ilə bizi salamlayır, sonra dəmiryolunu keçib “Nippon Kogaku” fabrikinin giriş qapısına doğru irəliləyirdilər. Gözdən itənədək onları izləyir, sonra yataqxanalarımıza qayıdır və səhər yeməyi yeyirdik. Səhər yeməyindən sonra şey-şüylərimizi toplayıb çəkilişə başlamaq üçün fabrikeyə yollanırdıq.

Prosesin özü sənədli film çəkilişlərini xatırladırdı. Aktrisalar yalnız onlara həvalə edilən replikaları deməklə kifayətlənər, kameralarla əsla maraqlanmazdılar. Başlarını aşağı salıb əsl fabrik işçiləri kimi istehsal prosesi ilə məşğul olurdular. Özlərini işə elə verirdilər ki, kənardan baxan onların hərəkətlərində, mimikalarında rola girdiklərini göstərən hər hansı sünilik müşahidə edə bilməzdi.

Fabrikdə bişirilən xörəkləri yemək cəhənnəm əzabı idi. Burada işçilərə, adətən, qarğıdalı və ya hər hansı başqa dənli bitki ilə qarışdırılmış yarım qab düyü verirdilər. Onun yanında isə ətrafdakı sahillərdən toplanan dəniz yosunları olardı. Çəkiliş qrupumuzun üzvləri aktrisalarımızın hər gün bunları yemək məcburiyyətində qaldığına görə məyus olurdular, ona görə də yerləşmələri alar, onu yataqxananın odunla qızdırılan hamamında yaxşıca pörtlədib qızlara verərdik.

Qızların başçısı rolunu oynayan, sonradan həyat yoldaşım olacaq aktrisa Yaguçi Yoko, aktrisalar adından müxtəlif şikayətlərlə tez-tez yanıma gəlir və biz uzun-uzadı dilləşməli olurduq. Həddən artıq dikbaş olan Yaguçi bu xarakteri ilə mənə çox bənzəyirdi və elə bu səbəbdən bəzən mübahisələrimiz xeyli böyüyür, dava-dalaşa çevrilirdi. Onunla aramızdakı “müharibə”ni sülhlə bitirə biləcək bircə nəfər vardı, bu da İrie Takako idi. İrie bu çətin missiyanın öhdəsindən hər dəfə uğurla gəlməyi bacarırdı.

Ümumiyyətlə, “Ən gözəl” filminin çəkiliş prosesində kifayət qədər çətinliklərlə üzləşməli olduq. Həmin məhrumiyyətlər məndən və çəkiliş qrupumdan çox, gənc aktrisaları yormuş, əldən salmışdı. Bilmirəm, həmin çətinliklərdən, məşəqqətlərdən idi, yoxsa başqa bir səbəbi vardı, hər halda, fakt budur ki, “Ən gözəl”in çəkilişi başa çatdıqdan sonra filmdə rol alan qızların hamısı aktrisalığın daşını atıb, ailə qurmağa üstünlük verdilər. Onların arasında həqiqətən də çox istedadlı, gələcəyinə hədsiz dərəcədə inandığım, ümid bəslədiyim aktrisalar da vardı. Odur ki, bilmirəm: “Ən gözəl”dən sonra onların sənətlə vidalaşmasına kədərlənirəm, yoxsa sevinirəm. Hər halda, buna qəti əminəm ki, onların aktrisalıq karyeralarına erkən son qoymasında sərt xarakterimin heç bir rolu olmayıb. Elə sonradan ara-sıra qarşılaşarkən özləri də bunu deyirdilər. Əlavə edirdilər ki, “Ən gözəl”in çəkiliş prosesi onlar xarakterlərində, davranışlarında əmələ gələn süniliklərdən arındırıb, təmizləyib, öz həyatlarına normal qadınlar kimi davam etməsinə imkan yaradıb. Bununla belə, qəlbim hələ də rahat deyil, fikirləşirəm ki, hətta başqa səbəblər də olsa, qızların aktrisalılıqla üzülüşməsində “Ən gözəl”in çəkilişi zamanı üzləşdikləri çətinliklərin, məhrumiyyətlərin də rolu az olmayıb. Onlar “Ən gözəl”in ağır, bəzən isə tamamilə dözülməz şərtlər altında davam edən çəkiliş prosesi boyunca əvvəldən sonadək nəinki əllərindən gələni, hətta ondan da artığını etdilər.

Razıyam: “Ən gözəl” heç də iddialı film deyildi, amma mənim gözümdə ən dəyərli filmimdir.

Rejissorluq haqqında qısa qeydlər

Kino nədir? Bu sualın cavabı düşündüyünüz qədər asan deyil. İllər əvvəl yapon yazıçısı Şiga Noya nəvəsinin yazdığı bir məqaləni hamıya göstərib onu son

vaxtların ən yaxşı mətni adlandırmışdı. Sonra isə həmin məqaləni ədəbi dərgilərin birində dərc etdirdi. Məqalə “Köpəyim” adanır və belə başlayırdı: “Mənim köpəyim ayıya bənzəyir; amma porsuğu da xatırladır, siz isə onu gördükdə hətta tülküyə də oxşada bilərsiniz”. Bundan sonra köpəyin bəzi xüsusiyyətlərindən danışılır, digər heyvanlarla müqayisə aparılırdı. Məqalə aşağıdakı sözlərlə bitirdi: “Bir halda ki, o köpəkdir, deməli, ən çox elə köpəyə bənzəyir”.

Mən bu məqaləni oxuyanda qəhqəhə ilə gülmüşdüm, amma orada həqiqət payı da az deyildi. Kino da bir çox başqa sənətlərə – bir az ədəbiyyata, bir az teatra bənzəyir. Onda fəlsəfədən də nəşə var, rəssamlıqdan və heykəltəraşlıqdan da. Kinonu musiqisiz təsəvvür etmək də mümkün deyil. Amma bütün bunlara baxmayaraq, kino ən çox elə kinoya bənzəyir.

Reissorun vəzifələrinə aktyorların seçilməsi və rola hazırlanması, kamera, səsləndirmə, dekor, musiqi, montaj və dublyaj mərhələlərinin hamısı daxildir. Bunlar kənardan öz peşəkarları olan fərqli sahələr kimi görünür, amma bu yalnız ilk baxışda belədir, onlar heç də müstəqil deyil. Sadələdiyim mərhələlərin hər biri ilə bağlı son sözün sahibi rejissor özüdür.

Hər hansı səhnəni çəkərkən rejissor ən xırda detalları belə görməyə məcburdur. Bu o demək deyil ki, gözünüzü dörd açmalı və baxışlarınızı çəkiliş meydançasının hər tərəfində dayanmadan gəzdirməlisiniz. Məsələ burasındadır ki, mən çəkiliş zamanı aktyorlardan daha çox, çəkiliş meydançasının digər yerlərinə baxıram. Bir yerə baxmaq diqqətinizi eyni nöqtəyə cəmləşdirib, başqa heç nəyi görməmək mənasına gəlmir. Sadəcə, ətrafda nə baş verdiyinin fərqləndirilməsi kifayətdir. Fikrimcə, orta əsr dramaturqu və teatr nəzəriyyəçisi Zeami Motokio “müstəqil baxış” deyərkən elə bunu nəzərdə tuturdu.

Mən, adətən, hər hansı səhnənin çəkilişi zamanı bir neçə kameradan istifadə etməyi üstün tuturam. Bu vərdisim “Yeddi Samuray”ın çəkilişi zamanı yaranıb. Çünki quldurların güclü yağış altında kəndə hücum etdikləri səhnənin çəkilişi zamanı nələrin baş verəcəyini anlamaq mümkün deyildi. Ənənəyə uyğun olaraq, bu səhnəni bir kamera ilə hissə-hissə çəksəm, eyni hərəkətin növbəti dəfə təkrarlanıb-təkrarlanmayacağına təminatım yox idi. Ona görə də eyni vaxtda üç kameradan istifadə etmək qərarına gəldim. Nəticə möhtəşəm idi! Həmin gündən, hətta çox hərəkətli olmayan səhnələri belə, bir neçə kameranın köməyi ilə çəkməyə başladım. “İkimono no kiroku” (“Bir canlının xronikası”) də məhz bu cür çəkilib.

YADDAŞ

«CODEX CUMANICUS» – «KODEKS KUMANİKUS»

VƏ QIPÇAQ TÜRKCƏSİNDƏKİ TAPMACALAR

Arılarınq küsənci!

Barçağa mədət bolgul!

Düşman yekni sən sürgül!

Sən bizni yarığlağıl!

Amen!

Ey arıların, müqəddəslərin küsənc yeri – ümidgahı!

Hamıya kömək ol!

Düşman şeytanı qov, sürükdür!

Bizə rəhm eylə!

Amin!

Yazılı ədəbiyyatın da, adi danışığın da tərcüməsi hər şeydən öncə, təbii ki, lüğətlərlə bağlıdır. Yabancı bir dili öyrənməyin yolu da birinci bu qapıdan – lüğət qapısından keçir. Bu mənada türk dillərini öyrənmək üçün göstərilən səylər, aparılan araşdırmalar, yazılan lüğətlər tarixin çox əski çağlarından başlayır. XI əsrdə ünlü alim Mahmud Kaşğarının yazdığı «Divanü-luğat-ət-Türk» əsəri monumentallığı və ensiklopedik mahiyyətilə min ildi ki, öz möhtəşəm yerini və əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

M.Kaşğari «Divan»ın yazılma səbəbini Məhəmməd peyğəmbərdən gətirdiyi bir sitatla belə izah edir: «Türklərin hakimiyyəti uzun sürəcək, onların dilini öyrənin!»

Doğrudan da, ilkin orta əsrlərdən tutmuş XX əsrin əvvəllərinə qədər onlarca xalq və milləti öz iradəsi altında saxlayan Türk imperatorluqları zamanında türk dili ayrı-ayrı etnik zümrələr arasında ortaq anlaşma dili olmuşdur. Bir siyasi və hərbi güc kimi türklərin qarşısına çıxma bilməyən düşmənlər üçün də bu dili öyrənmək, bu millətin içərisinə girərək təfriqə törətmək, parçalamaq, bir-birinə qarşı qoymaq mənasında zərurət kəsb edirdi. Bu baxımdan tarixin ayrı-ayrı dövrlərində amalından, ideyasından asılı olmayaraq türk dilini öyrənmək və öyrətmək məqsədi daşıyan lüğətlər yazılmışdır.

Yazılma məqsədi, məramı tarixin dürlü-dürlü olayları içində yoxa çıxan belə kitablardan, əlyazmalardan bizə qalan bütün rəngləri və çalarlarıyla dilimizin qarışıqsız, qatqısız, saf çağlarının canlı mənzərəsidir. Bəlkə bu da qoca tarixin bir ironiyasıdır: hansı məkrli bir məqsəd üçünsə hazırlanan bir kitab yüz illərdən sonra belə bir dəyər qazansın...

XIII əsrdə xristian missionerlərinə kuman-qıpçaq dilini öyrətmək məqsədilə yazıldığı güman edilən «Kodeks kumanikus» əsəri də belələrindəndir. Bu gün az qala

Orxon-Yenisey yazılı abidələri qədər əhəmiyyət kəsb edən, qədim qıpçaq türkcəsini öyrənmək baxımından müstəsna önəm daşıyan bu kitab təkcə sözlük bölümüylə yox, həm də içindəki folklor nümunələri – tapmacalarla bir ədəbi abidə mahiyyətindədir.

Hal-hazırda Vatikanda saxlanan «Kodeks kumanikus»un yeganə nüsxəsinin 1362-ci ildə İntibah dövrü italyan şairi Françesko Petrarka tərəfindən kilsə kitabxanasına hədiyyə edildiyi güman olunur.

Bu qiymətli əsər haqqında ilk dəfə 1656-cı ildə Tomasini məlumat verib. Aradan uzun müddət keçəndən sonra 1768-ci ildə C.C.Leybinis Venetsiya kitabxanasında bu kitabı yenidən üzə çıxarıb.

«Kodeks kumanikus»u ilk dəfə tanınmış macar alimi Ceza Kuun bütöv şəkildə nəşr edib, haqqında dəyərli məqalələr yazıb, araşdırmalar aparıb.

Bundan sonra tanınmış türkoloqların, demək olar, əksəriyyəti qıpçaq dilinin bu dəyərli abidəsini tədqiq edib.

«Kodeks kumanikus» iki bölümdən ibarətdir. I bölümdə latınca, farsca, kumanca (qıpçaqca) sözlük, qıpçaq dilinin qrammatik qaydaları, ictimai-iqtisadi həyata dair sözlər yer alır.

II bölümdə xristianlığa dair qıpçaqca mətnlər və 47 tapmaca verilir. Bu hissənin əvvəlində kumanca-latınca və kumanca-almanca sözlük var.

Əsərdə rast gəlinən aforizmlər, dualar, İncildən parçalar, qıpçaq dilində cümlə quruluşu, ifadə özəlliyi, obrazlar baxımından başqa önəm qazanır:

Egər toz-topraq quyaştan minq-minq («nq»-sağır «nun» kimi oxunmalıdır – Ə.O.) qurla yarıq bolsa edi, hanuz Tenqrininq yarıxlığına körə qaranğıdır.

“Əgər toz-torpaq günəşdən min-min dəfə işıqlı olsa idi, Tanrı işığıyla müqayisədə yenə qaranlıq olardı”.

«Kodeks kumanikus»da müxtəlif dillərə tərcüməsi verilən əski qıpçaq dili Altaylardan tutmuş Avropaya, cənubda Misirə qədər böyük bir əraziyə yayılmış qıpçaqların, ayrı-ayrı türk boy birliklərinin diliydi. XIII əsrdə Şimali Qara dəniz, Krım, İtil (Volqa) çayının aşağı axarı boyunda, Qafqaz ətəklərində yaşayan

türklərin, eləcə də Xəzər türklərinin – karaimlərin bu dildə danışması onlarla iqtisadi-ticarət əlaqələrində olan qonşu xalqların qıpçaq dilini öyrənmə zərurətini daha da artırdı. «Kodeks kumanikus»un belə bir missiyanı boynuna götürməsi sözlük mətnindən açıq-aydın görünür.

1404-cü ildə Qafqaza gələn Avropalı missioner İohannes de Galonifontibus Şimali Qafqaz və Qara dənizin şərqində yaşayan yunan, erməni, çərkəz, qot, tat, rus, ləzgi, avar, qumuq, alan qəbilələrinin türk-tatar dilində danışdığını yazır. Belə bir vəziyyət qıpçaq folklorunun da həmin xalqlara təsirsiz qalmadığını göstərir. Buna görədir ki, lüğəti hazırlayanlar burda folklor nümunələrindən – xüsusilə tapmacalardan örnəklər vermədən ötüşə bilməmişlər.

«Kodeks kumanikus»dakı tapmacalar türkoloqlar arasında uzun zaman ayrıca müzakirə mövzusu olmuş, bu gün də eynən davam etməkdədir.

«Kodeks»dəki tapmacaların türkoloqlar tərəfindən fərqli yozulduğunu nəzərə alan görkəmli alim Abdulqədir İnan yazırdı: «Prof. Nemet (tanınmış macar türkoloqu – Ə.O.) qiymətli etüdünü «həqiqətdir ki, bunu – yəni «Kodeks kumanikus»u yazan rahib kuman dilini bizim hamımızdan daha yaxşı bilirdi» cümləsiylə bitirmişdir. Malov da Nemetin bu cümləsini eynən təkrarlamışdır. «Kodeks kumanikus» tapmacaları üzərində çalışacaq hər türkoloq bu sözlərin daima haqlı olacağı qənaətinə gələcəkdir. Çünki bu tapmacalar göstərir ki, «Kodeks kumanikus» müəllifi kumanların aşağı təbəqəsinə qədər enməyi bacarmış, yalnız tapmacalarda işlənən və dar bir mühitə məxsus sözləri belə anlamağa və təsbit etməyə müvəffəq olmuşdur».

Qəribədir ki, kitabın əvvəlinci səhifələrindən birində tutuquşu şəkli var. Kitabı tərtib edən bununla nəyi nəzərdə tutub, görəsən? Hər halda tutuquşu kimi sözləri tez-tez təkrarlamaq, qıpçaqcanı bu yolla öyrənmək – ilk ağla gələn budur.

Əhməd Oğuz

TAPMACALAR

Tap, tap tamızık

Tamadırğan tamızık

Kölgəsi bar

Köyedirğan tamızık.

(Ol köbelek)

I misra Azərbaycan tapmacalarında olduğu kimi: «Tap tapmaca» mənasına gəlir, II misradakı «tamızıq» – damcı, IV misradakı isə çırağ deməkdir:

Tap, tap tapmaca

Damcılayan damlacıq,

Kölgəsi var –

Alışacaq bir çırağ

(O kəpənəkdir)

Biti, biti, bitidim,

Beş ağacda bitidim.

Könesuvum yuvurdum,

Kök yibekim çırmadım.

Yaz, yaz, mən yazdım,

Beş ağaca mən yazdım.

Civə ilə yoğurdum

Göy ipəklə sarıdım.

(Ol qınaduq)

(O xınadır)

Qeyd: Bu tapmacaya A.İnan belə bir izahat verir; «...Başqurt qadınları dırnaqlarına xına yaxarkən üzərinə yarpaq sarırlar. Tapmacadakı «göy ipəyin» xına üzərinə sarılan yarpağa işarət olduğu dəqiqdir. Bu tapmacanın Anadolu variantı belədir:

Yaşıl qoydum axşamdan,

Qırmızı çıxdı sabahdan.

Fındıq qədər yoğurdum

On barmağımı verdim, doyurdum»

İtip-itir ırğalmas,

İçindəgi çayxalması

(Ol uru)

İtələsəm yırğalanmaz,

İçindəki çalxalanmaz.

(O quyudur)

Silevsin yağı silkip bolması, Sülövsün (vaşak)

kürküm

Sırma tonum bügü bolması

(Ol yulduz)

silkmək olmaz,

Sırma donum bükmək olmaz.

(O ulduzdur)

Aq küyməninq avzu yox.

(Ol yumurtqa)

Ağ kümənin ağzı yox.

(O yumurtadır)

Kün altundan elçi keliyir

Kümüş bırğı tarta keliyir

Ay altundan elçi keliyir

Altun bırğı tarta keliyir

(Ol aydınlıq)

Gün altından elçi gəlir

Gümüş tütək çalib gəlir

Ay altından elçi gəlir

Altun tütək çalib gəlir.

(O aydınlıqdır)

Butu-butu uzun

Butumdan da arıq ol, uzun.

(Ol üçayaqdır)

Qolu-budu uzun

Budundan da arıq, uzun.

(O üçayaqdır. Çöldə

qazan asmaq üçün yerə
sancılmış üç uzun ağacı baş-başa
çatardılar ki, buna da üçayaq deyərdilər)

Al paçalı, yabovlu, altun başlı çoxmarlı
toxmaqlı

Al paçalı (qırmızı ayaqlı) örtülü, altun başlı

(Ol turnadır)

(O durnadır)

Səndə, məndə yox,

Səndə, məndə yox,

Sengir tavada yox,

Uca dağda yox,

Ütlü taştə yox

Dəlik daşda yox

Qıpçaqta yox

Qıpçaqda yox.

(Ol quş sütü)

(O quş südüdür)

Uzun ağac başında

Uzun ağac başında

Urğuvul ath quş oturur;

Urğuvul adlı quş oturur

Anı atma ər kerek,

Onu vurmağa ər gərək –

Eki uçuna (yürəginə) taş kerek

Bağrı başı daş gərək.

(Ol tın)

(O candır)

Uzun ağac başında

Uzun ağac başında

Ulu bitiv bitidim

böyük bir məktub yazdım

Kemsən ovlə kelgəy dep

Bəduğur oğlu gələr deyə

Kemsən turup saxladım.

Durdum onu gözlədim.

(Ol qarmaq bilə balıq)

(O qarmaq və balıqdır)

Axça qayda qışlamış?

Ağca harda qışlamış?

Qanlı yerdə qışlamış.

Qanlı yerdə qışlamış.

Qanı neçik yuxmamış?

Nədən qana batmamış?-

Xap ortada qışlamış

(Ol qarın yavdır)

Lap ortada qışlamış.

(O qarın yağıdır. Qoyun
qarnına basılan yağ)

Tav üstində talaşman,

Tayağı bar beş batman

(Ol tülkü çigininq tüpegi)

Dağ başında bir düşman

Zopası var beş batman

(O tülkü quyruğu)

Araba – şaq! –

Taş araba şaq ete tüştü

(Ol tövə)

Araba – şaqq!

Daş arabası şaqqa-şarakla çevrildi

(O dəvədir)

Tüvü yer kələşim-

qarnım aç.

(Ol keregi)

Düyü yeyir gəlinim,

Mənim isə qarnım ac.

(O çadır özülüdür, yəni
çadırı üstünə salınmamış sırıqlar)

Sığır sırtı,

Qoy qonqaçı

Sığır sırtı (mal kürəyi),

Qoyun budu

(Ol etik)

(O çəkmədir, yəni

altlığı malın bel gönündən,
boğazı qoyun dərisindən)

Kökçə ulaxım kögende

semirir

(Ol xavun)

Göyçə ulağım hörükləyəndə

kökəlidir

(O qovundur)

Keçə kəlif qara ulax

Gecə gəlir qara ulax

Erte barır qara ulax

Ertə gedir qara ulax

(Ol tünqlik)

(O tünlükdür, axşam

çadırın bacasını örtmək üçün işlədilirdi)

Bir ucu qış qışlar

(Burda çadırın ortasına dayaq

Bir ucu yay yaylar.

kimi qoyulan uzun sırıqdan

(Ol sırıx)

söhbət gedir. Qışda qar

yağanda, yayda yağış, dolu yağanda çadırı mümkün

qədər

dikəldərdilər ki, üstünə çox yük düşməsin)

Olturağım oba yer,

Oturaq yerim obadı,

Basqanım bağır çanaq

Basacağım mis çanaq

(Ol əyər billə üzəngi)

(O yəhərlə üzəngidi)

Çapçacıq üstündə çapçacıq

Tağala üstündə tağalacıq

(Ol xamış)

(O qamışdır)

Yazda yangı kelin

Yazıda (çöldə) təzə gəlin öz

yügünədir

cehiz yükünün üstündə...

(Ol xamış başı)

(O qamış başıdır)

Yazda yavlı toqmaq yatır

Yazıda (çöldə) yağlı toxmaq yatır

(Ol kirpi)

(O kirpidir)

Yazda yavlı xayış yatır

Yazıda (çöldə) yağlı qayış yatır

(Ol yılan)

(O ilandır)

İçər, yer, ininə kirer

Yeyər, içər, hiniyə girər

(Ol bıçaq)

(O bıçaqdır)

Salp keşim,

Tək sadağım (ox qabı),

Sansız oxum

saysız oxum

(Ol kök bilə yulduzdur)

(O göy və ulduzlardır)

Burunsuz buz teşər

Burunsuz buz deşər

(Ol qoy boğru)

(O qoyun qığı)

Onqlu-sollu ayırğan

Önlü-sollu (sağlı-sollu) ayıran

Otuz tümən öneydir.

Otuz tümən önədir.

(Ol quyaş, ay, yulduz, tanq)

(O günəş, ay, ulduz, dan)

Altun ayırğan tura tüşər,

Altun düşsə dik düşər,

Al torxam yayılı tüşər.

Al ipək yayılar düşər.

(Ol biye qulunlayandır)

(O madyanın qulunlamağıdır)

Ol ötemiş, ötemiş

O ödemiş, ödemiş (yəni, öz

Yıyı köldə qışlamış

vəzifəsini yerinə yetirib)

(Ol itdir, avzun artına

İyili göldə qışlamış.

sokup uyunq)

(O itdir,

burnunu dalına

qısıb yatır)

Tüymə tüydüm,

Düymə düydüm

Tütkəngə saldım

İyə (milə) saldım

(Ol ustur)

(O ağıldır)

Kəsərkiçə qan tammış

Kərtənkələyə qan dammış,

qara ulusqa yayılmış

qara ulusa (bütün mahala) yayılmış.

(Ol ottur)

(O oddur)

Uzun-uzun sırğalaq,

Uzun-uzun sürüşkən

Uçuna deyri sırğalaq;

ucunadək sürüşkən

qısxax-qısxax sırğalaq,

qısa-qısa sürüşkən

qırınına deyri sırğalaq.

qırağınadək sürüşkən

(Ol bıçaq bilə bilegü)

(O bıçaq və bülövdür)

Bu bardı – izi yox

O vardı getdi – izi yox

(Ol kemədinq)

(O gəmidir)

Tap: artınqda-qarp!

Tap: ardınca «qarp!»

(Ol eşik dinq)

(O qapıdır)

Avzım açsam, öpkəm

Ağzımı açsam, öfkəm

körünü.

(ağ ciyəri) görünər

*(Ol eşik açsa, ot körüngən
dinq)*

(O qapını açanda
ocağın görünməyidir)

Al savrı yançığım,

Al dəridən çantoyum,

Altın tovrəm aşqınam

Qızıl qırığı –azuqəm.

(Ol xoz)

(O qoz)

Tenqridən tüşkən toqmaçıq-

Göydən düşən toxmaçıq

Dört ayaqlı maymaçıq

Dörd ayaqlı maymaçıq.

(Ol kirpi)

(O kirpi)

Bügənəkli çərt terek

Bövlü, qurtlu çərt ağac

(Ol tutğan kişidir, bugovlu)

(O qandallanmış əsir adam)

Buğa, tonquz qışlamış

Buğa, donuz qışlamış

(Ol qış qata kiləgən dinq)

(O bütün qış uzununu qayğısına qalmaq)

Küç buğası kürləmiş

Güc buğası kürləmiş

(Ol atası soxranğan dinq)

(O (dərddən) atası kor olub)

Küçmen qara çınqlamış

Qara (inək) dərindən inildəmiş

(Ol anası yılağan dinq)

(O anası nalə çəkir)

Eki sete setələr,

İki şüy-budaq ayrılıb

sete tübü bürküldər.

Onların kökü göynəyir

(Ol eki sinqli yılağan dinq)

(O ağlayan iki qızcığazdır)

Yoğartın kelgən ne kiyik?

Yuxarıdan gələn nə?

Yolabars kiyik – deşirlər;

Pələngdi – deyirlər,

yoltasınca su yinçi

dizlərindən su inci

tama kelir – deşirlər.

dama gəlir – deyirlər.

Quyurtın kelgən ne kiyik?

Aşağıdan gələn nə?

Qula bars kiyik – deşirlər;

o vaşaqdı – deyirlər

quyuxunça su yinçi

quyruğundan su inci

tama kelir – deşirlər.

dama gəlir – deyirlər.

Hazırladı: ƏHMƏD OĞUZ

AFORİZMLƏR VƏ SİTATLAR

STANİSLAV YEJİ LETS

1909-cu ilin martında Lvovda doğulan Stanislav Yeji Lets ağır həyat keçirib; dörd yaşında ikən atasını itirib, anasının himayəsində boya-başa çatıb. Öncə gimnaziyada, sonra Lvov universitetinin hüquq fakultəsində təhsil alıb. 1933-cü ildə futurist şeirlərdən ibarət ilk kitabı nəşr edilib. İkinci dünya savaşı illərində cəbhəyə yollanan və bir neçə dəfə həbs edilən yazıçı Ternopol düşərgəsində olmanın əzablara qatlaşıb; iki dəfə möcüzə nəticəsində ölümdən yaxa qurtarıb. 1943-cü ildə ölüm düşərgəsindən qaça bilib və yenidən faşizmlə mübarizəsini davam etdirib. Letsin müharibədən sonrakı iyirmi ildə on kitabı çapdan çıxıb. Bununla belə, qəribədir ki, yazıçının bütün dünyaya tanıdan onun şeir və nəsr kitabları yox, məhz üzərində otuz il çalışdığı "Cilalanmamış fikirlər" olub.

Polyak yazıçısının bir çox xalqların dilində zərb-məsələ çevrilmiş aforizmlərindən bir qismini «Xəzər»in oxucularına təqdim edirik.

CİLALANMAMIŞ FİKİRLƏR

Dahyanə fikirdən bütün sözləri çıxarmaq mümkündür.

Meymunun insana çevrilməsi prosesi nə qədər çox
çəksəydi, insan qanı bir o qədər az axardı.

Cənnətdə hər şey olmalıdır. Hətta cəhənnəm də.

Ən sərrast atəş – atıb insana dəyməməkdir.

**Möhtərəm yazıçılar! Mürəkkəblə yox, qanla yazmaq
lazımdır - bir şərtlə ki, özgə qanı olmasın.**

Ölümsüzlüyün birinci şərti – ölməkdir.

Fakt son dəblə geyinsə belə, yenə həmişə cılpaqdır.

Onun hətta susmağında da qrammatik səhvlər vardı.

**Müsbətə bax ki, Prometeyin allahlardan oğurladığı
odda Cordano Bruno da yandırılmışdır!**

Şairlər də uşaqlar kimidir: yazı masasının arxasında

oturanda ayaqları yerə çatmır.

Özünü kilsənin ən böyük zəngindən asdı ki, ölümündən

bütün aləm xəbər tutsun.

Hələ yazılmamış əsərlər üçün də parodiyalar mövcuddur.

Şeytan – cəhənnəmdə müsbət surətdir.

Qeybətlər çeynənib köhnələndən sonra əsatirə çevrilirlər.

Tutaq ki, başınla divarı vurub dağıtdın: qonşu

kamerada neyləyəcəksən?

Dünyaya cəmi-cümlətanı bircə sözüm vardı – o sözü

söyləyə bilməməyim ucbatından yazıçı oldum.

Onun ölməsi hələ yaşadığımı sübut eləmir.

"Mən sabahın şairiyəm", - o dedi. "Bu barədə birisi gün

danışarıq", - cavab verdim.

Hər şeyə göz yummaq üçün adamın gərək yüz gözü olsun.

Pəltək aktyora pəltək rolunu tapşırmaq olmaz.

Yazıçılara məsləhət: son nöqtəni qoymağa heç vaxt

gecikməyin. Bunu yazmağa başlamadan da etmək olar.

Amerikanın kəşfi amerikalılara məxsus deyil. Xalis rüsvayçılıq!

Hamı aktyordu. Bu qədər rolu hardan tapasan?

Dünyanın bütün buxovları yeganə bir zəncir yaradır.

Desələr müqəddəs adam yoxdur, hətta ateistlər də inciyər.

Yer kurəsi – sual işarəsi altındakı nöqtəyə bənzəyir.

**İnsanın fantaziyası nə qədər güclü olsa, özü öz gözündə
bir o qədər acizləşəcək.**

Sonuncudan qabaqkı mögikan əksər halda sonuncunu
öldürür ki, özü sonuncu olsun.

**İnsan dal ayaqları üzərində yeriməyə başlayandan
hələ də öz tarazlığını düzəldə bilməyib.**

Hər şey adamın öz əlindədir. Ona görə əlləri tez-tez yumaq lazımdır.

Bağlı zərf boş olduqda belə sirli görünür.

Sözlərinin qədrini bil, unutma ki, onların hər biri sonuncu ola bilər.

Çörək istənilən ağız açır.

Bir çox əşyalar o səbəbdən mövcud deyil ki, onlara hələ ad tapılmayıb.

Adam ağzını açmadan da özünə tüpürə bilər.

Ölümdən sonra yaşamaq asan məsələ deyil: bəzən

bundan ötrü bütün ömrü sərf etmək lazım gəlir.

Nə qədər ki yel əsmir – yelqovanın da xarakteri var.

Əsatir həqiqətə çevrildə, bu, kimin qələbəsi olacaq:

materialistlərin, yoxa idealistlərin?

Hayıf ki, adamı cənnətə katafalkda aparırlar.

Hərdən susmaq da lazımdır ki, sənə qulaq assınlar.

Hər şey çoxdan yazılıb qurtarıb. Ancaq xoşbəxtlikdən

hamısının üzərində düşünülməyib.

Bir-birlərinə elə sarılmışdılar ki, arada hisslər üçün yer qalmamışdı.

Sıfırlardan zəncir düzəltmək asan işdir.

Sirrin özünü gizlətməyə ehtiyacı yoxdur.

Ən çətin iş – cəhənnəmi yandıra bilməkdir.

Axında kimin könüllü üzdüyünü təyin etmək çox çətin işdir.

**Hakimiyyət tacı əksər halda bir başdan digər başa deyil,
bir əldən digər ələ keçir.**

Dünyaya açılan pəncərəni qəzet parçasıyla bağlamaq mümkündür.

Gülməyin yasaq edildiyi yerlərdə, adətən, ağlamaq da olmaz.

Ot tayası sevgililər üçün bir cür, atlar üçün tamam
başqa cür qoxuyur.

**Qorxaqlığından öz fikirlərini də özgələrin başında
gizlədib saxlayırdı.**

Realist ol – həqiqəti söyləmə!

Külək hardan əsdiyini hardan bilsin?

Hər hansı dövrün səfehliyi də müdrikliyi kimi növbəti
dövr üçün qiymətli dərkdir.

**Yadda saxlamaq lazımdır ki, insanın insan olmaqdan
başqa özgə seçimi yoxdur.**

Xalqın bir qəlbi, bir ürəyi, bir köksü ola bilər. Bədbəxtlik
arasındadır ki, onun bir beyni olsun.

Yalan həqiqət kimi ortaya çıxanda yalana çevrilir.

Bəzi adamların heç vaxt ümidləri olmayıb, bəziləri də
elə hey onu itirirlər.

Napoleon olmadan da Müqəddəs Yelena adasında

ölmək mümkündür.

Yüksək sürət götürüb bir ömrü bir günə də yaşamaq
olar. Amma bəs qalan vaxtda neyləyəcəksən?

Yaşamaq zərərli şeydir - yaşayanlar ölürlər.

Yalan doğrudan bircə şeylə fərqlənir: doğru olmamasıyla.

Boş başlarda əks-səda qoparmaq çox çətin işdir.

Zamanla ayaqlaşmağa çalış, yoxsa arxadan gələnləri basıb əzərsən.

Ən yüksək mərtəbəyə ucalanlar özlərinə asanlıqla bəraət

qazandıra bilərlər ki, daha bundan o yana yol yoxdur.

Texnika elə bir inkişaf mərhələsinə yetişəcək ki,
adam özü olmadan da keçinə biləcək.

İnsanları sevirəm. Elə ona görə də heç vaxt onları yaratmazdım.

Yalnız öllülər dirilə bilərlər. Dirilər üçün bu çətin işdir.

Karyeranın eşafota aparan pillələri də var.

Əsl təlxək əsl təlxəyi ələ salırsa, deməli, onlardan

hansısa əsl təlxək deyil.

Dünyanın ilk bəndəsi say bilmədiyindən özünü

tənha da hiss etmirdi.

Nə qədər ki elm bizim nəyə ayrı bir şey olduğumuzu

sübut etməyib – bəlkə o vaxta qədər adam olaq?

Hərdən kobudluq eləmək lazımdır ki, nəzakətli adam

olduğunu qiymətləndirsinlər.

Onu yalnız çılpaq gördüyüm üçün haqqında heç nə danışa bilmərəm.

Əsl əzabkeş o adamdır ki, ona əzabkeş olmağı da çox görüblər.

Elə adamlar var ki, adam öldürməyə əlləri qalxmır, ona görə məcbur olurlar ki, öldürməzdən qabaq adamı adamlıqdan çıxartsınlar.

Dəlilər haqqındakı lətifələri dəlilərin öz dilindən eşitmək

təşviş doğurur: onlar kifayət qədər ağıllı deyillərmi?

Adamyeyənlər elmin tamına baxmaq istəyəndə
alimlərin dilini qoparırlar.

**Mələklərdən qorxuram. Onlar o dərəcədə mərhəmətlidirlər ki, şeytan
olmaq üçün hamısını asanlıqla yola gətirmək mümkündür.**

Qorxaq satirikin yalnız özü gülməlidir.

**Buqələmun hökumət başçısı olanda, yan-yörəsindəkilər
rənglərini tez-tez dəyişirlər.**

Qartal qəfəsində sərçə tam azaddır.

Heykəlləri uçuranda postamentlərini saxlayın. Lazımınız ola bilər.

Kiminlə yatdığını mənə de, yuxuda kimi gördüyünü sənə deyim.

Elə zəif pyeslər var ki, səhnədən düşməyə də taqətləri qalmayıb.

Sözsüz rolda da aktyorun deməyə sözü olmalıdır.

Görəsən, adamlar özgəsinin xatirəsində kimin hesabına yaşayırlar?

Müsbətə bax ki, adamın qəddi yalnız çarmıxda düzəlir.

Qəbirüstü yazı çox vaxt axtarış elanını xatırladır.

Nekroloqdan əntiqə vizit kartı çıxardı!

Anonim yazı yalnız o halda məqbuldur ki, onu yazanın

özü həqiqətən mövcud olmasın.

Bayrağı elə yüksəkdə tutmuşdu ki, deyəsən, onu görən gözü yoxdu.

Amerika yolunu kəsməsəydi, kim bilir Kolumb nə kəşf edəcəkd!

Azadlığı seçən bumeranqlar geri qayıtmırlar.

Hazırladı: Mahir N. Qarayev

SERVANTES MÜKAFATI LAUREATLARI

MİGEL DELİBES

Tərcümə: Saday Budaqlı

Migel Delibes (1920-2010) vətəndaş müharibəsindən sonrakı ispan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən biridir. O, “Sərv ağacının uzun kölgəsi” (1947), “Yol” (1950), “Qırmızı yarpaq” (1959), “Siçovullar” (1962), “Beş saat Mario ilə birlikdə” (1966), “Atalarımızın müharibəsi” (1975), “Senyor Kayo kimə səs verəcək” (1978) və bir çox başqa əsərlərin müəllifidir. “Servantes” mükafatına (1993) layiq görülən yazıçı “Kafir” romanına görə isə 1998-ci ildə Nobel mükafatına namizəd göstərilib. “Sərsəm” romanı 1953-cü ildə çap olunub.

SƏRSƏM

roman

I

Əziz Davisito!

Mənim biçarə Davisitom! Bax yenə sənə məktub yazıram. Təkcə sən tərs deyilsən, bu, ikimizə də anamızdan keçib; hər halda, qardaşlar arasında belə şey yaxşı deyil, əgər sən mənim yanıma gəlməsən, mən sənənin yanına gələcəyəm, axırda yenə eyni şey alınacaq. Hər şeyi Sañçesə danışanda, o dedi: “Nədi, başın xarab olub? Ona üz vermək lazım deyil”. Mənsə cavab verdim: “Biz axı qardaşıq”. – “Fərqi yoxdu”, –Sañçes dedi. Davisito, nə gizlədim, bir az fikirləşdim, yalnız Aurita deyəndə ki: “ Doğma qardaşına bir-iki kəlmə yazmaq nə böyük işdi?”, onda düşündüm: “Axı o, doğru deyir”.

Davisito, son vaxtlar heç özümdə deyiləm. Hələ də baş açə bilmirəm həqiqət hardadı, yalan harda. Birçə onu bilirəm ki, dəhşətli dolaşlıqlıq olub, onun ucbatından hər şey dəyişib.

Otur, Davisito, siqaret çəkmək istəyirsən, çək (şəxsən mən məsləhət görmürəm, burda çoxdan hesab edirlər ki, siqaret xərcəng yaradır) və diqqətlə oxu, bacardığım kimi hər şeyi sənə izah eləyəyəm.

II

Hər şey 13 oktyabr axşamı kontordan dilxor halda çıxanda başladı, lap uşaqlıqdan payızda özümü nədənsə gücsüz hiss eləyirəm. Şəhərin mərkəzi həmin vaxt əhvalımı yaxşılaşdırmadı, nəse adamı sıxır, kədərləndirirdi, ona görə, ya bəlkə Allah belə istədi, soldakı ilk tinə buruldum. Mənə elə gəlir, rahatlığım üçün bu cür hərəkət elədim, ancaq sonra fikirləşdim ki, buna insanlarla hadisələr arasında hərdən yaranan gizli cazibə qüvvəsi günahkardı. Bir xeyli hara gəldi getdim və gəlib kimsəsiz bir dalana dirəndim. Bu yerdə közərən lampanın altındakı “Çaxır zirzəmi” yazılmış lövhəyə gözüm sataşdı, fikirləşdim: “Bəlkə bir stəkan içim?” İşə bax, Davisito, nə qədər təsadüf olar: axı mən çaxır xoşlamıram, heç vaxt dərdimi qədəhlə ovutmamışam, lazım olmayan yerdə içənlərisə qınayıram; indi demə ki, qardaşın içki düşkünüdür. İntəhası, zirzəmiyə girib uzun stolun arxasında oturaraq ağ çaxır sifariş verdim.

Saçları hamar daranmış barmenlə kiminsə piştaxtanın arxasında içə-içə söhbət elədiyini dərhal sezmədim. Bu adam pəzəvəngin biriydi. Qara paltosu, sardelkanın üstünə çəkilmiş nazik pərdə kimi, əyninə kip oturmuşdu. Paltonun altından dizləri torbalanmış şalvarı görünürdü. Əllərini ağır-ağır yelləyərkən danışsa da, hərəkətlərində fil təmkinini və ləngərliyi var idi. Ancaq, Davisito, hər şeydən çox onun üzünü mənə heyrətə saldı; gözünün biri çəp idi, bəbəkləri bir yerdə dayanmırdı. Elə bu bozumtul, az qala, ağ, sulanmış gözlər mənə diksindirirdi. Üzünün solğunluğundan dodaqları çox parıltılı görünürdü, susanda isə alt dodağı artıq ət kimi sallanırdı.

III

Elə karıxdım ki, hətta bir qurtum da almadan stəkanı təzədən stola qoydum. Davisito, həmin dəqiqə mənimlə nəşə anlaşılmaz bir şey baş verdi. Sanki indiki həyatım əvvəlki həyatımla birləşdi. Qəribədi, hə?

Həmin dəqiqə nələr keçirdiyimi sənə necə çatdıracağımı düşünəndə yenə ətim ürپəşdi; çox çətin və ağırđı. Bir sözlə, uzağa niyə gedək, yəqin, sənəin də başına belə şeylər gəlib. Davisito, bax, sanki hansısa sözü ilk dəfə eşidirsən, ya hansısa şəkli ilk dəfə görürsən, ancaq hiss eləyirsən ki, sözlə, ya şəkillə bağılı duyğunu əvvəllər artıq yaşamısan, di gəl başını divara çırpsan da bunun nə zaman olduğunu xatırlaya bilməzsən, lap yuxuda görmüş olsan da yenə xatırlaya bilməzsən. Bircə onun “təkrar” olduğunu bilirsən və bu yerdə başlayırsan tərəddüd eləməyə: belə şeyin sənəin başına ilk dəfə gəldiyinə qətiyyən şübhə eləmədən həmin sözü indiki kimi eşitdiyən, ya həmin şəkli gördüyün keçmiş həyatın olmayıb ki? İndi öz-özünə deyirsən: “Bu mənim üçün heç də təzə şey deyil”.

Boynuna al, Davisito, olub axı? Nə qədər baş işlətsən də xeyri yoxdu, şübhələr içində qalacaqsan. Sonra unudursan, qurtarıb gedir. Sırrın açılmaması qüssə yaradır və sən təslim olursan. Bax belə, Davisito, həmin adamı görəndə buna oxşar, ancaq daha ağırlı, daha həyəcanlı hisslər keçirdim, bu adama baxmaq ürək bulandırsa da, baxışlarımı ondan ayıra bilmirdim, elə bil onun gözləri məni çəkirdi, ya iradəmi əlimdən alıb necəsə hipnoz eləyirdi.

IV

Barmen həmin adama altdan-altdan baxaraq, zorla gülümsəyirdi. Barmenin əynində qoluna çaxır ləkələri düşmüş əzik-üzük ağ pencək vardı, qara hamar saçları isə brilyantindən işıldayırdı.

Pəzəvəng sanki yarımçıq kəsilmiş söhbətinə davam eləyirdi:

– Bundan betəri ola bilməz. Qapağın sürgüsünü axı çöldən qoyurlar, ayılıb ayağını qatlamaq istəyəndə, qapağa dəyib əzilir, əvvəl-əvvəl bu zərbədən yaranan küt səsin nə olduğunu özün də başa düşmürsən. Onda fikirləşirsən: “Yaxşı, durub oturum”, oturanda – bum! – alnın taxtaya dəyib şişir, görəndə ki, bir şey alınmır, deyirsən, yəqin, tamam ayılmamısan və nə baş verdiyini bilmək üçün gözünü geniş açırsan, ancaq gözlərin ağrıyır, başlayırsan şübhələnməyə ki, bəlkə gözlərim qapalıdı, axı hər tərəf qaranlıqdı, öz əlini, sinəni, heç nəyi görmürsən...

O susub bir stəkan da içdi. Hərəkətləri ağır olsa da, içindəki güc hiss olunurdu, səsi isə ləngərliydi. Burnunda danışdığını sonra hiss elədim. Barmenin istehzal təbəssümü sanki pəzəvəngi qızışdırırdı:

– Başa düşürsən, dünyada bundan pis şey yoxdu. Məsələ təkcə qaranlıqda deyil. Məsələ... hər şeydədi! Əgər qalxmaq alınmırsa, ayağını uzatmağa çalışırsan, bundan da bir şey çıxmır, çünki atan, ya qardaşın, ya necə deyərlər, doğmalarından, yaxınlarından kimsə ölçünü lap dəqiq götürüb, bir az ona görə ki, hər şeyi düppədüz elədiklərini göstərməyi xoşlayırlar, həm də taxta bahadı, niyə axı bədxərclik eləsinlər, pulu sağa-sola xərcəsinlər. Bir sözlə, hətta ayağını uzatmaq belə mümkün deyil, onda başa düşürsən ki, ağzıbağlı yerdəsən, qəm-qüssə basır səni, yenə qımıldanırsan, ancaq hər yan taxtadı, üstəlik də, arvadının, ya qardaşının əyninə geyindiriyi paltar sənə mane olur, əl-qol açmağa qoymur. Qəfil tənhalıq hiss eləyirsən. Bax hər şeydən pisi – tənhalıqdı. Səssizlik adamın üstünə gəlir. Taxtaların arasından sükut süzülür, qışqırırsan ki, bu sükutu batırısan, heç olmasa, özündən uzaqlaşdırısan, ancaq qışqırığın taxtaların arasında itib-batır, artıq üç metr o yanda da eşidilmir; xırıltılı bağırtın səni ümitsizləşdirənə qədər qışqırırsan, çünki bu qışqırıqlardan ətrafdakı səssizlik daha da qatılaşır. Qəfil fikirləşirsən: “İlahi, məni diri-diri basdırıblar!” Öz qolunu dişləyirsən, səni qalxmağa qoymayan taxtaları dırnaqlarınla cırmaqlayırsan, yorulana qədər dünyada hər şeyi yamanlayırsan. Sonra ulayırsan və başa düşürsən ki, havan çatmır və yenə acığını tabutun qapağından çıxırsan, ancaq sənə arvadın, ya bacın, ya necə deyərlər, doğmaların, yaxınların möhkəm materialdan – şabalıd, ya qoz ağacından tabut düzəltdiriblər ki, dostlar desin: “Əhsən, demə zavallıya hörmət eləyirlərmiş, özlərini gör necə xərcə salıblar”. Bu yaramazları öldürərdim. Bir az yumşağını, məsələn, şam ağacından düzəldiləni

almaqdansa, sənə əzab verirlər, guya sənün xeyrin üçün çalışıblar, istəyiblər yaxşı qalasan, tez çürüməyəsən. Bilirsən, çox kədərliidi.

V

İndi alnında tər damcıları parıldayırdı. Onun nəfəsi təntidi. Danışdıqlarını ürəyindən keçirdiyi uzaqdan hiss olunurdu. Barmen daha gülümsəmirdi. Əlini ağ pencəyinə silib dedi:

–Lənət şeytana, adam elə fikirləşər ki, bunlar sizin başınıza gəlib.

Bu yerdə özümü saxlaya bilməyib qışqırdım:

–Yenə ağ çaxır!

Pəzəvəng içməyinə ara vermədən çevrildi. Bu dəqiqəyə kimi mənim burda olduğumu sezməmişdi. Şüşənin arxasından bərəlməmiş göz mənə zillənmişdi. Hədəqəsindən çıxmış bu əcaib göz, stəkanın dibində çoxalaraq böyüyürdü. O bir müddət beləcə oturdu, sanki mənə zərrəbinlə baxırdı. Adi gözüylə şüşənin böyütdüyü göz arasındakı fərq ağır təəssürat yaradırdı. Davisito, elə bil onu görəndə keçirdiyim hissləri, indi o mənə görəndə keçirirdi. Yağlıbaş barmen mənə çaxır süzəndən sonra, piştaxtanın arxasına qayıdıb təkrar elədi:

– Elə təsvir elədiniz, sanki öz başınıza gəlib. Adam mat qalır!

O, gözünü məndən çəkib, yavaş-yavaş barmenə sarı döndü.

– Mən bunu hər gecə yuxuda görürəm, – dedi. – Başıma gəlsə bundan yaxşıdı.

Bir az susub, sonra əlavə etdi:

– Bir kəndli haqqında əhvalatı bilirsən: istəyiblər müqəddəs hesab eləsinlər, ancaq son məqamda dözümlünü itirdiyinə görə fikirlərindən daşınıblar?

Barmen başını silkələdi. Araya üzücü sükut çökdü. Mən dözməyib qışqırdım:

– Bir stəkan da ağ çaxır!

Pəzəvəng yenə mənə sarı döndü. Sözüünü kəsməyim xoşuna gəlməmişdi. Yağlıbaş həvəssiz-həvəssiz mənə çaxır süzüb, piştaxta arxasına qayıtdı. Pəzəvəng sözünə davam elədi:

– Bir çox yaxşılıqlarına görə onu övliylər cərgəsinə qatmaq istəyiblər, ancaq cəsədini çıxaranda görüblər ki, üzü, əlləri qıc olub, dırnaqları tabutun taxtalarına batıb. Demə, onu diri-diri basdırıblar, heç nəyə gücü çatmadığından o da ümitsizləşib. Vəssalam. Adamın əti ürpəşir, doğrudu?

Barmen gülümsəməyə çalışdı, ancaq təbəssümü üz-gözündə dondu. Paltolu adam birdən dolaşiq şeylər danışmağa başladı:

– İstəyirəm məni basdırmamışdan əvvəl başıma iki güllə vursunlar. Vursunlar ki, öldüyümə şübhə yeri qalmasın, qoy aparsınlar Tibb İnstitutuna, tələbələrini əyləndirmək üçün tikə-tikə doğrasınlar.

Barmenin az qaldı ürəyi qalxsın. Cavab verməyə macal tapmamış, pəzəvəng əlini jiletinin cibinə soxdu:

– Neçə verəsiyəm?

O gedən kimi qalxıb barmendən soruşdum:

– Bu kimdi?

– Yaxşı tanıyıram! Robinetdi, – o dedi.

– Fransızdı?

– Nəyə görə fransız? Bəlkə avstryalıdı, ya rusdu. Buralarda yaşayır.

Piştaxtaya bir duro1 (ispaniyada qədim gümüş pul) atıb, küçəyə qaçdım. Heç kim yox idi, Robinetin isə heç izi-tozu da qalmamışdı.

VI

Aurita yaxşı qızdı. Əgər rastına belə qız çıxsın, Davisito, heç nə düşünmədən evlən. Kişi yalnız onda var gücüylə işləyə bilər ki, qarşısına yaxşı qız çıxsın. Aurita yaxşı qızdı, ya mənə elə gəlir ki, yaxşıdı. Ancaq bunun fərqi yoxdu. Mən ondan razıyam. Robineti ilk dəfə gördüyüm axşam onun hirslənməsinin isə elə bir əhəmiyyəti yoxdu, birinci, ona görə ki, gec gəlmişdim, ikinci, onun dediyinə görə, məndən dəhşətli çaxır iyi gəlirdi. Onu başa salmağa çalışdım ki, bir stəkan çaxır içmək cinayət deyil, o isə təkcə elə bu boşboğazlığın kefli olduğumu sübut elədiyini dedi. Ona dedim, səfeh olmasın və səs-küy salmasın, o isə yataq otağına girib çarpayıya yığılaraq hönkürdü.

Bir özün düşün, Davisito, onun yerində biz özümüzü necə aparardıq, axı əvvəllər Aurita belə deyildi, tamam başqa cür idi, bankdan ayaqlarım donmuş halda qayıdanda, çəkələklərim kürənin yanında, isti qəhvə stolun üstündə olurdu, yatmaq üçün yerimə uzananda isə çiyinləri sallanmasın deyər, bundan zəhləm gedir, pencəyimi hardan asacağımı bilirdim. Elə çıxmasın ki, indiki hərəkətinə görə hirslənirəm, əksinə, Auritaya yazığım gəlir, çünki bütün günü gah ürəyi bulanır, gah halı xarab olur. Soruşuram: “Ağrıyırsan, əzizim?”, onu istədiyimdən deyirəm, bu isə onu əsəbiləşdirir: “Niyə həmişə belə danışırısan, mənə ələ salırısan?”

Bilirəm, Davisito, o vur-tut adi bir qızdı, demirəm, gözəldi, küçədə dönüb arxasınca boylandığımız qızlardan biri deyil, ancaq səni əmin eləyirəm ki, zorla duyulan nəşə bir lətafəti var, – onunla tanış olan kimi dərhal bunu hiss elədim. Bu mənim həyatımda ən başlıca təsadüflərdən biri olub.

VII

Təsəvvür elə, kinoya növbəyə durmuşam, bir qız yaxınlaşıb deyir: “Bağışlayın, mənə bilet götürə bilərsiniz, ancaq balkona olmasın?” Mən qızarıb bərkdən cavab verdim: “Əlbəttə, nə söz ola bilər!” Bu yerdə ağıma bəzi şeylər gəldi. Fikirləşdim ki, bəlkə özümə də onunla yanaşı yer götürüm, ancaq ucuz olsun deyə əvvəlcə balkona almağa hazırlaşmışdım. Bircə elə bu fikirdən həyəcanlandım, işıqların keçməyini gözlədim ki, həyəcanımı hiss eləməsin və yarıqaranlıqda onun yanında oturdum; o, altdan-altdan mənə baxdı, mənimsə ürəyimdən sanki daş asılmışdı.

Təsadüfə bax: film milyoner qadına vurulan kiçik bank xidmətçisindən bəhs edir, milyoner qadınsa onun pulunu yox, özünü sevdiklərinə əmin olmaq üçün yalandan kiçik bir işçi olduğunu deyir. Özümü saxlaya bilmədim, Davisito, ona tərəf əyilib titrək səslə pıçıldadım: “Mən də bankda işləyirəm”. O gülümsəyib astadan cavab verdi: “Ancaq mən milyoner deyiləm”. Cəsarətlənib dedim: “Belə daha yaxşıdır”. Kinodan çıxanda onu evə ötürdüm, sonra hara getdiyini öyrənmək üçün bir neçə gün güddüm. Bir dəfə başqa kinoteatrda növbəyə durmuşdu, guya təsadüfən ordan keçirdim, yaxınlaşıb soruşdum: “Seniorita, mənə bilet ala bilərsinizmi?” Təəccüblü olsa da bu, onu güldürdü və həmin gündən dostlaşıb tez-tez görüşməyə başladıq. O vaxtlar tələbəylə yaşayan və ondan kirayə haqqı almayan qadın sahibim, qarnını pivəylə doldurub hər gecə vannaya siyən yaramaz belçikalı artıq məni tənqə gətirmişdi.

Bir axşam bir-iki qədəh içib Auritaya dedim ki, onunla evlənib vannası olan üçotaqlı evdə yaşasam xoşbəxt olardım. Aurita gülüb cavab verdi: “Nə deyim, gəl xoşbəxt olaq”. Başladıq haqq-hesab aparmağa, mən bunu tezcə eləməyi bacarıram, onda Aurita dedi: “Əzizim, bircə unutma ki, mən kinonu sevirəm”. O, gözlərini yumub, guya ağlamsındı və Davisito, həmin an onu öpməyi çox istədim.

İndi Aurita mənimlə sərt davrananda da onu bağışlayıram, çünki bu şəhərdə tək-tənha və köməksiz olanda, mənə əlini uzatmışdı, mehribançılıq eləmişdi. Həmin axşam donquldandananda ki, gec gəlmişəm, çaxır iyi verirəm, mən bununla barışdım və ancaq Robinet haqqında düşünərək yeməyə oturdum. Axır başa düşdüm ki, Robinet xəstəliyinə tutulmuşam, Aurita da qəribəlik hiss elədi, hətta qiymətli kağızlar şöbəsində bir yerdə işlədiyim Sançes dedi:

–Lenuar, son iki həftədi key kimisən. Nəsə olub?

Sançesin sözündən sonra, Davisito, ilk dəfə fikir verdim ki, Robinetin soyadı kimi mənimki də fransız soyadıdı və öz-özümə dedim: “Bu da daha bir təmas nöqtəsi”. Ancaq kontordan çıxanda fikirləşdim: “Fransız soyadında axı nə ola bilər ki?” Çünki, Davisito, babam Lenuarın tarixçəsini yaxşı bilirdim: Reynosa-Santander dəmir yolunu çəkməyə necə gəlib, tunel qazdıqları bir kənddə nənəmlə necə tanış olub, gəlmələri heç xoşlamayan ulu babam isə deyib: “Mənim fransıza verməyə qızım yoxdu”. Ancaq daşları deşməyə vərmiş eləmiş babam, nənəmin könlünə asanca yol tapıb. Gizlincə görüşəndə nənəmə deyirmiş: “Ma cherie, mon” amour est aussi grand, aussi ferme, et definitif que une de ces hautes montagnes. Sonra ulu babam güzəştə getməli olub, çünki babam Lenuar qorxudub ki, əgər üçüncü fıstırıqdan sonra nənəm eyvana çıxmasa, onların pəncərəsinin qarşısında özünü güllələyəcək. Davisito, sən, əlbəttə, soruşa bilərsən: “Müsyö Robinetin buna nə dəxli?” Mən də özümdən soruşmuşam, yüz dəfə o tərəf-bu tərəfə çevirmişəm, hətta babam Lenuarın sifətinin yerində Robineti təsəvvür eləmişəm, ya təsəvvür eləmişəm Robinet birdən necə yumşalıb deyir: “Əzizim, mənim sevgim bu dağlar kimi böyük, möhkəm və sarsılmazdı”.

Ancaq, Davisito, düzünü desəm, Robinet get-gedə məndən uzaqlaşdı, mənə aramızdakı bağın qırılmamasına çalışırdım, iştahamı, yuxumu, rahatlığımı itirmişdim, Aurita isə məni danlayırdı, aspirin içməyimi tövsiyyə eləyirdi, dəqiqədəbir təkrarlayırdı ki, onun qarnındakı ikimizə də aiddi və biz gərək bərabər məsuliyyət daşıyaq.

Ona görə bankdakı işim barədə düşünməyə üstünlük verdim, xoşbəxtlikdən orda mənə rahat, xəlvət bir yer ayırmışdılar. Gözünün qabağına gətir, Davisito, pəncərənin qarşısında yazı stolu, onun yanında da həmişə belimi qızdıran batareya. Mən orda təmtəkəm, yanıma məxsusi kimsə gəlməsə, nə görə var, nə eşidən. Orda öz kefimə Robinet haqqında düşünüb, fikrim dolaşmasın deyər qeydlər aparırdım və gecələr çimir almağa qoymayan fərziyyələr yürüdürdüm; bir sözlə, o günlər başım o qədər gərgin, eyni zamanda, əbəs yerə işlədi ki, üzöldüm və boynumda şiş əmələ gəldi. Mənə sığorta ilə baxan həkim bunun qanqlit1(ə**səb düyünlərinin iltihabı**) olduğunu dedi, çox yeməyi, gündə on saat yatmağı məsləhət gördü. Ancaq Aurita hay-küy saldı ki, əgər mən öz yaramaz şişimlə bu qədər əlləşirəmsə, o bəs özününküylə nə etməli. Mənim narahatçılığım, özümə qapılmağım onu əsəbiləşdirirdi, nəhayət, bir axşam aləmi qatdı, başladı çamadanını yığmağa ki, anasıgilə gedir. Onu saxlamaq istəsəm də, yola gəlmədi.

–Bəlkə ərimin məşuqə saxlamağına da dözməliyəm? – dedi.

–Belə danışma!

–Ah, danışmayım? Bəs bütün günü nə haqda fikirləşirsən, niyə yatmırsan, yemirsən, bilmək olar?

And içmişdim ki, ona heç nə deməyim, Davisito, çünki bərk qorxudan eybəcər uşaq doğulduğunu bilirdim, ancaq halını görüb hər şeyi olduğu kimi danışdım. O mənə qulaq asıb dedi:

–Gündə yüz dəfə məndə belə şeylər olur; kimisə görürəm, ancaq hansı dükanda işlədiyi yadımda qalmır. Səfehlikdi bunlar, boş şeylərdir.

İstədim onu başa salım ki, bu, elə şey deyil, ancaq öz işindəydi – yadında qalmayan dükançılardan danışdı. Nə isə, sonrakı günlər də məndə xüsusi bir dəyişiklik görməyib, Aurita vərmiş elədi yeri gəldi-gəlmədi ağlayıb sızlamağa ki, Robinetin mənim üçün daha əziz olmasına dözə bilmir.

Davisito, xahiş eləyirəm özünü mənim yerimə qoy. Gümanlar, ürəyədammalar... Doğrusu, bundan artıq heç nə. Arvadım mənim əleyhimə, öz sağlamlığım mənim əleyhimə, hamı mənim əleyhimə, mənə öz bildiyimdən əl çəkmirəm. Mənimlə bir şöbədə işləyən Sañes də həyəcanımı hiss eləyib bir dəfə dedi: “Ehtiyatlı ol, Lenuar. İdefiksə1(başdan çıxmayan fikir) uyma, boş qarına idefiksin axırı yaxşı olmur”. Mən qorxdum, Davisito, axı doğrudan da çox həyəcanlanırdım, amma get-gedə müəmmalar qorxunu üstələdi və qərara aldım ki, Robineti tapana qədər axtarım.

Auritaya heç nə demədən, hər axşam işdən sonra yağlıbaşın çaxır zirzəmisinin ətrafındakı küçələri dolaşmağa başladım. Auritaya dedim ki, bizdə debet kreditlə düz gəlmir, doğrudan da, belə şeylər tez-tez olur və bizi çox ləngidir. Belə axşamların birində boş yerə gəzməkdən bezib, zirzəminin qapısını itələyərək içəri girdim.

–Axşamınız xeyir, – yağlıbaş barmənə dedim.

–Xoş gəlmisiniz, – dilucu cavab verdi.

–Bəs Robinet hanı?

–Robinet nəyinizə lazımdı?

Davisito, onun xidmətinə görə pul verməyə hazırıydım və duronu ovcuna qoydum. O, bərkdən qəhqəhə çəkib duronu başımın üstündə yelləməyə başladı. Və birdən qışqırdı:

–Robineti minib çapmaq istəyirsinizsə özünüz axtarın, onun mənə pisliyi dəyməyib.

Fikirləşdim, bəlkə yola gələr, ancaq islanmış, yapışqanlı kağız pulu üzümə çirpdi. Özümü saxlayıb ordan getdim. Evə qayıdanda isə Aurita amansızcasına məni gerçəkliyə qaytardı.

–Hardan gəlirsən belə? – o soruşdu.

–Kontordan, – dedim. – Bizdə debet kreditlə düz gəlmir.

–Yalandı! – o qışkırdı.

Robinet peyda olandan biz bir-birimizi başa düşmürdük. Aurita mənim sədaqətimə şübhə eləyirdi.

–Dükandan zəng eləmişdim, – o əlavə etdi. – Dedilər, saat yarımı çıxmısan.

Mən qızardım, Davisito, yalanımı tutanda həmişə qızarıram.

–Yaxşı, – zorla dilləndim. – Mən Robineti axtarıram.

–O yenə peyda olub? – Aurita hirslə soruşdu.

– Özümlə heç cür bacarmıram, – paltomu çıxara-çıxara dedim.

Həmin an, Davisito, mən öz arvadımı istədim, onun çiyinlərini, boynunu istədim, əyləşdiyi kreslonun qoltuğunda oturub belini qucaqladım və əlimin altında bədəninin boşaldığını hiss elədim. O heç nə eləmirdi və bu da məni daha da qızışdırırdı. O mənim gözümün içinə baxdı.

–Söz ver ki, daha Robineti düşünməyəcəksən! – dedi. – Yoxsa özündən küs.

Mən and içdim, çünki o an quyuya tullanmaq üçün də and içərdim. İndi səndən soruşuram, Davisito: sənə, belə vəziyyətdə içdiyən and nəyəyə dəyərmə?

XI

Hər səhər praktikant mənə yod vurmağa gəlirdi, çox ağırlı iynədi. Sanki iynə məni dəlib keçirdi, ona eləcə də dedim. Öz iynəsi kimi balaca, nazik və həmişə də qaşqabaqlı idi. O cavab verdi: “Tərpənməyin, yoxsa oturaq sinirinizə düşərəm”. Ondan sonra tərpənmədim.

Boynumdakı şiş balacalaşmadı; bərkimişdi və ağrısı kəsmirdi. Kistaya oxşayırdı, ancaq yaygın idi. Praktikant qorxulu bir şey olmadığını deyirdi, ancaq onu inandırmağa çalışırdım ki, xüsusən də gecələr şişdən süst oluram, ruh düşkünlüyü

hiss eləyirəm. Onda praktikant bunun hərarətdən olduğunu dedi və tapşırı ki, hərarətimi tez-tez ölçüm.

Heç vaxt hərarətini tez-tez ölçmə, Davisito. Ölçürsən ki, 37,2-di, fikirləşirsən: “Sabah düşər”. O biri gün 37,1 olur, fikirləşirsən: “Sabah, doğrudan, hərarətim olmayacaq, artıq düşür”. O biri gün 37,3 olduğunu görüb fikirləşirsən: “Yox, deyəsən, işlər fırtındı”. Əlində termometr ətrafındakıların üstünə cumursan, bircə sənin hərarətin var və hiss eləyirsən ki, bu hərarət səni də, sənin evini, ailəni də məhv eləyəcək.

Hərarətimi tez-tez ölçməyim Auritanı əsəbiləşdirirdi; deyirdi, əslinə qalsa, özümü necə hiss eləməyim vacibdi. Dedim, özümü pis hiss elədiyimə görə termometr qoyuram, o isə cavabında dedi ki, özümü pis hiss eləməyim hərarətdən qorxduğuma görədi. Bundan elə də baş çıxara bilmirəm, Davisito, qıssası, halım xarabdı, bilmirəm, qorxudandı, hərarətə görədi, ya sadəcə, halım xarabdı, vəssalam; ancaq onu bilirəm ki, fərq burda o qədər kiçikdi, nədən – qorxudan, hərarətdən, ya ürəkbulanmasından müalicə olunmağının dəxli yoxdu.

Necə olsa da, qanlı əvvəl-əvvəl mənim işə getməimə mane olmurdu. Sañes dedi ki, qayınatasının da boynundan qəfil şiş çıxmışdı, elə qəfil də çəkilib getdi, səndə də sağalar, özü sağalmasa, həkim sağaldar. Mən soruşdum: “Bəs qayınatanın hərarəti varıydı?” Cavab verdi ki: “Olub-olmadığını bilmirəm, ancaq onun da peysərində səninki kimi şiş varıydı”. Mən Sañesə qulaq asmadım, hesab eləyirdim ki, yod həm yaxşı yeməkdi, həm yaxşı yuxu – bu, Allahın hökmü kimi bir şeydi, Allahın hökmü ilə də hər şey vaxtı çatanda sağalır.

XII

Əgər gözlənilmədən rastlaşmasaydım, yəqin, bunlara başım qarışdığından Robineti unudub, Auritaya verdiyim anda sadıq qalacaqdım. Həmin axşam kredit şöbəsində işləyən Fando toyqabağı qonaqlıq verirdi. Fando sısqı, çopur, qarayanız bir adamdı. Həmişə qəhvəyi rəngdə paltar geyinir, özü də çox səliqəlidi, işləyəndə

qara qolçaq taxır. Fando bizi yaxşıca yedirib içirdi, axırda mən Sançes və Berriqotla qaldım, o birilər qadınlarla gəzməyə getdilər.

Mən süstləşmişdim və axşam sərin olsa da əməllicə tərləmişdim. Öz-özümə dedim: “Şənlən, bu qonaqlıq sənin şişinə xeyirdi”. Elə həmin an hansısa pəzəvəngin küçəni keçib metroya tərəf qaçdığını gördüm. Birdən ağıma gəldi: “Axı mən onu tanıyıram”. Qiymətli vaxtı itirmişdim, dərhal mənə çatmamışdı: “Axmaq adam, bu ki Robinetdi!” “Bağışlayın!” deməyəcə macal tapıb götürüldüm, əldən düşmüş Robinet isə qabaqda yorturdu; qışqırdım ki, dayansın, ancaq heç vecinə də olmadı, qaçıb özünü metroya saldı. Yüyürə-yüyürə fikirləşdim: “Mənim qarşımdakı adamın vicdanı təmiz deyil, ona görə aradan çıxır”. Pilləkəndə yavaşdım. Fandonun çaxırından başım gicəllənirdi, boynumu sındırmamaq üçün ehmalca aşağı düşdüm. Stansiyada heç kim yox idi, yalnız qulaqbatıran qəribə bir sükut hökm sürürdü və birdən Sançesin, Berriqortun yuxarıdan məni səsləməsiylə eyni vaxtda, tunelin sağ tərəfində addım səsləri eşitdim. Çox düşünmədən relslərin üstünə tullanıb, qaranlığa cumdum. Var gücümlə Robineti çağırdım, ancaq cavabında tuneldə vur-tut əks-səda eşidildi. Əvvəlcə qaranlıqda işıldayan relslərin üstüylə qaçdım, ancaq get-gedə qaranlıq qatılaşdı, onda ürəyimin döyüntüsünü peysərimdəki şişdə hiss elədim. Fikirləşdim: “Bircə qatarın altına düşməyim”. Və özlüyümdə qərara aldım: “O biri yola atılamam”. Bu yerdə sürünə-sürünə yaxınlaşan qorxu pıçıldadı: “Birdən hər iki yoldan da eyni vaxtda qatar gəlsə?” Qorxu ilan kimi boğazıma dolansa da, sakitləşmək üçün özümə cavab verdim: “Lənət şeytana, belə şey olmaz. Artıq bu vaxtlar, demək olar, qatar işləmir”. Elə bu zaman qatarın fiti eşidildi, ayağımın altındakı relslər titrədi. Səs arxadan gəlirdi və içimdəki əsməcəylə işığın haçan peyda olacağını gözlədim. Bütün diqqətimi toplayıb, əks tərəfdən də belə bir səsi eşitməyə çalışırdım, ancaq eşitməyib o biri yola tullandım və vaqonların işığında uzaqdan görünən Robinetin arxasınca götürüldüm.

Sonra yenə qaranlıq çökdü, bir müddət sonra isə növbəti stansiyanın işıqlı qübbəsi göründü. Təzə gələn qatarın gurultusunu eşitdim, eyni zamanda, Robinetin yöndəmsiz halda perrona çıxdığını gördüm. Qatar aramızı kəsdi. Qeyri-ixtiyari bir-iki dəfə qışqırdım, sonra öz-özümə dedim: “Nədi, qışqırıqla kimisə saxlaya biləcəyini düşünürsən?” Özüm də cavab verdim: “Yox”. Onda ağım qulağıma

pıçıldadı: “Niyə axı belə qışqırırsan?” Etiraf etməli oldum ki, Robineti təkbətək döyüşə çağırmaq üçün qışqırıram, intəhası, niyə onu döyüşə çağırmalı olduğumu özüm də düz-əməlli bilmirdim.

XIII

İki il əvvəl mayın üçündə anamız öldü, Davisito. Çoxdan sozalsa da, demək olar, qəfildən quş kimi uçub getdi. Onu sadə, təmtəraqsız dəfn elədim, çünki elə də imkanım yox idi, həm də təmtəraqdan anamın özünün belə xoşu gəlməzdi.

Bu iki ildə anam haqqında çox düşünmüşəm, Davisito. O, atamla xoşbəxt deyildi, üstəlik, sənin gedişin onu çox üzdü. Son günlər işias1 (**oturaq əsəbin iltihabı**) da onu təngə gətirmişdi, ölümünə az qalmış bir ara həkimi ona ayaqlarına ot vannası eləməyi məsləhət görmüşdü; bu, kömək elədi, ancaq soyuqdəymədən canını qurtara bilmədi, çünki zavallı anam ləyəndən ayağını çıxarmadan yatmaq istəyirdi. Yoxsa ağrıdan yata bilmirdi. Davisito, anamla necəsə pis davrandığım yadıma gəlmir, hərçənd ki, bəzən səbəbsiz yerə, axmaq xarakterimin ucbatından nəşə olurdu, bunun da əzabını çəkirəm.

Son illər anam danışmağı çox sevirdi, başqa qocalar kimi xatirələrlə yaşayırdı. İki gündən bir atamla necə tanış olduğunu danışdı, özü də elə yerli-yataqlı ki, guya əvvəllər eşitməmişdim. Xatırlayanda çox kövrəlirdi: “Gün tutulmasına baxması üçün rəngli şüşəni təzədən ona qaytaranda, düz gözümlərin içinə baxıb dedi: “Lazım deyil, mənim üçün gün daha tutulmayacaq”. Həmişə də bu sözlərdən sonra bir xeyli susurdu. Ancaq əksinə, Po haqqında, Fransadakı yaşayışımız barədə tələsik danışdı, sanki söhbətini tezəcə bitirmək istəyirdi. Anam orda xoşbəxt olmamışdı, Davisito, çünki atamız həmin vaxt gün tutulmasını artıq unutmuşdu, kazinoya, bir də öz şəkillərinə başı qarışmışdı. Mən soruşmuşdum: “Bəs biz Poya niyə getmişdik?” O isə cavab vermişdi: “Atan bir dəfə mənə dedi: “Rəssamın burda əl-qol açmasına imkan yoxdu. Mən Parisdə, Tuluzada sərgimi nümayiş etdirməliyəm”. Davisito, mən şübhələnirəm ki, o, Parisdə, Tuluzada təkcə

şekillərini nümayiş etdirmirmiş. Anamdan daha çox şey öyrənməyə çalışırdım, çünki ordakı həyatımız barədə susmağa üstünlük verdiyini görürdüm. Bir axşam dilindən qaçırdı: “Sən doğulanda mən tək idim və qapıçı qadın madam Luvua gələnə qədər hər şeyi özüm eləyirdim”. Davisito, ürəyimdə mərhum atama qarşı dərin nifrət oyandı. Anam həmin tarixçənin kədərli sonluğunu danışana qədər bu nifrət azalmadı. O həmişə deyirdi: “Atan öləndə...” Bir dəfə soruşdum: “Bəs o nədən öldü?” Məni eşitmirmiş kimi təkrar elədi: “Atan öləndə...” Sonralar bir müddət daha heç nə soruşmadım. O həmişə bu əhvalatı əvvəlki kimi danışmağa başlayırdı: “Atan öləndə...” Bir dəfə dözməyib soruşdum: “Ana, bəs o nədən ölüb?” O, cavab verdi: “İntihar eləyib”. Mən donub qaldım, çünki bu fəlakət çoxdan məni üzürdü. Anam köks ötürdü: “İyirmi il qabaq bir səhər studiyasında özünü güllə ilə vurdu. Davisito buna dözmədi. Evdən qaçdı. O vaxtdan görmürəm”.

Onda susdum, Davisito, məsələnin kökünə getməyə ürək eləmədim. Bir axşam soruşdum: “Bəs atam çox qumar oynayırdı?” – “Onun elə də pulu yoxuydu, nəylə oynayasıydı”, – anam dedi. – “Niyə mən heç nə bilmirdim?” – “Ah, mənim əzizim, – anam cavab verdi, – sənə vur-tut dörd yaşın var idi. Studiyanın qarşısındakı meydançada oynayırdın, biz yuxarı qaçanda ağladın. Güllə səsindən qorxmışdun”. – “Bəs Davisito?” – soruşdum. Anam cavab verdi: “O getdi. Dözmədi”.

XIV

Robinetlə bağlı bu əhvalat başıma gələndə, uşaqlıqda gördüyüm Fransanı yadıma salmağa çalışdım və özümə dedim: “Çox ola bilər ki, bizim əlaqəmiz hələ o vaxtdan başlayır”. Ancaq vur-tut baxımsız bağları və nəhəng ağacların başında oynayan dələləri xatırlayırdım. Hərdən yaddaşımı gücə salıb havanın sakit və şüşə kimi şəffaf olduğu boz dumana bürünmüş boz şəhəri tutqun şəkildə görürdüm.

Və yaddaşına bu əzabı verəndə bir dəfə özümdən soruşdum: “Bəlkə bunların hamısı mənə atamdan keçib”. Biz başqalarının davamıyıq, Davisito, bildiyimiz

şeylər heç də öz-özünə yaranmayıb. Hamısı bizə irsən ötürülüb. Ona görə düşünməyə başladım ki, Robinetə olan hisslərim mənə atamdan keçib, atamdan mənə həm də iri ağız və sərt saçlar keçib. Mən fəvqəltəbii nələrə inanan adam deyiləm, Davisito, ancaq mənə elə gəlir ki, radiolokatorlara, televiziya baxmayaraq, bəşəriyyət hələ qismən də olsa inkişaf etməyib. Gülmə, Davisito. Anam hesab eləyirdi ki, atamın qanı qarışıq olduğuna görə – babası Lenuar, nənəsi dağlı qızı – belə coşqun xarakteri var. Anam özünü buna o qədər inandırmışdı, hətta ara həkimindən soruşmaq qərarına gəlmişdi. “Belə hallarda bu cür kəskin dəyişikliklərə rast gəlmişəm”, – ara həkimi deyib, ondan beş duro qopartmışdı.

Anam pulu böyük məmnuniyyətlə vermişdi, Davisito, ona çörək vermə, imkan ver atamızın qəribəliklərinə haqq qazandıra bilsin.

Başqa tərəfdən, hipnozçular elə hoqqalar çıxarırlar ki, adamın saçları biz-biz durur, bunun dəfələrlə şahidi olmuşam və başa düşmüşəm ki, lal dil kimi iki nəfəri uzaq məsafədən birləşdirən gizli enerji var, burda sözə lüzum yoxdu. Mən onda fikirləşdim, Davisito: “Təbiəti və bu əlaqələrin mümkünlüyünü dərk eləyəndə dünya çönəcək”.

Sənə düzünü deyim: bütün bunlar haqqında özümə də etiraf etmək istəmədiyim qorxuyla düşünürdüm və təbii ki, öz fikirlərimi, narahatçılığımı Auritadan gizlədirdim. Ürəyimi kiməsə açmağı çox istəyəndə, bir axşam eyhamla Sançesə dedim. Sançes üz-gözünü turşutdu: “Bax ha, Lenuar, ehtiyatlı ol, səndən də ağılı başında olan adamlar dəlixanaya düşüblər”. Sançesdən bunu heç gözləməzdim, öz incikliyi ondan dedim, həmişə mənə başa düşəcəyinə inanırdım; ancaq dərhal da fikirləşdim ki, Sançes mənə ürəyi yandığından belə deyib, çünki mənim bir ayağım yox, iki ayağım da artıq dəlixanadaydı.

Bilmirəm, Davisito, o vaxtkı halımı sənə təsvir etməyi bacaracağam. Yəqin, krossvordun üstündə çox baş sındırmısan və bir sözdən başqa artıq hamısını tapmısan, onun da bir neçə hərfi yazılıb, söz sənə çox adi, tanış gəlir, axı niyə uzağa gedəsən, gündə yüz dəfə həmin sözü deyirsən. Əldən-dildən düşürsən, onu o tərəf bu tərəfə çevirirsən, müxtəlif hərfləri yerinə qoyub hündürdən deyirsən – bəlkə axtardığın sözə oxşadı. Ancaq əbəs yerə. Söz tərsliyə düşüb, sanki səni cırnadıb,

xıSın-xıSın gülür. Gah sənə elə gəlir, artıq yaxınlaşmısan, gah da səndən baş götürüb qaçır, uzaqlıq və yaxınlıq səni eyni dərəcədə əsəbiləşdirir, çünki hər üzünə fırlatsan da sözü tapa bilmirsən.

Robinetlə aramızda da məhz bu baş verirdi, ancaq müəmmadan yaxa qurtara bilmirdim, Davisito, çünki sənə tanış gələn, ancaq heç cür tapa bilmədiyim krossvorddakı o söz kimi Robinetin həyatıma boş yerə girmədiyinə – pisliyəmi, yaxşılığımı – şübhəm yox idi.

XV

Təbii ki, Fandonun toy qonaqlığından sonra nə baş verdiyini Auritaya danışmamışdım. Ancaq bir neçə gün keçmiş ehtiyat eləməyə başladım, çünki çox gərginiydim, Aurita da əsəb dağarcığına dönmüşdü, bir qığılcıma bəndiydi ki, aramızda mərəkə qopsun. Ona görə çalışdım bunları başımdan çıxarıb sakitcə ev işləriylə məşğul olam. Ancaq, Davisito, bəzi şeylər elə bil qəsdən düşünülüb ki, ən dözümlü adamın da axırına çıxsın. Maraqlıdı, əgər əlüzyuyanın axarı hər səhər saçla tutulursa, diş pastasının qapağı bağlanmamış olursa, arvadının gecə köynəyi sənə kabinetində atılıb qalırsa təmkinli oğlan nə deməlidi? Mən, adətən, belə şeylərə dinməzcə dözüərəm, ancaq Fandonun qonaqlığından üç gün sonra əlüzyuyanın axarı tutulmuşdu, vaxt isə daralmışdı, çünki yatıb qalmışdım, bizim kontorda da – bilmirəm sənə demişəm, ya yox, – gecikməyə pis baxırlar, gərək qol çəkəsən, gecikəni isə məktəbdə olduğu kimi məzəmmət eləyirlər. Axarı baş sancağıyla açdım, dişimi yumaq istəyəndə, gördüm, tübik açıqdı, pastanın qurumuş qabığı təzəsini çıxmağa qoymur. Sıxdım – heç nə yoxdu. Yenə sıxdım – tübik şişdi, ancaq pasta çıxmadı. Mən tələsirdim, Davisito, onu var gücümlə sıxdım və birdən tübikdən ilan kimi uzun ağ pasta sıçrayıb məzəli şəkildə əyilərək güzgüyə yapışdı. Hirsli-hirsli yataq otağına keçib Auritanı oyatdım.

–Sən nə vaxtsa pastanın qapağını bağlayacaqsan? – dedim.

–Belə, demək buna görə məni oyatmısan, səfeh?

–Bu evdə nə vaxtsa səliqə-sahman olacaq?

–Nə mənada səliqə-sahman?

–Səliqə-sahman barədə!

–Ay, əzizim! Tələsməsən işə gecikəcəksən, – o, cavab verdi.

Bu sözüylə o məni tərksilah elədi, Davisito, ona yaxınlaşıb qucaqladım, öpdüm, üzr istədim, o isə astadan dedi: “Yana çəkilib, uzan, istəyirsən?” Və yana çəkilib pıçıldadı: “Başında bir belə qarışıqlıq olması sənin üçün azdı?” və mən onu qucaqlayıb sıgalladım, öpdüm. Əynində evləndiyimiz gecə geyindiği krujevalı həmin gözəl köynəkdi. Biz onu bir də təzələdik.

XVI

Çox gecikmişdim, qol çəkdiyimiz vərəqi apardıqlarından qarışıq qadının yanına gedib dedim:

–Nə vaxta qədər bizimlə məktəbli kimi davranacaqlar?

–Bunu direktordan soruşun, – o, cavab verdi.

–Mənim direktora deyiləsi sözüm yoxdu.

–Yaxşı.

–Nə? – əsəbi halda soruşdum.

–Heç nə, – o dedi.

–Məsələ elə ondadır da! – dedim.

Ürəyimə baxıb özümü tanımadım, Davisito. Və fikirləşdim: “Bütün bunların günahı Robinetdədi”. Saңcesin mənim hərəkətlərimə mat qaldığını görüb ona yaxınlaşdım.

–Enrike, nəyə lazımdı?

–Yox, nə olub?

–Gözünü çəkmədən mənə o qədər baxdın ki, dedim, yəqin, nəşə istəyirsən.

–Heç nə istəmirəm, sağ ol.

Ürəyim elə bil peysərimdəki şişdə döyünürdü, alnım alışıb yanırdı.

–Mən gedirəm, bu gün işləmək istəmirəm, – dedim.

Yəqin, bunu çox hündürdən dedim, çünki hamı başını qaldırıb heyrətlə baxdı. Sañes mənə yaxınlaşıb canıyananlıqla dedi:

–Sənə nə olub, ağılsızlıq eləmə.

–Ağılsızlıq-zad eləmirəm, Enrike. Bu gün işləməyə həvəsim yoxdu.

Gedəndə inspektor qarşıma çıxdı, mən dayanmayıb ona çatanda dedim:

–Hələlirik.

Davisito, and içirəm ki, bunu əvvəlcədən fikirləşməmişdim, sadəcə, hər şey necə olmalıydısa, elə də oldu və artıq küçədə düşündüm: “Hər səhər əlüzyuyanın axarını deşib açmasaydım, ya direktor gecikməyə görə qol çəkməyi ləğv eləsəydi, görən, mən xoşbəxt olardımı?” Dərhal da Robinet haqqında fikirləşib öz-özümə dedim: “Atam, anam, ya Davisito Robinet haqqında hər şeyi mənə izah eləyərdilər. Ancaq onların heç biri yoxdu. Çətinlik də bax elə bundadı”.

Kafeyə girib bir stəkan çaxır içdim, sonra yağlıbaş barmenin zirzəmisinin ətrafındakı dar küçələri dolaşdım. Sonra mərkəzə qayıdıb başqa barda bir stəkan da çaxır içdim. Tədricən özümü günahkar və hamı tərəfindən atılmış hiss eləməyə başladım, cürbəcür fikirlər fırlanan başım isə od tutub yanırdı. Bütün bunlardan başım hərləndi və mədəm qazındı. Qəribə şeydi, Davisito, bütün hisslərim özünü qarnımda hiss elətdirir. Görünür, qəbizlik mənim zəif yerimdi. Bir sözlə, özüm də istəmədən bir də gördüm bankdayam və hamının üzündə əylənəcəklərinə nəşə bir ümid olduğunu sezdim. Ancaq mən birbaşa inspektorun kabinetinə getdim və Auritadan, qanqlidən, hərarətimdən, dünyaya gələcəyini gözlədiyimiz körpədən və bütün bunların ucbatından məni bürüyən təşvişdən danışdım, əlini tutub peysərimə apardım, o isə dedi: “Hə-ə, doğrudan da, nəşə var”; sonra əlini alnıma apardım, o, çaqın halda dedi: “Ola bilsin, azca hərarətin var”. Mən dedim: “Bəlkə də yüksəkdi,

senyor inspektor” – və on il xidmətim ərzində bir dəfə də üzrsüz yerə iş buraxmadığımı, vur-tut üç gecikməm olduğumu ona xatırlatdım, o isə yumşalıb, yumşalıb, nəhayət, dedi:

–Di yaxşı, Lenuar, ilk dəfə olduğuna görə bağışlayıram, ancaq bir də belə şey görməyim.

Minnətdarlıq eləyib kabinetdən çıxdım. Sançes soruşdu: “Nə oldu, Lenuar?” Mən cavab verdim: “Heç nə”. Sançes canıyananlıqla məni süzdü: “Sən də özünə görə deyilsən”.

XVII

Həkim deyəndə ki, körpənin ürək döyüntüsünü eşidir, mən qanımda ölümsüzlüyün döyüntüsünü hiss elədim. Yəqin, ata olacağımın həyəcanından idi. Auritadan onun təpikləyib-təpikləmədiyini soruşdum; Aurita cavab verdi ki, təpikləmir. Həkim dedi ki, hələ heç yarı müddət də keçməyib. Aurita soruşdu ki, ekiz deyil, həkim isə dedi, niyə belə fikirləşir. Aurita qızarıb çiyinlərini çəkdi. Qəfil elə bil zarafatyana fikirləşdim ki, nə vaxtsa Robinetlə bir qarında olmuşuq, o saat məni tər basdı, ciddiləşib düşündüm: “Axı mən Robineti əvvəllər qarındakı kimi necəsə dar, bağlı yerdə görmüşəm”. Bu, sadəcə, fərziyyə idi, Davisito, ancaq mənə yenə elə gəldi ki, bundan da doğrusu ola bilməz. Həkim Auritaya vitaminlər, bir də kalsi iynəsi yazdı.

Bunları Sançesə danışanda o məni qorxutdu: “Doğana qədər vitamin vermə. Körpənin çöldə böyüməyi yaxşıdı, nəinki qarında”. Doğrusu, onun mühakiməsi inandırıcıydı və Auritaya evdə o cür də dedim. O soruşdu: “Nədi, Sançes həkimdi?” – “Yox, özün bilirsən”, – mən cavab verdim. “Ancaq burnunu hər yerə soxmağı xoşlayır, elədi?” Söz mənə toxunsa da, özümü saxladım, dedim, necə istəyir eləsin, o isə acıqla mızıldadı ki, öz kefindən belə eləmir, həkimin tapşırığını yerinə yetirir.

O vaxt elə də yola getmirdik, Davisito, bilirdim, bunun günahı nə Auritada, nə də məndədi, günah Robinetdədi. Hərdən elə şeylər uydururdum, özümün də

ayıbıma gəlirdi, guya biz hətta Robinetlə o biri həyatımızda görüşmüşük, məlum deyil, necə, harda, ancaq bir az baş sındıranda bunların sayıqlama olduğunu anlayırsan, mən axı xristianam, Davisito, ruhun bir bədəndən o birinə keçməsinə, reinkarnasiyaya, bu sayaq başqa yalan-palan şeylərə inanmıram. Bunlar ümitsizlikdən başımda fırlanırdı, əslində isə onlara elə də inanmırdım. Di gəl ağılının yerində olduğundan şübhələnməyə başladım. Hərdən gicgahım elə atırdı ki, tıqqıltısını qamçı zərbəsi kimi balıncda eşidirdim, qorxub yerimdən sıçrayırdım, əlimi atıb tutmağa nəşə axtarırdım. Üstəlik də, səhhətim pisləşirdi. Mən artıq Robinetdən canımı qurtara bilmirdim. Əgər həmin vaxt onu unuda bilsəydim, Davisito, and içirəm, elə də eləyərdim. Ancaq əyyaş çaxırdan əl çəkə bilmədiyi kimi, mən də Robinetdən əl çəkə bilmirdim.

Çaxırla da məsələ məlumdu: nə qədər ki, kefini kökəltmək üçün bir-iki stəkan içirsən, sənə faydası deyir, hər şey yaxşı gedir və sən çaxırı xoşlayırsan, çünki istəmədiyin vaxt içməyə də bilərsən, ancaq bir də gördün aludə olursan, çaxır səni çağırır, sən xəstə kimisən, artıq istəmək nədi, sənə içmək lazımdı, tərgitmək istəsən də bacarmırsan, çünki artıq boğaza qədər batmışsan, o səni qarşısızalmaz qüvvəylə çəkir, öhdəsindən gələ bilmədiyin bu meyli hiss eləməmək üçün hətta pul da verməyə hazırsan, çünki bilirsən: hiss eləsən – həmişəlik batdın. Əyyaş çaxırın dalına düşdüyü kimi, mən də Robinetin arxasınca düşmüşdüm. Hərdən-hərdən fikirləşirdim ki, bu qədər baş sındırmağa davam eləsəm, axır beynim xarab olacaq, ancaq heç nəyə nail olmasam da, özümə əzab verməkdəydim, yalnız ilk şüurlu xatirəmdən tutmuş Robinetlə barda rastlaşdığım günə qədər bütün həyatımı hissə-hissə saf-çürük eləməyi bacardım.

Tamamilə zəifləmişdim, istiliyim arada otuz səkkizə qalxırdı, axşamlar göz qapaqlarım ağırlaşırı, gözlərim isə bərk qaşınırdı. Yəqin, hərarətə görə beləydi, Davisito, ancaq onda bunun səbəbini Auritanın məni başa düşməməsində görürdüm.

Bir dəfə uşaq paltarlarını bəzəmək üçün lent almağı unutmuşdum, ona görə bəri başdan onu sakitləşdirmək istədim.

–Bağışla, – dedim, – unutmuşam.

–Sən axı nəyəşə yarayırsan? – o ağıladı.

–Di yaxşı, Aurita, boş-boş danışma. Bu ki xırda şeydi, sabah alaram, qurtarıb gedər.

–Ax, demək belə?! Səncə, arvadını vur-tut bir dəfə sevindirməkdənsə, bütün günü haralardasa avaralanmaq yaxşıdı?

Mən barışdırıcı tərzdə dedim:

–Xahiş eləyirəm, sakit ol, Aurita, yoxsa ev cəhənnəmə dönüb.

O hirsləndi:

–Hə?! Bəs onda bu evdə şeytan kimdi?

Hamısının günahı, qanqlitdədi, Davisito. Ən əlverişsiz məqamda bərk sancdı. Peysərimdəki şiş, bir də ən yaxşı müalicə kimi həkimin sakitliyi məsləhət görməsi məni özümdən çıxardı. Ovcumdakı stəkanın ağırlığı məni sakitləşdirə bilərdi və onu ləzzətlə divara çırpıdım. Qolaylanmağımdan, çiliklənən stəkanın cingiltisindən Aurita yerində quruyub qaldı. Ancaq bu vur-tut bir an çəkdi, dərhal peşman oldum, məmnuniyyətlə hər şeyi geri qaytarardım, deyəsən, ağ eləmişdim. Auritanın “vəhşi, vəhşi, vəhşi” deyə-deyə koridorla qaçdığını görəndə məni vahimə bürüdü və qarnımı sancı doğradı.

Həmişə beləyəm, Davisito. Kim bilir, bəlkə, divara bir dənə də stəkan, ya kasa, ya həтта bardaq çırpısam – evdə öz hökmümü çoxdan yeridərdim. Ancaq belə çıxır ki, sözümün üstündə durmağa göstərdiyim xırda bir cəhdədən sonra, məni artıq təəssüf hissi bürüyür, özlüyümdə deyirəm ki, Aurita haqlıdı, mən kimi əri olanın həyatı cəhənnəmdən betərdi. Axırda geri çəkilirəm, ailə harmoniyasına ordan-burdan birtəhər yamaq vurub, başımı aşağı salıram, belə çıxır ki, qalib olmaq əvəzinə məğlub olmuşam və mənim mövqeyim laxlayır.

Auritanı sakitləşdirdim, gecə köynəyini bir daha təzələdik, ancaq bu dəfə hiss elədim ki, elə də səmimi-qəlbdən üzr istəmirəm, üsyankar fikirlər hələ içimdə civildəşir, dava-dalaşdan, qarışıqlıqdan zəhləm getdiyinə görə belə hərəkət eləyirəm.

Hər halda, bu qəribə hərəkətim məni çaşdırdı, ürəyimin dərinliyində dedim: “Özünü aldatmaq nəyə lazım? Sərsəmlik adamı belə haqlayır”. Məni dəhşət bürüdü,

Davisito, çünki dünyada hər şeydən çox ağılımı itirməkdən qorxuram. Mən isə hərdən-hərdən havalandığımı, demək olar, cismən hiss eləyirdim və doğrusunu desəm, son vaxtlar bunu daha çox hiss eləyirdim. Özümdən soruşurdum: “Robinetə görə belədi?” Və cavab verirdim: “Onun görünüşü başı batsın”. Başı batacaqdı, batmayacaqdı – mənim çox da vecimə deyildi, əslində isə bircə şeyi arzulayırdım: “Onu tapmaq!”

XVIII

Bir səhər ağılıma bəzi fikirlər gəldi və durub fransız konsulluğuna yollandım. Sarışın oğlandan konsulun yanına necə düşməyi öyrəndim. Konsul məni gözlətsə də, narahatçılığımı elə də bildirmədim, çünki qəbul otağındakı divanda əyləşmək ləzzət eləyirdi. Konsul iri eynəkli, genişalınlı bir adamdı, sözün axırını yeyirdi. Robinet haqqında ondan soruşanda, zəngi basdı və xidmətçi gəlib tapşırıq qulaq asandan sonra gedərək kitabla qayıtdı. Sonra məndən Robinetin yaşını, İspaniyaya gəldiyi tarixi, nə ilə məşğul olduğunu, Fransada yaşadığı yeri soruşdular, mənə eyni sözü təkrarlayırdım: “Bilmirəm, bilmirəm”. Nəhayət, konsul dedi: “Bu adam konsulluqda qeydə alınmayıb”.

Mən çox kədərləndim və kontorda məişətim alandan sonra yağlıbaş barmenin yanına yollandım. Onun turşaşirin təbəssümünü görəndə özümü miskin bir adam hiss elədim. Ancaq buna baxmayaraq, ondan hər şeyi öyrənmək fikrim qətiydi. Heç nə olmamış kimi soruşdum:

–Robinet necədi?

–O yoxdu, – cavab verdi. – Gedib.

–Hara?

–Sizin əliniz çatmayacaq yerə. Bunu bilmək istəyirdiniz?

–Vətəninə qayıdıb?

–Elədir ki var.

Ordan çıxanda məni təzə bir hiss çulğadı, Davisito, duydum ki, Robinet uzaqlaşsa da mən ona yaxınlaşmışam və evə qayıdıb öz sevimli kreslomda oturanda birdən qəribə hiss keçirdim: atamın çəkdiyi Po şəhərinin mənzərəsinə baxırdım və şəkildə qeyri-adi, tanış nəşə sezdim. Özümə qapılıb beləcə oturmuşdum və sanki qəfil kimsə pıçıldadı ki, “gördüm”, Robinet ordadı və məhz orda mənim həyatıma daxil olub və Robinet şəkillə qaynayıb qovuşdu. İndi vərəqdəki xətləri gördüyüm qədər aydın gördüm, Davisito. Ağlım əsəbi coşqunluqla bu şəklin qəfil mənə söyləmək istədiyi dərkolunmaza can atırdı. Davisito, mən sanki krossvorddakı axırıncı sözün bir hərfini də tapmışdım.

Yəqin, mənim rəngim ağarmışdı, ya buna oxşar nəşə olmuşdu ki, Aurita qorxmuş halda ayağa qalxdı, mənə yaxınlaşaraq diz üstə çöküb qışqırdı: “Allah xatirinə, elə çəp baxma, axı mən qorxuram, səfeh!” Əslinə qalsa, Davisito, gözlərimin çəpləşdiyindən xəbərim yoxdu, o mənim gözlərimi açdı, mənə elə bil harasa uçurdum, elə bil buludların arasındaydım. Ancaq bu yarıhuşsuz vəziyyətdə də hələ Robineti şəkillə əlaqələndirirdim, onların arasında hər şeyi izah eləyən paralellər gətirirdim.

XIX

İlahi! Yaşamaq bundan sonra mənim üçün müşkülə çevrildi, Davisito. Robinet fikrimdən çıxmırdı. Onun lırt, üzgün sifəti həmişə gözümün qabağındaydı. Aurita kabinetin divarından Ponun mənzərəsini götürdü, çünki mən əldən düşənə qədər ona baxırdım. Hərərətim hər gün bir az da qalxırdı, başım çaxırdan və yuxusuzluqdan olduğu kimi ağırlaşmışdı. İşdəki guşəmdə heç nə eləmədən saatlarla oturub qalırdım. Yaxşı ki, Sançes mənə necəsə ürək verib kömək eləməyə çalışırdı və süstlüyümü, demək olar, heç kim hiss eləmirdi.

Bir dəfə axşama yaxın elə bil bayğınlıq keçirdim, arxaya yıxıldım, az qaldı başım batareyaya dəysin. Sançes məni tutub dedi: “İlahi, Lenuar, sənə nə olub?” Cavab vermədim, ancaq heç özümü bilmirdim, Davisito, axşam işdən evə gedəndə

isə evə çatmağa az qalmış enlikürək bir kişinin küçəylə qaçdığını gördüm və bağıra-bağıra arxasınca götürüldüm: “Ey, Robinet! Dayan!” Çatıb gördüm Robinet-zad deyil, hətta bir damcı da ona oxşamır, özünün də məni kimi rəngi qaçıb. Bu vaxt o, mənə dedi: “Arvadım ölür, onun qanaxması var”. Onunla birlikdə həkim dalınca qaçdım, çünki onun dərini öz dərdim bildim, sonra hamımız birlikdə onun evinə tələsdik. Həkim dedi: “Ciftin vaxtından əvvəl soyulmaq təhlükəsi”.

Onun arvadını “təcili yardımda” xəstəxanaya apardıq və mən tək qalanda fikirləşdim ki, dünyada hər şey iyrənclikdi, ağrıdı və bara girib çaxır istədim, sonra yenə istədim, doğulacaq körpəm birdən yadıma düşdü, başımı piştaxtaya qoyub ağlaya-ağlaya təkrar eləməyə başladım: “Mənim bədbəxt balam doğulacaq”.

Səmimi qəlbdən danışsam da, ürəyim qan ağlasa da mənə inanmırdılar və hamı məni lağa qoyurdu. Sonra atam ağlıma gəldi, Davisito, dərhal özümü hər tərəfdən günahkar hiss elədim, atamın qarşısında da, oğlumun qarşısında da və birdən fikirləşdim ki, toxunduğum hər şeyi məhv eləyirəm, bütün bədbəxtliklərin kökü məndədi.

Ertəsi gün həkim bizə gəlib dedi: “Yataq rejimi, dostum mənim; işləriniz elə də yaxşı deyil”. Ciddi dieta yazdı və dedi ki, şiş öz-özünə sorulmasa, onun içindəkini dəyişə biləcək mayelərlə qarışdırmaq lazım gələcək. “Bu nə olan şeydi?” – mən soruşdum. “Əvvəl deşib içindəkini çəkəcəyik, sonra deşib dərman yeridəcəyik”, – o cavab verdi. Bilmədim nə deyəm, o isə əlavə elədi: “İki həftə durmaq olmaz”.

Çətin vaxtlar idi, Davisito, nə qədər ki, hava işıqlıydı, küçənin səs-küyü gəlirdi, rahatca yatıb sakit yuxular görürdüm, amma gecələr gözümə yuxu getmirdi, açıq eyvandan görünən, rəngini aram-aram qaradan boza, bənövşəyi, sarıya dəyişən qarşdakı yarımçıq ev başımdan çıxmırdı. Sançes bir dəfə məni yoluxmağa gələndə ona dedim:

–İndi bu ev qaralacaq, sonra bozaracaq, sonra bənövşəyi, sonra da sarı olacaq. Bax onda yuxuya gedə biləcəyəm.

Sançes şəfqətlə gözünü mənə zillədi.

– Bu ev həmişə narıncı rəngdədi, Lenuar, – o dedi. – Sən bu fikrə öyrəş. İşıq müxtəlif cür düşdüynə görə rəngini dəyişir.

Mən bir az düşünüb soruşdum:

–Sən, yəqin, ağılımı itirdiyimi fikirləşirsən, elədi, Enrike?

–Boşla, nə düşündüyümün bir mənası var? – deyib dostcasına çiynimə şappılatdı.

Gecələr yatanda Robinet haqqında yuxularıma uşaqlarla, qanqlitlə bağlı qarabasmalar da qarışırdı, sanki bədənimin hər yerindən boynumdakı şişlərdən çıxırdı, sonra onların hamısı hava şarları kimi partlamağa başlayırdılar və hər şardan körpə uşaqlar çıxıb ayaqlarını oynadırdılar, sonra Aurita da xırda məməcikli həmin şişlərdən səpir və körpələr çarpayıda iməkləyib hərəsi öz şişindən əmməyə başlayır və Aurita elə tez əriyir ki, suyu çəkildiyinə görə həkim məcbur olur ona maye vursun. Körpələr pişik balaları kimi acgözlüklə analarını əmirlər, onlara baxmaq isə məni çimçəşdirir, ürəyimi bulandırır və elə ehtiyatla tərpənməli oluram ki, onların heç birini əzməyim. Tər içində və ürəyimdə sıxıntı oyanıram. Bir səhər yanıma sığortayla gələn həkimə dedim:

–Mənim arvadım hamilədi. Nə fikirləşirsiniz, bəlkə ekizdi?

–Niyə ekiz olmalıdı?

–Axı ekiz də olur...

O, mənə qulaq asmadı. Şişi əliylə yoxlayıb dedi:

–Sağalmağa doğru gedir. Ayağa durmaq olar, ancaq özünüzü gücə salmayın. İmkan varsa, şəraitinizi dəyişin, sizə faydası dəyər.

XX

Mən ayağa qalxmağı çox istəyirdim, Davisito, çünki valideynlərimin yuxarıda, az qala, icarə pulu da vermək lazım gəlmədiyi çox münasib anbarda

saxlanılan köhnə-köşkülünə əməlli-başlı baxmaq üçün səbrim çatmırdı. Mənim həmişə vaxtım az olub, o zaman isə on beş ildə ilk dəfəydi xəstələnmişdim, belə çıxırdı ki, əvvəllər bu əşyaları necə lazımsa sahmana salmamışdım. Etiraf eləyim ki, atamın eskiz və tablolarına, anamın mühasibat kitablarına və qeydlərinə ardıcılıqla baxanda əllərim əsirdi.

Bir şəkli çevirib baxanda, Davisito, döşəməyə yığılmamaq üçün köhnə səbətin üstündə oturdum. Şəkildə Robinet təsvir olunmuşdu! Özüyü ki var, Davisito, – öz mənasız gözləriylə, sallaq alt dodağıyla və şəlpə qulaqlarıyla. Şübhə ola bilməzdi! Elə həyəcanlandım ki, azından beş dəqiqə oturub yarpaq kimi əsən əllərimə baxdım. Sonra yenə sübut tapmaq üçün əsəbi halda bütün şəkilləri qatıb qatışdırdım, ancaq vur-tut daha çox həyəcanlandım, toz qaldırıb özümü tamam çaşdırdım. Sonra portreti yenə götürüb, dəsmalla ehmalca tozunu sildim. Şəkildə Po şəhərində yaşadığımız vaxtın tarixi və atamın imzası var idi. Mən gülümsəyə-gülümsəyə baxırdım, sanki axır ki, Robineti tuta bilmişdim. O da öz mənasız gözləriylə sırtıqcasına mənə baxırdı və yenə fikirləşdim ki, Robinetin duyğuları və onun haqqında bilgiler mənə atamdan keçib, çünki Podan yaddaşımda vur-tut baxımsız bağlar, bir də iri ağacların təpəsində atılıb-düşən dələ qalmışdı.

Portreti qoltuğuma vurdum, evə düşüb Auritaya dedim:

–Yuxarıdan Robinetin portretini tapdım.

Bunun ona toxunduğunu, adını bilmədiyini hansısa qorxunun onu əsəbiləşdirdiyini sezdim.

–Bax, – portreti göstərib dedim, – qəribədi, hə?

Elə bil bu, onu ilk dəfə maraqlandırdı, bir neçə dəfə yaxınlaşıb baxdı: “Onu ömrümdə görməmişəm. Bu adamı həyatda heç vaxt görməmişəm”. İki dəqiqənin içində özlüyümdə hər şeyi həll edib dedim: “Bir həftəliyə Fransaya gedirik. Həkim mənə şəraitimi dəyişməyi tapşırıb”. “Nə? “ – Aurita canlanaraq soruşdu. Yağlıbaş barmenin sözünü xatırlayıb dedim: “Robinet indi ordadı”. Aurita get-gedə lap ruhlanıb təklif etdi: “Sənədlər hazırlanana qədər fransız dilini öyrənməyimiz lazımdı”. Mənsə cavab verdim: “Belə də keçinərik”.

Davisito, sonra məlum oldu ki, fransızları biz heç cür başa düşmürük; mən artıq qatarda vur-tut “Je ne comprend pas, monsieur”¹(**Mən başa düşmürəm, müsyö.**), ya “Je ne comprend pas, madame”²(**Mən başa düşmürəm, madam.**) deyə bilirdim,

sərhəddən keçəndə isə fikirləşdim: “Bu, iynəni ot tayasında axtarmağa oxşayır”. Ancaq Auritanın gözləri sevinclə parıldayırdı, qəfil onda turist vərdeşləri əmələ gəlmişdi və hərdən soruşurdu: “Biz axı turistik, elədi?” Mən “Əlbəttə!” deyə cavab verirdim və onu kədərləndirməmək üçün susurdum.

Elə kupe yoldaşlarıyla danışanda, Davisito, başa düşdüm ki, dil – sanki musiqi və mahnıdakı söz kimidi, sənə bütün sözlər tanış olsa da, əgər musiqini bilmirsənsə, onlar heç nəyə lazım deyil. Və əksinə: məndən az bilən Aurita yaxşı danışdı, çünki səsə, ritmə uyğunlaşır, bir sözün harda qurtardığını, o birisinin harda başladığını təxmin edir. Məsələn, mənə deyirdilərsə: “Mais on ny peut rien...”¹(**Ancaq burda heç nə eləmək olmaz...**), anlamırdım söhbət evdən gedir, itdən gedir, yoxsa nədən.

Qatardan IV Henrixin qollu-budaqlı ağacların əhatəsində qədim qəsriyi görə kimi, xatirələrimdəki dələ gözümün qabağına gəldi və qəfil itirilmiş uşaqlıq illərinin qüssəsi içimə yayıldı. Onda əmin oldum ki, Po təsəvvür elədiyim kimi boz dumana bürünmüş, sanki bütün sakinlərin tərk etdiyi sakit, boz bir şəhərdir.

Məndə pansionun ünvanı vardı, çünki qabaqcadan Kandid xalama yazmışdım, o da əvvəllər yaşadığımız evin ünvanını mənə yollamışdı. Ona görə Piren bulvarıyla gəzişəndə hər şey qabaqcadan həll olunubmuş kimi özümü rahat hiss eləyirdim. Biz yavaş-yavaş gəzişirdik, mansardalara tamaşa eləməkdən ləzzət alırdıq və haqqımızda nə düşünəcəklərindən qorxmurduq. Yolayrıclarında ayaq saxlayır, lövhələrdəki küçə adlarını ayırd eləməyə çalışırdıq və Kordelye küçəsinin tinində qoca bir kişidən Düpla küçəsinə necə gedəcəyimizi soruşduq, o isə dedi:

“Tout droit jusqua Saint Jacques. Une fois La, renseignez vous”.1(“**San-Jaka qədər düz gedin. Orda soruşarsınız**”.) Auritanın qolundan bərk-bərk yapışıb pıçıldadım: “Mən başa düşmədim”. O gülüb dedi: “Müqəddəs İakova qədər düz gedəcəyik. Orda isə baxarıq”.

Aurita elə bil öz həmişəki naxoşluqlarından tamam yaxa qurtarmışdı, mənə isə dinclik hakim kəsilmişdi, elə bil Robinetin yaxınlığını duymaq mənə güc vermişdi. Naməlum şəhər Auritayla məni mehribanlaşdırmışdı və ailəmizin dincliyini pozan, necə deyərlər, son buludlar dağılmışdı.

I Albert meydanında bağça, bağçada isə taxta skamyalar vardı, skamyalarda gənc oğlan və qızlar oturub öpüşürdülər, onlara soyuğuymuş kimi qucaqlaşırdılar. Bağçanın ortasında I Albertin pyedestali dururdu, ancaq I Albertin özü yoxuydu, çünki almanlar onu qaçırıb əritmişdilər. Pyedestal “I Albert” yazısıyla yetim kimi görünürdü, sanki sarsaq bir zarafat idi, sanki bununla demək istəyirdilər ki, I Albert, sadəcə, yazığın, heç nəyin biri olub. İntəhası, oğlanlarla qızların qızgınlığını belə fikirlər soyutmurdu və onların ehtirasını görəndə, Davisito, özümə sual verirdim: bəs necə olur ki, son iki ildə Fransanın əhalisi ancaq elə azalır.

Beləcə işıq yanmayan iri girişi və arxadakı lazımsız şeylər yığılmış həyətdə qarajı olan pansiona gəlib çıxdıq. Fikirləşdim, yəqin, orda solğun-sarı fanarlarıyla küçələrdə şütüyən bir xeyli “sitroen”, “reno”, “pejo” gecələyir. Sağ tərəfdən yuxarıya qaranlıq pilləkən qalxırdı və biz pilləkənlə qalxmağa başlayanda Aurita dirsəyimi sıxıb dedi: “Mən qorxuram”. Pərt halda gülümsədim: “Axmaqlığa bax!” Ancaq ürəyimin dərinliyində özüm də qorxurdum, qaranlıq künc-bucağa göz gəzdirib, sanki bu saat Robinetin oradan sıçrayıb çıxacağını gözləyirdim.

Qapının zəngini çaldım, işıq yandı və qapıdan səliqəli geyinmiş bir qarı boylandı, bizzə Aurita ilə, əvvəcdən danışdığımız kimi, xorla dedik:

–Bonne nuit, madame.1(**Axşamınız xeyir, madam.**)

O cavab verdi:

–Oh, bonne nuit! İl u a un ascenseur.2(**O, axşamınız xeyir! Lift ki var.**)

Biz içəri keçdik, Aurita hörmə kresloda oturdu, qarı isə bizə dostcasına, ancaq küt nəzərlərlə baxırdı və Auritanın söz tapmağa çalışmasına tamaşa eləmək mənə gülməli gəldi; ancaq axırdan-axıra qarı bizim nə istədiyimizi başa düşdü, onun isə ispan olub-olmadığımızı soruşmasını mən başa düşdüm, bu da mənə əməllicə ruhlandırdı.

Səliqəli qarı bizə küçəyə baxan iki eyvanı, iri dəmir çarpayı, şkof, iki yumşaq kreslo, qalanmamış soba və rəngi bozarmış enli şirmanın arxasında əlüzyuyan olan otaq göstərdi. Eyvandan I Albertin kabusu altında sevişən cütlük görünürdü və qarı bizi çağıranda mən onlara baxırdım. Qarının arxasıyla koridora çıxdıq və o, qapını aralayıb dedi:

–Voici la salle de bain.³(**Bu da vanna otağı.**)

Sakitcə Auritadan soruşdum: “Nə?” O pıçıldadı: “Vanna otağı”. Biz içəri girəndə vanna otağının brezentlə örtüldüyünə təəccübləndim və balaca taxta stulun qabaq tərəfinin çat olması adama pis təsir bağışlayırdı, elə bil pəzəvəng kirayənişinlərdən biri bu stulda oturmuşdu. Səliqəli qarı mənə sarı dönüb dedi:

–Saures-vous retrouver votre chambre?⁴(**Siz öz otağınızı tapa biləcəksiniz?**)

Başə düşmədiyimə görə karıxıb cavab verdim:

–Je ne comprend pas, madame. ⁵(**Mən başə düşmürəm, madam.**)

Ancaq Aurita tez cavab verdi:

–Qui, qui, madame. ⁶(**Hə, hə, madam.**)

Qarı bizi ikilikdə qoyub çıxdı və Aurita vanna otağına göz gəzdirib dedi: “Mən bu evdən qorxuram”. Bu an vannada nəsə dəhşətli səslə yuxarı atıldı, brezentin bir tərəfi qabardı və Aurita qışqırıb titrəyə-titrəyə ağlayaraq sinəmə sığındı. Mən isə bütün kişilər kimi qorxumu biruzə vermədim, ancaq brezentin yırtığından pişiyin başı görsənənə qədər sakitləşə bilmədim və boğuş səslə dedim:

–Səfeh! Bu ki adicə pişikdi.

Aurita göz yaşlarını silərək bərkdən güldü, mənə fikirləşdim ki, bu cür sarsıntılar bizim körpəyə heç də fayda gətirməz.

Yuyunub çamadandakı əşyalarımızı şkafdan asdıq, sonra Aurita teatra getmək istədiyini dedi; qarıdan soruşduq ki, harda yaxşı bir tamaşaya baxmaq olar, o da cavab verdi ki, Pale-d-İverdə son dərəcə məzəli və maraqlı bir komik truppa çıxış edir. Pale-d-İverə necə getməyi öyrənib, Davisito, lövhələri oxuya-oxuya yenə küçələrin canına düşdük və hər yeni lövhəni oxuyanda ürəyim sıxılırdı, bu dəfəse ondakı gəzintimizin məqsədi olan ryu Servyeyə çatdığımıza ümid eləyirdim.

Pale-d-İverin pillələriylə qalxdıq və Aurita qulağıma pıçıldadı: “Çox gözəldi!”, yaxınlıqda sülənən bir oğlan isə bizə yaxınlaşıb ispan dilində soruşdu: “Maşını çəkək, senyor?” Davisito, mən ətrafıma boylanıb ondan soruşdum: “Hansı maşını?” – “A” – o, etinasızcasına səsini uzadıb aralandı. İlk dəfə Robineti gördüyüm vaxtda olduğu kimi eyni hissləri keçirdim, yəni demək istəyirəm ki, bütün bu təmtəraq, bu cahcalal mənə təzə görünmürdü, əməlli-başlı xatırlamadığım əvvəlki həyatımdan nələrisə yadıma salırdı. Vestübüldəki oyun stollarına və gözqamaşdıran rəqs meydançasına, hətta konsert zalına köhnə tanışla yenidən görüşürəmmiş kimi iltifatla nəzər saldım.

Səhnədə şıq geyinmiş oğlan, əynində bikini olan olduqca cəlbedici qız, sol küncdə, təbii ki, necə baxmağından asılıdı, yırgalanan çadır vardı. Artistlərin bir-birinə dedikləri tamaşaçıları güldürürdü, ancaq mən axı başa düşmürdüm, Davisito və nəyə güldüklərini başa düşmək üçün lojaya göz gəzdirdim – mənə, mənəşiz şeydi. Lifçikli qız sanki qəsdən tez-tez danışib özünə lap həkk gəlirdi və tamaşa uzandıqca başım bir o qədər çox səs-küylə dolurdu, deyərdin, bu saat partlayacaq. Ətrafımdakı qəhqəhə mənə gülürlərmiş kimi qanıma qaraldırdı və canına and içirəm ki, Davisito, həyatımda heç vaxt özümü belə gülünc vəziyyətdə hiss eləməmişdim. Mən altdan-altdan Auritaya baxıb onun səfeh kimi oturduğunu görərək hirsələndim: “Bəlkə gedək?” Onu dilə tutmağımı gözləməyib ayağa durdu və Davisito, bundan belə başa düşdüm ki, şıq geyinmiş oğlanla bikinili qızın söhbəti onun üçün də maraqlı deyil.

Vestübüldə orkestr çalırdı və bir neçə cütlük rəqs eləyirdi. Mən ruletkaya yaxınlaşıb Auritaya dedim: “Bəxtimi sınayacağam”. O, cavab verdi: “Ehtiyatlı ol, əzizim”. Ancaq mən atamı məhv edən oyun həyəcanını hiss eləmək istəyirdim.

Cəsarətsiz halda stola yaxınlaşıb səkkizə qoydum: cüt, ancaq tək düşdü, yenə səkkizə qoydum: cüt, ancaq tək düşdü və sonuncu dəfə risk eləyib səkkizə bir neçə frank qoydum: cüt, ancaq tək düşdü. Yaxşı geyinmiş dolu oğlan gözümlə qırpmağa macal tapmamış oyuncaq dırmığa oxşayan bir şeylə mənim fişkalaramı çəkib aparırdı. Bu, mənim əsəbimə toxundu, Davisito, çünki min frankı fişkalara dəyişmişdim və oğluma lazım olacaq pulları havaya sovurmaq ağılsızlıqdı. Yenə Auritanın üstünə düşdüm: “Artıq gedək?” Və yenə dərhal razılaşanda təəccübləndim. “Gedək, – o dedi, – yatmaq istəyirəm”.

XXII

Aurita yuxudan əzgin, qaşqabaqlı durdu və bütün səhəri yataqdan qalxmadı, mən isə onun böyründə uzanıb “Le Züdue” qəzetini oxumağa başladım. Nahardan sonra Servye küçəsini gəzənə qədər ona mürgüləməsinə təklif etdim. Qarı artıq söyləməyə macal tapmışdı: “Cest a cote”¹(“**Bu yaxınlıqdadı**”(fran.) Aurita yenə mızıldadı: “Mən daha qorxmuram, doğru sözündü”. Mən isə fikirləşdim: “Robinetlə rastlaşacağımı hardan bilim?” Ancaq ürəyimin dərinliyində hansısa xırda bir şeyin məni izə salacağına ümid eləyirdim, ən pis halda, Davisito, özümü sakitləşdirirdim ki, şəraiti dəyişməmiş mənim boynumdakı şişə və arvadımın əsəblərinə xeyri dəyər.

Servye pansiona, demək olar, paralel küçəydi və nə qədər çox gedirdim bir o qədər həyəcanlanırdım, Davisito, haçansa keçirdiyim hissləri yenidən yaşamağa çalışsam da bacarmırdım. Öz-özümə təkrar eləyirdim: “Bax, bu mənə tanışdı, bu mənə tanışdı”. Əslində isə, Davisito, heç nə mənə tanış gəlmirdi, şüurumun dərinliklərindəkini oyatmaq üçün belə fikirləşirdim, ancaq əbəs yerə. Köhnə evimizə yaxınlaşdıqca dizlərim əsirdi. Hansısa barın yanında dayanıb, bir xeyli baxdım. Və düşündüm: “Hə, götürək elə bu barı...” Ancaq bu məni yalnız daha da həyəcanlandırırdı, ona görə içəri keçib konyak sifariş elədim. Küncdəki radioqəbuledicidə “Sena”-nı oxuyurdular. Onda bütün Fransa “Sena” oxuyurdu, bu musiqi mənim də xoşuma gəlirdi, Davisito, həzin, qəmli, adamı kövrəldirdi.

Bizim köhnə evin giriş qapısına ayaq qoyanda, ürəyim çırpınırdı, Davisito. Sənin, atamın, anamın, bizim burda həqiqətən xoşbəxt olmadığımız haqda fikirləşdim. Adətən, muzeydə olduğu kimi, girişdə dayanıb diqqətlə bir də hər şeyə göz gəzdirdim. Qəfil düz qarşımda qadın gördüm və elə bil kimsə mənim əvəzimə qışqırdı:

–Madame Louvois!

Davisito, and içirəm ki, onu xatırlamırdım, ümumiyyətlə, yaşayıb-yaşamadığını bilmirdim, di gəl, çox tanış bir şey kimi ağızımdan çıxdı. O, təəccüblə soruşdu:

–Qui etes-vous? 1(“Siz kimsiniz?”(fran.)

Mən cavab verdim:

–Lenuar!

O, məni qucaqlamaq istədi, ancaq birdən yerində donub qaldı:

–Ah, mon peril Lenoir!2(“Ah, əziz Lenuar!” (fran.)

Bir-birimizin əlindən tutduq, madam Luvuanın sulanmış gözləri parıldayırdı.

–Mon fils que tu as grandi,3(“Sən necə də böyümüsən, oğlum”. Fran.) – o, sözünə davam etdi.

Qırıqlı əllərinə toxunanda, uşaqlıqda bu əllərin məni necə sığalladığını xatırladım və yalnız bu vaxt onun necə arıqlayıb qocaldığını sezdim və madam Luvuanın hələ sizin Marşall planına özünü çatdırmadığını düşündüm.

Dedim ki, sonra ona dəyəcəyəm, ancaq indi evimizə qalxıram, o isə: “Cest bien, mon enfant”,4(Yaxşı, oğlum. (fran.) – dedi, ancaq məndən ayrılmaq istəmədi və axırda dilini sürüdü: “Pierre etait mort”. 5(Pyer öldü”. (fran.) Onun nə dediyini gözəl başa düşürdüm, Davisito və təsəlli üçün əlimi kürəyinə vurdum. Madam Luvua köks ötürdü, gözləri yol çəkdi və məndən aralananda yalnız bunu dedi: “Cetait la guerre, mon fils”. 6(“Müharibə oldu, oğlum”. (fran.))

O, pilləkənlərlə qalxanda nə hisslər keçirdiyimi və həmin qərribə metamorfozanın necə başladığını bilmirəm sənə çatdırmağı bacaracağammı, Davisito. Pilləkənlə qalxanda unudulmuş fikirlər və hisslər qəfil oyanmağa başladı. Və bu vaxt ikinci mərtəbədə qapı açılıb, cingiltili narazı səs eşidildi: “Madame Louvois, le courrier!” 1(“**Madam Luvua, poçt!**”(fran.) Fransız dilini bilməyə-bilməyə bunun madam Turas olduğunu, madam Luvuanın ona axşam poçtunu gətirməsini istədiyini başa düşdüm. Bu andan divarlar, məhəccər, qapılar, qapıların üstündəki lövhələr yad, laqeyd olmaqdan qurtarıb doğmalaşdı. Öz-özümə dedim: “İlahi, sanki bütün bu illər olmayıb”. Pillələrin cırıltısını eşitdim və ürəyim bir neçə saniyəliyə dayandı, Davisito, çünki bu səs mənim qulağımda, demək olar, insan iniltisi kimi əks-səda verdi. Mən yenə ehtiramla pillələrə ayaq basdım və səni inandırım ki, məhz bu cırıltı içində hər şeyi çevirdi, o andan mən artıq iyirmi beş il əvvəl öz arzu və duyğularının arxasınca pilləkəni iməkləyə-iməkləyə qalxan uşağa dönmüşdüm.

Dördüncü mərtəbənin qapısında hiss elədim ki, onun arxasında – anam, qarşı mənzildə isə müsyö Ksifredi və elə dünən onunla görüşmüş kimi müsyö Ksifrenin düzgün üz cizgilərini, məğrurluğunu xatırladım. Anamın yaxınlığı o qədər gerçəkdi ki, onun nəvazişinin, mehribançılığının istisi ürəyimə yayıldı və gözlərində zorla sezilən kədərə baxmayaraq təsəvvürümdə onu yenə gənc, gözəl, vüqarlı gördüm. Bütün bunlar möcüzəyə oxşayırdı, Davisito, hətta bunları təsəvvürümdə bəzəməyə çalışmırdım, onların özü təfərrüatlarına, xırda detallarına kimi dalğa-dalğa axıb üzə çıxırdılar. Hər pillə mənə təzə nəşə deyirdi, qəlbimin dərinliyində yatmış xatirələri oyadırdı və mən uşaqlığımdan bir yığın kövrək əhvalatı xatirimə salan divardakı çatın, döşəmədəki yarığın qarşısında heyranlıqla dayanırdım.

Mən onda həyəcanlanmamışdım. Sənə sözün düzünü deyirəm, Davisito. Qayıtma çox zərif oldu, sanki hər şeyi təzədən başlayırdın, mənə özümü xəstə, iztirablı adam kimi hiss eləməirdim, mənəvi və fiziki cəhətdən sağlam dördyaşlı uşaq kimi hiss eləyirdim. Xatirələr indicə yaşanmış kimi çox aydın, çox yaxın idilər, ancaq etiraf eləyim ki, heyrətlənmiş uşağın gözləri önündə bir-birini əvəz eləyən şəkillər kimi rabitəsiz, nizamsız idilər.

Mən hey yuxarı qalxırdım, Davisito, nəhayət, sonuncu pilləkən meydançasına çatdım. Həyatımda indicə mühüm nəşə baş verəcəyini hiss eləyib, yuxarı qalxandan ilk dəfə indiki suallara, müəmmalara cavab axtardım və uşaq ağımda kimsə mənə pıçıldadı: “Yaxındadı, yaxındadı, yaxındadı!” Onda atamın studiyasına açılan qapını gördüm və yenə uşağa döndüm, öz oyunlarımı, əyləncələrimi, məhz bu pilləkən meydançasının oyun yerim olduğunu xatırladım. Bir də onu xatırladım ki, barmaqlarımın ucuna qalxıb açar deşiyindən atamın studiyada necə işləməyinə baxırdım. Yavaşca qapıya yaxınlaşdım, Davisito, böyük adam kimi yox, uşaq kimi, əyilib baxdım və indi studiyada olanı yox, tavadakı iri pəncərənin altında əlində fırça tutmuş atamı, divarlarda isə çoxlu şəkillər, eskizlər, kiçik gips heykəllər və bir neçə qravyyura gördüm. Davisito, bu vaxt ürəyim çırpındı, başa düşdüm ki, bu xatirə artıq yaşanmış hadisə haqqındadı, çünki birdən damdakı pəncərə kölgələndi və ordan Robinetin üzü – şəkildə olduğu kimi sulanmış gözləri, dolu dodaqları göründü. Bütün qonaqlar damdakı pəncərədən girirlərmiş kimi atam onun gəlişinə təəccüblənmədi, yalnızca dedi: “Quoi de bon?”¹ (“Necəsən?”)(fran.) Robinet cavab vermədi. O, diqqətlə, maraqla atama baxırdı və birdən əlini cibindən çıxardı. Güllə açıldı, atam yıxıldı, gözümə tüstü doldu və bu vaxt başa düşdüm ki, bərkdən ağlayıram, başqa səslər, qışqırıqlar isə pilləkənlə qalxırdı. Onlardan biri anamın səsiydi, cavan anamın, Davisito, mənə qucaqlayıb hədəqəsindən çıxmış gözlərini üzümdən çəkmədən ağlaya-ağlaya deyirdi: “Mənim mələyim, bunlar axı sənə başına niyə gəlməliydi?!”

Açar yerindən aralananda böyrəklərim bərk sancdı, Davisito və başa düşdüm ki, anam orda yoxdu, mənə varam və göz yaşlarım axmadan mənim fəryadım öz içimdə dolaşırdı, Davisito, mən artıq uşaq deyildim, kişiydim, şüurum artıq oyanmışdı və aşağı enəndə dizlərim taqətdən düşdüyünə görə pilləkəndə oturdum, buna baxmayaraq içim, xeyli əziyyətdən, xeyli cəhddən sonra axır ki, krossvorddakı sonuncu sözü tapan adamların keçirdiyi xoş duyğularla dolmuşdu.

Hərdən, Davisito, elə olur ki, çoxdan içində dəfn olunan təəssüratlar, epizodlar suvağı tökülmüş divarın, qoxunun, sözün, baxışın, ya nəğmənin sayəsində üzə çıxır. Sanki sehrlı çubuğun bir hərəkətiylə, sonra baş verən hadisələrin ağırlığı altında əzilən, keçmişindəki bütün əhvalatı xatırlayırsan. Tamamilə aydındı ki, Davisito, belə xatirələrin böyük hissəsi bizimlə qəbrə gedəcək, çünki həmin nəğmə, həmin baxış, həmin söz, həmin qoxu rastımıza çıxmayıb ki, onları tərpedə, oyada, hərəkətverici qüvvə tapılmayıb ki, münasib məqamda onları cana gətirə. Bu xatirələr xatirə olmaqdan çıxıblar, ancaq kimsə onları gizlicə dəhmərləsə təzədən xatirə ola bilərlər.

Pansiona qayıdanda, Davisito, bütün bunlar haqqında düşünürdüm, giriş isə artıq o qədər qaranlıq və sakitlik idi ki, liftə minib anlaşılmaz qorxu içində əl havasına üçüncü mərtəbənin düyməsini axtardım. Və düymə əvəzinə məni qabaqlayan əl toxunanda donub qaldım. Məni qara basdığını düşünüb əlimi çəkdim, bir neçə saniyə tərəddüddən sonra əminlik üçün əlimi yenə düyməyə uzatdım, ancaq həmin əl orda idi, Davisito, özü də bu əl ağır, həm də son dərəcə soyuq idi, qorxudan özümü elə itirdim ki, əlim o biri əlin üstünə düşdü və birdən işıq yandı, mən geri dönmədən, arxamda dayanıb köhnə dost kimi üzümə gülümsəyən Robinetin əksini liftin qapısına vurulmuş şüşədə gördüm.

Ax, Davisito! Üçüncü mərtəbəyə boş yerə liftlə qalxmağın mənim üçün dözülməz dərəcədə uzun, qurtarmaq bilməyən bir yola çevrilməsindən danışmağa dəyərmimi? Doğrusu, Davisito, belə bir tiplə liftdə tək qalmaq, ondan asılı vəziyyətə düşmək heç də xoş deyil. İndi kinolarda bir yığın qəhrəman peyda olub, bir anın içində nə baş verdiyini anlayıb, caninin yaxasından yapışaraq, bir-iki ciu-citsu1(yapon milli sərbəst gülüş növü) fəndiylə kürəyini yerə vururlar. Bunları fikirləşib öz acizliyimə darılırdım, Davisito, mənsə həyatda hər şeyin başqa cür olduğunu düşünürdüm, məsələn, hətta cani çox vaxt güclü, cəld olur, ciu-citsu daha yaxşı bilir və əgər namuslu adam axmaqlıq eləyib yerində dinc oturmasa, pul kisəsini almaq nədi, üstəlik, onu yaxşıca əzişdirərlər, hələ öldürmələrini demirəm. Elə bu cür də olur, Davisito: namuslu adam namusla pul qazanmaq üçün oxuyur, cani isə həmin vaxt ciu-citsu fəndlərini öyrənir və çətin vəziyyətlərdə, çox ehtimal ki, namuslu adam pul kisəsiz və səfeh yerində qalacaq.

Getdiyimiz vaxt bu barədə düşünürdüm və Robinetin paltonun cibində olan əlləri zorakılığa əl atmaq həvəsini lap öldürürdü. Mən əlverişli məqam gözləməyi üstün tutdum və səliqəli qarı qapını açanda onu təhlükədən xəbərdar etmək üçün arxamda duran Robinetə işarəylə göz vurdum; intəhası, səliqəli qarı azca çaşqınlıqla gülüb mızıldadı: “Ah, espagnol!”²(“A, ispanyalı!”(fran.) Robinet koridora keçib, nəhayət, dilləndi: “Gözünüz atanızın gözünə oxşayır”. Arxamca otağa gəldiyinə görə onu xəbərdar elədim ki, arvadım xəstədi, ancaq nasazlığının artıq keçdiyi məlum oldu; qapını döyən kimi Aurita məni qucaqlayıb gəzməyə getmək istədiyini dedi və birdən Robineti görüb susdu. Robinet təzim edib mənə dedi:

–Arvadınızın ağına gözəl fikir gəlib, Lenuar. İndi hamımız birlikdə gəzərik.

Mən dedim:

–Bu, Robinetdi.

Aurita ağızını açdı, amma cavab vermədi.

Biz üçlükdə evdən çıxanda özümdən soruşdum: “Bu hərif bizi hara aparır?” Robinet bərk gedirdi və mən, Davisito, öz taleyimlə bağlı illüziyaya qapılırdım. Qüssəylə küçələrin adı yazılmış lövhələrə baxırdım və dəlicəsinə yaşamaq istəyilə fikrimdə onlardan yapışırdım. Mənə elə gəlirdi ki, bu adamın yanında keçən hər an ölümümü yaxınlaşdırır.

Klemanso meydanında “Le Züdue” qışqıran uşağı görüb, Robinetdən soruşmadan onu fiştırladım. Robinet qabağımı kəsib soruşdu: “Nə olub?” Mən dedim: “Qəzet almaq istəyirəm”. Uşaq bir kəlmə də başa düşmədən gözüni bizə zilləmişdi, mən isə yalvarış dolu nəzərlərlə onun gözünün içinə baxırdım ki, getməsin, bizi tək qoymasın və yavaşca ayağını basdım, o isə nəzakətlə ayağını çəkib, üstəlik, məndən üzr istədi, onda, Davisito, ovcuna iri pul basdım ki, qoy qalığını kənardə axtarsın, mənə vaxt udum, ancaq lənətə gəlmiş burnufırtıqlı uşaqda xırda tapıldı, pulu verib hər üç metrədən bir “Le Züdue” qışqıra-qışqıra tələsik uzaqlaşdı.

Növbəti tində dayananda Robinet cibini şişirdən şeylə böyrümə vurdu. Mən tərslik elədim: “Tualetə getməyim var”. O cavab verdi: “İrəli. Hələ çatmamışıq”.

Mən inad elədim: “Dözə bilmirəm”. O dediyindən əl çəkmədi: “İrəli, az qalıb”. Böyrümü də cibinin altından dürtmələyirdi, ona görə yerimdən tərpendim. Əməlli-başlı ağılsızlıq idi, Davisito.

Aurita isə təhlükədən xəbərsiz yanımızla gedirdi və ona da, uşağa da yazığım gəlirdi, Robinetə yalvarmaq istəyirdim ki, o, “Sena”nın musiqisi gələn fırlanan qapının qarşısında dayandı. Qapıdan dəstəylə desantçılar, onlarla birlikdə qızlar çıxırdı və mən özümə dedim, Davisito: “Vəssalam, burdan heç yerə tərpenməyəcəyəm”. Bütün yalançı müqavimətim boşa getdi, Robinet məni içəri itələyib dedi: “Keçin, Lenuar, bir az əylənək”.

İçəridə xoş bir rahatlıq hiss elədim, çünki restoranda, pivəxanada adam çoxuydu, hamısı da qayğısız, şən, hər stolun üstündəki kiçik abajurlar da qayğısız və şən idi, ən sevincək olanı isə künclərdə açılmış dəri üzlüklü tünd-qırmızı divanlar idi. Səhnədə smokinq geyinmiş orkestr çalırdı və müğənni qız “Sena”nı oxuyurdu. Səni əmin edirəm, Davisito, əlaydı: sarışın nazənin, hər şeyi təndürüst. Beli matqalınası, budları möhkəm, güclü. O, “Sena”nı ləzzətlə oxuyurdu və ona baxa-baxa, az qala, Robineti unutmuşdum. Bir də ayaq barmaqlarının ucuna çatan sadə məxmər geyimi xoşuma gəlirdi, ancaq yuxarıdan sinəsinin yarısına qədər açıqdı, intəhası, çiyinləri elə biçimliydi, bu azacıq sərbəstliyi bağışlamaq olardı, bir də axı, Davisito, orda dayanmışdı ki, aşiqanə hisslər oyatsın, “Brasseri”nin(**Fransada kafelər şəbəkəsi**) toruna düşən bütün kişilərin ürəyini titrətsin.

Hərsləklə ona baxırdım və məni Aurita özümə qaytardı: “Gözün ağrıyır, əzizim”, ancaq onun əlindən tutmaq istəyəndə, Robinet hədəylə dedi: “Bura əyləşin, Lenuar, burda bizə heç kim mane olmaz”. Sonra ofisiantı çağırıb bizdən soruşmadan hamımıza pivə aldı.

XXIV

Robinet divanda qurcuxub dedi:

–Burda olub, burda da çözülməli idi, Lenuar. Bax ona görə görüşmüşük, başqa heç nə.

O, diqqətlə mənə baxırdı, Davisito, gözləri axsa da, baxışlarına davam gətirə bilmirdim.

O, öskürüb dedi:

–Mən sizin atanızı öldürmüşəm, Lenuar. Sizə bu gün demək istədiyimin ən vacibi budur.

Davisito, mən bu cür etirafdan donub qaldım, Auritanın isə ürəyi bulandı, ona da, bətnindəki uşağıma da yazığım gəldi; bu fikirlərdən ürəklənib dedim:

–O gedə bilərmimi?

Robinet quru cavab verdi, elə bil əlindən kərpic saldı:

–Hər ikiniz mənə qulaq asın.

Danışığında bir az yekəxanalıq varıydı, Davisito, ona görə fikirləşdim, Robinet bu qətlə və onu əla həyata keçirdiyilə öyünür. Hər şeyi gördüyümü ona deməyə cürət eləmədim, onu hirsləndirmək istəmədim, Davisito. Ona tərəf əyiləndə, sel kimi tər axıtdığını sezdim. Orkestr və sarışın müğənninin xırıltılı səsi məni bir az sakitləşdirirdi. Robinet sözünə davam etdi:

–Lenuar, elə fikirləşə bilərsiniz ki, şıltaqlığım ucbatından bu işə baş qoşmuşam, ancaq yox, bu, diqqətlə düşünülmüş plandı. Sizin atanız ölməliydi. Buna ilk olaraq mən heyf silənirəm, axı atanız çox gözəl rəssamdı. Bu hadisədə mənim günahım yoxdu. Hər şey olduğu kimi gedir, bircə tabe olmaq qalır. Lenuar, deyin görüm, ölünün ilk gecəsi haqda ciddi surətdə fikirləşmişsinizmi? Nədi, fikirləşməmişsiniz? Bu, əsil dəhşətdi.

O susub, sonra əlavə etdi:

–Dərindən düşünün, Lenuar: siz artıq olmasanız da, öz çarpayınızda uzanaraq bütün günü öz evinizdə, öz otağınızda keçirmisiniz, ancaq daha nə çarpayını, nə otağı, nə yataq dəyişəyini, nə ətrafınıza toplaşan doğmalarınızı tanıyırsınız. Göz yaşları quruyana qədər üstünüzdə ağlayıblar, sizin heç vecinizə də

olmayıb, budur, onlar səs-səsə veriblər: “Zavallı, necə yaxşı adam idi!”, ürəklərində isə fikirləşirlər: “Zibil. İylənməmiş tezcə evdən çıxartmaq lazımdı”. Tənbəllik də eləməyəcəklər – tezcə hər şeyi rəsmiləşdirəcəklər, təkizi sizi tezcə basdırırlar. Sizi sevən adamlar barədə danışıram, Lenuar, xəstələndiyiniz vaxt fədakarçasına qayğınıza qalan adamlardan, ancaq indi, ölümünüzdən sonra onlar azadlığa çıxırlar, dincəlmək istəyirlər və deyirlər: “Onsuz da çarə yoxuydu; belə daha yaxşıdı”. Tezcə sizə təzə mayka, təmiz tuman, kraxmallı köynək geyindirirlər, əclafın biri də atılıb ortaya düşür: “Dəli olubsuz nədi, bu ki oğlunun lap əyninədi”. Buna baxmayaraq, sizə kostyum, tufli geyindirəcəklər, qalstuk taxacaqlar, siz etiraz eləməyəcəksiniz, sizin üçün fərqi yoxdu.

Hazırlıq yubanır, özünüz də bilmədən hamıya mane olursunuz və bütün bu hay-küy sizin vecinizə deyil. Nəhayət, dəfn zamanı çatır: qara katafalk, öz işlərinin dalınca tələsən bir cüt, bir tək dost, yoluq əklil. Bu azdı, Lenuar, ancaq sizin üçün nə azı, nə çoxu, siz artıq tək-tənha heçlikdə – qara tabutdasınız. Hətta deyə də bilmirsiniz: “Bircə ora yox! Allah xatirinə, mənə ora soxmayın. Əgər mənə sevibsənizsə, tabutun qapağını örtməyin”. Siz danışa bilmirsiniz, onlar başa düşə və istəsəniz də, istəməsəniz də tabutun qapağını mıxlayıb, bellərində pilləkənlə aşağı düşürürlər, bardakı butulka dostlarınızdan biri isə fikirləşir: “Zalım nə ağırdı, lap daş kimidi”, ancaq sizi katafalka qoyan kimi rahatlanıb susur. Sonra qəbiristanlığa gedirlər, məzarçılar isə artıq hazırdı, sizi qəbrə qoyan kimi, bir dəqiqənin içində üstünüzü tava daşlarıyla örtürlər, yarıqları sementlə suvayırlar. Hamı qəmli-qəmli köks ötürür, ancaq sizi orda tək-tənha qoyub tezcə yığışırlar, yolda da fikirləşirlər ki, belə yalnız aclar ölür.

Tamaşa bax onda başlayır. Tezlilə qəbiristanlıq bağlanır, gecə düşür. Siz yoluq sərv ağaclarının altında tək-tənhasınız, ancaq vur-tut bir-iki saat əvvəl öz çarpayınızda doğmalarınızın əhatəsində tuman-köynəkdə uzanıb gücünüzü qorumaq üçün isti bulyon içirdiniz. Hər şey nə tez dəyişdi. Külək qalxır və sizin ayıq beyninizin üstündə sərv ağacları yırğalanmağa başlayır. Sizsə təksiniz, əlbəttə, böyür-başınızda qonşularınız çoxdu, ancaq hərənin öz yoxluğu, öz tənhalığı var. Hərə öz hayındadı və Ay çıxıb yatağınızı işıqlandırır. Lenuar, siz ayın nurunu

duyursunuz. Yalnız duyursunuz, çünki məzarçılar özlərinə həkk gəliblər ki, işıq düşəsi bircə yarıq da qalmasın.

Lap yaxında şəhər uğuldayır və sizi sevənlər, hələ bir-iki saat əvvəl qayğınızı çəkənlər oturub dərdləşirlər: “Onsuz da xilas etmək mümkün deyildi, belə yaxşıdı, yoxsa əziyyət çəkirdi”. Və tənhalıq sizi hər yandan bürüyür, ətrafda ürəksizlədən sükut, dəhşətli soyuq. Əldən düşmüş qəbiristanlıq qarovulçusu öz otağında köpür, odun sobası oranı isidir, sizsə öz yoxluğunuzda ancaq tənhalığı, yaşamamağın necə kədərli olduğunu, məzarın dəhşətli soyuqluğunu hiss eləyirsiniz.

Robinet susdu. Mən qorxudan büzüşmüşdüm, Davisito, ondan duyduğum güc, gərginlik məni çəkib aparırdı və mən onun təsirindən qurtara bilmirdim. Sarışın qız hələ də oxuyurdu, desantçılar isə ona heyranıydılar, ancaq mən o halda deyildim. İradəm Robinetə tabe olmuşdu, daha heç nə məndən asılı deyildi. O indi köhnə paravoz kimi fısıldayırdı, əlləri isə taqətdən düşmüş astma xəstəsinin əlləri kimi əsirdi. Robinet tərini çirkli dəsmalla silib sözünə davam etdi:

–Sonra, Lenuar, unudulmaq başlayır, xatirəniz yavaş-yavaş yer üzündən silinir. Bu gün sizi dünənkindən pis, sabahkıdan azacıq yaxşı xatırlayırlar. Sonda – unudulmaq, pnevmatik zəngin içindəki boşluq kimi heçsizlik. Sizdən nə bir iz qalır, nə bir xatirə, Lenuar. Vur-tut adınız və tarix yazılmış lövhə. Kimsə baxıb fikirləşir: “Maraqlıdı, görəsən, bu hərif kim olub? Bu hərif vurub-çapanmı olub? İşi-gücü, xasiyyəti, qadınlarla arası necə olub?” Gör sizdən nə qalıb: başdan-ayağa qeyri-müəyyənlik. Əyninizdə bayırlıq kostyum və qalstuk Allahın fağır bəndəsi kimi uzanmışınız, hər gün sizdən daha az şey qalır, hər dəqiqə – daha çox heçsizlik...

Robinet üşüyürmüş kimi titrəyirdi, Davisito, mən isə fikirləşirdim: “O nə demək istəyir?” Robinet dəsmalla üzünü silib, müğənninin yumru çiyinlərinə etinasız nəzər salaraq sözünə davam etdi:

–Bir yana baxanda, ölüm elə də pis şey deyil, Lenuar. Dərindən düşündə, o, mərhəmətlidi, ağrılarımıza, ızdırablarımıza son qoyur. Bu mənada ölüm təkçə mərhəmətli deyil, həm də arzuolunandı. Əgər əməllərimiz, düşüncələrimiz xatirələrdə əbədi yaşasa, nəticə etibarıyla ölüm elə də əhəmiyyət kəsb eləməzdi. Əsl işgəncə – izsiz-soraqsız ölməkdi, Lenuar, ancaq lap yaxınlarının sevdiyi, sevməyə

borclu olduqları cılız Don Juan kimi gəbərməkdi, belə bir adamın haçansa yaşadığını isə, yalnız onun tabutda evdən çıxarıldığını görən qapıçı qadın deyə bilər. Bunlar müxtəlif şeylərdi, Lenuar. Bir var – məşhur adam kimi öləsən, bir də var – dilənçi kimi. Dilənçi kimi öldün, Lenuar, vəssalam, üstünə tava daşlarını düzən kimi, yırtıq-deşiyi sementlə tutan kimi hər şey bitəcək. Bu yerdə caizsə demək olar: “Hə, dincəlmək zamanı çatdı”. Ancaq, Lenuar, öz əhəmiyyətsizliyini, soxulcanın da səndən üstün olduğunu dərk eləyəndə məgər rahatca yatmaq olar? Neyləmək olar! Hər şey lazım olduğu kimi gedir, insan yaşamaq üçün yaranıb və yalnız məşhurlaşan adam qəbirdə rahatca nəfəs dərə bilər ki, üstünə gələn yolu ot basmayacaq, o, tək deyil, yalnız gözləmək lazımdı, dirilər onun xatirəsini əziz tuturlar, ya dalınca soyürlər, hər halda, unutmurlar, onun kim olduğunu bilirlər, öz xatirələrilə onun tənhalığını mənalaşdırırlar. Onda, Lenuar, mənə inan ki, siz tamamilə ölmürsünüz, mütləq heçsizlik yoxdu, tamam unudulmaq yoxdu, ona görə nəfəs tutulması da yoxdu, siz, ya sizin xatirəniz – fərqi yoxdu, dünyada, dirilərin dilində, aqlında qalır və siz başqa adamlarda, başqa canlı hüceyrələrdə, canlı üzvlərdə yaşayırınsınız. Bu, məşhurluqdu, Lenuar, ölü üçün bu – ağ ciyərdi, məşhurluq adamı ölümsüzləşdirir və əbədi yaşadır.

Robinetin bozumtul gözləri iblisənə parıltıyla alışıb yandı, Davisito. Aurita ona heyrətlə baxırdı, mənə əvvəlki kimi tamamilə onun iradəsinə tabeydim, gərgin və müti halda bütün diqqətimi ona yönəltmişdim.

Və birdən Robinet qaşlarını qaldırıb səsini boğaraq dedi:

–Sənin atanla tanış olanda, Lenuar, o, Fransanın ən ümid verən rəssamıydı. O, cəsarətli və coşqundu, özünəməxsus üslubu varıydı. Mən o vaxt özünü ifadə eləməyi bacaran, orijinal rəssam axtarırdım. Tapacağımdan, az qala, əlimi üzmüşdüm. Doğru sözümdü. Siz mənə inanmalısınız, Lenuar. Məni indi yalnız bu narahat eləyir – siz mənə inanasınız. Mən uşaqlıqdan indiki kimi düşünürəm və tez-tez özümə deyirdim: “Robinet, bəşəriyyəti heyrətə salmaq sənin qismətidir”. Ancaq mən nəyisə yalnız öz coşqun istəyimlə, aqlımla, öz əlimlə, ayağımla eləməyi arzulayırdım. Və özümə sual verirdim: “Sən nə eləyəcəksən, Robinet?” Fikirləşirdim ki, çox şeyə qadirəm, ancaq hələ zamanı gəlməyib. İntəhası, belə

məlum oldu ki, heç vaxt gəlməyəcək, Lenuar və eləməyə layiq heç vaxt heç nə tapılmayacaq. Mən tələsərək öz-özümə deyirdim: “Sən adını əbədiləşdirməlisən, vaxt gözləmir”. Və fikirləşməyə başladım: “Necə?” Ancaq fikirləşib bir yana çıxara bilmədim. Həyat, Lenuar, ədalətsizdi, kimlərsə istedadlı doğulur, kimlərsə qabiliyyətsiz; biriləri ağıllı, fərasətli doğulur, başqaları – küt, dayaz. Mənim də məqsədim yaxşı idi, ancaq, demə, bu, kifayət deyilmiş; başım, ürəyim yaxşı məqsəd və əməlləri qızğıncasına arzulamaqdan savayı heç nə bacarmırlarmış. Ümitsizliyə qapıldığım bir gecə elə bil içim işıqlandı: “Özün bunun öhdəsindən gələ bilməyəcəksən, Robinet. Elə bir adam tap ki, səndən dahiyənə bir şey yaratsın”. Onda fikirləşdim, Lenuar: “Leonardo Cokondanı yaratdı. Onlardan hansı mühümdü?” Dahiyə göndərdiyi bircə səfeh təbəssümlə unudulmağa qalib gələn bu məluna bir an sonra artıq bütün qəlbimlə paxıllıq eləyirdim. Özümdən soruşdum: “Məgər təbəssüm ölümsüzlüyə layiqdi? – Sonra özüm də cavab verdim: – Layiqdi, ya yox, bu daha mənim işim deyil”. Canımı bir fikir isidirdi ki, heç nə eləmədən də vaxta qalib gəlmək olar və sənin unudulacağın, ya məşhur olacağın, həyatda hər şey kimi, yalnız öz şansından istifadə edib-etməyəcəyindən asılıdı.

Atanızın əsərlərini onda ilk dəfə gördüm, Lenuar və onların gücü, mahiyyəti məni dərhal məftun etdi, çünki, təəccüblənməyin, zərif estetik duyumumla öyünə bilərəm. Onun əsərlərini görəndə özümə dedim: “Bu şəkillər öz enerjisiylə ürəkləri alovlandırır, belə şəkillər əsrlər boyu yaşayacaq”. Bütün bunlar sərgidə baş verdi və sizin atanıza yaxınlaşıb dedim: “Sizin mənzərələrin adamı həyəcanlandıran əzəmətinə heyranam”. Belə komplimentdən özünü dartıb dedi: “Heç kim məni qədər ucalarda uça bilməz”. Və biz dostlaşdıq, o vaxtdan tez-tez görüşürdük, bir dəfə isə dedim: “Siz mənim portretimi çəkməlisiniz”. O, cavab verdi: “Sizdə rəng azdı, üzünüz ifadəli deyil, siz portret üçün yaramırsınız”. Mən etiraz etdim: “Ola bilsin, başqaları üçün yaramıram, ancaq siz nəyə tapa bilərsiniz”. O dedi: “Olmayan şeyi heç kim tapa bilməz”. Mən isə təkid etdim: “Siz cəhd eləyin, bu sizə daha artıq şərəf gətirər”. Və o, işə girişdi. Onun üçün asan olmadı, Lenuar, hərdən dodağının altında deyirdi, ruhunu şeytana təklif eləyirdi. Bir axşam, nəhayət, dedi: “Hazırdı”. Mən cavab verdim: “Səhər baxaram”. O təəccübləndi: “Elə də çox vaxt aparmaz”. Mən isə dedim: “Dəxli yoxdu. İndi yorğunam. Səhər baxaram”. Özümü hazırlamaq

istəyirdim, Lenuar. Çünki həyatımın bütün mənası bundaydı. Mən elə-belə dayanıb gözümlü şəkllə dikəsi deyildim. Məncə, rəssamlıqda hər şey ilk baxışdan asılıdı. Diqqətlə baxmaq elə də vacib deyil, bu, adətən, ilk təəssüratı dəyişmir. Ona görə dedim: “Səhər baxaram”. Səhər dam pəncərəsindən atanın studiyasına girdim. O gülümsəyib dedi: “Bu da təzə şeydi”. Mən izah elədim: “Mənim evimdən sizinkinə damdan da girmək olar”. Ancaq şəkil nəyə görə xoşuma gəlmədi. Onda ölümsüzlükdən əsər-əlamət yoxuydu. Mən bunu birbaşa atanıza da söylədim. O hirslənib ağzına gələnə mənə dedi. Mən dediyimdən dönmədim: “Hər şeyi təzədən başlamaq lazımdı, Lenuar”. Atanız lap hirsləndi. Ancaq mən təkid etdim: “Başqa çıxış yolu yoxdu”. O mənə söydü, onda mən soyuqqanlıqla portreti bıçaqla iki yerdən kəsdim.

Ertəsi gün atan təzədən mənə çəkməyə başladı. Yorulub-yorulmadığını görmək üçün onun əllərindən, gözlərindən, hərəkətlərindən baxışlarımı çəkmirdim. Ancaq iradəsi ona xəyanət elədi, Lenuar. And içirəm ki, atanıza iradəsi xəyanət elədi. Bunu hərəkətlərindən sezdim. Özünü işə tam vermədi. İkinci gün yerindən sıçrayıb dedi: “Siz tərləyirsiniz, naturşiklər tərləyəndə mən işləyə bilmirəm “. Qaşqabağımı töküb hökmlə dedim: “Davam edin”. Mənim içimdə varlıqla qeyri-varlığın mübarizəsi gedirdi; bitməyim, ya davam etməyim həll olunurdu. Buna görə də tərləyirdim, həyəcanlanırdım, qanım qaralırdı – axı mən hər şeyi qumara qoymuşdum, necə də həyəcanlanmayaydım. Az sonra atan yenə sıçradı: “Məlun, yerinizdə qurcuxmayın!” Mən cavab verdim: “Davam edin, davam edin, davam edin”. Mən tələsirdim, Lenuar və ölümdən qorxurdum, buna baxmayaraq, yalnız bu sözləri deyə bilirdim: “Davam edin, davam edin, davam edin”. Ax, əgər ilhama gətirmək mənim gücüm daxilində olsaydı! Ancaq mənim ölümsüzlük arzusundan, əbədi yaşamaq istəyimdən başqa heç nəyim yoxdu. Dördüncü gün atan ayağa qalxıb dedi: “Yetər, daha bacarmıram”. Həmin gün içib kefləndi, mənə onu dilə tutmağa başladım: “Davam etmək lazımdı, Lenuar”. Ancaq o, tərslik elədi: “Dedim, yox, qurtardı”. O biri gün damın pəncərəsindən qayıdıb gəldim, ancaq o, fikrini dəyişmədi: “Xeyri yoxdu”. Mən getdim və təkləkdə az qala havalandım, sonra fikirləşdim: “Mən axı onu öldürə bilərəm”. Bu fikir mənə yüngülləşdirdi, Lenuar, and içirəm ki, elə oldu və get-gedə həmin fikir mənə hakim kəsildi, axı bu hərəkət

məni ölümsüzləşdirə bilərdi. Eyni zamanda, atanızın şöhrətini həmişəlik göylərə qaldırardım. Hər şey ədalətlə həll olunardı, Lenuar: biz hər ikimiz bədbəxt idik. Və mən onu öldürdüm, Lenuar. Mən belə düşünürdüm: “Məni məşhurlaşdırma bilməyən adamı öldürdüyüm üçün məşhurlaşacağam. Qoy məni assınlar – mənim üçün fərqi yoxdu”. Ancaq düşünəndə özümə dedim: “Əgər bu işin üstü iyirmi beş ildən sonra açılrsa, daha böyük səs-küy doğuracaq”. Və mən damların üstüylə qaçdım, Lenuar. İnanın, bu məmləkətdə polisi aldatmaq elə də çətin deyil. Adamlar elə fikirləşirlər ki, yeddinci mərtəbədəki mansarda ancaq pilləkənlə düşmək olar. Onlar damın pəncərəsini fikirləşməyiblər, anlayırsınız? Mən ordan düşüb atəş açaraq qaçdım. Adamlar deyirdilər: “Hansısa rəssam özünü güllələyib”. Bir yana qalanda, Lenuar, özgə nə fikirləşəsiydilər?

XXV

Pobinet divanın söykənəcəyinə yayxandı, Davisito, onun tərlə üzündən uşaq sevinci oxunurdu. Mən onda qorxdum, Davisito, açar yerindən hər şeyi gördüyümü etiraf eləmədim; birinci, onun etirafından sonra bu, mənasını itirmişdi; ikinci, bu, Robineti özündən çıxarardı, çünki məni də öldürüb öz şöhrətini artırmaq istəyəcəyindən şübhələnməyə başlamışdım. Fikrim ancaq onu sakitləşdirmək idi və gizlətmirəm, Davisito, bütün görkəməmlə nəinki onun ən ağıllı hərəkət kimi qələmə verdiyi əməlini başa düşdüyümü, hətta heyranlığımı biruzə verməyə çalışırdım. Sarışın qız oxuya-oxuya stolların arasında gəzirdi və onun səsi mənə həyatı sevdirdi. Birdən soruşdum:

–Niyə məndən qaçırdınız?

Robinet gülümsəyərək dedi:

–Bu gün o vaxtdan iyirmi beş il keçir, sizi bura gətirdim ki, dairə qapansın. İndi hər şeyi yerinə qoymağın zamanıdır. Dairə qapandı; mən sizi münasib olmayan yerdə, münasib olmayan vaxtda tanıdım. Ona görə ədəbsizliyim qoy sizi təəccübləndirməsin və tuneldə sizi qaçmağa məcbur etdiyim üçün məni bağışlayın.

Mən axı belə düşünürdüm: “Yox, bircə burda yox; hər şey hadisə yerində açılmalıdı. Lenuar mənim arxamca Fransaya gəlməli idi”.

Mən fikirləşdim: “Dairə-zad nədi! Mən təsadüfən burdayam”. Bir də gördüm ki, Robinet pul kisəsini qurdalayır. Ordan səliqəsiz qatlanmış, əsəbi xətlə yazılmış çirkli vərəq çıxardı. Vərəqi mənə uzadıb dedi:

–Bu mənim etirafımdı, Lenuar, prefekturada onların boğazına tıxanacaq. Arxivdə 25 noyabr 1922-ci il səhər çağı özünü güllələyən rəssam Lenuarın məhkəmə işi durur. İndi hər şeyi dəyişmək lazım gələcək, “A”-nın yerinə “B” qoymaq, protokolu təzədən yazmaq, məhkəmənin tibb ekspertini ləkələmək lazım gələcək. Hamısı da mənə görə, Lenuar, onların belə zarafata gülməyə halları olmayacaq.

Robinetin gözlərində birdən, Davisito, hədsiz yorğunluq sezildi. O, yorğun halda müğənniyə baxıb zorla dilini sürüdü:

-Düzünü deyin, Lenuar, onun dodaqlarından öpmək üçün çoxmu verərdiniz?

Məni öskürək tutdu, çünki Aurita üzümə zillənib sanki soruşurdu: “Dillən, neçə verərdin?” Onda Robinet ağır-ağır yerindən qalxıb dedi: “Mən onu öpəcəyəm. Haqqım çatır – bu mənim son istəyimdi”. O, boş rəqs meydançasıyla birbaşa sarışın qızın üstünə gedib, belini qucaqlayaraq, susuzluqdan yanırmış kimi dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdırdı. Bu elə ədəbsizcəsinə edilmişdi, Davisito, biz öz yerimizdə quruyub qaldıq, orkestr susdu və ətrafa dəhşətli sükut çökdü. Hamı donmuşdu, o vaxta qədər ki, Robinetin əlindən qurtarmağa çalışan qız boğuq səslə çığırdı. Həyat yenidən qaynadı, hər şey hərəkətə gəldi, biz yerimizdən sıçradıq və həmin an Robinet qızı buraxıb meydançanın ortasına gəldi, sağ əlindəki qara bir şeyi ağzına soxdu: dəhşətli atəş səsi eşidildi. Mən onun yıxıldığını gördüm, Davisito, ona tərəf cummaq istəyəndə, Auritanın da divana yıxıldığını sezdim və tərəddüd içində yerimdə qurudum, sonra onun yanına qayıtdım, dəsmalı pivəylə isladıb, özünə gələncə qədər gicgahlarına qoydum.

Sonra çox qarışıqlıq oldu, Davisito, hər cür sorğu-sual, istintaq, prefektura ilə çək-çevir, ancaq daha heç nə Robineti dirildə bilməzdi; elədiyi cinayət sayəsində məşhurlaşması üçün onun dəyirmanına su tökməyim iyrenclik olsa da, bunu eləməli oldum; birinci – atamın üçtündən biabırçı intihar ləkəsini silmək üçün, ikinci – Aurita ilə bu cəncəldən ağırcız sivişib çıxmaq üçün. Robinet ümid etdiyi kimi, onun dalınca danışmağa, hərəkətini şişirtməyə başladılar və Robinetin indi sevincdən göyün yeddinci qatında olduğunu fikirləşəndə ürəyim bulanırdı. Ancaq sonra fikirləşdim: “Robinət sərsəmin biriydi. Əbədi həyat deyilən şey yoxdu, bunların hamısını özü üçün uydurmuşdu. Cəhalətin nəticəsidir, vəssalam”.

Evə qayıdanda artıq bir xeyli rahatlanmışdım, qanqlit soğulub, demək olar, xırdaca şişə çevrilmişdi və yenə kontora getməyə başladım, Robinetin acınacaqlı məşhurluğuna yardımçı olmamaq üçün, əvvəl-əvvəl atam haqqında heç nə danışmamaq qərarına gəlsəm də, sonra dilim dinc durmadı, Davisito, atamın təmiz adı naminə yox, – onun necə öldüyünü burda, onsuz da, heç kim bilmirdi, – sadəcə, öz sərgüzəştlərimlə öyünmək xatirinə. Mən hamıya hər şeyi danışib, dinləyicilər heyrətdən gözlərini döyəndə ləzzət alırdım, ancaq, Davisito, həmin günlər Aurita və uşağım üçün çox narahatıydım, axı bu vəziyyətdə bərk həyəcanlanmanın pis təsiri olacağı aydındı və həmişə Auritadan soruşurdum: “Necəsən, yaxşısan?” O isə cavab verirdi: “ Ah, əvvəlkindən xeyli yaxşıyam!” Doğrudan da, Aurita, deyəsən, özünə gəlmişdi; diş pastasının qapağını bağlayırdı, stulu çarpayıya tərəf itələyirdi ki, pencəyimin çiyinləri sallanmasın. Mən isə əl çəkmirdim: “Sənin heç haran, heç haran ağrımır?” O da başından eləyirdi: “Dedim axı, hər şey yaxşıdır; əməllicə zəhləmi tökdün”.

Vaxtı çatanda lap üzüldüm, ondan gözümlü çəkmirdim ki, görüm, əsəbiliyin, ya təhlükəli nəyinsə əlamətləri varmı. Ancaq elə bil heç nə olmamışdı, Davisito. Aurita gümrəh və sakit idi, Podakı hadisələrdən sanki onda heç bir iz qalmamışdı. Hər halda, ona yarımağa, istəyini əvvəlcədən bilməyə çalışırdım, Robinetdən söz salanda, həmin çətin günləri xatırlamasın deyə mövzunu dəyişirdim, ancaq o hirsələnirdi: “Mənimlə niyə uşaq kimi davrandığınızı bilmək olarmı?” Sonra, həmişə olduğu kimi, məsələ uzandı, artıq bunun uşaq olduğuna da şübhə eləməyə

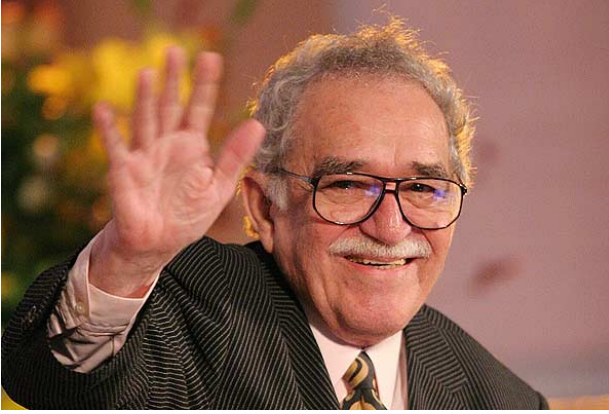
başlamışdım, kontorda da narahat olurdum, özümə yer tapmırdım, Sançes isə mənə deyirdi: “Qorxma, arvadım yanındadı”.

Bir səhər direktor məni çağırıb, çox hörmətlə müştərilər üçün qoyulmuş ağ kresloda oturtdu, hal-əhval tutdu, məzuniyyət pulunu qaydasında verib-vermədiklərini öyrəndi və axırda soruşdu: “Lenuar, deyin görüm, Fransa səfəriniz haqda danışılanlar doğrudumu?” Sıxıla-sıxıla bütün əhvalatı ona danışdım, o isə xırdalıqlarına qədər soruşub, hər dəfə heyrətlənirdi: “Vay ana, inanılmazdı!” Mənsə təsdiqləyirdim: “Elədi, senyor direktor”. Sən bir təsadüfə bax, Davisito: direktorun kabinetindən çıxanda, kuryer mənə yaxınlaşıb deyir: “Senyor Lenuar, sizi telefona çağırırlar”. Dəstəyi götürüb eşidirəm ki, Sançesin arvadı Lola, Auritanın bir oğlan, bir qız doğduğunu deyir. Mən təkrar soruşdum: “Ekiz?” Lola çox həyəcanlıydı: “Aha, ekizdi”. Mənim sancım tutdu, Davisito və dedim: “Bəs onlar yaxşıdırlarmı, hər şeyləri yerindədimi?” – “Əlbəttə! – Lola qışqırdı. – Elə gözəldilər”. Mən əməllicə karıxmışdım, Davisito, elə hey Lolaya minnətdarlıq eləyirdim. Fando yanımdan keçəndə dəstəyi asıb ona dedim: “Fando, mən ata olmuşam: bir oğlan, bir qız”. O dedi: “Bravo, Lenuar!” Sonra hamıya tərəf dönüb elan etdi: “Lenuar bundan sonra həm atadı və həm ana olub. Belə davam et!” Hamı məni əhatə eləyib qucaqlayır, təbrik eləyir, axır ki, dedim: “Xahiş eləyirəm, məni buraxın. Mən onları görməliyəm”.

Mən küçə ilə qaçırdım, Davisito, mənə elə gəlirdi, bu gün bayramdı, ətrafda hər şey işıq saçır, hər şeydən sevgi, mehribanlıq yağır və dünya gözəldi, bizə qarşı mərhəmətlidi. Ürəyim, Davisito, sevincdən aşırıb daşırdı.

İlahi, dərdimi ovundur, nə deyim, sənə ki hər şey əyandır...

ƏDƏBİ MOZAIKA

Qabriel Qarsia Markesin arxivi 2,2 milyon dollara satılıb

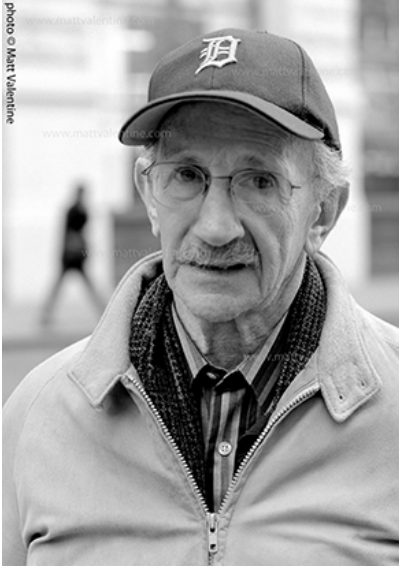
ABŞ-ın Texas Universiteti kolumbiyalı məşhur yazıçı, Nobel mükafatı laureatı Qabriel Qarsia Markesin (1927-2014) arxivini 2,2 milyon dollara alıb.

Universitet uzun müddət məbləği açıqlamaq istəməyib. Təşkilatçılar bu məlumatları gizli saxlayıb.

Texas Universiteti Markesin arxivini 2014-cü ilin noyabrında əldə edib. Kolumbiya hökuməti isə, Markesin arxivinin satılmasından narazılığını bildirib.

Qeyd edək ki, yazıçı 87 yaşında Mexiko xəstəxanasında xərçəng xəstəliyindən vəfat edib.

1982-ci ildə Ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülən Markes dünyaca məşhur “Yüz ilin tənhalığı”, “Patriarxın payızı”, “Polkovnikə məktub yoxdur”, “Gözlənilən bir qətlin tarixçəsi” kimi əsərlərin müəllifidir.

Filip Levin vəfat edib

Müasir Amerika ədəbiyyatının ən tanınmış şairlərindən Filip Levin dünyasını dəyişib. 87 yaşlı şairin uzun müddətdir əziyyət çəkdiyi xərçəng xəstəliyindən dünyasını dəyişdiyi bildirilib.

“Şeiri sadə amerikalıların həyatına gətirən və sevdiren şair” kimi tanınan Filip Levin 10 yanvar 1928-ci ildə Miçiqan ştatının Detroyt şəhərində mühacir-yəhudi ailəsində anadan olub. Bir çox nüfuzlu mükafatlara sahib olan Filip Levin 1995-ci ildə “Sadə həqiqət” əsərinə görə “Pulitzer” mükafatına layiq görülüb.

1991-ci ildə Beynəlxalq Kitab Müsabiqəsinin “Poeziya” (National Book Award for Poetry) nominasiyasının qalibi olub. 2011-2012-ci illərdə ABŞ Konqres Kitabxanası tərəfindən “Birləşmiş ştatların şairi” (Poet Laureate of the United States) fəxri adı ilə təltif edilib.

Filip Levin 14 fevral 2015-ci ildə Kaliforniya ştatının Fresno şəhərində vəfat edib.

“Anna Karenina” romanının onlayn-mütaliəsi Ginnesin rekordlar kitabına düşüb

“Google” şirkətinin və Lev Tolstoyun “Yasnaya Polyana” malikanə-muzeyinin birgə layihəsi olan “Anna Karenina” romanının onlayn-mütaliəsi “İnternetdə oxucu marafonunun ən böyük auditoriyası” kateqoriyasında “Ginnes”in rekordlar kitabına daxil edilib. Onlayn-mütaliədə 106-dan çox ölkə iştirak edib.

“Google” həmçinin “Anna Karenina”nın internet versiyasını təqdim edib. “Karenina. Canlı nəşr” oxucu marafonunun materialları əsasında mətn, video, audio, sorğu informasiyasını özündə birləşdirən və müvafiq naviqasiya sistemi ilə təchiz edilən sayt yaradılıb. Saytdakı axtarış sistemi soyadı ilə konkret iştirakçını

tapmağa, romanı arzulanan hissədən oxumağa imkan verir. Onlayn-mütaliədə 30 saat ərzində “Anna Karenina” romanını oxuyub bitirən 700-dən çox adam iştirak edib. Oxucu marafonu Moskva, Tula, Paris, Los-Anceles və digər şəhərlərin meydanlarında keçirilib və “YouTube”də bir internet yayımında birləşdirilib.

“Anna Karenina”nı onlayn oxuyanlar sırasında adi internet istifadəçiləri ilə yanaşı bir çox siyasilər, o cümlədən, Rusiya prezidentinin mətbuat katibi Dmitri Peskov da var.

Helen Austis dünyasını dəyişib

“Üfüqi insan” (“The horizontal man”) adlı əsəri ilə dünya ədəbiyyatının sevimli macəra yazarları arasına daxil olan amerikalı yazıçı Helen Austis vəfat edib.

“Nyu-York Tayms”dan yayılan xəbərdə 98 yaşlı yazıçının Manhattəndə ailəsi ilə birgə yaşadığı evdə vəfat etdiyi qeyd edilib. 1947-ci ildə işıq üzü görmüş ilk kitabı ilə dövrün nüfuzlu ədəbi mükafatlarından sayılan “Amerikalı macəra yazarları üçün Edqar mükafatı”nın sahibi olan yazıçının ölüm xəbərini oğlu Adam Austis Fişer açıqlayıb.

Tanınmış ingilis riyaziyyatçı, professor Alfred Yanq Fişer ilə 1938-ci ildə ailə quran Helen Kolumbiya Universitetinin fəxri üzvü, Smits Kollecinin Yazıçılıq kursunun rəhbəri olub. Dünya ədəbiyyatında daha çox tərcüməçi və ədəbi tənqidçi kimi şöhrət qazanan Helen Austis 1954-cü ildə dərc olunan “Axmaq killer” (“The fool killer”) əsərinin ekranlaşdırılmasından sonra bir müddət ssenaristliklə də məşğul olub.

Şerlok Holms haqda əlyazma tapılıb

“The Telegraph” qəzeti oxucuları maraqlı bir faktla üz-üzə qoyub. Belə ki, qəzətdə Şerlok Holms haqda əlyazma tapıldığı yazılıb.

Əlyazmanı tapan 80 yaşlı tarixçinin sözlərinə görə, yazının müəllifi Konan Doyldur. Tarixçinin sözlərinə görə, bu əlyazmanı öz evinin çardağında aşkar edib: “Bu kitab, təxminən 40 və ya 50 ildir ki,

məndədir. Yəqin ki, bunu mənə hansısa dostum hədiyyə edib, çünki belə bir kitab aldığımı xatırlamıram”.

48 səhifəlik əlyazma şəhər muzeyində saxlanılacaq.

Qeyd edək ki, Şerlok Holms obrazının prototipi tibb məktəbində oxuyarkən Konan Doyla dərslər demiş eksentrik Doktor Cozef Bell olub. Holmsun məşhur deduksiya qabiliyyəti də Bellin xəstələrin diaqnozunu müəyyən etmək üçün istifadə etdiyi qeyri-adi metodlardan yaranıb.

Şerlok Holmsun macəraları onun dostu Doktor Uotsonun dilindən təsvir edilir. Ümumilikdə Konan Doylun qələmindən 4 povest və 56 kiçik hekayə çıxıb ki, onlar da Holmsun 1878-1914-cü illərdəki fəaliyyətini əhatə edir.

Britaniyalı yazıçı vəfat edib

Britaniyalı yazıçı Fillis Doroti Ceyms vəfat edib. O, öz kitablarını “Pi Di Ceyms” imzası ilə yazırdı. Ceyms 94 yaşında, öz şəxsi evində – Oksfordda vəfat edib.

Fillis 1920-ci ildə müfəttiş ailəsində doğulub. Ailəsinin yaşadığı sosial problemlər ucbatından orta təhsilini tamamlayandan sonra işləyib.

Ceyms kitab yazmağa 1950-ci illərdə başlayıb. Onun ilk kitabı olan “Onun simasını gizlədin” romanı 1962-ci ildə işıq üzü görüb. Bundan başqa Fillis Doroti

Ceyms “Qara qüllə”, “Şahid-ekspertin ölümü”, “İlk günah”, “Mayak”, “Üzü çapıqlı qadın” və “Ölüm ehtirası” kitablarının müəllifidir.

Yazıçının əsərlərinin çoxu televiziya üçün nəzərdə tutulan romanlardan ibarətdir.

HAZIRLADI: Səxavət Sahil

